

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav Blízkého východu a Afriky

Ondřej Beránek

**Saúdská Arábie mezi tradicemi a moderností –
domácí politika, salafijská ideologie a zahraniční vztahy**

**Saudi Arabia Between Traditions and Modernity –
Domestic Policy, Salafi Ideology and Foreign Relations**

Disertační práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Eduard Gombár, CSc.

Studijní program: Historické vědy

Studijní obor: Dějiny a kultury zemí Asie a Afriky

Praha, 2007

Prohlašuji, že jsem předloženou dizertační práci vyhotovil samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Ondřej Beránek

Abstrakt

Předložená disertační práce zkoumá vývoj a hlavní rysy současné Saúdské Arábie. V první řadě se zaměřuje na její domácí politiku a zahraniční vztahy v období po válce v Zálivu v letech 1990-91. Studie se nově pokouší umístit dynamiku saúdského státu do širšího politického kontextu a vysvětlit ji prostřednictvím faktorů, které mají klíčový vliv na současnou podobu země a její budoucí vývoj.

První kapitola slouží jako historický nástin vývoje saúdské vládnoucí rodiny a dále se zabývá hlavními pilíři její moci: salafíjskou ideologií, ropou a ozbrojenými silami. Je téměř nemožné psát o Saúdské Arábii a nezmínit se přitom o její puritánské interpretaci islámu a vývoji ideologie po 11. září. V tomto kontextu bude pozornost rovněž věnována životu a učení Muhammada ibn [°]Abd al-Wahhába, současné pozici jeho náboženských dědiců ve společnosti a novým způsobům, které dnešní salafisté vyvinuli k šíření své doktríny do celého světa. Druhá kapitola se zabývá saúdskoarabskou domácí opozicí, jež může vážně ohrozit stabilitu země. Zaměřuje se na její různé formy od sunnitského politického aktivismu, liberálního kriticizmu, ší'itské a kmenové opozice až po militantní džihádistické ideologie. Předmětem zájmu budou rovněž nejvýznamnější vůdci jednotlivých směrů: mezi jinými zejména Safar al-Hawálí, Salmán al-[°]Awda, Muhammad al-Mas[°]arí, Usáma ibn Ládin a Hasan as-Saffár.

Třetí kapitola se zabývá saúdskoarabskou zahraniční politikou. Saúdská Arábie čelí závažným bezpečnostním problémům. Její soběstačnost je z politického hlediska obtížná a z vojenského hlediska nemožná. V tomto kontextu se detailně zaměřím na vztahy se Spojenými státy, nejdůležitějším spojencem Saúdské Arábie, a Íránem a Irákem. Obě tyto země představují přirozené konkurenty Saúdské Arábie v souboji o moc a vliv v oblasti Zálivu a také velmi reálnou vnější hrozbu její národní bezpečnosti. Všimnu si rovněž saúdských vztahů s ostatními státy Arabského poloostrova, Ruskem a Čínou. Ve čtvrté kapitole shrnu výhled reform v Saúdské Arábii a zaměřím se na oblasti, které by si reformu zasloužily především, tedy vzdělávání, ekonomii a politickou kulturu.

Abstract

This dissertation examines the genesis and the main features of current Saudi Arabia and, in the first place, the development of its domestic policy and foreign relations in the period following the Gulf War 1990-91. My research breaks new ground in that it attempts to place the dynamics of Saudi state in the wider political context and explain it by factors that have a key role in the current shape of the Kingdom and its future progress.

The first chapter functions as an historiographical overview of Saudi royal family and deals with the main pillars of its power: Salafi ideology, Oil, and Military. It is almost impossible to research Saudi Arabia without mentioning its puritanical interpretation of Islam and the development of its ideology in the aftermath of 9/11. Within this context, I also examine the life and teaching of Muhammad ibn ʿAbd al-Wahhab, contemporary position of his religious inheritors in society, and the new ways Salafists developed to export their doctrine all over the world. The second chapter deals with Saudi Arabian domestic opposition that has power to contribute to state's destabilization. I explore its various shapes, from Sunni political activism, liberal criticism, Shi'ite opposition, tribal opposition, to militant jihadi ideologies, and examine the leading figures: Safar al-Hawali, Salman al-ʿAwdah, Muhammad al-Masʿari, Usama ibn Ladin and Hasan al-Saffar, among others.

The third chapter deals with Saudi Arabia's foreign policy. Saudi Arabia has challenging security problems. Self-reliance is politically difficult and militarily impossible. Within the Saudi foreign policy I closely examine relations with the U.S., the most important partner of Saudi Arabia, and Iran and Iraq. Both are natural rivals of Saudi Arabia for power and influence in the Gulf region and very real external threats to its national security. I also pay attention to Saudi relations with other states of the Arabian Peninsula, Russia, and China. In the fourth chapter, I summarize the prospect of reforms in Saudi Arabia and what I consider to be the most urgent fields the reforms should focus on: education, economy, and political culture.

OBSAH

Úvod	1
1. Vládnoucí rodina a pilíře moci	9
1.1. Dějiny rodiny Ál Sa'úd	9
1.1.1. Nástupnictví	25
1.2. Salafijská ideologie	30
1.2.1. Život a učení Muhammada ibn 'Abd al-Wahhába	33
1.2.2. 'Ulamá' a soudobé podoby salafije	42
1.3. Ropa	57
1.4. Ozbrojené síly	66
2. Opozice a její vývoj po válce v Zálivu	71
2.1. Sunnitský politický aktivismus	79
2.1.1. Hnutí as-Sahwa 'l-islámíja	82
2.1.2. Londýnské organizace	90
2.2. Militantní džihádistické organizace	96
2.2.1. Usáma ibn Ládín	96
2.2.2. Vlna násilností v letech 2003-2005	105
2.3. Liberální reformní hnutí	112
2.4. Ší'itská opozice	122
2.5. Regionální a kmenová opozice	133
3. Zahraniční vztahy	139
3.1. USA	140
3.2. Írán	155
3.3. Irák	162
3.4. Státy Arabského poloostrova	164
3.4.1. Jemen	166
3.5. Rusko	169
3.6. Čína	172
4. Strukturální reformy	174
4.1. Vzdělání	175
4.2. Ekonomika	181
4.3. Politická kultura	186
Závěr	189
Seznam použitých pramenů a literatury	196

Úvod

11. září 2001 v 8:46 narazilo letadlo společnosti American Airlines do horních pater severní věže Světového obchodního centra v New Yorku. O sedmnáct minut později ho následovalo letadlo společnosti United Airlines, které zasáhlo jižní věž. O hodinu později třetí letadlo narazilo do budovy Pentagonu a čtvrté letadlo spadlo v Pennsylvánii přibližně ve stejné době, kdy se obě manhattanské věže zřítily. Toho rána zahynulo více než tři tisíce lidí. Patnáct z devatenácti únosců, kteří proměnili dopravní letadla ve zbraně hromadného ničení, pocházelo ze Saúdské Arábie. Jejich vůdcem byl Usáma ibn Ládín, sám někdejší občan Saúdské Arábie, který ideologické prostředí v zemi využíval k náboru členů do své militantní organizace již od války v Afghánistánu v 80. letech 20. století.

Saúdská Arábie je v mnoha ohledech ojedinělá země s extrémně složitou realitou. Její identita je úzce svázána s faktem, že se na jejím území nachází dvě nejposvátnější místa islámu. Pětkrát denně se stovky milionů věřících muslimů po celém světě obracejí k Mekce, středobodu a kolébce svého náboženství. Kontrolou Mekky a Medíny může království uplatňovat značný vliv na kulturu a myšlení celého muslimského světa a samozvaně se chápat role autoritativního interpreta islámu. Saúdská Arábie je v kontextu Blízkého východu unikátní zemí rovněž v tom, že je po boku Íránu, Turecka a Afghánistánu jedinou z muslimských zemí, které nebyly nikdy přímo kolonizovány Evropou. Je to také jediná soudobá země, jejíž územní expanze se v letech 1902-1925 odehrála na základě výzvy k džihádu a jež nese název podle vládnoucí rodiny. Je to také nejteokratičtější země Blízkého východu – její ústavou je Korán, zdrojem práva je šaría a jejím občanem se nesmí stát žádný nemuslim. Saúdská Arábie je na jedné straně známa vysoce profilovaným celosvětovým sponzorováním své v lepším případě puritánské a mnohdy bohužel netolerantní verze islámu, na straně druhé se zde můžeme setkat s na Západě vzdělanou inteligencí a technokracií, která je zastáncem liberálních reforem. To vše vyvolává ohledně dalšího vývoje země mnoho otázek.

Saúdská Arábie leží slovy někdejšího amerického prezidenta Eisenhowera ve „strategicky nejvýznamnější zóně světa“, protože má klíčovou polohu na spojnici Asie, Afriky a Evropy. Království má kromě toho rovněž výsadní postavení i v globálním ropném systému. Žádná jiná země nemá díky své produkci ropy a zemního plynu takový vliv na cenu těchto surovin, a tedy i světovou ekonomiku. Je to právě ropné bohatství, kvůli kterému mnohá radikální

politická hnutí a ambiciozní státy celého Blízkého východu zpochybňují legitimitu vládnoucí rodiny. Saúdská Arábie je kromě toho také zemí s jedním z nejrepresivnějších režimů na světě. Navíc výstřelky mnohých členů vládnoucí rodiny podkopaly důvěryhodnost náboženských základů království, jehož legitimitu dnes zpochybňuje čím dál více radikálních hnutí. Saúdské peníze doposud ale vždy dokázaly potlačit jakýkoliv náznak nesouhlasu s vládní politikou. Na Západě má království navíc ochránce v podobě Spojených států, které ho hájí před otevřenou kritikou za to, co Amnesty International již mnoho let opakovaně popisuje jako pokračující hrubé porušování lidských práv. Království také nedává spát mnohým politikům a zákonodárcům – na jednu stranu je to již po několik desetiletí paradoxně po boku Izraele nejbližší spojenec Spojených států na Blízkém východě, na druhou stranu je to země zodpovědná za mezinárodní šíření radikální formy politického islámu. Smutným faktem rovněž zůstává, že v Saúdské Arábii narůstá počet radikálně smýšlející mládeže ovlivněné extremismem. Právě ona představuje pro stabilitu země největší hrozbu. Je proto nezbytné odpovědět si na otázku, jaká je povaha těchto extremistických náboženských názorů a kde jsou jejich kořeny.

Ačkoliv neexistuje pouze jeden výstižný obraz Saúdské Arábie, ten jediný, který si na Západě získal hlavní pozornost, líčí toto „wahhábitské“ království jako domov 15 z 19 únosců z 11. září, Fort Knox terorismu a zemí ovládanou zkorumpovanou rodinou. Ve stejném duchu se pak jedná o místo plné extremistů toužících po mučednické smrti, kde jsou do vzduchu běžně vyhazovány rezidenční čtvrti pracovníků ze Západu a kde ženy chodí zahalené od hlavy k patě v černých hábitech, takže jim i někteří vzdělaní Saúdští Arabové žertem přezdírají B.M.O (Black Moving Objects – černé pohybuující se objekty). Také mnohé názvy knih věnovaných Saúdské Arábii, které nešetří výrazy jako krize, nenávisť, hrozba, teror a podobně, západnímu čtenáři napovídají, že cosi není v pořádku. Přesto popis země pomocí těchto chytlavých nálepek není postačující, natož správný. Mylná je i charakteristika země pouze pomocí dvou slov: islám a ropa. Saúdská realita je určována mnohem komplexnějšími faktory zahrnujícími širokou škálu kulturních, regionálních, ekonomických a náboženských složek.

Saúdští vládci v dějinách čelili mnoha hrozbám – v 50. a 60. letech to byla vlna arabského nacionalismu, v 80. letech zase íránský revoluční islám a v 90. letech Saddám Husajn. Zatím se jim podařilo přestát každou z nich. Pomáhá jim v tom celá řada faktorů, z nichž nemalou roli má i nesnadná symbióza s islámskými duchovními. Otázkou ovšem je, jestli se jim to podaří i v případě současné hrozby, která útočí na jejich náboženskou legitimitu.

Struktura práce

Ve své dizertační práci se zabývám geopolitickým a regionálním postavením Saúdské Arábie a charakteristikou její domácí a zahraniční politiky. Důraz je přitom kladen zejména na období od války v Zálivu v roce 1990-1991 až po současnost. Cílem je prozkoumat vývoj a hlavní rysy současné Saúdské Arábie na počátku 21. století. Z toho důvodu umísťuji dynamiku saúdského státu do širšího politického kontextu a vykládám ji prostřednictvím faktorů, které mají klíčový vliv na současnou podobu země a její budoucí vývoj.

Válku v Zálivu jsem jako významný mezník vybral z toho důvodu, že pro Saúdskou Arábii znamenala předelovou událost, která zcela zásadním způsobem ovlivnila její další vývoj. Naplno totiž odhalila její slabost a značnou závislost na západních mocnostech. Povolení pobytu mnohonárodnostních zahraničních sil pod vedením USA, které posvětili náboženští učenci, zároveň představovalo bezprecedentní otevření země okolnímu světu, které mělo za následek enormní tlak na saúdskou společnost, její tradiční hodnoty a životní styl. Nezanedbatelný byl také psychologický dopad a s válkou spojené značné finanční náklady. Konflikt tak vedl k závažným otázkám ohledně legitimacy vládnoucí rodiny poté, co se projevily závažné nedostatky v ekonomice země a plýtvání finančními prostředky na neefektivní obranný systém. Tím, že si na obranu „islámské půdy“ pozvala zahraniční vojska, ukázala vládnoucí rodina svoji závislost na USA a v očích rodících se opozičních hnutí zcela selhala.

Úvodní část první kapitoly popisuje dějiny a fungování vládnoucí rodiny Ál Sa'údu a všímá si i palčivého problému nástupnictví. Mocenský zápas o trůn v rámci velmi rozvětvené saúdské rodiny (čítající několik tisíc členů) by totiž mohl v budoucnu ještě přizpůsobit nespokojenost islamistických kruhů a vést k destabilizaci režimu. U většiny královských pretendentů se vedou spekulace ohledně toho, jak se pod jejich případnou vládou může změnit stávající režim a jestli může dojít k nějakým výrazným posunům v zahraniční či domácí politice. Při analýze vládnoucí rodiny je rovněž nezbytné věnovat se dvěma pilířům, které již dlouhá desetiletí zcela zásadně ovlivňují charakter země – saúdské interpretaci islámu a ropnému bohatství. Z tohoto důvodu je značná pozornost věnována životu a učení Muhammada ibn 'Abd al-Wahhába, historické roli duchovenstva a rovněž i způsobům šíření saúdské interpretace islámu. V případě ropy si krátce všimnu dějin jejího objevování a především jejích dnešních ekonomických implikací, zneužitelnosti jako politické zbraně a zranitelnosti ropné infrastruktury. Další, byť pochybnou a často zpochybňovanou oporou saúdského režimu jsou ozbrojené síly.

První poválečné měsíce roku 1991 se nesly ve znamení petic a otevřených dopisů. Válka

proti arabské zemi vyústila v nárůst islamismu, který měl a má za cíl celkovou transformaci socioekonomického a politického života. Ve jménu náboženského reformismu zaujali islamisté kritický postoj vůči vládě a zpochybnili dokonce její islámskou legitimitu. Na rozdíl od islamistického hnutí, kterému království čelilo v 70. letech, se ovšem jednalo o desetitisíce mladých lidí ze středních vrstev, jimž v čele stáli náboženští učenci s učiteli a studenty především z islámských univerzit. Byli vzdělanější, lépe organizovaní a k dispozici měli nejmodernější technologické prostředky. Konsolidace islamistické opozice může na první pohled v zemi, která podle svých vlastních slov vládne v souladu s islámským právem, překvapit. Nicméně poslední desetiletí 20. století se do dějin zapíše jako jedno z nejbouřlivějších období saúdského vládnoucího uskupení. Povahou této různorodé a nejednotné, islamistické i liberální, opozice se zabývá druhá kapitola.

Třetí kapitola je věnována zahraniční politice Saúdské Arábie. Její základní imperativ definoval po svém setkání s králem Ibn Saúdem v roce 1945 F. D. Roosevelt. Americký prezident tehdy prohlásil, že obrana království je prvořadým americkým národním zájmem. Tento svazek byl nicméně silně narušen událostmi z 11. září. Vztahy obou zemí, jejichž pojiťkem je z americké strany ropa a ze strany Saúdské Arábie bezpečnost, se o něco zlepšily poté, kdy bylo i pouštní království v letech 2003-2005 vystaveno sebevražedným atentátům. Nicméně diskreditace americké politiky vedla ke sblížení s Íránem, zvláště poté, kdy se ukázalo, že Rada pro vzájemnou spolupráci v Zálivu není schopna zajistit regionální bezpečnost. Sbližování s Íránem, tradičním saúdskoarabským rivalem, začalo již před útoky z 11. září a to hlavně v ekonomické a technologické oblasti. Účelový svazek se poté už vyloženě politicky zaměřil na obranu islámu a kritiku USA. Mezi další zkoumané subjekty saúdskoarabské zahraniční politiky patří zejména Irák a Jemen, tedy země, které jsou saúdskou optikou považovány za hrozbu národní bezpečnosti. Pozornost se zaměří i na proměnlivé vztahy Saúdské Arábie k menším státům Zálivu, Rusku a Číně.

Saúdská Arábie dnes stojí na prahu vážné krize – ekonomika nedrží krok s růstem populace, množí se regionální a náboženské tlaky, objevuje se opětovný nárůst islámského aktivismu. V této na první pohled bohaté zemi existuje rovněž i značná chudoba, nevyváženost mezi venkovskými oblastmi a městskými aglomeracemi, vzrůstající nezaměstnanost a nedostatek zastupitelských orgánů. Z tohoto důvodu se ve čtvrté, závěrečné kapitole soustředím na tři oblasti, na které by se saúdské reformní úsilí mělo zaměřit především – tedy vzdělávání, ekonomiku a změny politické kultury.

Vlivy a zdroje

Můj zájem o zvolené téma podpořil a formoval semestrální studijní pobyt na Univerzitě krále Sa'úda v Rijádu v roce 2003. Během něj jsem docházel na přednášky, z nichž mnohé mi jasně ukázaly způsoby náboženské indoktrinace. Kromě toho jsem se v zemi ocitl právě v průběhu probíhající vlny teroristických útoků, které měly za cíl zejména západní cíle, a měl jsem tak na vlastní oči možnost pozorovat reakce saúdských obyvatel. Moje zážitky by vydaly na samostatnou knihu, přesto jeden za všechny: na jedné z prvních hodin klasické arabské literatury nám profesor vysvětloval jistý gramatický jev arabštiny. Pro názornost použil jako příklad následující větu, která měla mimochodem reálný základ: „Včera ráno při výbuchu v Izraeli zahynulo 18 židů. Dej Bůh, aby to příště bylo desetkrát víc.“ Přestože jsem pak potkal celou řadu lidí, kteří mě částečně přesvědčili o opaku, můj rostoucí dojem, že s ideologickým prostředím v zemi není něco v pořádku, se už zastavit nedal.

Psaní o soudobých či stále probíhajících událostech s sebou nese nejedno riziko. V průběhu práce jsem se ze všech sil snažil vyhýbat mnohdy lákavému pokušení zobecňování a stereotypního zobrazování země a pokud možno i oboustranné a zavádějící propagandě šířené jak saúdským režimem, tak jeho odpůrci. Žádná práce pochopitelně nedokáže podat kompletní a vyčerpávající obrázek o cizí zemi. Navíc je zřejmé, že nejsem Saúdský Arab ani muslim, a nemohl jsem se proto vyhnout nazírání formovanému vlastní zkušeností a kulturním záze-
mím. Moje práce je však zamýšlená jako analytický popis základních trendů v Saúdské Arábii a jejich vývoje v čase. Ve svých posudcích si nepřivlastňuji patent na pravdu a připouštím, že studované téma nemá pouze jediný možný výklad.

Psát o Saúdské Arábii se v posledních letech, zejména v souvislosti s 11. září, stalo na Západě svého způsobu módou. Toto období přineslo celou řadu titulů, některé zdařilejší, jiné méně. Aktuálnost tématu vedla k tomu, že se k němu začalo vyjadřovat stále více lidí, kteří nejenže v Saúdské Arábii nikdy nebyli, ale kteří ani nemají vlastní zkušenosti s realitou blízkovýchodních zemí. Na tomto místě se zaměřím na těch několik zdařilejších titulů, na další jsou odkazy v textu. Klasickými díly k dějinám Saúdské Arábie patří dnes zejména detailní reinterpretace *A History of Saudi Arabia* od britské antropoložky saúdského původu Madawi al-Rasheed, a důkladně dokumentární *The History of Saudi Arabia* od Alexeie Vassilieva. Analýzou otázky nástupnictví na saúdském trůnu a fungováním vládnoucí rodiny se zabývá Joseph Kechichian v *Succession in Saudi Arabia*.

Pokud jde o dějiny salafijské doktríny, jejíž základy v 18. století položil Muhammad ibn ʿAbd al-Wahháb, ty jsou dnes již velmi dobře zpracovány. K životu ʿAbd al-Wahhába je zá-

kladní práci založenou na dobových arabských kronikách *The Birth of the Islamic Reform Movement in Saudi Arabia. Muhammad Ibn 'Abd al-Wahhab (1703/4-1792) and the Beginnings of Unitarian Empire in Arabia* od dlouholetého zaměstnance saúdské společnosti Aramco George Rentze. K samotnému 'Abd al-Wahhábovu učení a vývoji jeho doktríny jsou vedle jeho vlastních pojednání velmi přínosnými díly *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia* od Davida Comminse a *Wahhabi Islam. From Revival and Reform to Global Jihad* od Natany DeLong-Bas, byť obě obsahují celou řadu jednostranně zaměřených míst nabízejících i jiné interpretace.

Co se týče saúdské opozice, u té jsou nejlépe zdokumentovány její radikálnější varianty. Nepostradatelným průvodcem po vývoji saúdského sunnitského i ší'itského islamismu je *Saudi Arabia and the Politics of Dissent* od Mamouna Fandyho a *Holier Than Thou. Saudi Arabia's Islamic Opposition* od Joshui Teitelbauma. Důkladný výklad domácí politiky v kontextu celého Zálivu ve svých dílech podává tradičně Greg Gause. Zcela nově a ve velkém stylu pak salafíjskou ideologii, její sahwistickou odnož a jejich nadnárodní snahy ve své poslední knize *Contesting the Saudi State. Islamic Voices from a New Generation* podává opět Madawi al-Rasheed. K dějinám ší'itské menšiny se v poslední době objevila jedinečná práce přímého aktéra ší'itského opozičního hnutí Ibráhíma Fu'áda s názvem *The Shi'is of Saudi Arabia*. K dějinám Hidžázu a jeho specifikám jsou přínosné studie další původem saúdské antropoložky a dcery někdejšího saúdského ministra ropy Mai Yamani.

V oblasti saúdsko-amerických vztahů se z tradičního schématu skandálně laděných dílek vymyká zejména *Thicker Than Oil. America's Uneasy Partnership With Saudi Arabia* od Rachel Bronson. Bohatý přehled nejen o saúdské zahraniční politice, ale i její ekonomii a otázkách národní bezpečnosti ve svých dílech, byť někdy trochu opakovaně, podává Anthony Cordesman. Z celé řady novinářských pokusů stojí za zmínku zejména dva povedenější: *Saudi Arabia Exposed: Inside a Kingdom in Crisis* od Johna Bradleyho, který v Saúdské Arábii dva roky pracoval jako žurnalista, a investigativní *Secrets of the Kingdom: The Inside Story of the Saudi-U.S. Connection* od Geralda Posnera.

Při psaní jsem kromě rozsáhlého množství literatury využíval i celou řadu mediálních zdrojů, včetně nepřeberného množství materiálů na internetu a novinových článků z arabsky i anglicky psaných periodik. Užívání podobných materiálů s sebou přirozeně nese problém týkající se jejich hodnověrnosti. Přesto se nedomnívám, že akademické práce jsou vždy a automaticky spolehlivější. Navíc jsem se většinu informací snažil ověřovat z více nezávislých zdrojů. Internet byl zdrojem zejména v případě sběru informací o nejrůznějších soudobých

islamistických hnutích, jejichž webové stránky jsem sledoval.

Poděkování

Můj dík patří zejména mým rodičům, kteří se mě vždy snažili bezvýhradně podporovat, byť ne vždy mohli plně chápat smysl mých cest a v posledních letech si mě moc neužili. Můj vděk a úctu má rovněž celá řada badatelů. Mnohé z nich jsem nikdy osobně nepotkal, přesto mi ale prostřednictvím svých knih a článků pomáhali tříbit myšlenky a formovat názory. V celé řadě případů jsem si díky nim i potvrdil mnohé domněnky a „převratné“ nápady, které jsem předtím naivně považoval za vlastní. Kromě toho jsem měl to štěstí, že jsem léta 2005-2007 strávil působením na Harvard University, kde jsem dokončil většinu rukopisu a kde jsem měl možnost s mnohými ze svých slavných předchůdců setkat se i osobně. Svůj dík tak směřuji všem lidem z tamního Center for Middle Eastern Studies, které mi poskytlo úžasné stimulační prostředí k akademické práci a úvahám o dění na Blízkém východě. Můj vděk patří také mnoha lidem, které jsem tam potkal, kteří mi nabídli přátelství a kteří mi v průběhu psaní pomáhali udržet si zdravý rozum – mezi jinými zejména Julii Buchmann, Hannah-Louise Clark, Nathanu Fonderovi a Benjaminu Smithovi. S velkou radostí posílám dík také všem lidem z Wideneru, jedinečné a nenahraditelné harvardské knihovny, kteří vždy odpověděli na každou mou prosbu a jejichž pomoc často přesahovala rámec jejich povinností.

Finanční pomoc, bez které by tato práce byla v této podobě asi jen stěží dokončená, mi poskytlo několik institucí – kromě studijních stipendií z Karlovy Univerzity patří můj dík za poskytnutí cestovního stipendia Hlávkově nadaci a Fulbrightově komisi. Štědrá částkou přispělo i sdružení Kontinenty, nadace Vize 97 a také American Fund for Czechoslovak Relief.

Na osobnější rovině patří můj dík Pavlu Ťupkovi, který se mnou prošel pobytem v Saúdské Arábii a v následujících letech strávil hodiny zaoceánskými debatami nejen o dění v této zemi. Jeho práce o ranějších dějinách Saúdské Arábie i sečtělost v klasických islámských náboženských dílech mi nejednou ušetřily spoustu času. Kromě toho byl tak laskavý, že přečetl první verze textu a poskytl mi řadu podnětných postřehů. Matija Šnuderl, S.G., učinil to samé a navíc mi v Bostonu v těžších chvílích zpřijemňoval život, on sám nejlépe ví jak. Ivo Hříbek mi k prvním verzím textu rovněž poskytl mnoho cenných postřehů a kromě toho mě za ta léta společných cest po Asii a Africe naučil dívat se na mnoho věcí i jinou optikou. Nora Hampl byla během mého pobytu ve Spojených státech vždy připravená pomoci s řešením nejrůznějších problémů a laskavě mi pomohla i s revizí některých částí této práce původně

vzniklých v angličtině. K těm mi své zajímavé postřehy nabídl i profesor Roger Owen a Charles Griffith. Za některé poznatky k soudobým projevům islamismu rovněž vděčím profesorům Ahmedu Hashimovi a Emadu Shahinovi. Nejrůznějším způsobem mi pomohli i mnozí další, někdy víc, než by i tušili; všem patří můj dík.

Samosebou netřeba zdůrazňovat, že zodpovědnost za všechny případné omyly, chybné sou-
dy a opominutí, které se v podobném druhu prací mohou vyskytnout, nesu výhradně já sám.

V Cambridgi, únor 2007

Ondřej Beránek

Poznámka k přepisu slov z arabštiny

V knize se používá způsobu přepisu arabských slov běžného v české arabistice. Znak ' představuje tzv. hamzu, nebo-li odsazení hlasu, znak ° slouží pro přepis arabského písmene °ajn, hrdelnice připomínající zesílenou hamzu. Z důvodu zjednodušení textu jsou písmeny s, d, t, z přepisovány kromě obvyklých hlásek i jejich emfatické protějšky, stejně tak je tomu v případě písmene h, které zahrnuje přepis dvou fonémů: neznělé hrdelnice a normálního h. V některých případech je přepis přizpůsoben běžnému českému úzu – takže například *Saúdská Arábie* a ne *Sa°údská Arábie*, *Rijád* a ne *ar-Rijád* apod. Důležitý je také přepis slova *Sa°úd*, odkazujícího výhradně na příslušníky vládnoucí rodiny. Obyvatelé Saúdské Arábie jsou *Saúdští Arabové*.

I. Vládnoucí rodina a pilíře moci

Ti, kdož nevěří, rozdávají jmění, aby odvraceli jiné z cesty Boží; a až je úplně rozdají, zbude jim jen zármutek a potom budou poraženi.

Korán, súra Kořist, verš 36

Pokud jsi se nestal Saúdským Arabem za dnů krále Ibn Sa'úda, nestaneš se jím už nikdy. Pokud jsi nezbohatl za dnů krále Chálida, nezbohatneš už nikdy. Pokud jsi nezchudl za dnů krále Fahda, nezchudneš už nikdy.

Saúdské úsloví

1.1. Dějiny rodiny Ál Sa'úd

Politický vývoj v Saúdské Arábii byl v dějinách vždy ovlivněn pouští a rozsáhlostí jen obtížně prostupných území, která obývaly jednotlivé kmeny. V tomto prostředí se jen stěží vytvářela jakákoliv ústřední moc. Soudobé království Saúdské Arábie bylo založeno v roce 1932 jako výsledek sňatku z rozumu mezi rodinou emíra Sa'úda a rodinou Ál aš-Šejch, tvořenou potomky Muhammada ibn 'Abd al-Wahhába. Aš-Šejchové tradičně reprezentovali duchovní establishment, který měl na starosti salafijskou indoktrinaci vycházející z 'Abd al-Wahhábova učení, zatímco Sa'údové vládli politicky pod podmínkou, že budou dodržovat salafijské normy. Kvůli dalekosáhlému náboženskému významu dvou islámských posvátných okrsků, Mekky a Medíny, musí totiž každý, kdo ovládá celou oblast, legitimizovat svoji moc prostřednictvím islámské rétoriky. Saúdská vládnoucí rodina poskytla náboženskému establishmentu vysoké funkce a nezbytné financování a dovolila, aby konzervativní náboženské a jiné hodnoty vyznávané společností z centrální Arábie a reprezentované vrstvou náboženských učenců ('*ulamá'*) ovládly celý saúdskoarabský stát. Na oplátku jim '*ulamá'* jejich moc opatřili „řádnu“ náboženskou legitimitou.¹ Podobný koncept spojení světské moci s náboženským aktivismem, opírající se o teorii rozvedenou Ibn Tajmíjou v knize *as-Sijása 'š-šar'íja* (Legitimní politika), zůstává základem vlády saúdské panovnické rodiny dodnes.

Tento svazek duchovní a kmenové moci má svoje původní kořeny v roce 1744, kdy se spojil Muhammad ibn Sa'úd (z. 1765), vládce (*emír*) oázy Dir'íja, která dnes leží na předměstí Rijádu, a Muhammad ibn 'Abd al-Wahháb at-Tamímí (1703/1704-1792). Tento náboženský

¹ Joshua Teitelbaum, *Holier Than Thou. Saudi Arabia's Islamic Opposition* (Washington Institute for Near Eastern Policy: Policy Papers no. 52, 2000), 10.

reformátor ke své snaze očistit islám od všech škodlivých novot a prosazování přísné interpretace *šarí'cy* potřeboval v první řadě právě podporu politické autority. Na oplátku byl ochotný posvětit legitimitu saúdských emírů na vedení muslimské obce. Spojení náboženského zápalu s vojenskou zdatností se v časech šíření moci nového státu ukázalo jako drtivá kombinace. Saúdové zemi vládli nejprve v letech 1744-1818 a pak střídavě v letech 1824-1891. Třetí a poslední saúdský stát se datuje od roku 1902, nebo oficiálně od roku 1932, kdy byl sjednocen do dnešní podoby.

Saúdská moc se nejprve pod vedením [°]Abd al-[°]Azíze, syna Muhammada ibn Saúda, rozšířila z Dir'íje na Rijád, Chardž a Qasím. V těchto počátečních etapách výbojů měl [°]Abd al-Wahháb velkou autoritu: jako nejvyšší soudce pro náboženské otázky byl nejbližším poradcem emíra. Jeho rady se ovšem neomezovaly pouze na oblast náboženství, ale zahrnovaly celou řadu aspektů domácí politiky. Pod hlavičkou jeho náboženské výzvy (*da'wa*) se Saúdům podařilo podmanit si rovněž i většinu emírů v Nadždu. Těm bylo povoleno setrvat ve svých sídlech pod podmínkou, že na důkaz přijetí saúdské autority budou svým novým vládcům platit náboženskou daň *zakát*. Expanzivní nájezdy se pak obrátily na východ do oblasti Ahsá' a později i do Hidžázu a [°]Asíru, kde jejich další postup do Jemenu zastavil až tuhý odpor tamních obyvatel znásobený obtížně prostupným horským terénem. Jako poslední obrátili Saúdové svoje výbojné snažení na oblast Mezopotámie, čímž se dostali do těsného sousedství Osmanské říše. V roce 1801 dobyli a vyplenili město Karbalá. Během svého drancování zabili 4 tisíce ší'itů a zničili posvátné ší'itské svatyně včetně mauzolea imáma al-Husajna. Nájezdy na okolní města pokračovaly až do roku 1812. Dobyvačná expanze pak byla v roce 1803 završena dobytím Mekky a Medíny. Zlato z vykradených a zbouraných hrobek také financovalo další expanze.

Přestože k rozpadu prvního svazku přispělo několik faktorů, přímým důvodem byla invaze vojsk osmanského místodržícího v Egyptě Muhammada [°]Alího. Osmanská říše sice nějaký čas saúdské aktivity na periferii své říše kvůli Napoleonově invazi do Egypta zanedbávala, ovšem saúdské ovládnutí svatých míst, jichž byla Osmanská říše formálním opatrovníkem, mělo negativní dopad na každoroční poutě do Mekky. To se osmanským sultánům, jejichž karavany byly pravidelně olupovány a poutníci vražděni, příliš nezamlouvalo. Vítězství Muhammada [°]Alího usnadnilo i to, že od rodiny Saúdů se odvrátilo několik kmenů, kterým stát nedokázal zajistit dostatečnou bezpečnost a také jim přestal vyplácet finanční dávky za jejich výbojné kampaně. Stát kromě podpory kmenů oslabil i [°]Abd al-Wahhábův zákaz obchodu s „nevěřícími“ – tedy především Sýrií a Irákem –, což mělo za následek pokles příjmů. V roce 1811

utrpělo saúdské panství porážku v oblasti Hidžázu, byla dobyta Mekka i Medína, a v roce 1818 bylo zničeno i saúdské sídlo v oáze Dir'íja v srdci Nadždu. Tím skončila vláda prvního saúdského státu. Egyptská vojska tehdy pobila místní duchovenstvo a jeho vůdce, 'Abdalláha ibn Sa'úda (vládl 1814-1818), odvezla do Istanbulu, kde byl sťat.

Země, města a obyvatelé Nadždu zůstali pod nominální nadvládou Osmanské říše až do roku 1915. Sultánovi na nich ovšem příliš nezáleželo; jeho pozornost se soustředila zejména na bohaté oázy a přístaviště na východě poloostrova a na Hidžáz. Když egyptská vojska v roce 1824 z Nadždu odtáhla, pokusil se Turkí ibn 'Abdalláh (vládl 1824-1834), syn popraveného panovníka, obnovit vládu tradičního paktu. To se mu podařilo po skončení vlády Muhammada 'Alího v Egyptě, kdy se okolní mocnosti o dění na poloostrově opět přestaly zajímat. Za rozpad druhého svazku mohly hlavně vnitropolitické události dosahující rozměrů občanské války. Toto období krize panovnické rodiny bývá v saúdské historiografii z pochopitelných důvodů jen vzácně rozebíráno. Krize byla rozdmýchávána spory o následnictví trůnu mezi třemi syny Fajsala ibn Turkího (z. 1865) – 'Abdalláhem, jenž byl jmenován jeho nástupcem, Sa'údem a Muhammadem. Sa'úd se totiž s jmenováním svého bratra vládcem nesmířil a krátce po otcově smrti vyvolal vzpouru. Zajímavá byla tehdy reakce náboženských učenců, protože ukázala směr, jakým 'ulamá' budou v podobných situacích v budoucnu jednat. Šejch 'Abd ar-Rahmán tehdy ohledně panovnického sporu vydal následující veřejné prohlášení:

Musíte chápat, že společenství (al-džamá'a) je povinnost uložená islámu a všem, kdo islám vyznávají. Je to v souladu s výrokem vznešeného Boha: „Přidržujte se pevně provazu Božího všichni a nerozdělujte se!“ [Korán, 3:103]. Společenství může být dosaženo jen skrze poslušnost tomu, jemuž Bůh svěřil vládu nad muslimy.²

Když se Sa'údovi podařilo v roce 1871 zmocnit trůnu, požádal 'Abdalláh o vojenskou pomoc Osmanskou říší. Ta velmi ráda vyhověla a poslala do oblasti vojsko pod vedením iráckého guvernéra Midhata Paši. 'Abdalláh, jak se také slušelo na řádného vůdce společenství, si tento svůj – byť fatální – krok nechal posvětit fatwou duchovních, konkrétně šejcha Muhammada ibn 'Adžlána, který pak osobně jel do Bagdádu požádat o osmanskou pomoc. I tato událost měla mít v daleké budoucnosti svoje paralely.

Kvůli neshodám princů tak saúdský stát nejprve přišel o východní provincii, které se zmocnila Osmanská říše, a pak jeho vládu definitivně ukončilo obsazení Rijádu konkurenčním kmenovým svazem Rašídovců. Potomci 'Abd al-Wahhába (Ál aš-Šejch) neváhali opustit svoje dosavadní spojence a dali se do služeb Rašídovců. Pomáhali jim

² Citováno dle M.J. Crawford, „Civil War, Foreign Intervention, and the Question of Political Legitimacy: A Nineteenth-Century Sa'udi Qadi's Dilemma“, *International Journal of Middle East Studies*, 14 (1982), 232.

dokonce i bránit Rijád při pokusech Sa'údů o jeho zpětné dobytí. Druhý saúdský stát nikdy nehrál na poloostrově takovou roli jako jeho předchůdce. Jeho vůdci pouze po nějakou dobu dovedně manévrovali mezi svými mnohem mocnějšími sousedy.

Formování dnešní podoby Saúdské Arábie

Po období let 1891-1902, kdy rodina Sa'údů ustoupila do pozadí, se ze svého pobytu v Kuvaitsu vrátil mladý saúdský emír 'Abd al-'Azíz ibn 'Abd ar-Rahmán Ál Sa'úd (1870-1953, na Západě známý obvykle jako Ibn Sa'úd), zabil rašídovského místodržícího a spolu s několika desítkami svých přívrženců se zmocnil zpět Rijádu. Tato událost později sloužila jako doklad jeho hrdinství a stala se základním kamenem budování saúdské národní identity. Do jejího reprodukování saúdská vláda investuje nemalé prostředky. Ibn Sa'úd se také oženil s dcerou hlavního rijádského imáma a oživil tak tradiční spojenectví svého rodu s rodinou Ál aš-Šejch. Od roku 1902 pak pokračoval v bojích a budování kmenových svazků. Mezi lety 1902 a 1906 vedl boje s Rašídovci podporovanými Osmanskou říší. Definitivní ránu zasadil jejich ambicím v bitvě u Rawdat Muhanná v roce 1906. Klíčovou se stala opět jeho aliance s duchovenstvem.

Zásadní význam pro další vývoj země měla přeměna bojovných a nenasytných kmenů v náboženské milice zvané „ichwán“ (Bratři) kolem roku 1912.³ Náboženští učenci považovali beduíny vždy za barbary a nositele náboženské nevědomosti. V tomto pohledu jim do značné míry pomáhal i koránský verš: „Kočovní Arabové jsou nejhorší v nevěře a v pokrytectví a nejvíc naklonění přehlížet omezení, jež Bůh seslal poslu svému.“ (9:97) Z tohoto pohledu je chybné interpretovat vývoj 'Abd al-Wahhábovy doktríny jako záležitost odrážející kmenové nomádské prostředí. Saúdská dynastie neměla s beduíny nikdy příliš vřelé vztahy. 'Abd al-Wahhábovo hnutí je dokonce možné vykládat jako reakci arabského usedlého obyvatelstva na beduínskou kontrolu obchodních cest a vymáhání „ochranných“ poplatků.⁴ Podobná historická interpretace zdůrazňuje 'Abd al-Wahhábovo nazírání beduínů jakožto nevěřících, kteří musí být podmaněni a obráceni na víru. Tohoto cíle se prvnímu saúdskému státu podařilo dočasně dosáhnout. Druhý stát, aby dokázal čelit hrozbě beduínských nájezdů, přijal v islámském právu ne právě běžné opatření – kolektivní trestání kmenů za prohřešky jednotlivců. Vliv prvních dvou států byl ovšem velmi prchavý, a proto Ibn Sa'úd po svém

3 Podrobněji k nim viz John S. Habib, *Ibn Saud's Warriors of Islam: The Ikhwan of Najd and Their Role in the Creation of the Sa'udi Kingdom, 1910-1930* (Leiden: E.J. Brill, 1978).

4 Podrobnou analýzu viz Abdulaziz Al-Fahad, „The 'Imama vs. the 'Iqal: Hadari-Bedouin Conflict and the Formation of the Saudi state,“ in: Madawi Al-Rasheed and Robert Vitalis (eds.), *Counter-Narratives: History, Contemporary Society, and Politics in Saudi Arabia and Yemen* (New York: Palgrave Macmillan, 2004).

návratu do Rijádu našel prostředí v podstatě stejné, jaké tam panovalo v době jeho předchůdců v polovině 18. století.

Beduíňští ichwáni byli usazováni do zemědělských usedlostí sloužících zároveň jako výcvikové tábory zvané *hidžra* (termín odkazující na odchod proroka Muhammada z Mekky a jeho usazení se v Medíně v dobách boje proti mekkánským nevěřícím). Členství v hidžrách, jichž do roku 1929 vznikla více než stovka, bylo pro všechny beduíny od roku 1916 povinné. Pojila se s ním i jejich povinnost platit náboženskou daň zakát. Každá hidžra měla svého imáma, který ichwánům vštěpoval zásady °Abd al-Wahhábova učení, loajalitu k vládnoucí rodině a také to, že kdokoliv zemře ve jménu džihádu, dostane se přímo do ráje. Ichwáni pak tento přísný výklad islámu, podle kterého sami také žili, šířili dál. Z jinak nespolehlivých beduíňů se tak stala velmi účinná a vysoce motivovaná bojová síla. Ibn Sa'úd v nich ovšem chybně odmítal vidět hrozbu a podporoval je i navzdory tomu, že ho od podobného kroku mnozí jeho příbuzní zrazovali. Domníval se totiž, že jeho úsilí o vytvoření saúdského státu nemůže být završeno, aniž by všechny kmeny neusadil v osadách, které byly snáze kontrolovatelné. S pomocí ichwánů se mu podařilo nejprve v roce 1913 dobýt východní oblasti země a po porážce centrálních mocností a Osmanské říše v první světové válce obsadit v roce 1921 i město Há'il. Od této doby byl rodící se saúdský stát založen na třech pilířích: na rodině Ál Sa'úd, náboženských učencích a ichwánech. Právě tato triáda měla mít v pozdějším vývoji zasahujícím až do dneška tak nebezpečné důsledky.

Po dobytí východních oblastí čekal na Ibn Sa'úda významnější úkol – podmanění Hidžázu s Mekkou a Medínou. Tato oblast byla více než jedno tisíciletí – s výjimkou relativně krátkého mezidobí osmanské nadvlády – pod kontrolou Hášimovců. Podmanění Hidžázu předcházelo dobytí města Tá'if, během nějž Ibn Sa'údovi náboženští fanatici proti jeho vůli zmasakrovali stovky tamních obyvatel. Džidda se v září 1924 vzdala bez boje poté, co se mezi obyvatelstvem rozšířil strach ze stejného osudu, jaký postihl Tá'if. Obsazení Mekky a Medíny se pak stalo již jen otázkou času. Dobyvačná mise byla úspěšně splněna a Ibn Sa'úd mohl 8. ledna 1926 ke svému předchozímu titulu sultán Nadždu přidat i král Hidžázu, když si jeho opatrovnictví nechal posvětit svoláním mezinárodního muslimského kongresu. Nový režim byl ihned uznán evropskými mocnostmi, zejména Sovětským svazem a Velkou Británií. Králem království Saúdské Arábie (*al-mamlaka 'l-'arabíja 's-su'údíja*) v její dnešní podobě se Ibn Sa'úd prohlásil 22. září 1932.

Jakmile se Ibn Sa'úd zmocnil svatých míst, zvrátila se mocenská rovnováha opět ve prospěch vládnoucí rodiny. Závažná hrozba ale vzešla z řad ichwánů. Počet jejich osad se

rozrostl na více než dvě stě a v době svého největšího rozmachu byli schopní poslat do boje až šedesát tisíc mužů. Ichwání krále kritizovali za přítomnost „nevěřících“, zejména Britů, na Arabském poloostrově a po chuti jim nebylo ani tolerování náboženských praktik ší'itů v oblasti Ahsá' i některých sunnitů v Hidžázu. Jejich zájmům škodilo i královo pozastavení džihádu. Přesto i navzdory jeho zákazu nadále pokračovali ve svých loupežných nájezdech do Iráku a Zajordánska, kde několikrát málem způsobili otevřený konflikt s Velkou Británií. Británie se v té době navíc snažila ovládnout i celé východní pobřeží Arabského poloostrova včetně tamního obchodu a zabránit ostatním zahraničním mocnostem v přístupu do centrální Arábie.

Konflikt se stal nevyhnutelný ve chvíli, kdy Ibn Sa'úd dokončil dobývání Arabského poloostrova a uznal mezinárodní hranice. V tu chvíli se ze staletého zvyku nadždských kmenů provádět loupežné výpravy na sever a migrovat tam za pastvinami stalo porušování mezinárodního pořádku. To připravilo ichwány o ventil jejich bojovných vášní a také o hlavní zdroj živobytí. Ichwání ovšem nepovstali všichni. Klíčovou roli sehráli zejména Fajsal ad-Dawíš a Ibn Bidžád, vůdcové kmenů Mutajr a 'Utajba. Ve spojení s nimi byl a v povstání je podporoval také hášimovský panovník Iráku emír Fajsal, který chtěl jejich prostřednictvím obnovit svoji nadvládu v Hidžázu.⁵ Když po jejich povstání hrozilo, že by mohli vyvolat střety s Brity, rozhodl se proti nim Ibn Sa'úd zakročit. Dalším důvodem bylo také to, že od roku 1926 byly jeho finance závislé téměř výhradně na příjmech z náboženských poutí do Mekky a Medíny. Ty ale mnozí muslimové – zejména vlivné komunity z Indie – začali na protest proti ichwánskému ničení hrobek a dalších poutních míst bojkotovat.

Ichwání na oplátku Ibn Sa'údu vyčítali to, že dva jeho synové odcestovali do zemí „nevěřících“ (Fajsal do Anglie a Sa'úd do Egypta) a že některé „nevěřící“ kmeny z Iráku smějí pást svá stáda na půdě islámu. Rovněž ho obvinili ze smířlivého postoje vůči ší'itům a zavedení některých neislámských novot (automobily, telefon, telegraf). Navíc řada ichwánských kmenů odmítla uposlechnout nařízení krále, podpořené duchovenstvem, zapovídající ozbrojené nájezdy do Iráku a dál ve svých ničivých výpravách pokračovala. Když v jednání s nimi nepomohla vyjednávání, během kterých se ukázalo, že koncept mezinárodních vztahů je pro ichwány jen těžko pochopitelný, přišla na řadu vojenská síla. Její užití bylo o to snadnější, že se na královu stranu v roce 1927 postavili i 'ulamá', kteří rozhodli, že ichwání nemají právo králi vzdorovat. V roce 1929 Ibn Sa'úd ichwány za pomoci britských Royal Air Force porazil v bitvě u Sabaly, kterou následovalo několik vojenských výprav proti nejvýznamnějším hidžrám, zejména al-Artáwiji a al-Ghatghatě. Oba hlavní vůdci – Fajsal ad-Dawíš a Ibn

5 David Commins, *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia* (London, New York: I.B.Tauris, 2006), 87.

Bidžád – později zemřeli v zajetí a jejich soukmenovcům byl zabaven značný počet koní a velbloudů. Po své porážce nebyla velká část ichwánů plně začleněna do saúdského státu a trpěla nejrůznějšími formami socioekonomické diskriminace. Později byli mnozí přetransformováni do Národních gard (*al-Haras al-watani*), o něž se opíral i současný král ʿAbdalláh.

Po bitvě u Sabaly představovali na domácí scéně jediné možné ohrožení Ibn Saʿúdových plánů náboženští učenci. Ti ale ze strachu, že by je mohl zastihnout podobný osud jako ichwány, zůstali panovníkovi loajální. Částečně to byl způsobeno i duchovním odkazem jejich učitele ʿAbd al-Wahhába, který kázal poslušnost světským vládcům, pokud se neodchýlí z řádné cesty islámu. Ibn Saʿúd se rovněž snažil nevyvolávat vzájemné spory a udržet zdání starého spolenectví, v němž ʿulamá' představují morální arbitry státu. Ve skutečnosti ale snižoval jejich vliv tím, že si je kupoval a de facto z nich dělal svoje zaměstnance. Také se pokoušel změnit jejich skladbu a prosazoval spřízněné rodiny na úkor rodiny Ál aš-Šejch. Potlačením ichwánů navíc ʿulamá' ztratili svoje nejaktivnější následovníky a zároveň také vliv na vládnoucí rodinu. Jejich role se přesunula na oblast vzdělávání a dohledu nad veřejnou morálkou. Později se ukázalo, že tento přesun bude mít v druhé polovině 20. století dalekosáhlé politické dopady.

Ibn Saʿúd se ve své politice opíral téměř výhradně o okruh zahraničních poradců. Patřil mezi ně například Angličan Philby, Iráčan ʿAbd ar-Rahmán ad-Damuldží, Egyptan Háfiz Wahba, Syřané Raššád Pharaon a Júsuf Jásín či Libanonec Fu'ád Hamza. Vojenské a politické úspěchy by navíc nebyly možné bez značné podpory Velké Británie, která prostřednictvím svých emisarů – zejména plukovníka Shakespeara a Percyho Coxe – Ibn Saʿúda podporovala v jeho bojích jak proti Rašídovcům, tak proti Osmanské říši. První pomoc Britové Ibn Saʿúdu nepřímo poskytli ještě v době, když byl v exilu na dvoře kuvajtského vládce šejcha Mubáraka. V roce 1900 byl jeho dvůr napaden Rašídovci podporovanými Osmanskou říší a záchranu poskytla až jen rychle přivolaná britská válečná loď kotvící v Zálivu. Aby jí oplatil její pomoc, podepsal Ibn Saʿúd s Velkou Británií v roce 1915 dohodu, na kterou se dnes mnohdy zapomíná, byť se téměř rovnala vyhlášení protektorátu. Ibn Saʿúd v ní postupoval dohled nad saúdskou zahraniční politikou Velké Británie a zavázal se neudílet koncese cizím státům bez předchozího souhlasu britské vlády. Výměnou za to od britské indické vlády dostával pravidelné měsíční subvence. Velká Británie do Saúdské Arábie po dlouhá léta ani nevyaslala svého velvyslance, ale udržovala v ní pouze rezidenta, což byl titul vyhrazený pro koloniální správce Jejího Veličenstva. Podobnou smlouvu předtím odmítl podepsat hášimovský král Husajn a velmi pravděpodobně se tím připravil o svůj trůn. Velká Británie si byla

nicméně dobře vědoma možných následků, které pro Ibn Sa'úda mohly v případě veřejné demonstrace svazku s Brity vyplynout. Jakmile se proto Ibn Sa'úd zmocnil hidžázských svatých měst, podepsaly obě země v roce 1927 novou smlouvu, která uznala saúdskou nezávislost.

Éra Ibn Sa'údových synů

Názory na postavu zakladatele Saúdské Arábie Ibn Sa'úda se pohybují po celé šíři spektra – jeho dlouholetý poradce Philby ho označil za „největšího Araba od dob Proroka Muhammada“, významný palestinský novinář ho oproti tomu popsal jako „jednoho z nejzkorumpovanějších lidí všech dob, jehož odkaz spočívá v amorálnosti jeho rodiny a v odsouhlasení oficiálního olupování“.⁶ Král Ibn Sa'úd zemřel v roce 1953 a podle očekávání ho ve vládě vystřídal jeho syn Sa'úd (1953-1964). Spojené státy, které po druhé světové válce vystřídaly Velkou Británii v roli hlavního saúdského spojence, se tehdy chvíli domnívaly, že by ho mohly přeměnit v proamerického muslimského vůdce uznávaného v celém arabském světě jako jakéhosi „islámského papeže“.⁷ Jeho vláda, proslulá finančními skandály, byla ale svědkem tvrdého boje uvnitř vládnoucí rodiny. Spory se točily především okolo nejasností ohledně volby dalšího panovníka. Proti Sa'úдови vystoupil korunní princ Fajsal a poprvé se začaly utvářet mocenské bloky tvořené různými příslušníky rozsáhlého rodu. Ke třem hlavním oblastem zahraniční politiky, které po sobě zanechal jeho otec – tedy panarabismu, panislamismu a úzké spolupráci se Spojenými státy –, přidal Sa'úd ještě jeden významný pilíř: „rijálpolitiku“, tedy používání ropného bohatství na ovlivňování stoupenců i nepřátel království. I přesto se Saúdská Arábie v průběhu 50. let, kdy na ni negativně působily okolní sekulární ideologie, několikrát ocitla na pokraji zhroutení.

V roce 1952 byl celý arabský svět zasažen událostmi v Egyptě, kde Násir s několika dalšími důstojníky svrhl egyptskou monarchii a začal hlásat novou politickou ideologii. Jeho poselství bylo jasné: existuje pouze jeden arabský svět, jenž byl rozdělen a zmanipulován Západem. Jedním z hlavních terčů jeho kritiky se stal saúdský režim, na jehož zesměšňování si Násir doslova vybudoval kariéru. Jeho slovní útoky zaměřené na vládnoucí rodinu v Saúdské Arábii ale i v ostatních monarchiích Zálivu do značné míry charakterizovaly arabský politický diskurz 50. a 60. let. Právě toto období Malcolm Kerr označil za období „arabské studené války“.⁸ Podcenění tohoto atraktivního poselství se stalo nejzávažnější Sa'údovou

6 Sa'íd Aburish, *The Rise, Corruption and Coming Fall of the House of Saud* (London: Bloomsbury, 1994), 41.

7 Rachel Bronson, *Thicker Than Oil. America's Uneasy Partnership With Saudi Arabia* (New York: Oxford University Press, 2006), 74.

8 Malcolm H. Kerr, *The Arab Cold War, 1958-1967. A Study of Ideology in Politics* (London, New York: Oxford University Press, 1967).

chybou na poli zahraniční politiky. Ačkoliv se v té době jen stěží našly dvě země, které by si byly vzdálenější než revoluční Egypt a teokratická Saúdská Arábie, král Sa'úd i přesto zpočátku finančně podporoval mnohé Násirovy plány včetně znárodnění Suezského průplavu v roce 1956. Činil tak i navzdory tomu, že tento krok měl pro saúdský export ropy děsivé následky. V době vzrůstajícího zahraničního dluhu se saúdské příjmy z ropy snížily o třetinu. Sa'úd si do země rovněž pozval egyptské učitele a vojenské poradce, kteří měli přispět rozvoji země. Výsledek byl ale jiný – několik měsíců po příjezdu dvou set členné egyptské vojenské posádky byly mezi Sa'údovými vlastními jednotkami v Tá'ifu odhaleny přípravy na zavraždění několika členů vládnoucí rodiny a svrhnutí monarchie. Do plánu měl být zapojen i egyptský vojenský atašé. Královi se dění v zemi pomalu vymykalo z rukou, což se projevilo i v roce 1954, kdy zemi navštívil Násir a byl přivítán jako hrdina. Sa'údova politická neschopnost se naplno ukázala v roce 1958, kdy se pokoušel naplánovat Násirovu vraždu a znemožnit tak vytvoření sjednoceného státu mezi Egyptem a Sýrií. Syrskému šéfovi zpravodajské služby Ahmadu as-Sarrádžovi, který celou akci vyhradil, měl za spáchání atentátu údajně vypsát šek na téměř dva miliony liber.

Krátce nato došlo v sousedním Jemenu k převratu, který na území Arabského poloostrova přitáhl egyptské jednotky a zcela vyděsil saúdskou vládu. Několik saúdských pilotů se svými stroji v té době dokonce zběhlo do Káhiry. V roce 1962 ze země do Egypta navíc odešel i princ Talál s dalšími proreformními princí, o nichž bude pojednáno níže. Celkové ovzduší, kdy z království do Egypta vedle vojenských elit začaly utíkat i ty politické, tehdy ve své zprávě popsala CIA jako:

všeobecný pocit mezi obchodníky, že král Sa'úd může být kdykoliv svržen, nejspíše prostřednictvím vojenského převratu. [...] Saúdští obchodníci spolu se členy vládnoucí rodiny likvidují svá aktiva a převádějí peníze a kapitál do Bejrútu. Dovození objednávky jsou rušeny.⁹

V roce 1962, když byl Sa'úd kvůli zdravotním problémům mimo zemi, sestavil Fajsal kabinet a dosadil do něj i své bratry a zároveň blízké spojence Fahda a Sultána. Mimoto přislíbil zavedení reformů včetně zrušení otroctví a utvoření poradního shromáždění. Sa'úd po svém návratu pohrozil mobilizací Královských gard, na což Fajsal odpověděl výhrůžkou mobilizace Národních gard. Na nátlak 'ulamá' a nejvýznamnějších princů se Sa'úd nakonec vzdal a souhlasil se svou abdikací. Odešel do Egypta a s Násirovou podporou až do své smrti v roce 1969 kritizoval Fajsalovu vládu. Na jeho epochu se dnes v zemi ne zcela spravedlivě vzpomíná jako na nejhorší období státu, během něž málem došlo k jeho rozpadu a kdy vládla

9 Citováno dle Bronson, *Thicker Than Oil*, 83.

korupce a politická nemotornost. Z toho důvodu je dnes v království jen stěží možné narazit na Sa'údův portrét. Jeho vláda byla ale také důležitou lekcí pro vládnoucí rodinu. Od té doby již nikdy nedovolila, aby se její hašteření a vnitřní spory dostaly na veřejnost a ohrozily tak její existenci. Veřejně demonstrovaná solidarita mezi jednotlivými princí se ukázala jako základ jejího přežití.

Z nástupnického boje vyšel vítězně Fajsal (1903/6-1975) a v letech 1964-1975, což byla doba spojená s rostoucími příjmy z ropy, vládl Saúdské Arábii. 60. léta se v arabském světě nesla ve znamení arabského nacionalismu ztělesněného egyptským násirismem a syrským a iráckým baasismem. Fajsal se proto obrátil k islámu, v němž hledal obranu integrity i legitimacy saúdské vlády. Fajsal také v prvních dvou letech své vlády uskutečnil celou řadu návštěv islámských zemí a všude hlásal své panislámské poselství. Do karet mu hrála i Násirova porážka ve válce s Izraelem v roce 1967, která znamenala konec jeho ideologii. Od té doby se Násirova rétorika změnila k nepoznání. Definitivní konec arabské studené války pak přinesl arabský summit v Chartúmu v roce 1967, ze kterého vyšli Fajsal a Násir jako noví přátelé a spojenci. Egypt oznámil, že stáhne svá vojska z Jemenu, a ropné monarchie na oplátku slíbily, že Jordánsku a Egyptu budou přispívat částkou 329 milionů dolarů ročně. Saúdská Arábie samozřejmě platila největší část. Egypt, kdysi tak dominantní síla v arabském světě, která ohrožovala teritoriální celistvost Saúdské Arábie, se tak náhle ocitl na saúdské výplatní pásce. Po smrti Násira nastala nová saúdská éra. Tu ještě umocnily dobré vztahy s novým egyptským prezidentem Anwarem as-Sádátem, který měl úzké vazby na šéfa saúdské zpravodajské služby Kamála Adhama a který svoji politiku prováděl ve spolupráci se Saúdskou Arábií a Spojenými státy.

Po ochabnutí Násirova vlivu se Arabové od arabského nacionalismu začali přiklánět k politickému islámu jako jeho alternativě. Vyplývalo to do značné míry z toho, že nábožensky založený Izrael uštědřil porážku svým arabským sousedům, z nichž většině stáli v čele sekulární vůdci. Vzrůst islámské religiozity podpořila i izraelská kontrola Jeruzaléma, třetího nejposvátnějšího islámského okrsku. Král Fajsal tehdy přesvědčil téměř všechny muslimské státy k účasti na prvním všeislámském summitu v marockém Rabatu, na kterém se hlavy více než dvou desítek států dohodly na založení Organizace islámské konference se sídlem v saúdsko-arabské Džiddě.

Během Fajsalovy vlády také došlo k dalšímu poklesu vlivu 'ulamá'. Těm byly královy modernizační kroky – zejména zakládání nových výukových středisek a zvýšení role ministerstva spravedlnosti – jen málo po chuti. Je možné se domnívat, že obecná

nespokojenost 'ulamá' s královou politikou mohla některé z nich vést k podpoře, či alespoň tolerování militantních aktivit usilujících o návrat k „tradičním“ hodnotám, jak se o to pokusil například Džuhajmán al-[‘]Utajbí obsazením Velké mešity v Mekce v roce 1979.¹⁰ Fajsal se duchovní snažil uspokojovat alespoň svojí panislamistickou rétorikou, kterou dokládá například jeho slavný výrok: „Mým snem je modlit se ráno v Mekce, odpoledne v Medíně a večer v Jeruzalémě, aniž bych přitom musel opustit arabskou půdu.“

Fajsalovi se rovněž podařilo upoutat k Saúdské Arábii světovou pozornost, když v roce 1973 vyhlásil ropné embargo, které zemi přineslo netušené bohatství. Všechny tyto kroky pomohly přenést království do centra arabské i celosvětové politiky. V islámském světě se Fajsalovi pro jeho činy dostalo nevídané slávy a podpory. Díky ropnému bohatství mohla země také začít kampaň na výstavbu mešit a náboženských vzdělávacích center v zahraničí. Ze saúdského závazku šířit islám tak těžilo mnoho zemí Asie a Afriky. V roce 1974 Fajsal přispěl více než 10 miliardami dolarů do Islámského fondu solidarity a stál rovněž za založením Islámské rozvojové banky se sídlem v Džiddě. Saúdská finanční pomoc byla použita na vykoupení Egypta ze sovětského vlivu, ukončení prvního kola libanonské občanské války i zklidnění situace mezi Sýrií a Jordánskem. Fajsal také Saúdskou Arábii přeměnil na mecenáše mnoha náboženských institucí, které přispívaly k rostoucímu politickému uvědomění mezinárodní muslimské komunity. Z lokálních problémů od Kašmíru přes Jeruzalém až po Jihoafrickou republiku se tak rázem staly záležitosti celého islámského společenství.

Saúdská pomoc putující do zahraničí se díky ropnému bohatství v letech 1973-1990 vyšplhala až na závratných 93 miliard dolarů.¹¹ Rok 1973 je proto v saúdské kolektivní paměti uchováván jako počáteční moment „éry hojnosti“ (*‘asr at-turfa*). Během Fajsalovy vlády si tohoto ropného bohatství užívala také většina saúdských obyvatel, protože stát se stal hlavním poskytovatelem služeb a zaměstnání. Hranice mezi státními financemi a osobním bohatstvím se ale začínala postupně stírat, neboť mnozí princové využívali svůj politický vliv k prosazování vlastních finančních zájmů. Rostoucí bohatství ale také na druhou stranu vedlo k zvyšující se zranitelnosti země. Ta se měla naplno projevit především během vlád Fajsalových nástupců Chálida a Fahda. Fajsalovy nenaplněné sliby ohledně zavádění reformy také vyvrátily mýtus o jeho pokrokové vládě, byť se alespoň do dějin zapsal tím, že tři dny po svém nástupu na trůn zrušil na nátlak prezidenta Kennedyho otroctví.

Král Fajsal byl zavražděn v březnu 1975 svým synovcem Fajsalem ibn Musá'id ibn 'Abd

¹⁰ Joseph A. Kechichian, „The Role of the Ulama in the Politics of an Islamic State: The Case of Saudi Arabia“, *International Journal of Middle Eastern Studies*, 18 (1986), 60.

¹¹ Údaj citován z Peter W. Wilson and Douglas F. Graham, *Saudi Arabia. The Coming Storm* (Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe, 1994), 99.

al-°Azízem. Stojí za zmínku, že jeho bratr princ Chálid ibn Musá°id ibn °Abd al-°Azíz byl jedním ze stoupců náboženských fanatiků, kteří v roce 1963 napadali nově budované televizní stanice, a během jednoho útoku byl zastřelen. Ani ne tři hodiny po králově vraždě saúdská vláda oznámila, že Fajsál ibn Musá°id byl mentálně chorý a že vraždu spáchal sám bez cizí pomoci jako akt pomsty za bratrovu smrt. O několik dní později byl veřejně s°at. I přesto ale saúdská vláda v souvislosti s vraždou zatkla a vyslechla patnáct mužů. Díky nedostatku jasných důkazů a otevřených zdrojů v království vyvolala tato událost po celém arabském světě celou řadu konspiračních teorií.

Král Chálid (1975-1982) nastoupil na trůn tři dny po smrti svého bratra a jeho vláda narušila pravidlo určující to, že následníkem trůnu se stává nejstarší syn Ibn Sa°úda. Tím byl totiž po Fajsalovi princ Muhammad (1910-1988), mocná postava v saúdské vládnoucí rodině. Kvůli svým problémům s pitím a agresivnímu chování – tyto dvě vlastnosti mu vynesly arabskou přezdívku Muhammad Abú Šarrajn (doslova Muhammad otec dvou zel) – byl ovšem nucen ustoupit rodinnému nátlaku a vzdát se nástupnických práv. Jeho první „pamětihodný“ čin pochází z roku 1929, kdy měl údajně sám postřílet desítky ichwánů poté, co se vzdali jeho otci. Muhammad ale nejvíce proslul tím, když v roce 1977 nařídil popravu své devatenáctileté vnučky Mišá°al obviněné z cizoložství. Když toto nařízení odmítl vykonat soud, chopili se ho jeho osobní strážci a před zraky mnoha svědků ji na popravišti v Džiddě zastřelili. O dva dny později pak vládnoucí rodina lakonicky oznámila, že princezna utonula. Celá událost měla svoji dohru o tři roky později, kdy došlo k natočení britského polodokumentárního dramatu *Death of a Princess*, který se pokoušel odkrýt celé pozadí události a který způsobil značné těžkosti v britsko-saúdských diplomatických vztazích. Král Chálid po uvedení filmu v Británii dokonce zrušil svoji plánovanou cestu do Londýna a vyhostil britského velvyslance. Saúdská Arábie také vynaložila desítky milionů dolarů na štvavou kampaň v arabském tisku namířenou proti Velké Británii a noviny přinášely titulky typu „Had jménem Británie“, „Nová křížová výprava proti islámu“ či „Rasistický útok proti Arabům“. Britská vláda film následně odsoudila a oficiálně se Saúdské Arábii omluvila.

Během Chálidovy vlády se naplno projevil rozpor mezi Fajsalovou islámskou rétorikou a rostoucím bohatstvím a materialismem saúdské společnosti. Domácí politiku také silně ovlivnila íránská islámská revoluce a následná vlna islamistického aktivismu v celém regionu. Na domácí scéně jeho vláda přinesla konsolidaci moci jeho bratrů. Král Chálid, který před panováním dával nepokrytou přednost sokolnictví v poušti a náboženským rozjímáním, se v porovnání se svými předchůdci ve své vládě daleko více opíral o vzájemný konsensus a do vlády

začali významněji mluvit i ostatní nejvýše postavení princové. Například odborníkem na Sýrii a Irák se stal princ ʿAbdalláh, současný saúdský král, Jemen si vzal na starost princ Sultán. Tento kolektivní přístup k řešení bezpečnostních otázek byl ještě rozšířen v 80. letech, kdy se velvyslancem ve Spojených státech stal princ Bandar ibn Sultán, který v mnoha případech začal jednat na úkor formálního ministra zahraničních věcí prince Saʿúda ibn Fajsala. Skutečnou silou v pozadí Chálida byl ovšem jeho bratr Fahd, který ho také po jeho smrti nahradil.

Počáteční roky vlády krále Fahda (1982-2005) byly charakteristické prudkým poklesem cen ropy, které dosáhly svého minima na úrovni 8 dolarů za barel v roce 1986. Schodky v rozpočtu si v 80. letech vyžádaly pomalou modernizaci saúdské infrastruktury a také politiku „saúdizace“, která se – neúspěšně – pokusila postupně nahrazovat zahraniční zaměstnance Saúdskými Araby. Pokud jsou totiž saúdstí konzervativci schopni na něčem se shodnout s náboženskými fanatiky, tak je to jejich nelibost vůči zahraničním zaměstnancům. Ačkoliv si saúdská střední a vyšší třída běžně najímá zahraniční řidiče a služebné, tráví spoustu času stížnostmi na jejich zhoubný vliv na saúdskou kulturu. Fahd ovšem i přes ekonomický pokles pokračoval ve financování mezinárodních náboženských institucí založených králem Fajsalem v 60. letech.

V 80. letech se také začala prohlubovat propast v ekonomické situaci obyvatelstva. Bohatou vrstvu představovali především příslušníci vládnoucího rodu, předáci kmenů a úspěšné obchodní kruhy. Není proto překvapivé, že někteří mladí Saúdstí Arabové začali se sympatiemi naslouchat islámským duchovním, kteří odsuzovali Západ i materiální zkorumpovanost režimu a neváhali kritizovat ani na Západě vzdělané saúdské elity. Mnozí obyvatelé země tak v islámu nacházeli řešení svých rostoucích sociálních a ekonomických problémů. Král Fahd také více než kterýkoliv z jeho předchůdců udržoval velmi vřelé vztahy se Spojenými státy. Po jeho smrti 1. srpna 2005 ho na trůnu vystřídal jeho bratr princ ʿAbdalláh.

Povaha vládnoucího režimu

Moc vládnoucí rodiny je založena především na pokračujícím přílivu ropného bohatství. Za vlády krále Fahda byla ustanovena zvyklost, podle které si rodina z ropných zisků bere 18 procent. Toto pravidlo s největší pravděpodobností platí dodnes. Dokonce i méně významní princové pobírají měsíční renty ve výši 10 tisíc dolarů. Kromě toho si příslušníci vládnoucího rodu tradičně zlepšují svůj příjem pomocí provizí ze zahraničního obchodu. Podle některých svědectví podobné zprostředkovatelské provize někdy činí i 30-40 procent hodnoty

kontraktu.¹² Podobně závratné částky sice mezi obyvateli země na jednu stranu zvedají vlnu pobouření, zároveň ale také vládnoucí rodině umožňují nesouhlasné hlasy si kupovat. Vládnoucí rodina a jí loajální stoupenci vlastní všechny hlavní saúdské deníky, dva celoarabské listy – aš-Šarq al-awsat a al-Haját – a čtyři z pěti nejoblíbenějších arabských satelitních kanálů.¹³ Jednu z mála výjimek představuje vzpurný kanál al-Džazíra, který saúdstí inzerenti zarytě bojkotují. Ropné bohatství rovněž umožňuje upevňovat saúdské „právo vládnout“. Děje se tak prostřednictvím bezplatné zdravotní péče a vzdělání, dotovaných potravin, vody a energie a také neexistencí daní a povinné vojenské služby. Mimoto vládnoucí rodina prostupuje všechny sféry veřejného života, kontroluje všechny politické pozice a je aktivní v celé šíři ekonomického sektoru. Tato její všudypřítomná kontrola jí dovoluje vládnout pomocí metody cukru a biče.

Dalším účinným nástrojem prosazování zájmů vládnoucí rodiny je Rada ministrů, kterou král Ibn Sa'úd založil v roce 1953 jen několik týdnů před svou smrtí. Hlavní ministerstva – především vnitra, obrany a zahraničních věcí – byla a jsou téměř vždy pod kontrolou vládnoucí rodiny. Ostatní ministerstva jsou otevřena i pro členy jiných rodin, přesto i na nich se většinou střídají příslušníci loajálních rodů a kmenů, které tvoří páteř režimu. Tento orgán tedy nijak nezměnil modus operandi politického procesu, pouze posloužil k dalšímu zdůraznění role vládnoucí rodiny.

Povaha královského režimu je často napadána z opozičních pozic. V dějinách země se povahou a vhodnými rysy ideálního vůdce muslimské komunity (*walíju 'l-amr*) zabývala jenom menšina saúdských náboženských učenců. Muhammad ibn 'Abd al-Wahháb se ve svých náboženských pojednáních této otázce věnoval také pouze jen okrajově. Od 70. let se proto saúdstí islamisté začali obracet k alternativním islámským zdrojům projednávajícím otázku vedení muslimského národa. Část učenců hledala odpovědi v klasických sunnitských zdrojích, zejména v pojednání Ibn Tajmíji nazvaném *as-Sijása 'š-šar'ija* (Legitimní politika), ostatní se spolehli na soudobé interpretace islamistických hnutí, zejména Muslimského bratrstva. Velký vliv na celou generaci saúdských učenců včetně nejvýznamnějších postav opozičního hnutí 90. let Safára al-Hawálího a Salmána al-'Awdy měl v tomto ohledu zřejmě Muhammad Surúr Zajn al-'Ábidín. Ve svém díle vytyčil pět hlavních charakteristik, které řádný vůdce obce musí podle *ahl as-sunna wa 'l-džamá'a* (lid sunny a společenství věřících) vykazovat. Musí to být muž, musí být dospělý a zdravého rozumu, musí být svobodný (ne

12 Alain Gresh, „The Most Obscure Dictatorship“, *Middle East Report*, November-December 1995, 5.

13 K podrobnostem o tom, jak saúdská rodina kontroluje značnou část arabského tisku a uplácí řadu arabských novinářů viz například Aburish, *The Rise, Corruption and Coming Fall*, 209-240. Aburish, sám původem palestinský novinář, to dokládá i na mnoha osobních zkušenostech.

otrok), musí být schopný jednat jako soudce a vydávat náboženská dobrozdání a musí to být muslim. Saúdská společnost k tomu dnes ještě přidává dvě důležité kvality: *hinka* (schopnost řádně posuzovat situaci založenou na zkušenostech) a *hikma* (celkovou moudrost). Tyto vlastnosti musí být ještě doplněny dobrou fyzickou kondicí, pod níž se většinou rozumí i relativně nízký věk. Tato poslední charakteristika nabyla na významu zejména během posledních let panování krále Fahda.¹⁴

Saúdská vládnoucí rodina se tradičně snaží stavět do role zprostředkovatele mezi jednotlivými sociálními a politickými uskupeními, v tomto případě liberály a islamisty, příslušníky starého náboženského establishmentu a mladšími radikálnějšími 'ulamá', sunnity a ší'ity, příslušníky kmenů a městským obyvatelstvem, obyvateli různých regionů atd. Podobným způsobem roli panovníka před několika staletími popsal i významný arabský myslitel Ibn Chaldún, když za panovníka označil toho, kdo je schopný zabránit svým poddaným ve vzájemných bojích. Vládnoucí rodina těchto vzájemných rozporů, které byly mnohokrát uměle rozdmýchávány a zveličovány médii, ale také vždy obratně využívala. To, že tyto spory nejsou vždy ani zdaleka nepřekonatelné, se ukázalo i v roce 2003, kdy spolu byli schopni spolupracovat liberálové a islamisté. Dnes navíc rodina sklízí plody své vlastní represivní politiky. Tím, že v průběhu 90. let uvěznila významné a široké podpoře se těšící jednotlivce reagující na krizi spojenou s válkou v Zálivu, vytvořila politické, sociální a intelektuální vakuum, které obsadily nekompromisní složky společnosti.

V prostředí, které je tak značně formováno klientelismem a nepotismem, mají řadoví občané často tendence oscilovat mezi naprostou oddaností k některým královským figurám a sžíravou nenávistí vůči ostatním. Jelikož otázky spjaté s vládnoucí rodinou zůstávají na veřejnosti tabu, lidová představitost si na ně nachází odpovědi sama. Různá neoficiální média a zejména opoziční zdroje se většinou v první řadě zaměřují na osobní chování jednotlivých princů a na to, kde tráví dovolenou a jaký mají majetek. Podobné historicky jsou pak s oblibou sdíleny v úzkých kruzích přátel a příbuzných. Jednu z takovýchto kompilací o královských skandálech sestavil vedle Usámy ibn Ládina patrně nejznámější saúdský disident Násir as-Sa'íd. Jeho kniha je ve většině arabských zemí zakázána, přesto ji lze poměrně snadno sehnat. As-Sa'íd, někdejší zaměstnanec ropné společnosti Aramco a levicový aktivista, jenž byl po spoluorganizování stávek ropných dělníků v listopadu 1953 propuštěn a s největší pravděpodobností mučen v saúdských věznicích, použil veřejně dostupné informace, fámy a smyšlené

¹⁴ Tyto postřehy vycházejí do značné míry z Madawi Al-Rasheed, „Circles of Power: Royals and Society in Saudi Arabia“, in: Paul Aarts and Gerd Nonneman (eds.), *Saudi Arabia in the Balance. Political Economy, Society, Foreign Affairs* (London: Hurst & Company, 2005), 193-195.

příběhy s cílem zdiskreditovat saúdskou vládnoucí rodinu. Některá jeho obvinění jsou ovšem dosti bizarní: jednou z jeho hlavních tezí je například tvrzení, že saúdská vládnoucí rodina pochází z židovských předků.¹⁵ Později se přemístil do Jemenu, aby podpořil svoji nově vyhlášenou a fantaskní saúdskou exilovou vládu. As-Sa'íd se pohřešuje od roku 1979, kdy měl být v Libanonu údajně „natrvalo odklizen“ saúdskou zpravodajskou službu ve spolupráci se skupinou Abú az-Za'íma z OOP, která měla za svou „pomoc“ obdržet 2 miliony dolarů.¹⁶

Nezvyklou událostí se také stalo uveřejnění knihy *Qalb min Banqalán* (Srdce z Banqalánu), kterou sepsal Sajf al-Islám ibn Sa'úd ibn 'Abd al-'Azíz, syn sesazeného krále Sa'úda.¹⁷ Kniha vyšla v roce 2004 v Bejrútu a po krátké době, údajně na nátlak saúdské vládnoucí rodiny, byla stažena z prodeje. Sajf al-Islám v ní vypráví příběh své matky, otrokyně z Balúčistánu, v harému krále Sa'úda. Vyprávění se pohybuje na ošemetné hranici mezi osobní a politickou výpovědí a oficiální kruhy v království ho považují za nepřijatelné.

Velkou publicitu vyvolaly v novodobých dějinách země zejména ty události, které podporují podezření běžných obyvatel, že vládnoucí rodina podléhá jiným zákonům než oni sami. Například v roce 1947 uspořádal Násir ibn 'Abd al-'Azíz večírek, během kterého zemřelo sedm hostů včetně členů svržené rodiny Rašídovců z Há'ilu na otravu alkoholem. Místo toho, aby se syn krále Ibn Sa'úda podrobil rozsudku islámského soudu, jak to požadovali i 'ulamá', sesadil ho král pouze z pozice starosty Rijádu. V roce 1951 Miš'arí ibn 'Abd al-'Azíz v opilosti zavraždil Cyrila Ousmana, zástupce britského konzula, a znásilnil jeho ženu. I tento přečin, který by islámské právo jinak trestalo, zůstal bez povšimnutí. V květnu 2004 devatenáctiletý princ Fahd ibn Nájif, syn ministra vnitra, zavraždil během hádky svého o čtyři roky mladšího kamaráda. Byl sice shledán vinným a s šátkem na očích předveden na popraviště, ale v poslední minutě, když si už popravčí chystal meč, se nad ním otec zavražděného chlapce stojící mezi přihlížejícími „náhle“ slitoval a odpustil mu.

Další „šťavnaté“ detaily ze života vládnoucí rodiny se na veřejnost dostaly poté, co 17. května 1994 požádal o politický azyl ve Spojených státech Muhammad al-Chiláwí, diplomat ze saúdské mise při OSN. Během své diplomatické kariéry shromáždil přibližně 13 tisíc dokumentů, které podle jeho tvrzení dokazovaly míru korupce a represe saúdského režimu. Nejen že obvinil krále Fahda a jeho bratry prince Nájifa a Salmána z účasti na vraždě krále Fajsala v březnu 1975, navíc listu Sunday Times poskytl další zajímavý dokument. Podle něj

15 Viz hned první stránky jeho knihy Násir as-Sa'íd, *Tárich Ál Sa'úd* (Ittihád ša'b al-džazíra 'l-'arabíja: Dár Makkat al-mukarrama, 1404 [1983/4]).

16 As'ad AbuKhalil, *The Battle for Saudi Arabia: Royalty, Fundamentalism, and Global Power* (New York: Seven Stories Press, 2004), 87-88, Aburish, *The Rise, Corruption and Coming Fall*, 65.

17 Sajf al-Islám ibn Sa'úd ibn 'Abd al-'Azíz Ál Sa'úd, *Qalb min Banqalán* (Bejrút: Dár al-Farábí, 2004).

došlo v roce 1989 k setkání mezi iráckými a saúdskými zástupci, na němž se saúdská strana zavázala poskytnout Iráku 5 miliard dolarů na vývoj jaderných zbraní. Al-Chiláwího cílem bylo podle jeho vlastních slov odstranění zkorumpovaného režimu, v jehož čele stojí pět princů, kteří se ve svém vzdělání nedostali dál než do páté třídy. V srpnu 1994 mu byl ve Spojených státech udělen politický azyl.¹⁸

1.1.1. Nástupnictví

Kromě problematiky pestré domácí opozice a výbušné situace v sousedním Iráku a Íránu zhoršuje vnitřní stabilitu Saúdské Arábie zejména otázka nástupnictví.¹⁹ Ta je rozvířena pokaždé, když dojde ke změně panovníka. Existuje totiž riziko, podložené historickou zkušeností, že by její řešení mohlo vést k závažnému politickému boji mezi členy vládnoucí rodiny. Podobný vnitřní boj o moc by mohl lehce oživit ambice islamistů a ohrozit stabilitu království. Přírozeným východiskem tohoto problému je ale fakt, že jen málo lidí pohybujících se mimo vládnoucí rodinu má jasnou představu o její vnitřní struktuře a dynamice.²⁰ Z tohoto důvodů není snadné o této věci spekulovat. Jediným nezpochybnitelným předpokladem zůstává, že mezi členy rodiny Sa'údů existuje silná vůle vládnout.

Rozsah vládnoucí rodiny byl jedním z faktorů, který přispěl ke sjednocování národa. Od 18. století se na trůnu vystříдалo 21 panovníků a mnozí za sebou zanechali celou řadu potomků. Sám král Ibn Sa'úd (1876-1953), byť se údaje rozcházejí, měl zhruba 36 synů, 260 vnuků a pravnuků a ještě daleko větší počet dcer a vnuček. Úspěšnou a hojnou sňatkovou politikou se mu podařilo ze své rodiny vytvořit nadkmenovou oligarchii. Král Sa'úd, jeho první syn, který ho v panování nahradil, měl 107 potomků. Současný král 'Abdalláh je otcem 20 dcer a 14 synů. Celkový rozsah vládnoucí rodiny se dnes odhaduje na 30 tisíc členů, i když princů je z toho zhruba 7 tisíc. Z nich přibližně 500 se podílí na vládě a skutečnou moc a významnou roli v určování chodu země jich má asi 60.²¹

Islámská legitimita, tedy schopnost systému udržovat víru v to, že existující politické

18 Podrobněji k jeho kauze viz Anders Jerichow, *The Saudi File. People, Power, Politics* (Surrey: Curzon Press, 1998), 55 a Anders Jerichow, *Saudi Arabia. Outside Global Law and Order* (Surrey: Curzon Press, 1997), 141-145, a rozhovor s ním „Saudi Arabia Is Trying to Kill Me“, *Middle East Quarterly*, September 1998.

19 K této problematice viz zejména monografie Joseph A. Kechichian, *Succession in Saudi Arabia* (New York: Palgrave, 2001).

20 V poslední době se jí ve své monografii pokusil nastínit například Tim Niblock, *Saudi Arabia. Power, Legitimacy and Survival* (London, New York: Routledge, 2006).

21 Viz zvláštní příloha zabývající se Saúdskou Arábií „A Survey of Saudi Arabia“, *Economist*, 378, 8459 (2006).

instituce jsou pro muslimskou společnost ty nejvhodnější, je pro vládu Sa'údů ústředním pojmem. Vládnoucí rodina udělá vše nezbytné pro to, aby se vypořádala s každým, kdo se tuto legitimitu pokusí podkopat. Když tedy například Turki al-Hamad, saúdský spisovatel a novinář, napsal, že problém Saúdské Arábie spočívá v její radikální interpretaci islámu, saúdští 'ulamá okamžitě vydali fatwu, náboženské dobrozdání, žádající jeho smrt.

Nástupnictví do nynějška – s drobnými výjimkami – přecházelo na syny Ibn Sa'úda na základě seniority. Na druhou stranu pouze asi jen polovina z osmnácti změn panovníka, ke kterým došlo od roku 1744, se obešla bez problémů – vražd, občanských válek a palácových převratů. Ibn Sa'údovi se během vlády podařilo na vedlejší kolej odsunout všechny svoje bratrance z otcovy strany i nevlastní bratry a omezit nástupnický proces pouze na svoji rodinu. Z té pak nejmocnější princové mezi sebou vybírají toho, kdo má nezbytné zkušenosti, moudrost a schopnost naplnit hlavní cíl – zachovat saúdské království. Dnes jsou naživu zhruba dvě desítky potomků Ibn Sa'úda, část z nich ale nikdy neprojevila zájem vládnout. Jedna z největších slabín celé této generace princů v očích veřejnosti spočívá v tom, že všichni již dosáhli pokročilého věku. To se týká rovněž i současného krále 'Abdalláha (narozen 1924), který fakticky vládne Saúdské Arábii již od listopadu roku 1995, kdy tehdejšího krále Fahda ranila mrtvice. 'Abdalláhovo bezproblémové dosednutí na trůn v srpnu 2005 mohlo být na první pohled překvapivé. Pouze ale potvrdilo, že se na něm vládnoucí rodina dohodla dlouhou dobu předem.

V osobu krále 'Abdalláha kladlo mnoho lidí velké naděje. Náboženské autority ho přijímali bez potíží a také velká část obyvatelstva ho měla v oblibě. Jeho věhlasu prospíval i obraz „kmenového patriarchy“, který si pečlivě budoval zejména od poloviny 90. let. Z toho vyplynul i jeho obraz konzervativního politika a případného obhájce celoarabských zájmů, k čemuž přispěl i jeho blízký vztah se syrským prezidentem Háfizem al-Asadem – 'Abdalláhova oblíbená manželka pochází ze syrské 'alawitské rodiny a byla příbuznou syrského prezidenta. Navíc jsou královy jednotky Národní gardy (*al-Haras al-watani*), této nejdražší skupiny osobních strážců na světě, považovány za mocnější než pravidelná armáda. Její členové jsou rekrutováni z příslušníků kmenů, které jsou 'Abdalláhovi i jeho synovi Mit'abovi zcela oddány. Jejich bojový pokřik „*Alláh thumm 'Abdalláh*“ (Bůh první, 'Abdalláh druhý) dává jasný signál, jaká je pro ně hierarchie moci.²² Zaměstnanci národní gardy nejsou odměňováni jenom platem, ale oni i jejich rodiny – tedy dohromady zhruba jeden milion lidí – mají k dispozici rozsáhlou síť škol, nemocnice a sociální péči.

²² Viz Mamoun Fandy, „Serious Threats to Saudi Arabia's Stability“, *Christian Science Monitor*, 88, 37 (1996).

Král ʿAbdalláh je synem příslušnice kmene Šammar, kterou si Ibn Saʿúd vzal s cílem získat podporu soupeřící dynastie Rašídovců z Há'ilu poté, co je porazil na bitevním poli. Kvůli tomu na ʿAbdalláha ostatní vysoce postavení princové – především vlastní bratři krále Fahda – hledí s nedůvěrou, ne-li s otevřeným pohrdáním. Tito princové se často v rámci teorie binární opozice mylně pokládají za silnou a jednotnou koalici uvnitř vládnoucí rodiny a v zahraničí se jim podle jejich společné matky, Hassy bint Ahmad Ál Sudajrí, většinou přezdívá „Sudajríjská sedma“. Saúdští Arabové sami je ovšem spíše nazývají „Fahdovci“ (*Ál Fahd*). Sudajríjská sedma, nebo dnes již přesněji řečeno Sudajríjská šestka, sestává z následujících princů: prince Sultána (narozen 1924), od roku 1962 ministra obrany a civilního letectví a nového korunního prince; prince Nájifa (n. 1933), který od roku 1975 stojí v čele všemocného a obávaného ministerstva vnitra; prince Salmána (n. 1936), od roku 1962 starosty Rijádu; prince Ahmada, náměstka ministra vnitra; ʿAbd ar-Rahmána (n. 1931), náměstka ministra obrany a civilního letectví; a prince Turkiho (n. 1934).

ʿAbdalláh má bezpochyby možnost obnovit rovnováhu mezi modernizací a tradicemi a zároveň si zachovat obraz pobožného a nezkorumpovaného panovníka. Jeho schopnost neomezeně vládnout ale kromě vysokého věku omezují i další faktory. Saúdský král je sice teoreticky svrchovaným vládcem, musí ovšem buď ovládnout, nebo jiným způsobem přesvědčit ostatní členy rodiny.²³ Z tohoto důvodu jsou velmi významným faktorem vztahy v rámci vládnoucí rodiny. Ta je nejmýšlivěji charakterizována pomocí antropologické teorie hovořící o „bezhlavém kmeni“, v němž o moc zápolí několik skupin.²⁴ V případě Saúdské Arábie se jedná o pět mocenských center. Dvě nejvýznamnější jsou seskupena kolem krále ʿAbdalláha a prince Nájifa. Zbývá tři jsou složena ze seskupení kolem vážně nemocného prince Sultána, prince Salmána a ze synů zesnulého krále Fahda v čele s ʿAbd al-ʿAzízem. Každé mocenské centrum sestává z jádra, tedy prince a jeho synů, a širšího okruhu stoupenců z řad poradců, technokratů a řadových obyvatel či příslušníků určitých kmenů nebo regionů. Kromě toho má každý z nejvýznamnějších princů k dispozici vlastní zpravodajskou službu.

K nejvýznamnějším členům centra představovaného syny krále Fahda patří bezpochyby kontroverzní ʿAbd al-ʿAzíz (běžně zvaný zdrobnělinou ʿAzúzi). Říká se, že když byl ʿAbd al-ʿAzíz ještě dítě, předpověděl věštec Fahdovi, že pokud svého syna nebude brát všude s sebou, zemře. Když bylo ʿAbd al-ʿAzízovi 14 let, podělil se Fahd s novináři o to, že jeho syn „nadměrně utrácí, ale Alláh nám dal bohatství a my jsme šťastní, že ho můžeme sdílet s naším

23 Douglas F. Graham, *Saudi Arabia Unveiled* (Dubuque, Iowa: Kendall/Hunt Pub. Co., 1991) 20.

24 Madawi Al-Rasheed, „Circles of Power: Royals and Society in Saudi Arabia“, in: Aarts and Nonneman, *Saudi Arabia in the Balance*, 188.

synem – právě jsem na jeho osobní účet převedl 300 milionů dolarů“.²⁵ Od té doby, kdy Fahd vážně onemocněl, vystupoval °Abd al-°Azíz jako mluvčí jeho úřadu. Různé jeho aféry, ať už pravdivé, či uměle vykonstruované jeho odpůrci, ale zle poškodily jeho obraz na veřejnosti a je nepravděpodobné, že by v budoucnu sehrál nějakou důležitější roli. Mnohem významnější je proto mocenské centrum představované princem Nájífem, jenž ovládá všemocné ministerstvo vnitra. Pomocí svých přívrženců je schopen do značné míry blokovat rozhodnutí, která by podkopávala jeho moc v zemi. Ministerstvo vnitra, zaměstnávající zhruba půl milionů lidí, z nichž třetina má na starosti činnost spojenou s „bezpečností“ státu, patrně nejvíce ovlivňuje každodenní život obyvatel Saúdské Arábie.

Jednotlivým princům bývá na Západě často přisuzován stereotypní popis – král °Abdalláh je označován za „průkopnického reformátora“ a „kmenového patriarchu“, zatímco kupříkladu princ Nájíf je „baštou konzervatismu“. Podobné zjednodušování ovšem plně nepostihuje daleko složitější realitu. Pověst jednotlivých princů je do značné míry produktem nejrůznějších konstruktů, pomluv soupeřících stran či opozičních skupin a v průběhu času se mění. Vládnoucí rodina si bude muset dříve či později zvolit nového panovníka z příslušníků početné druhé generace Ibn Sa°údových potomků. Je ovšem velmi obtížné identifikovat ty prince, kteří mají největší vůdčí potenciál. Dalším ne zcela známým faktorem, který do značné míry určuje význačnost jednotlivých princů, je společenské postavení jejich matek a jejich kmenové vazby. Jiný problém spočívá v tom, že na výběr mezi případnými kandidáty neexistují žádná jasně vymezená kritéria.

Nejambicióznějším mocenským centrem patřícím do druhé generace princů jsou bezesporu synové krále Fajsala, zejména princ Turkí, dlouholetý šéf saúdské zpravodajské služby a později velvyslanec ve Velké Británii a Spojených státech, princ Sa°úd, ministr zahraničních věcí, a princ Chálid, guvernér provincie °Asír. Ačkoliv Fajsalovi synové patří ke generaci vnuků krále Ibn Sa°úda, věkem se blíží mnohým svým strýcům z otcovy strany. Jejich prestiž je do značné míry dána neposkvřenou pověstí krále Fajsala, který se dokonce v roce 1975 jako muž roku objevil na titulní stránce časopisu Time. Kromě toho jsou proslulí svým vzděláním (princ Turkí vystudoval Georgetown, princ Sa°úd má titul z Princetonu), umírněností a podporou charitativní činnosti spjaté s nadacemi nesoucími jméno krále Fajsala. Nicméně právě tato jejich spjatost s charitativními organizacemi jim uškodila po 11. září, kdy vyšlo najevo, že mnohé zneužívají finanční prostředky k podpoře teroristických organizací. K tomuto centru se řadí ještě oblíbenec krále Fajsala a manžel jeho dcery Hajfy princ Bandar, syn

²⁵ Citováno dle Aburish, *The Rise, Corruption and Coming Fall*, 60.

prince Sultána a dlouholetý saúdský velvyslanec ve Spojených státech, který byl 16. října 2005 jmenován saúdskoarabským poradcem pro národní bezpečnost. Jeho nevýhodou je ovšem to, že jeho matka byla súdánská konkubína, a jeho rodokmenu se tak nedostává potřebného uznání.

Toto mocenské centrum se opírá především o hidžázské rodiny, zejména Jamání, Naqšbandí a Chašuqdzí, a také rodinu Ál Thunaján, vedlejší větev rodiny Ál Sa'úd, která je sice královská, ale nemá nárok na trůn. Princ Turkí se po 11. září na svém postu velvyslance ve Velké Británii a poté i ve Spojených státech usilovně snažil vylepšovat mediální obraz království. Saúdskou vládnoucí rodinu často označoval za strážkyni proti „tálibánizaci“ země a režim, kterého se Západ nemá proč obávat. Jeho bratr Chálid se o to samé snažil prostřednictvím svého listu al-Watan (název znamená „vlast“, ale kvůli reformní rétorice mu islámští konzervativci přezdívali *al-Wathan* – modla). Turkí 11. prosince 2006 nečekaně rezignoval na svůj post velvyslance ve Spojených státech, údajně proto, aby „mohl trávit více času se svou rodinou“ v Saúdské Arábii. Jeho náhlý odchod rozpoutal debaty o jeho případném vystřídání prince Sa'úda, trpícího Parkinsonovou chorobou, na postu ministra zahraničí, či nastoupení do jiné vysoké funkce. Na jeho místě velvyslance ve Spojených státech ho vystřídal 'Ádil al-Džubajr (n. 1962), bývalý poradce krále 'Abdalláha pro zahraniční otázky a expert pro politickou propagandu Saúdské Arábie v USA po 11. září.

První krok k většímu zprůhlednění procesu volby krále učinil 'Abdalláh 20. října 2006, když vydal nový zákon určující pravidla nástupnictví.²⁶ Nový zákon má 25 článků a na jeho základě má být z nejvýznamnějších princů – synů a vnuků krále Ibn Sa'úda – vytvořena komise s názvem „Komise věrnosti“ (*Haj'at al-baj'a*). Členové komise mají na uzavřených jednáních právo mluvit do výběru korunního prince navrhovaného králem, a teoreticky tak ovlivňovat volbu budoucího krále. Většina saúdských komentátorů se také shodla v tom, že by nový zákon mohl přispět k transparentnějšímu systému přesunu moci a stabilizovat zemi. Zákon, který se ještě nevztahoval na současného krále ani korunního prince, mimo jiné rovněž stanovil, že nový král bude muset do 30 dnů po svém usednutí na trůn jmenovat korunního prince. Král také jmenoval výbor sestávající z pěti členů, z nichž byli tři lékaři, který má mít na starosti posuzování zdravotního stavu krále a jeho případné schopnosti setrvat u vlády. Zákon se rovněž zabýval případy, kdy oba – král i korunní princ – zároveň onemocní či zemřou, a obohatil saúdský politický slovník o novou terminologii včetně pojmů jako

²⁶ Podrobněji k zákonu viz komentář předního saúdského novináře a odborníka na saúdskou politiku Mišáří adh-Dhájídí, „As-su'údíja wa 'saqífat' al-hukm al-džadída“ (Saúdská Arábie a nové „zastřešení“ moci), *aš-Šarq al-awsat*, 24. října 2006.

„přechodná vládnoucí rada“ (*madžlis al-hukm al-mu'qqat*).

Závěrem je nutné zdůraznit, že saúdská vládnoucí rodina má v současnosti vládu v zemi navzdory halasným projevům islamistů pod kontrolou a že stávající spojenectví jsou dostatečně pevná. Na druhou stranu je pravděpodobné, že s přesunem moci na další generaci princů, ke které dojde v blízké budoucnosti, se možná jednotlivé frakce budou o moc ucházet mnohem důrazněji. Zemi by rovněž prospělo, kdyby v jejím čele stanul mladší, dynamický král.

1.2. Salafijská ideologie

Když Saúdská Arábie v počátcích svého vzniku podnikala první kroky k založení státotvorných institucí, i ona se obrátila k západním modelům a posílala své studenty do ciziny, aby si osvojili odborné znalosti a vrátili se zpět se západními koncepty státnictví. Ovšem na rozdíl od reforem a státní reorganizace například v sousední Osmanské říši či Egyptě, kde došlo k potlačení moci duchovenstva, ubíral se osud Saúdské Arábie zcela opačným směrem. Hluboká historická spjatost rodiny Ál Sa'úd s učením 'Abd al-Wahhába znásobená nedostatkem jiných prostředků k zajištění loajality obyvatelstva znamenala naopak zdůraznění postavení 'ulamá'. V dalším vývoji pak paradoxně sjednocování státu za pomoci moderních způsobů komunikace a přepravy pomohlo rozšíření této specifické náboženské ideologie do všech sfér saúdské společnosti.

Nástrahy názvosloví

Pojem „salafíja“, jenž je v západní terminologii obvykle uváděn pod zavádějícím označením „wahhábismus“, označuje náboženskou doktrínu Muhammada ibn 'Abd al-Wahhába, jehož učení vznikalo v polovině 18. století. Salafíja apelovala na základní koncept islámu – muslimové by měli následovat příkladu proroka Muhammada a řádně vedených předků (*as-salaf as-sálih*). Sami Saúdsští Arabové se v odkazu na svou interpretaci islámu téměř vždy nazývali dnes již poněkud archaickými výrazy *muwahhidún* (vyznavači jedinství Boží), *ahl as-sunna wa 'l-džamác'a* (lid sunny a společenství věřících), nebo prostě *hanbalovci* podle muže, který v 9. století založil jednu ze čtyř právních škol islámu, tu, která je dnes nejvíce rozšířena právě na území Saúdské Arábie. V dnešní době pak nejvíce upřednostňují výraz

salafjún (salafisté).²⁷

Tato terminologie je pro salafisty velmi důležitá. Dodává jim pocit, že pouze oni jsou tím, že následují skutečné předky, na správné cestě a všichni ostatní žijí v bludu. Hanlivý výraz *wahhábijún* (wahhábité) jim dali až jejich ideoví odpůrci, snažící se zdůraznit nenáboženskou povahu jejich učení vytvořeného pouhým člověkem, podobně jako třeba v případě středověkého evropského termínu „mohamedán“. Termín wahhábismus je navíc dnes hojně nadužíván a postrádá i analytickou hodnotu. Slouží pouze k popisování nesourodých názorových hnutí a jednotlivců napříč časem a prostorem. Mnohé režimy či hnutí označované tímto pojmem nemusí nezbytně s původním učením ‘Abd al-Wahhába sdílet všechny teologické a právní názory. Jediným společným jmenovatelem těchto nesourodých proudů je sklon k potlačování práv žen, militantnost, extremismus či přísná a doslovná interpretace textu Koránu a hadíthů. V bývalých sovětských republikách je tak například nazýván každý, kdo se staví proti převažujícímu politickému či náboženskému statu quo. V Saúdské Arábii navíc „wahhábismus“ není jedinou formou islámu. V zemi se nacházejí sunnitě hlásící se ke všem čtyřem právním školám, různé odnože ší‘itského islámu i představitelé súfijských řádů.

Na druhou stranu ale i pojem salafija v sobě skrývá několik nástrah, protože v kontextu blízkovýchodních studií odkazuje k mnoha jevům. Raní salafisté, reprezentovaní zejména školou Egyptana Muhammada ‘Abdo (1849-1905), zastávali názor, že islám předků byl racionální a účelný. Návrat k islámským kořenům měl proto vést k odstranění rituálních inovací a k ospravedlnění přeměny státních institucí v prostředí moderních podmínek. ‘Abdo rovněž odmítal slepé následování příkladu předků bez důkladného prozkoumání jejich náboženské argumentace. Jeho volání po návratu k „původnímu islámu“ bylo také mnohem více myšleno jako kritika zaostalosti ‘ulamá’ než jako výzva k zavedení šari‘atského práva. Salafisté z konce 20. století s ním sice sdílejí touhu zbavit islám nejrůznějších novodobých nánosů, ale odmítají jakoukoliv modernistickou dimenzi. Místo toho zdůrazňují nutnost svržení sekulárních režimů a jejich nahrazení islámskými státy založenými na šari‘atském

27 Pro detailnější rozbor terminologie a historii názvu „wahhábismus“ viz Pascal Ménoret, *The Saudi Enigma* (London, New York: Zed Books, 2005), 52-58. Nověji pak především vynikající práce Madawi Al-Rasheed, *Contesting the Saudi State. Islamic Voices from a New Generation* (Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2007). Dalším názorným příkladem této terminologie je název knihy napsané saúdským badatelem, jenž důsledně pro pojmenování tohoto hnutí z 18. století používá výraz „salafija“. Viz Uwaidah M. Al Juhany, *Najd Before the Salafi Reform Movement. Social, Political and Religious Conditions During the Three Centuries preceding the Rise of the Saudi State* (U.K.: Ithaca Press, 2002). Byť je nezbytné dodat, že kniha vyšla z jeho PhD dizertace obhájené v roce 1983 na University of Washington pod názvem *The History of Najd Prior to the Wahhabis*. Rovněž ani západní autoři dnes v terminologii nejsou jednotní, někteří se přiklonili k pojmu „salafija“, jiní s cílem opatřit pojem všemi negativními historickými konotacemi stále používají „wahhábismus“ a jiní u tohoto staršího názvu zůstávají prostě proto, že jiný vhodnější podle jejich názoru neexistuje. Tak ho používá například i Madawi Al-Rasheed s odvoláním na arabské úsloví, podle kterého je „známá chyba lepší než neznámá správnost“.

právu. °Abdova salafija je proto někdy v protikladu k té saúdské „revivalistické“ označována jako „modernistická“.

Složitost terminologie také dále komplikuje fakt, že na významu těchto slov se na začátku 21. století neshodují už ani sami Saúdstí Arabové a o jejich výklad vedou tuhý boj. Termín salafista tak v současném kontextu může odkazovat na kohokoliv, kdo – ať už oprávněně, či nikoliv – tvrdí, že jeho ideologie představuje návrat k původnímu poselství ze 7. století zprostředkovanému Muhammadem a rozvedenému generacemi řádně vedených předků. Je také třeba zdůraznit, že i tato kategorie „řádně vedených předků“ představuje další kámen úrazu. Většina učenců by tímto pojmem pravděpodobně označila první generaci muslimů, jiní do něj zahrnují první tři generace po Prorokovi a někteří soudobí aktivisté do nich bez rozpaků řadí i náboženské učence z 20. století.

Dnešní salafisty sjednocuje především společné náboženské přesvědčení (*°aqída*), které jim poskytuje metody aplikace náboženských zásad na současné otázky a problémy. Toto přesvědčení má společný základ v konceptu *tawhídu* (jedinost Boží) a přísném odmítání role lidského rozumu. Následováním Koránu a sunny (praxe Proroka Muhammada) usilují o odstranění omylů způsobených lidskou zaujatostí a vlastními zájmy a uznávají pouze jedinou pravdu Božích příkázání. Z tohoto pohledu proto existuje pouze jediná legitimní náboženská interpretace a islámský pluralismus je nepřijatelný. Salafisté jsou nicméně spíše zaměřeni na vnitřní dění v islámském světě – obhajují přísné lpění na tradičních islámských hodnotách, náboženské ortopraxi a ortodoxii – a mezinárodní vztahy stojí stranou jejich zájmu. V tom se odlišují od své radikální odnože, která je v západních médiích nazývána většinou jako „džihádisté“, či „salafijští džihádisté“. Všechny odnože salafije nicméně přijímají stejné náboženské předpisy a citují stejné autority (zejména Ibn Hanbala, Ibn Tajmíju a °Abd al-Wahhába); liší se pouze v kontextuální analýze a nabízejí odlišné vysvětlení současného světa s jinou strategií řešení problémů. Do značné míry se v jejich řadách také projevuje střet mezi příslušníky starší generace „puristů“, jež je složena zejména z oficiálních saúdských °ulamá', a jejich mladších následovníků z celé oblasti Blízkého východu, kteří svůj zájem soustředí zejména na koncept džihádu.²⁸

28 Podrobněji viz například Quintan Wiktorowicz, „Anatomy of the Salafí Movement“, *Studies in Conflict & Terrorism*, 29 (2006): 207-239.

1.2.1. Život a učení Muhammada ibn ʿAbd al-Wahhāba

Salafijské hnutí bylo po dlouho dobu jednotné a jeho hlavní základnou byla Saúdská Arábie. Díky tomu, že se země nikdy nedostala pod přímou nadvládu evropské mocnosti a že se jí vyhýbala většina ideologických hnutí, které zpolitizovaly islámský diskurz ve většině muslimského světa, nebyli saúdští salafijští ʿulamá' nuceni vyjadřovat se k politickým otázkám souvisejícím s mezinárodním děním. Jejich hlavní zájem byl apolitický a soustředil se na vykořenění „zbloudilých“ náboženských praktik a prosazení učení jejich nejvyšší duchovní autority – Muhammada ibn ʿAbd al-Wahhāba.

Muhammad ibn ʿAbd al-Wahhāb (1703/1704-1792) se narodil v osadě ʿUjajna v rodině náboženského soudce.²⁹ Islámský svět v té době procházel významnou změnou. Jeho vojenská expanze byla zastavena porážkou osmanské armády před branami Vídně v roce 1683. Tento vývoj sice mohl stát mimo zorné pole většiny obyvatel Nadždu, ale obyvatelé měst, které ʿAbd al-Wahhāb později navštívil, o něm bezesporu věděli. Jeho doba tak byla svědkem celé řady reformátorských snah usilujících o obnovení islámských tradic – nejznámějšími příklady jsou Šáh Walíjulláh ad-Dahlawí (1703-1762) v Indii, Usmán dan Fodio (1754-1817) v západní Africe či Muhammad ʿAlí as-Sanúsí (1787-1859) v severní Africe – a je proto chybné považovat ʿAbd al-Wahhābovo vystoupení za ojedinělý jev v islámských dějinách.

ʿAbd al-Wahhāb svoje náboženské putování začal v Medíně, kde ho ovlivnili hanbalovští učenci. Po smrti otce převzal jeho funkci a začal kázat svoje vlastní učení do značné míry formované dojmem, že islám praktikovaný v islámském světě byl zkažen cizími vlivy. První oficiální podpory se mu dostalo od vládce ʿUjajny, ʿUthmána ibn Muʿammara, který přijal jeho výzvu (*ad-daʿwa ila 'l-islám*) a uložil svým poddaným následovat její příklad. ʿAbd al-Wahhāb se poté s plnou vervou pustil do boje proti uctívání stromů, kamenů, hrobek, svatých vybudovaných nad hroby prorokových druhů a svatých mužů. Tři epizody, které jsou do detailu zachovány v tehdejších kronikách, tuto snahu názorně dokládají. Jednalo se o jeho vlastnoruční podříznutí posvátného stromu, na který lidé tradičně zavěšovali nejrůznější předměty a žádali o přímluvu ve svůj prospěch; zničení uctívané hrobky v al-Džubajle ve Wádí 'l-Hanífa patřící Zajdovi ibn al-Chattábovi, jednomu ze společníků Muhammada a bratrovi druhého chalífy ʿUmara; a ukamenování cizoložnice, která svůj přečin otevřeně

²⁹ Detailní životopis viz George S. Rentz, *The Birth of the Islamic Reform Movement in Saudi Arabia. Muhammad Ibn 'Abd al-Wahhab (1703/4-1792) and the Beginnings of Unitarian Empire in Arabia* (London: Arabian Publishing, 2004).

přiznala a navíc ho i přes varování opakovala.³⁰ Všechny tyto události dokumentovaly °Abd al-Wahhábův *tawhíd* uvedený v praxi. Všechny události zároveň nejen proslavily °Abd al-Wahhába v jeho době, ale také nenávratně poznamenaly pověst jeho učení v budoucnosti.

Z °Ujajny byl °Abd al-Wahháb z politických důvodů vyhnán, protože jeho učení se nelíbilo mocnému kmenovému svazu Banú Chálid, na jehož každoročních platbách byl Ibn Mu°ammar do značné míry závislý. °Abd al-Wahháb se proto uchýlil do oázy Dir°ija ovládané rodinou Ál Sa°úd. Podle soudobých kronik měl °Abd al-Wahháb do rukou emíra Muhammada ibn Sa°úda složit následující přísahu: „Naše krev je vaší krví, naše zkáza je vaší zkázou“, což byla tradiční staroarabská přísaha, kterou měl údajně složit i prorok Muhammad, když uprchl z Mekky do Medíny.³¹ Tato °Abd al-Wahhábova slova také jasně předpověděla provázanost vývoje, jakým se osud obou klik měl ubírat. Pod politickou a vojenskou ochranou sa°údských emírů pak mohl °Abd al-Wahháb plně rozvinout své učení.

Jedná se o soubor doktrín, ale také morálních a etických norem, založených na přísném výkladu islámu.³² Jádro učení vytyčené °Abd al-Wahhábem spočívá v koncepci *tawhídu* (vyznání Boží jedinečnosti) a názoru, že drtivá část muslimů – nejen na Arabském poloostrově, ale v celém islámském světě – upadla do stavu náboženské nevědomosti (*džáhilija*). Saúdská salafija byla od samého počátku hnutím vyznačujícím se ohromnou měrou netolerance vůči těm, kdo nehodlali přijmout její učení, a to včetně ostatních muslimů.

Kompletní dílo °Abd al-Wahhába zahrnuje sbírku hadíthů, náboženských dobrozdání (*fatáwá*), životopis proroka Muhammada, výklad Koránu, výklad islámského práva a několik textů týkajících se dílčích témat jako například džihádu či postavení žen. Jeho hlavním dílem je ale kniha nazvaná *Kitáb at-tawhíd* (Kniha o Boží jedinečnosti), která obsahuje 67 krátkých kapitol. Prvních šest v hrubých rysech vytyčuje monoteismus a modloslužebnictví a ostatní ve snaze jasně rozlišit, co je z věroučného hlediska povolené a co zapovězené, vykládají význam koránských veršů a hadíthů. Kniha je napsána naléhavým stylem a má jediný cíl: výzvu (*da°wa*) k osvobození muslimů od falešných bůžků a idolů, k navrácení islámu k jeho původní čistotě a k odstranění tmářství nejrůznějších druhů pomocí vnitřního džihádu. °Abd al-Wahháb volal po návratu k neposkvrněnému islámu, který podle jeho názoru praktikovaly první generace muslimů. Tento návrat měl být umožněn doslovným provedením Božích nařízení a bezvýhradným následováním příkladu proroka Muhammada. Jedinost Boží je

30 Ke všem třem epizodám podrobněji viz například Natana J. DeLong-Bas, *Wahhabi Islam. From Revival and Reform to Global Jihad* (New York: Oxford University Press, 2004), 24-29.

31 Rentz, *The Birth of the Islamic Reform Movement*, 50-51, pozn. 53.

32 Podrobněji k jednotlivým aspektům °Abd al-Wahhábova učení viz detailní studie DeLong-Bas, *Wahhabi Islam*.

základním kamenem veškerého jednání, zvyků a tradicí.

Podle pozdějších interpretací se *tawhíd* dělí do tří kategorií: *tawhíd ar-rubúbija*, *tawhíd al-ulúhija* a *tawhíd al-asmá' wa 's-sifát*. *Tawhíd ar-rubúbija* znamená jednoduše víru v jednoho jediného Boha, který nemá žádné společníky (*tawhíd alláh lá šaríka lahu*), a víru v jeho činy a akt stvoření. *Tawhíd al-ulúhija* (nebo též *tawhíd al-ibáda*) znamená víru ve směřování veškeré bohoslužby jediném Bohu a vyloučení jakýchkoliv zprostředkovatelů, například svatých. Spadá sem rovněž náležitě dodržování pěti denních modliteb, dávání almužny a vedení džihádu. Tento *tawhíd* může být také shrnut do koránského verše z al-Fátihy: „Ijjáka naʿbudu wa ijjáka nastaʿin“ (Tebe uctíváme a Tebe o pomoc žádáme). A konečně *tawhíd al-asmá' wa 's-sifát* znamená potvrzení Božích jmen a přívlastků uvedených v Koránu. Saúdští salafisté odmítají veškerou jejich metaforickou interpretaci a tvrdí, že každé slovo musí být chápáno ve svém doslovném významu.

Podobně důležitým teologickým pojmem jakým je *tawhíd* byl pro ʿAbd al-Wahháb také *širk*, přidružování čehokoliv či kohokoliv k Bohu a jeho přívlastkům. *Širk* je vždy a zcela jasně definován jako porušení *tawhídu*. ʿAbd al-Wahháb tomuto pojmu věnoval značnou pozornost zejména kvůli koránské verši, který *širk* zmiňuje jako těžký a neodpustitelný hřích: „Bůh věru neodpustí, je-li k Němu něco přidružováno, ale odpustí, komu chce, věci jiné než toto. A kdokoli přidružuje k Bohu, ten dopouští se hříchu těžkého,“ (Korán, 4:48). ʿAbd al-Wahháb rozlišoval dva druhy *širku* – větší a menší. Největším *širkem* ze všech je dovolávání se pomoci či útočiště kohokoliv jiného než Boha, byť by to bylo z nejčistších úmyslů. Takovéto volání o pomoc totiž znamená uctívání žádané osoby. Na stejné úrovni je pak dovolávání se pomoci svatých mužů.

Se stejnou vervou ʿAbd al-Wahháb bojoval proti některým súfijským praktikám, ačkoliv ve svém díle slovo *súfí* nepoužil ani jednou.³³ Stejně tak by bylo chybou z militantních postojů vůči súfijským řádům obviňovat hanbalovský právní směr islámu, ze kterého ʿAbd al-Wahháb do značné míry těžil. Při pohledu do dějin třibení hanbalovského dogmatu zjistíme nejen že postrádá jakékoliv ucelenější volání po vymýcení súfismu jako takového, ale rovněž i to, že někteří hanbalovští učenci sami byli súfijové. K mystickému řádu qádiríja se hlásil například i Ibn Tajmíja a jeho žák Ibn al-Qajjim al-Džawzíja. Navíc zakladatel tohoto z prvních a největších súfijských řádů, ʿAbd al-Qádir al-Džílání, byl sám hanbalovským právníkem. V žádném případě to ale neznámá, že by se mezi hanbalismus a súfismus mělo klást rovnítko – mezi oběma panují značné rozdíly. Hanbalovská opozice k některým súfijským praktikám se

33 Ibid., 84.

vyvinula zejména poté, co se sufismus geograficky rozšířil a na mnoha místech do sebe absorboval četné neislámské zvyklosti.

°Abd al-Wahhábova vize volání k islámu měla svoje kořeny ve vzdělávacím procesu zaměřeném na získávání srdcí nových konvertitů prostřednictvím rozprav spíše než pomocí násilí a vraždění. I přesto ale °Abd al-Wahháb uznal, že on ani jeho následovníci nebudou schopni přesvědčit o své pravdě každého, stejně jako se to v počátcích islámu nepodařilo ani Muhammadovi. Z toho důvodu považoval za nutné prozkoumat problematiku džihádu.³⁴ °Abd al-Wahháb považoval džihád za kolektivní povinnost (*fard kifája*), jejímž cílem je ochrana společenství věřících jako celku a ne získání osobní slávy. V tom se liší od dnešních extremistů, kteří džihád považují za povinnost jedince (*fard °ajn*). °Abd al-Wahháb stanovil tři podmínky nutné pro zahájení džihádu. První případ nastává v okamžiku, kdy se muslimské vojsko potká s nepřátelskou armádou, druhý ve chvíli, kdy se nepřátelské vojsko blíží k muslimskému území, a třetí tehdy, pokud to za nezbytné považuje legitimní vůdce obce věřících (*imám*). Ve všech případech je ale nejprve nutné protivníka vyzvat k přestupu na islám. Zároveň specifikoval případy, ve kterých se džihád vyhlašovat nemá. Tyto případy zahrnovaly existenci zvyků a praktik jednotlivců či skupin, které muslimové sice mohou považovat za nevhodné, ale které nevedou k jejich napadání. Jako příklad °Abd al-Wahháb uvedl pití datlového vína (*chamr*) či touhu po moci. Jinými slovy džihád není povolen jako útočný či preventivní krok. Mimoto je přísně zapovězeno záměrné vraždění nevinných žen, dětí, starců, slepců, mnichů a otroků, pokud se aktivně nepodílejí na vojenských aktivitách protivníka. °Abd al-Wahháb rovněž zdůraznil, že i Muhammad se uchýloval k meči pouze jako obrannému prostředku, který měl za cíl ochránit životy raných muslimů. V jeho případě se nejednalo o útočný krok usilující o rozšíření společenství věřících.

°Abd al-Wahhábovo pojednání o džihádu bylo v souladu s tradiční technikou psaní teologických traktátů zvanou *ichtiláf*. Jedná se o žánr literatury, která předkládá názory různých islámských právních škol a staví je vedle sebe s cílem určit místa sporů mezi ranými právními odborníky. °Abd al-Wahháb ve svém pojednání také cituje vždy nejméně dvě právní školy, většinou ty s protichůdnými názory, a prokládá je citacemi z Koránu a hadíthů. Dvacáté století přineslo vzkříšení opětovné interpretace islámu. Ovšem soudobí fundamentalisté klasické předpisy rozebírání teologických otázek typu džihádu nedodržují. Místo aby předkládali řadu různých argumentů a navrhovali řešení pro všechny možné situace, zdůrazňují pouze morální ospravedlnění svých vlastních rozhodnutí. Navíc také v mnoha

34 Podrobněji viz *ibid.*, 193-225.

případech popisují džihád jako prostředek k rozšíření islámského území a získání více moci pro muslimy. Tito novodobí „teologové“ také zastávají zcela odlišný přístup k definování vlastností „pravého“ muslima a jeho případnému označení za „nevěřícího“. V klasickém islámu mohlo být toto označení použito pouze v případě člověka, který se buď otevřeně zřekne islámu, nebo popře některý z jeho axiomatických článků.

Velmi důležitým pojednáním, které soudobí radikální salafisté s oblibou citují, je ^oAbd al-Wahhábův *Kitáb kašf aš-šubahát fi 't-tawhíd* (Kniha odkrytí nejasností v tawhídu) a zejména kapitola týkající se tzv. *nawáqid al-islám* (věci, které zneplatňují islám). Ta obsahuje deset prohřešků, jejichž spáchání každého automaticky vylučuje z příslušnosti k islámu. Patří mezi ně: 1) přidružování kohokoliv či čehokoliv k Bohu, 2) dovolávání se zprostředkování k Bohu (zejména prostřednictvím svatých), 3) pochybnosti o tom, že nemuslimové jsou nevěřící, 4) soudy na základě neislámského práva a víra v to, že takové právo je nadřazené právu božímu, 5) nenávisť čehokoliv, co prováděl Prorok Muhammad, 6) vysmívání se islámu nebo Muhammadovi, 7) používání nebo schvalování magie, 8) podpora nevěřících v boji proti muslimům, 9) víra v to, že někdo má právo přestat praktikovat islám, 10) odvrácení se od islámu zanedbáním jeho studia či praxe.³⁵ Tento seznam je v případě některých radikálů ještě delší, ale je to právě osmý bod, který slouží organizaci typu al-Qá'ida jako ospravedlnění obvinění režimů v islámském světě z odpadlictví. Ve svém vyhlášení džihádu z roku 1996 ho odcitoval i Usáma ibn Ládín. Problém ovšem je, že slova o „podpoře nevěřících“ jsou velmi subjektivní a radikální islamisté do nich dnes zahrnují i podporu slovní.

Přímé inspirační zdroje, které ovlivnily směřování ^oAbd al-Wahhábova teologického dogmatu, zůstávají dodnes obestřeny tajemstvím. Jestli byl více ovlivněn četbou náboženských knih, nebo učenci, se kterými se setkal na svých cestách, není zcela zřejmé. Spory se vedou dokonce i o rozsah těchto cest. Jeho oficiální životopisci o tom podávají stručný přehled: nejprve navštívil Hidžáz, především Medínu, pak se vrátil do Nadždu, navštívil Irák, především Basru, a přes oblast Ahsá' se opět vrátil domů. Jednotlivé zdroje se liší pouze v pořadí těchto cest. Mnohem bohatší cestopis nabízí neoficiální zdroje. Jedním z nich je například anonymně vydaná kniha, sepsaná zřejmě v roce 1817 pro britské úředníky, nazvaná *Lam' aš-šiháb fi sírat Muhammad ibn 'Abd al-Wahháb* (Záblesk komety v životopise Muhammada ibn ^oAbd al-Wahhába). Ačkoliv její autor nebyl stoupenec ^oAbd al-Wahhábova učení, k saúdské věci se nestavěl zcela zamítavě. Podle tohoto díla vyrazil ^oAbd al-Wahháb na svoje cesty ve věku 37 let. Nejprve se vydal do Basry, kde studiem v mešitách strávil přibližně

35 Muhammad ibn ^oAbd al-Wahháb, *Kitáb kašf aš-šubahát fi 't-tawhíd* (al-Qáhira: al-Matba'a 's-salafija wa maktabatuhá, 1385 [1965/6]), 55-56.

šest let. Následně prožil pět let v Bagdádu a rok cestoval po Kurdistánu. Jeho dalším cílem se stal Írán, kde prožil dva roky v Hamadánu a sedm let v Isfahánu. Cestou zpátky se pak ještě na nějaký čas zastavil v syrském Halabu a Damašku a dva roky strávil také v Káhiře. Jelikož toto dílo použil slavný arabista Margoliouth jako podklad ke svému příspěvku o „wahhábismu“ do Encyklopedie islámu, stal se tento výčet běžně přijímaným faktem jak v západní, tak i blízko-východní literatuře. Přesto byl ale hned od počátku brán se značnou zdrženlivostí. Íránskou anabázi ovšem potvrzují i další dva nezávislé zdroje. Jedním z nich je dílo německého cestovatele Carstena Niebuhra z roku 1772. Niebuhr navštívil Arábii v letech 1762-1763 a krátce v roce 1765 a jeho svědectví tak představuje nejstarší dochované zprávy o ʿAbd al-Wahhábově životě. Druhým zdrojem je ʿAbd al-Wahháb sám. V jednom ze svých pojednání zmiňuje, že jeden z jeho úhlavních nepřátel nazývá jeho učení „novotou z Churásánu“. Celá problematika tak zůstává nevyřešená, protože oficiální zdroje mají sice privilegované postavení, ale zároveň jsou také často tendenční a není příliš pravděpodobné, že by uváděly citlivé věci – a tou bezesporu íránská a tedy šíʿitská spojitost je. Neoficiální zdroje oproti tomu obsahují na první pohled celou řadu falešných informací, které byly často následkem protiwahhábovské kampaně či pomluv.³⁶

Originalita ʿAbd al-Wahhábova učení spočívala především v tom, že na rozdíl od ostatních islámských reformních hnutí 19. a 20. století nebylo reakcí na zahraniční kulturní nadvládu či výrazem hněvu vůči evropskému kolonialismu, ale představovalo svébytné hnutí. ʿAbd al-Wahhábovo učení ovšem není nijak původní. Ačkoliv se ʿAbd al-Wahháb sám nikdy přímo neprohlásil za hanbalovského učence a odkazoval na dědictví všech čtyř právních škol, jeho inspirace dílem Ahmada ibn Hanbala je dobře patrná. Celá řada jeho dalších myšlenek pochází od jiného jeho předchůdce Ibn Tajmíji (1263-1328), jednoho z nejcitovanějších, a

36 Podrobněji k tomuto tématu viz Michael Cook, „On the Origins of Wahhabism“, *Journal of the Royal Asiatic Society*, 3, 2, 2 (1992). Kromě uvedených děl se většina životopisů ʿAbd al-Wahhába většinou opírá zejména o dvě arabské kroniky: Ibn Bišr (z. 1873), *ʿUnwán al-madžd fí táríh Nadžd* (Mekka: al-Matbaʿa 's-salafíja, 1930-1931, 2 vol.) a Ibn Ghannám (z. 1810), *Rawdat al-afkár wa 'l-afhám li-murtád hál al-imám wa tírdád ghazawát dhawíju 'l-islám* (Bombay: al-Matbaʿa 'l-mustawafíja, n.d., 2 vol.). Z nearabských zdrojů pak vedle Carstena Niebuhr, *Beschreibung von Arabien, aus eigenen Beobachtungen und im Lande selbst gesammelten Nachrichten* (Copenhagen: Hofbuchdruckerey, 1772) a dalšího cestovatele, Švýcara Johanna Burkhardta – *Notes on the Bedouins and Wahabys, Collected during his Travels in the East, by the late John Lewis Burckhardt* (London: Henry Colburn and Richard Bentley, 1831) – představuje hlavního historika ʿAbd al-Wahhábova hnutí osmanský admirál Eyüb Sabri Paša (z. 1890), *Tarih-i Vehhábiyan* (Istanbul, 1992). Byl to právě on, kdo kvůli událostem v Mekce z let 1806-1812 ve svém díle přirovnal „wahhábismus“ ke qarmatskému hnutí. Toto přirovnání použil i francouzský konzul v Halabu Louis Alexandre Olivier de Corancez ve svém ne příliš konzistentním díle *Histoire des Wahabis* (Paris, 1810). Jeho práce obsahuje celou řadu populárních klišé a stereotypů o Arabech. Zajímavý popis tehdejších událostí podává přímý účastník tažení egyptských vojsk, který byl svědkem i dobytí Mekky a Medíny, Giovanni Finati, *Narrative of the Life and Adventures of Giovanni Finati, Native of Ferrara; who, under the assumed name of Mahomet, made the campaign against the Wahabees for the recovery of Mecca and Medina; and since acted as interpreter to European travellers in some of the parts least visited of Asia and Africa. Translated from the Italian, as dictated by himself, and edited by William John Bankes* (London: John Murray, 1830, 2 vol.).

tedy nejvlivnějších učenců hanbalovské právní školy.³⁷ °Abd al-Wahháb nazývá Ibn Tajmíju nejčastěji jako „šejch al-islám“. Je třeba zdůraznit, že Ibn Tajmíjuv světónázor se tříbil v době, kdy se Blízký východ vzpamatovával z následků mongolské invaze a pádu °Abbásovské dynastie a zároveň vojenské hrozby přicházející s křížovými výpravami.

Ibn Tajmíja ve svém díle kladl důraz na propojení státní moci a náboženství tak, aby se zabránilo náboženským rozkolům. Za ideální islám označoval ten, který praktikoval prorok Muhammad a první generace muslimů. Podle Ibn Tajmíjovy doktríny má každý jedinec v rámci své kvalifikace právo a povinnost poskytovat panovníkovi radu (*nasíha*). Jeho nejvýznamnějším příspěvkem dnešním militantním ideologiím – jako je například i ta al-Qá’idy – je ale tvrzení, že s muslimy, kteří sešli ze správné cesty, musí být nakládáno jako s nevěřícími. Ibn Tajmíja rovněž prohlásil, že „pokud vládce nedodrží příkázání ohledně nařizování dobrého a zakazování zlého, přechází tato povinnost na duchovenstvo.“³⁸ Tento výrok je ale více než problematický, jelikož opravňuje každého, kdo se prohlásí za náboženského učence, odstranit vše, co pokládá za neislámské.

Přívrženci salafíje sami sebe považují za věrné představitele islámské ortodoxie. Podle nich salafíja není jednou z myšlenkových škol islámu, ale islám sám, a to jediný možný a přípustný islám. Jako výhradní zdroj inspirace pro ně slouží jejich vlastní představa Arábie v dobách proroka Muhammada. Odmítají přitom islámské intelektuální dědictví, vývoj a historické zkušenosti. Nenávist salafistů vůči panujícím poměrům na Arabském poloostrově lze dokumentovat například pomocí událostí ve svatých místech. Velké mešity v Mekce a Medíně byly dlouhá staletí proslulé tím, že na nich působila celá řada islámských učenců zastupující široké názorové spektrum. Tato tradice byla ale přerušena v roce 1925, kdy se celé oblasti zmocnil Ibn Sa’úd se svými fanatickými stoupenci. Jedním z jejich prvních činů bylo to, že zbořili hrobky Muhammadových potomků a následovníků, které sloužily jako poutní místa.

Reakce na staronové učení

Ačkoliv °Abd al-Wahhábovo učení zřejmě na jednu stranu zachránilo Nadžd před chronickým stavem různých svárů a loupežných nájezdů, vzbudilo zároveň hned od samého začátku odpor nejen v místě svého vzniku, ale také v širší oblasti Blízkého východu. Nemalou vlnu nevole

37 Podrobněji k analýze vztahu mezi učením Ibn Tajmíji a °Abd al-Wahhába viz Henri Laoust, *Essai sur les doctrines sociales et politiques de Taki-d-Din Ahmad b. Taimiya* (Le Caire: Impr. De l'Institut français d'archéologie orientale, 1939).

38 Citováno z Nimrod Raphaeli, „Demands for Reforms in Saudi Arabia“, *Middle Eastern Studies* 41, 4 (2005): 520.

vyvolalo už za jeho života, a vedlo dokonce ke sporům s jeho vlastním otcem. °Abd al-Wahháb kvůli nim na čas přestal kázat a svou činnost obnovil až po otcově smrti v roce 1740. Patrně prvním jeho názorovým oponentem byl šejch Sulajmán ibn Suhajm (1718-1767), náboženský předák Rijádu, který °Abd al-Wahhába označil za pomýleného inovátora. Hlavní bod sváru se ale točil kolem té části °Abd al-Wahhábova učení, která si nárokovala výhradní právo určovat kdo je řádný muslim a kdo ne (*takfír*). Zejména tato otázka se v pozdějším vývoji stala nejdiskutovanějším a emočně nejvypjatějším bodem teologických sporů. Právě v období po válce v Zálivu se už spory netočily ohledně toho, jestli je takovýto krok oprávněný, či nikoliv, ale debata se zaměřila na otázku, které části společnosti do této kategorie spadají. Šejch Suhajm kritizoval °Abd al-Wahhába i za to, že označil za nevěřící celou řadu významných muslimů z dějin, včetně takových súfijských mistrů, jakými byl Ibn al-Faríd či Ibn al-°Arabí. Rovněž naznačil, že °Abd al-Wahháb má podobně scestné názory z toho důvodu, že postrádá formální a řádné náboženské vzdělání.

Jedno z nejranějších pojednání proti °Abd al-Wahhábovu učení s názvem *Kitáb radf ad-dalála wa qam° al-džahála* (Kniha odvrácení zbloudění a potlačení ignorance) napsal v Mekce v roce 1743 zřejmě na žádost Ibn Suhajma i egyptský absolvent al-Azharu a příslušník mystického řádu ahmadíja šejch at-Tandatáwí. Jeho pojednání je důležité z toho důvodu, že ukazuje zapojení Mekky do tažení proti °Abd al-Wahhábovu učení a také to, že ačkoliv stále zůstával lokální postavou, jeho činy – ničení poutních míst a ukamenování cizoložnice – ho „proslavily“ i mimo Nadžd. Svými skutky také očividně přímo ohrozil zaběhnutý systém, v němž hlavní úlohu hráli náboženští učenci a mystici.³⁹

Na Ibn Suhajma vzápětí navázal rovněž i °Abd al-Wahhábův vlastní bratr Sulajmán, kterému se počínání jeho bratra nelíbilo o nic více než jejich otcí. Právě Sulajmán je pravděpodobně také tvůrcem označení „wahhábismus“. Sulajmán v roce 1754 napsal pojednání varující před nebezpečnými důsledky bratrova učení a nechal ho číst v mešitách v °Ujajně.⁴⁰ Jeho dílo zůstává v Saúdské Arábii dodnes zakázáno. °Abd al-Wahháb ho za jeho sepsání označil za nevěřícího a nepřítel náboženství. Sulajmán byl později na jeho příkaz uvězněn a v domácím vězení také v roce 1793 zemřel. Ve svém pojednání bratra obvinil z toho, že si nárokuje nezávislé právní úvahy (*idžtihád*), aniž by měl náležitou odbornou kvalifikaci. V otázce *takfíru* si vzal na pomoc dva muže, ze kterých hojně citoval i °Abd al-Wahháb – středověké hanbalovské učence Ibn Tajmíju a Ibn al-Qajjima al-Džawzíju. Na základě jejich děl citoval

39 Arabský text jeho pojednání s analýzou viz Samer Traboulsi, „An Early Refutation of Muhammad ibn °Abd al-Wahhab's Reformist Views“, *Die Welt des Islams*, 42, 3 (2002): 373-415.

40 Sulajmán Ibn °Abd al-Wahháb, *As-sawá°iq al-iláhíja fi 'r-radd °ala 'l-wahhábíja* (Boží blesky vyvracející wahhábismus) (Casablanca: al-Multaqá, 2005).

pasáže, ve kterých dělí modloslužebnictví na velké a malé. Dokonce i v případě velkého modloslužebnictví je podle těchto autorit zapotřebí, aby s provinilcem promluvili 'ulamá' a vše mu řádně vysvětlili, protože se ho mohl dopustit z nevědomosti.

Sulajmán kromě toho svého bratra na mnoha místech obvinil z rozvracení muslimské obce a jeho konání přirovnal k cháridžovcům z raných dob islámu. Toto přirovnání se pak stalo standardním obviněním používaným v muslimských polemikách proti 'Abd al-Wahhábovu učení.⁴¹ Podobným oblíbeným motivem oponentů jeho učení využívajícím k argumentaci 'Abd al-Wahhábovo rodiště se stal hadíth, podle kterého měl Muhammad údajně prohlásit, že „z Nadždu vzejdou jenom zemětřesení, boje a rohy Satanovy“.⁴² Nadžd pak rovněž bývá často dáván do spojitosti s tím, že z něj pocházel i „lžiprorok“ Musajlima – významný konkurent samotného Muhammada v raných fázích islámu.

Dalším raným ideovým odpůrcem 'Abd al-Wahhába byl sunnitský tradicionalista Zajdí ibn al-Amír as-San'ání (z. 1768). Ibn al-Amír nejprve 'Abd al-Wahhábovy aktivity schvaloval, ale v roce 1756 měl možnost prostudovat některá jeho díla, ze kterých vyvodil závěr, že 'Abd al-Wahháb je nedostatečně vzdělaný muž, jenž nestudoval u učenců, kteří by mu mohli poskytnout řádné vedení. Místo toho pouze přečetl některá díla od Ibn Tajmíji a Ibn al-Qajjima al-Džawzíji a v naivním a nedokonalém stylu přejal jejich názory.⁴³ K dalším odpůrcům patřil například šáfí'ovský muftí a věhlasný islámský učenec v Mekce šejch Ahmad ibn az-Zajní Dahlán (1817/18-1886), autor spisu *ad-Durar as-saníja fi 'r-radd 'ala 'l-wahhábíja* (Oslnivé perly v odpovědi na wahhábisus), významný ší'itský duchovní Muhammad Džawád al-Balághí (z. 1933) či další ší'itský duchovní Muhammad Husajn Ál Kášif al-Ghitá' (1877-1954).⁴⁴ Dnes se náboženskou polemikou s následovníky 'Abd al-Wahhábova učení zabývají zejména ší'ité a příslušníci islámských mystických řádů. Nejsilněji jsou podobné hlasy slyšet zejména od zástupců těchto proudů působících v anglofonním světě – vlivným kritikem je například libanonský příslušník mystického řádu naqšbandíja šejch Hišám Qabbání, americký představitel řádu šádhilíja Nuh Ha Mim Keller či další populární americký učenec Hamza Yusuf Hanson.⁴⁵

Britský vliv na saúdskou politiku měl za následek i rozšíření mnohých smyšlených histo-

41 K raným polemikám podrobněji viz Commins, *The Wahhabi Mission*, 19-24.

42 Pro více podobných hadíthů viz Sulajmán Ibn 'Abd al-Wahháb, *As-sawá'iq al-iláhiya*, 65-67.

43 Cook, „On the Origins of Wahhabism“, 201.

44 Jejich traktáty viz Sálíh al-Wardání (ed.), *Al-Chatar al-wahhábí. Thaláth rasá'il didda 'l-wahhábíja* (Wahhábovské nebezpečí. Tři pojednání proti wahhábisumu) (Qáhira: al-Hadaf, 1997). Pro kompletnější výčet arabských protiwahhábovských spisů viz *ibid.*, 119-120.

45 Pro ší'itské protiwahhábigické traktáty viz například Hasan as-Saqqáf, *as-Salafíja al-wahhábíja* (Wahhábitská salafíja) (Bejrút: Dár al-mízán, 2005) či Muhammad Mughníja, *Hádhíhi híja 'l-wahhábíja* (Toto je wahhábisumus) (Bejrút: Dár al-džawád, 1982).

rek. Blízkovýchodní milovníci konspiračních teorií mají ve velké oblibě knihu, která vyšla původně v turečtině a dočkala se překladů do mnoha jazyků – v anglickém překladu byla vydána jako *Confession of a British Spy And British Enmity Against Islam* – a která je přístupná na několika internetových stránkách. Jejím autorem je Turek M. Siddik Gümüş (pseudonym pro Husejna Ilmi Isika) a obsahuje „paměti“ britského špióna Hemphera, který v iráckém Nadžafu naverboval jistého mladíka jménem °Abd al-Wahháb. S cílem rozvrátit islámskou jednotu a ulehčit tak britskou nadvládu nad Blízkým východem ho pak indoktrinoval novou verzí islámu (podobných agentů měla mít Británie podle tohoto dílka 5 tisíc). Po 11. září se tato kniha stala kánonem mnohých saúdských disidentů a odpůrců wahhábítsko-saúdské hegemonie.

Nadšenou podporu °Abd al-Wahhábovu učení naopak poskytl například Muhammad Rašíd Ridá (1865-1935), sám propagátor islámského reformního hnutí. Ridá se stejně jako °Abd al-Wahháb domníval, že islámský svět je v úpadku, protože se odklonil od učení řádně vedených předků. Ačkoliv nepřijal všechny aspekty saúdského učení, o jeho myšlenkách pravidelně informoval čtenáře svého časopisu al-Manár (Maják), později napsal oslavnou knihu s názvem *al-Wahhábijún* a ve 20. letech hájil dobytí Hidžázu. Jedním z Ridových studentů byl mimo jiné i Hasan al-Banná (1905-1949), pozdější zakladatel egyptského Muslimského bratrstva. Ridova nekritická podpora °Abd al-Wahhábova učení v mnoha jeho současnicích vzbudila podezření, že je na saúdské výplatní pásce. Toto podezření potvrdil například i Ibn Sa'údův poradce Háfiz Wahba.⁴⁶ Ačkoliv se pravdu zřejmě nikdy nedovíme, nebylo by to poprvé, kdy by Sa'údové upláceli arabské intelektuály, aby o nich šířili pozitivní zvěsti.

1.2.2. °Ulamá' a soudobé podoby salafíje

Jelikož v zemi neexistuje žádné politické zastoupení v sekulárním západním smyslu, je to náboženství, co poskytuje saúdské vládnoucí rodině hlavní a téměř výhradní zdroj legitimacy. A protože je Saúdská Arábie mnohem více státem než národem, musela rodina hledat alternativní zdroje šíření národní identity.⁴⁷ Ten našla v přísném dodržování islámu. Jednoznačně to formuloval ve 20. letech 20. století zakladatel moderní Saúdské Arábie král Ibn Sa'úd: „Dvě věci jsou pro náš stát a lid zásadní – náboženství a práva děděná od našich

46 Dore Gold, *Hatred's Kingdom: How Saudi Arabia Supports the New Global Terrorism* (Washington, DC: Regnery Publishing, 2003), 54-55.

47 K tomu více viz Joseph Nevo, „Religion and National Identity in Saudi Arabia“, *Middle Eastern Studies*, 34, 3 (1998): 34-53.

otců.⁴⁸ Bolestivé úsilí udržovat si tuto základnu identity ale vede k mnoha negativním následkům. Dvojitá charakteristika salafijského hnutí jakožto militantního reformního hnutí a zároveň státotvorného náboženství je sama o sobě neslučitelná. Dokud byl „stát“ amorfni a rozpínavou entitou s rychle proměnlivými hranicemi i vnitřní strukturou, nehrál tento protimluv téměř žádnou roli. Problémy ale nastaly, když došlo k útlumu vnitřní dynamiky státu a zastavení jeho územního rozšiřování.

Spojení Knihy a Meče pomohlo sjednotit celé území a přetvořit autoritu několika desítek místních vůdců v komplexní nadregionální a nadkmenovou strukturu. Důležitým konceptem salafije se stal i pojem *takfir* – označení druhých z bezvěrectví. Tento nebezpečný koncept byl od samých počátků hnutí využíván jako hnací motor expanzionistických výbojů. Výměnou za to, že rodina Sa‘údů přistoupila na jeho přísné učení, posvětil ‘Abd al-Wahháb jejich dobyvačné nájezdy termínem *džihád* – svatou válkou vedenou ve snaze prosadit vítězství islámu nad nevěřícími. Z každé kořisti si pak saúdští bojovníci ukládali část pro Alláha a ty, kdo slouží jeho věci. Dokud byl ‘Abd al-Wahháb naživu, zajišťovala jeho autorita nadvládu jeho rodiny nad rodinou Ál Sa‘úd. Po jeho smrti nejspíše v roce 1792 se ale vzájemné vztahy začaly obracet. Podle jedné historiky měl Ibn Sa‘úd po smrti ‘Abd al-Latífa Ál aš-Šejcha, nejvyšší náboženské autority té doby, v roce 1924 dokonce prohlásit: „teprve nyní jsem skutečně volný.“⁴⁹ Kdykoliv se pak mladí fanatici opovážili postavit proti vůli všemocného krále, přišla obvykle tvrdá odplata. Jedinými výjimkami byly chvíle, kdy se vládnoucí rodina ocitla uprostřed vnitřní krize, většinou způsobené otázkou nástupnictví. Podobné krize náboženští vůdci využívají k rozšíření své moci zejména v oblasti vzdělávání a morálky. Jejich extremismus se pak stává hrozbou stability saúdské vlády.

Ačkoliv se jejich provázanost s vládnoucí rodinou datuje zpět až do osmnáctého století, skladba ‘ulamá’ prošla od těch dob významnými sociologickými změnami.⁵⁰ Potomci ‘Abd al-Wahhába mezi nimi totiž postupně figurovali čím dál tím méně. Do značné míry to bylo dáno jejich nižší porodností – na rozdíl od členů vládnoucí rodiny mívali většinou pouze jednu nanejvýš dvě manželky. Mimoto byla celá jedna větev jejich rodiny během válečného tažení Muhammada ‘Alího na začátku 19. století poslána do egyptského exilu. Potomci této rodiny se pak do Saúdské Arábie již nikdy nevrátili. A konečně třetím problémem se stalo to, že celá řada příslušníků rodu Ál aš-Šejch netoužila po roli náboženských učenců. Někteří, jako například ‘Abd ar-Rahmán Ál aš-Šejch, jenž se stal na začátku 60. let přívržencem extrémního

48 Citováno z *ibid.*, 35.

49 Citováno dle Niblock, *Saudi Arabia*, 15.

50 Podrobněji k tomu a k analýze postavení ‘ulamá’ ve dvacátém století viz Alexander Bligh, „The Saudi Religious Elite (Ulama) As Participant in the Political System of the Kingdom“, *International Journal of Middle East Studies*, 17 (1985): 37-50.

násirismu, dali přednost politické kariéře, jiní, například generál °Abdalláh ibn °Abd ar-Rahmán Ál aš-Šejch, si zvolili armádní dráhu.

Od roku 1929 jsou navíc oficiální °ulamá' de facto úředníky v rámci státní byrokracie a nelze o nich hovořit jako o autonomním mocenském centru. Detailní průzkum genealogických stromů také odhalí, že od 40. let 20. století nedošlo mezi mladými princí z rodu Ál Sa'úd a dívkami z rodu Ál aš-Šejch téměř k žádným sňatkům. Tento tradiční rod islámských učenců tak ztrácel na síle hned na dvou místech – jeho zastoupení v náboženských kruzích se zmenšovalo a významně byl omezen i jeho přístup do královských paláců. Úpadek politické moci °ulamá' vede k tomu, že již nereprezentují náboženské nálady v saúdské společnosti. Tato situace má za následek ožívování islamistických hnutí a větší popularitu „alternativních“ duchovních.

Možnosti dnešních režimních °ulamá' jsou nadále oslabeny jejich povinností poslouchat vládce. Sami °ulamá' tuto nutnost často zdůrazňují při projednávání politických otázek. Podle °Abd al-Wahhábova učení je totiž legitimní i takový panovník, který se vlády zmocní násilím. Jednou z nejcitovanějších vět v tomto kontextu se stal výrok Ibn Tajmíji o tom, že „šedesát let s tyranským imámem [vůdcem] je lepší než jedna noc bez něj“. Jediným ospravedlnitelným důvodem pro neposlušnost je to, pokud panovník vládne v rozporu se šarí'ou, což se snaží dokazovat současné generace radikálních salafistů.

°Ulamá' dostali poprvé formální zastřešení za vlády krále Fajsala, jenž v roce 1971 oznámil založení Výboru nejvyšších °ulamá' (*Madžlis haj'at kibár al-°ulamá'*) v čele s šejchem Ibn Bázem. Počet jeho členů, které jmenuje král, se pohybuje okolo 15 až 25 duchovních. Podle Fajsalova dekretu měl výbor vyjadřovat svoje názory ve věcech šarí'ou, radit králi v politických otázkách, vést muslimy v oblasti víry, modliteb a světských záležitostí a potvrzovat nástupce trůnu. Poprvé tak vznikla organizace, která měla svými fatwami, knihami s náboženskou tématikou a nahrávkami kázání sloužit králům v případě potřeby náboženského posvěcení jejich politiky. Byl tím završen centralizační proces, který učinil náboženství závislé na ústřední moci státu. V jistém smyslu to znamenalo konec éry rodu Ál aš-Šejch v dějinách Saúdské Arábie. Ze sedmnácti členů prvního výboru byl potomkem Muhammada °Abd al-Wahhába pouze jeden duchovní – Ibráhím ibn Muhammad.⁵¹ Nicméně v roce 2005 se tento trend opět zvrátil a jak vrchní muftí země, tak i ministr pro náboženské záležitosti pocházeli z rodiny Ál aš-Šejch.

Skutečná dnešní autorita výboru zůstává ovšem pochybná. Jen málo obyvatel Saúdské Arábie se v dobách politických výkyvů řídí pokyny „oficiálních“ duchovních (*°ulamá' as-*

51 Ibid., 39.

sulta). Mnohem větší popularitě se těší „nezávislí“ učenci. I přesto ale fatwy náboženských učenců, ať už vydané z vlastního popudu, nebo na příkaz panovníka, vedly v zemi k bezprecedentnímu rozšíření prostoru okupovaného islámskou jurisdikcí. Převaha šari‘y proto podle Franka Vogela, harvardského experta na islámské právo, vede k „nepředvídatelnosti jednotlivých rozhodnutí a k nejasné až okultní doktríně“.⁵² Je také třeba zmínit, že dělení na „oficiální“ a „neoficiální“ duchovní je do značné míry umělé. Většina ‘ulamá’ je placena ze státního rozpočtu – ať už jsou zaměstnání na oddělení různých ministerstev, nebo vyučují na náboženských univerzitách. Dokonce i ti, kteří nejsou státem na první pohled placeni, pracují pro organizace, jež jsou financovány státem nebo jednotlivými členy vládnoucí rodiny.

Ne všechny reformy zaváděné vládnoucí rodinou ovšem získávají posvěcení oficiálních ‘ulamá’ ihned a bez obtíží. První těžkosti se objevily již ve 30. letech, když se král pokoušel do země zavést telegraf a rádio. To bylo nakonec povoleno pod podmínkou, že bude používáno výhradně k vysílání zpráv a recitaci Koránu. Podobné těžkosti se opakovaly v 60. letech v případě televize. Fajsal, v té době korunní princ, v roce 1963 vydal výnos, na jehož základě byla povolena výstavba televizních stanic. Tento výnos nebyl ovšem konzultován se saúdskými ‘ulamá’ a ti poprvé vyrazili protestovat do ulic Rijádu. Nicméně i v tomto stejně jako v předcházejících případech to byli saúdští králové, kdo měl poslední a rozhodující slovo, a ne salafijští ‘ulamá’. V dějinách země ještě nikdy nedošlo k takovému sporu, ve kterém by Sa‘údové prohráli. Nestalo se tak ani během mocenského boje mezi králem Sa‘údem a Fajsalem na přelomu 50. a 60. let. Saúdští ‘ulamá’ také nikdy nezaujímají nějaké stanovisko, dokud není jasně znám vítěz. Praxe bývá většinou taková, že vládnoucí rodina dojde k nějakému závěru, sdělí ho ‘ulamá’ a ti následně vydají příslušnou fatwu legitimizující královskou politiku. Teprve poté oficiálně vystoupí některý z princů či král a oznámí věc na veřejnosti. Náboženský establishment ale nemá jinou možnost, než se podřizovat vládnoucí rodině a poskytovat jí legitimitu. Její zpochybnění by totiž automaticky znamenalo i konec ‘ulamá’.

Přesto moc ‘ulamá’ tradičně roste v dobách krize saúdské vládnoucí rodiny, která se je pak snaží uspokojit nejrůznějšími ústupky. Tak se tomu stalo například po dramatickém roce 1979, kdy král Chálid a jeho následník Fahd, který nastoupil na trůn v roce 1982, museli vzhledem k dění v oblasti vyjít vstříc požadavkům ‘ulamá’ výměnou za jejich podporu. Do oblasti veřejné morálky tak byly znovu zavedeny přísné normy a společenský život, zejména pro ženy, se stal velmi nesnadný. Navíc pohled na tři případy (ropné embargo z roku 1973,

⁵² Frank E. Vogel, *Islamic Law and Legal Systems: Studies of Saudi Arabia* (Boston, Leiden: Brill, 2000), 306.

události po válce v Zálivu a saúdskou podporu tálibánského režimu v Afghánistánu) dokládá, že američtí a západní zpravodajští analytici často podceňují a nechápou povahu náboženského establishmentu a jeho vlivu na politickou kulturu.⁵³ Přitom dění v zemi má hluboký dopad na menší ropné státy Zálivu a ovlivňuje i Írán, Irák, světové ropné trhy a tím i ekonomickou prosperitu Evropy a Spojených států. Každé rozhodnutí, které vláda či král přijme, musí nějakým způsobem korespondovat s přáními 'ulamá'.

Třebaže jsou nejvyšší duchovní představitelé jmenováni králem, vládnoucí rodina nemá přímý dohled nad několika sty soudci, kteří ovládají šari'atské soudy a jsou páteří saúdského soudního systému. Ten má pevně danou hierarchii. V každém větším městě je náboženský soud, proti jehož rozhodnutí je možné se odvolat ke dvěma Nejvyšším náboženským soudům (*al-Mahkama 'š-šar'íja 'l-kubrá*), které sídlí v Mekce a Medíně a nad kterými dohlíží nejvyšší soudce (*ra'ís al-qu dát*). Hlavou celé pyramidální struktury je nejvyšší muftí, který má své sídlo v Rijádu. Dnes je v Saúdské Arábii zhruba 600 náboženských soudců (*qá dī*). Jejich počet se má ale rozšířit na dva tisíce tak, aby byli schopní pokrývat potřeby obyvatel Saúdské Arábie. Náboženští učenci byli kromě toho za svou loajalitu odměněni i dohledem nad oblastí vzdělávání a na starost mají i pořádání výročních poutí do Mekky a náboženské nadace (*waqf*). Třetím účinným orgánem k prosazování jejich vlivu je náboženská policie, *al-mutawwa'a*, která má dohlížet nad dodržováním náboženských předpisů v každodenním životě.

Dnes mezi oficiálními salafijskými 'ulamá' můžeme nalézt jak umírněnější představitele (například 'Abdalláh al-Hamíd, 'Abdalláh as-Subajh, 'Abd al-'Azíz al-Qásim či 'Abd al-'Azíz al-Chudr), tak i zastánce tvrdé linie (šejch al-Džibrín, Násir al-'Umar, šejch al-Hudhajfí a další), kteří se těší oblibě zejména mezi mladší generací náchylné k páchání násilí ve snaze dosažení vlastních cílů. Ztělesněním institucionalizovaných 'ulamá' se v posledních desetiletích stal zejména nejvyšší muftí Saúdské Arábie šejch Ibn Báz a šejch Muhammad ibn Sálíh al-'Uthajmín. Oba se nicméně díky své rozsáhlé náboženské erudici a neústupnosti těšili mezi veřejností značnému věhlasu, na jehož základě mohli podporovat politiku vládnoucí rodiny. Po jejich smrti se v zemi vytvořilo vakuum, které se novému nejvyššímu muftímu 'Abd al-'Azízovi Ál aš-Šejchovi zatím nepodařilo zaplnit.

Slepý šejch 'Abd al-'Azíz ibn Báz (1912-1999) se už od samých začátku své kariéry stavěl proti přítomnosti Američanů na půdě království a svůj odpor a kritiku krále se nebál vyjadřovat ani veřejně ve svém působiště v Chardži v jižním Nadždu. Po jedné zvlášť ostré

⁵³ Viz magisterská práce Nawaf E. Obaid, *Improving US Intelligence Analysis on the Saudi Arabian Decision Making Process* (Cambridge, Mass.: John F. Kennedy School of Government, Harvard University, 1998).

kritice si ho král Ibn Sa'úd nechal zavolat ke svému dvoru v Rijádu a zeptal se, jestli má nějaké připomínky k jeho vládě. Ibn Báz králi vytkl, že prodává půdu nevěřícím a protiví se tak svým povinnostem muslimského vládce. Po poradě s 'ulamá', kteří mu potvrdili, že vládne v souladu s Božím zákonem a že i sám prorok Muhammad využíval služby nemuslimů, se král Ibn Báz zeptal, jestli je spokojen. Ibn Báz odpověděl, že se podřizuje vyjádření ostatních 'ulamá', ale že ho nijak nepřesvědčilo. Rozčilený král ho nechal uvěznit a pohrozil mu, že jestli nebude činit pokání, bude popraven. Když se uklidnil, pozval si Ibn Báz k soukromému slyšení a vysvětlil mu, že šejchovo chování ohrožuje veřejný pořádek. Ibn Báz uznal tento argument a byl poslán zpět domů. Díky své odvaze si nicméně brzy získal věhlas neústupného zastánce původního učení 'Abd al-Wahhába.⁵⁴

Tato epizoda ukazuje nejen to, jak se Ibn Báz stal předním náboženským učencem, ale také to, jak jsou 'ulamá' ochotní ustupovat králi ve chvíli, kdy se jedná o nějakou závažnou politickou otázku. To se projevilo i v roce 1990, kdy byl právě Ibn Báz tím duchovním, který svou fatwou schválil přítomnost zahraničních vojsk na saúdské půdě. Charakteristickým znakem Ibn Bázova učení bylo také otevřené nepřátelství vůči křesťanům a židům, které považoval za polyteisty. Neskrývaně také ospravedlňoval džihád mečem (*džihád bi 's-sajf*) jakožto významný prostředek šíření islámu. Kromě toho také propagoval nový druh džihádu: ekonomický džihád (*džihád bi 'l-mál*). Tato idea měla svůj dozvuk zejména v 80. a 90. letech, kdy saúdstí „filantropové“ financovali šíření salafije po celém světě.

Jako příklad umírněnějšího duchovního můžeme zmínit šejcha 'Abd al-Muhsina al-'Ubajkána, jenž ze své pozice člena saúdského poradního shromáždění obhajuje právo žen vydávat náboženská dobrozdání i účastnit se voleb a odsuzuje sebevražedné atentáty. Po vydání fatwy některých radikálnějších 'ulamá' volajících po džihádu v Iráku vyzval spolu s nejvyšším muftím Saúdské Arábie šejchem 'Abd al-'Azízem Ál aš-Šejchem k zachování klidu. Byť sám sebe označuje za salafistu, patří dnes al-'Ubajkán v Saúdské Arábii k jedním z mála, kdo aktivně brání islám proti fundamentalistickým a militantním ideologiím organizací typu al-Qá'ida stavějících na koncepci takfíru. Rovněž se také systematicky pokoušel vyvracet jeden z hlavních argumentů al-Qá'idy pro vyhnání Spojených států ze Saúdské Arábie. Ten byl založen na hadíthu týkajícím se „vyhnání nevěřících z kolébky islámu“. Podle al-'Ubajkánova výkladu ovšem zmíněný hadíth kolébkou islámu míní pouze Mekku a Medínu, vztahuje se pouze na „nevěřící“, kteří tam mají trvalé svatyně, obrací se výhradně na panovníka a ne na prostý lid a „nevěřící“ by měli být vypovězeni s úctou a jejich majetek by

54 Událost citována podle Guido Steinberg, „The Wahhabi Ulama and the Saudi State: 1745 to the Present“, in: Aarts and Nonneman, *Saudi Arabia in the Balance*, 25-26.

měl být ochráněn.⁵⁵

Postoj 'ulamá' vůči vládnoucímu režimu je možné zhruba rozdělit na dvě větve. Jedna část se přidala na stranu rodu Ál Sa'úd s tím, že poslušnost „legitimnímu vládci“ je lepší než anarchie a chaos. Byla si totiž velmi dobře vědoma toho, že úspěch její interpretace islámu je nerozlučitelně spjat s osudy vládnoucí rodiny, na jejíž podpoře řádné vedení společnosti závisí. Druhá část tvořená zejména mladšími duchovními s nimi tento argument nesdílela a proti vládnoucí rodině i jim samotným tvrdě vystoupila. Starším 'ulamá' se kvůli jejich apolitické pozici a zaměřenosti na tematiku rituální praxe, značící jejich úporné úsilí ovládnout sociální sféru a uchovat si v měnícím se světě svůj význam, dostalo od příslušníků této mladší generace mnoha nelichotivých pojmenování. Mezi nimi nejčastější byly „učenci prkotin“ (pro jejich posedlost tématy týkajícími se umělých řas, masáží či sportovních center), „učenci menstruace“ (pro jejich posedlost ženským tělem a fatwy týkající se přípustnosti pohlavního styku s menstrující ženou), či skupina slepců „žijící ve středověku“. Tato rebelující část byla zatím pokaždé v dějinách země potlačena či peníze získána na stranu režimu.

Podobně tomu bylo po prvních teroristických útocích v království z roku 2003, kdy si saúdská vláda povolala náboženský establishment a celou řadu nezávislých islámských myslitelů, kteří ji v předchozích letech kritizovali. Všichni útoky jednomyslně odsoudili. Arabský deník *al-Haját* vycházející v Londýně otiskl v podobném duchu znějící vyjádření podepsané 47 prominentními saúdskými islamisty, z nichž někteří byli v minulosti v Saúdské Arabii vězněni a dříve násilnou opozici podporovali. I tak ale zůstalo mnoho radikálních 'ulamá', kteří se kriticky vyjadřovali k situaci v Iráku i Afghánistánu.

Aby držela krok s moderní dobou, provozuje dnes většina oficiálních 'ulamá' vlastní webové stránky a lpí i na svojí ceremoniální funkci. Učenci s charakteristickými nepěstěnými plnovousy a pokrývkou hlavy nepřipevněnou *'iqálem* se stali neodmyslitelnou součástí satelitních televizí i tištěných médií. Navíc nejvýznamnější princové musí být často viděni, jak během významných státních událostí tyto učence zdraví. Oficiální duchovní ukázali značnou míru flexibility, v panujících podmínkách a proměnlivých potřebách státní moci to ani jinak nebylo možné, přesto ale právě dnes pro ně mladší generace mediálně zběhlejších 'ulamá' představuje nejzávažnější hrozbu.

Oficiální náboženští učenci 21. století si přisvojili takovou interpretaci islámu, která propaguje podřízenost politické autoritě. Pod generací 'ulamá' reprezentovaných zejména Ibn

55 Šejch 'Abd al-Muhsin al-'Ubajkán, „Ma'ná ichrádž al-mušrikín min džazírat al-'arab“ (Význam vyhnání nevěřících z Arabského poloostrova), *aš-Šarq al-awsat*, 27. října 2004.

Bázem a Muhammadem al-^oUthajmínem se tradiční odkaz ^oAbd al-Wahhábova učení proměnil z revivalistického salafíjského hnutí na apologetické institucionalizované náboženství, které podporuje dvě nejkontroverznější a zároveň nejčastější politické inovace v islámských dějinách: dědičnou moc a absolutní poslušnost vládnoucí autoritě.⁵⁶

Způsoby šíření „jediné správné víry“

Je téměř nemožné psát o Saúdské Arábii a nezmínit se při tom o jejích vazbách na extrémní podoby salafíje, které v mnoha případech přispívají k šíření terorismu. Tento soudobý fenomén totiž v jejím případě představuje jak vnitřní, tak vnější nebezpečí. Zároveň také hranice mezi oficiální saúdskou salafíjou a jejími extremistickými výhonky není vždy zcela jasná. O roli, kterou království sehrálo v exportu islámského extremismu a financování teroristických akcí, se můžeme dočíst ve zprávě vyšetřovací komise zabývající se 11. zářím, která uvádí, že „Al-Qá^oida našla v Saúdské Arábii živnou půdu pro svoje financování. V této zemi jsou běžné extremistické náboženské názory, charitativní dávky jsou základem její kultury a zároveň jsou podrobeny jen velmi omezené kontrole.“⁵⁷ Dnes se odhaduje, že otevřenými salafisty saúdského směru je asi 1 procento všech muslimů. Nicméně ideje saúdské salafíje ovlivňují přibližně 10 procent všech sunnitů. A pokud se vlády islámských zemí nezasadí o to, aby aktivity salafíje na své půdě omezily, toto číslo se bude s největší pravděpodobností v nadcházejících letech ještě zvětšovat.

^oAbd al-Wahhábovo učení je dnes soustředěno kolem skupiny šejchů, kteří jen výjimečně opouštějí oblast Zálivu. Salafisté ale vyvinuli mnoho metod, jak svoje učení šířit po celém světě – ať už je to pomocí masivního přílivu náboženských dobrozdání a pořádání konferencí, či prostřednictvím internetu a laciných brožurek. Hlavním hnacím motorem salafíjských aktivit je saúdská organizace s názvem *Idárat al-buhúth al-^oilmíja wa 'l-iftá' wa 'd-da^owa wa 'l-iršád* (Ředitelství pro vědecký výzkum, náboženské výnosy, výzvu a řádné vedení), které dříve předsedal nejvyšší duchovní představitel Saúdské Arábie šejch Ibn Báz a nyní v jejím čele stojí jeho nástupce šejch ^oAbd ar-Rahmán Ál aš-Šejch. Další podobnou organizací je Světová islámská organizace pro pomoc (*Haj'at al-ighátha 'l-islámíja 'l-^oalamíja*, International Islamic Relief Organization). Tato organizace byla po 11. září vyšetřována pro své podezřelé finanční aktivity a pro napojení na teroristické sítě. Pozornost na sebe rovněž přilákala, když věnovala půl milionu dolarů na podporu palestinské intifády a rodině každého

56 Al-Rasheed, *Contesting the Saudi State*, 46.

57 *The 9/11 Commission Report: Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States*. New York: Norton, 2004, 171.

palestinského „mučedníka“ vyplatila tisíc dolarů. Její filipínskou pobočku také v letech 1986 až 1994 vedl Muhammad Džamál Chalífa, švagr Usámy ibn Ládina, který na účet al-Qá'idy převáděl „charitativní“ dary a podobně podporoval i ozbrojenou skupinu Abú Sajjáfa.

Podobnou organizací určenou k celosvětové propagaci saúdské salafíje je také Světová islámská liga (*Rábitat al-^oálam al-islámi*) založená v roce 1962, jež má své pobočky ve 120 zemích světa. Organizace po celém světě podporovala hnutí snažící se vymýtit súfijské řády a lidové náboženské praktiky. Svoje emisary vyslala například do západní Afriky, kde zakládala náboženské školy, šířila náboženskou literaturu a poskytovala stipendia na studium na saúdských náboženských univerzitách. V severní Nigérii tyto aktivity v roce 1978 vedly k založení hnutí Izála (rovněž známého pod jménem Yan Izala, celým jménem pak *Džamá^oat izálat al-bida^o wa iqámat as-sunna* – Hnutí za odstranění novot a ustavení sunny). Jeho hlavními texty se stala díla ^oAbd al-Wahhába a jeho hlavním cílem snaha vymýtit súfijské a rituální praktiky z nigerijského náboženství. V Ghaně salafijská organizace usilovala o snížení vlivu populárního súfijského řádu tídžáníja a stejnou snahu vyvíjela i v Mali, Guiney a Pobřeží slonoviny. Podobné organizace můžeme nalézt i na opačném pólu islámského světa – ať už jde o saúdskou podporu organizace Ahl-i hadíth v Indii a Pákistánu, o indickou náboženskou školu Deoband, nebo podobná hnutí v jihovýchodní Asii. Stojí také za zmínku, že saúdská finanční podpora byla klíčová při zakládání četných madras pro afghánské uprchlíky v Pákistánu. Tyto náboženské instituce byly navíc spravovány pákistánskými duchovními, kteří v mnoha případech vystudovali v Saúdské Arábii. Právě z těchto madras později vzešlo hnutí Tálibán a Saúdská Arábie byla jednou z pouhých tří zemí (vedle Spojených arabských emirátů a Pákistánu), která okamžitě uznala jeho vládu v Afghánistánu.

Podobnou organizací se stalo i Světové shromáždění muslimské mládeže (*an-Nadwa 'l-islámíja li 'š-šabáb al-islámi*) založené v roce 1972. Jeho cílem uvedeným ve stanovách je „sloužit skutečné islámské ideologii založené na tawhídu“. Z jeho řad se rekrutovala celá řada extremisticky smýšlejících muslimů, které Spojené státy rovněž podezřívají z napojení na teroristické sítě. Po útocích na Světové obchodní centrum v Manhattanu v roce 1993 se v bytě jednoho z pachatelů našla příručka na výrobu výbušnin. Byla napsána pod hlavičkou Světového shromáždění muslimské mládeže a vytištěna v Saúdské Arábii. Kromě toho organizace po světě šíří radikální islamistická díla, zejména spisy bratrů Sajjida a Muhammada Qutba a Mawdúdího.

Další „charitativní“ organizací, která také nemůže být považována za ryze soukromou, protože podléhala přímému dohledu saúdského ministerstva pro náboženské záležitosti, je *al-*

Haramajn. Ta na „dobročinné“ účely každoročně rozdělovala 40-50 milionů dolarů a například podle svědectví ʿUmara al-Fárúqa, představitele al-Qáʿidy v jihovýchodní Asii, sloužila jako hlavní zdroj financování teroristické činnosti v Indonésii.⁵⁸ Podle CIA přinejmenším deset jejích poboček – včetně indické, pákistánské a somálské – poskytovalo teroristům zbraně a finance. Saúdská Arábie nechala 11. března 2002 zmrazit účty těchto poboček a v lednu 2004 spolu se Spojenými státy požádala OSN, aby další její pobočky v Keni, Pákistánu, Tanzánii a Indonésii označila za šířitele terorismu. V květnu 2003 saúdská vláda také zakázala al-Haramajnu veškerou činnost do té doby, než budou uvedeny v chod mechanismy na kontrolu toku financí a jejich ochrany před zneužíváním. Za podobným účelem byla také 28. února 2004 královským výnosem založena Saúdská národní komise pro pomoc a charitativní akce v zahraničí. Účinnost podobných opatření ovšem ukáže až čas.

Důkazy o napojení saúdských institucí na financování terorismu se našly i v Bosně. V říjnu 2001 tam byly v kancelářích organizace Saudi High Commission for Relief, kterou v roce 1993 založil princ Salmán na „pomoc sirotkům“ a která během svého působení získala více než 600 milionů dolarů, nalezeny dokumenty, potvrzující rozsah saúdských salafijských aktivit na Balkáně. Kromě nich jednotky NATO objevily i mapy Washingtonu se zakroužkovanými vládními budovami, počítačové výcvikové programy na ovládání průškovacích letadel a fotky amerických ambasád v Tanzánii a Keni před i po výbuších v roce 1998.

Salafisté kromě těchto organizací kontrolují i impozantní celosvětovou síť mešit, novin, časopisů, rádií, televizních kanálů, a dnes dokonce i filmových studií. Již od 50. let 20. století šíří saúdské instituce bezplatné výtisky děl Ibn Tajmíji. Jeho díla jsou hojně citována a zaštiťoval se jimi například i ʿAbd as-Salám Faradž, mluvčí skupiny, která v roce 1981 zavraždila egyptského prezidenta Anwara as-Sádáta, či alžírská GIA (Groupe islamique armée), která jimi obhajovala vraždění „nevěřících“ během občanské války v 90. letech. Dnes jsou také například používána při nabádání muslimských žen žijících na Západě k nošení závoje jakožto náboženské povinnosti.

Důležitým médiem se v posledních letech stal i internet. Pokud si člověk do internetového vyhledávače zadá nějaké základní termíny týkající se islámu, je velmi pravděpodobné, že se na prvních místech zobrazí stránky provozované salafisty. Výčet těchto stránek by byl nekonečný; jejich hlavní sdělení je ale totožné – naše verze islámu je jediná správná! Z tohoto důvodu například jedna publikace uvádí mezi Muhammadovi řádně vedené druhy kromě jeho skutečných současníků i Ibn Tajmíju, ʿAbd al-Wahhába s jeho studenty a z generace sou-

⁵⁸ Laurent Murawiec, *Princes of Darkness. The Saudi Assault on the West* (Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2005), 97.

dobých 'ulamá' například Ibn Báze, Muhammada al-°Uthajmína či Muhammada Násir ad-Dína al-Albáního.⁵⁹ Nejcitovanější autority představuje skupina šejchů žijících převážně v Medíně. Část z nich ovšem není saúdského původu – ať už je to například výše zmíněný Násir ad-Dín al-Albání (z. 1999), který pocházel z albánské hanafijské rodiny a většinu života strávil v Sýrii a Jordánsku, či jeho palestinští studenti °Alí °Abd al-Hámid al-Halabí a Sálím al-Hilálí, šejch Muhammad Amín aš-Šinqítí z Mauritanie a Alžířan Abú Bakr al-Džazá'írí. Většina z nich převzala pozice vycházející z °Abd al-Wahhábova učení po svých studiích v Saúdské Arábii. Jejich hlavní inspirací zůstává šejch Ibn Báz.

Další významnou aktivitou je šíření bezplatných výtisků Koránů – včetně jejich překladů do více než 40 jazyků – a jiných náboženských textů, které jsou ovšem opatřeny doslovy a poznámkami salafijských 'ulamá'. V poznámkách ke Koránu je tak běžné uvádět, že džihád je jedním ze základních pilířů islámu a že „je závaznou povinností a kdokoliv se pokusí této povinnosti vyhnout, nebo si v nejskrytějších zákoutích srdce nepřeje ji naplňovat, zemře jako pokrytec.“⁶⁰ Salafisté a jejich „odborníci“ také záměrně pozměňují mnohé hadíthy (tradované zprávy o činech a výrocih proroka Muhammada a jeho druhů) tak, aby odpovídaly a podporovaly jejich učení. Není třeba zdůrazňovat, že tyto upravené korpusy vedou ke zradikalizované a zpolitizované reinterpetaci islámu. Je totiž smutnou skutečností, že salafisté hojně zneužívají toho, že arabštinu ovládá pouze přibližně 20 procent všech muslimů. Zbýlých 80 procent nemá přístup k náboženským textům v originále, a musí se proto spolehnout na to, že jim někdo druhý zprostředkuje, co se v Koránu píše.⁶¹

Nemalé finanční prostředky jsou také používány na skupování arabských vydavatelství – zejména v samotné Saúdské Arábii, ale i v Libanonu, Sýrii, Jordánsku, Egyptě a Maroku –, které propagovaly protisalafijské ideje. Následkem toho jsou odstraňovány mnohé knihy považované za „nevhodné“, nebo jsou aspoň upravovány některé jejich pasáže. Záměrné pozměňování textů, které je mimochodem zapovězeno na několika místech Koránu, můžeme dokumentovat třeba na anglickém překladu Koránu, jehož autoři jsou profesori z medínské univerzity a jehož text autorizoval sám Ibn Báz (a to i navzdory tomu, že neovládal angličtinu). Například verš 33:59 autoři saúdského Koránu překládají následovně: „Proroku, řekni manželkám svým, dcerám svým i věřícím ženám, aby přitahovaly oděvy (závoje) přes celé své tělo (tzn. celé se zahalily s výjimkou jednoho nebo obou očí, aby viděly na cestu).“ V arabském

59 Viz pamflet s ID číslem SLF020001 a názvem „A Brief Introduction to the Salafi Dawah“, www.salafipublications.com, navštíveno 23. prosince 2006.

60 Citováno dle „A Survey of Saudi Arabia“.

61 Viz Vincenzo Oliveti, *Terror's Source: The Ideology of Wahhabi-Salafism and Its Consequences* (Birmingham U.K.: Amadeus Books, 2001), 50.

originále ovšem stojí pouze „Proroku, řekni manželkám svým, dcerám svým i věřícím ženám, aby přitahovaly k sobě své oděvy!“ Autoři tak svévolně srovnávají arabské slovo *džilbáb*, znamenající oděv, se závojem a z celého verše vyvozují povinnost žen kompletně se zahalovat. Stejně tak z díla málikovského právníka Ahmada ibn Muhammada as-Sáwího (z. 1825) *Hášijat as-Sáwí ʿalá tafsír al-Džalálajn* zabývajícího se koránskou exegezí jsou vymazávány pasáže popisující „wahhábity“ jako zástupce d'ábla.⁶²

Nejúčinnější salafijskou strategií představuje infiltrace vzdělávacích systémů. V každé islámské zemi na základním stupni existují povinné lekce náboženství, které jsou v menší či větší míře ovlivněny salafijským učením. Tento vliv je ještě patrnější na univerzitách. Ve většině případů sice vyučující odmítají násilí, přesto tento systém podporuje nelibost k Západu a zahrnuje hluboký ideologický odpor k existenci Izraele. Podobně přísné studijní programy ale nefungují jenom v Saúdské Arábii; Saúdští Arabové totiž financovali a financují tisíce radikálních náboženských škol, madras, po celém světě. Navíc velkou část studentů na dvou významných saúdských univerzitách – Islámské univerzitě v Medíně a Univerzitě krále ʿAbd al-ʿAzíze v Džiddě – tvořili vždy cizinci, kteří pak představovali ideální nástroj k šíření salafije mezi nesaúdské muslimy. A ačkoliv salafijské poselství nemusí nezbytně zakořenit mezi všemi muslimy, může nalézt pozitivní ohlas mezi skupinami stavějícími se na odpor vůči místním vládám. Stopy saúdských „výukových metod“ tak můžeme najít všude od Balkánu přes Bali a Čečensko až po Keňu a mnohé další země.

Navíc v celé řadě zemí, ve kterých Saúdská Arábie financuje školy a náboženské instituce, je síť veřejných škol zoufale chabá a rodiny si často nemohou dovolit platit poplatky spojené se studiem. Oproti tomu ale mnohé madrasy poskytují výuku zdarma a mnohdy i studentům vyplácejí různá stipendia. To byl případ zejména škol na pákistánsko-afghánských hranicích, které místo tradičních náboženských předmětů kladly daleko větší důraz na pokřivenou interpretaci džihádu a ideologicky tak svoje studenty připravovaly na to, aby se stali politickými nástroji v místních konfliktech.

Saúdská Arábie kromě toho platí více než 200 islámských center a vysokých škol, 2 tisíce základních škol a více než 1500 mešit v zemích s nemuslimskou většinou. Další miliardy dolarů saúdská vláda vynakládá na otvírání podobných institucí všude ve světě – včetně islámských center, mešit a škol pojmenovaných po králi Fahdovi v Los Angeles, Moskvě, Edinburghu, Malaze a jinde. Podle některých odhadů byla například polovina mešit a

⁶² Pro tyto a další příklady záměrných revizí textu viz Khaled M. Abou El Fadl, *Conference of the Books: The Search for Beauty in Islam* (Lahnam, Md.: University Press of America, 2001), 289-301.

islámských škol v USA vybudována ze saúdských peněz.⁶³

Salafisté používají tyto instituce k náboru dalších sympatizantů a k zakládání extremistických organizací. Jako dobrý příklad slouží případ Akademie krále Fahda v Německu. Jde o Saúdy placenou školu na předměstí Bonnu, která byla založena v roce 1995 a která dětem saúdských diplomatů a německým muslimům předkládá přísnou verzi salafijského islámu. V roce 2003 pronikli do jedné její třídy reportéři německé televize a natočili učitele, který pravidelně vyzýval k džihádu proti nevěřícím. Ačkoliv se německé úřady pokoušely školu uzavřít, nadále zůstala otevřená a používala salafijské texty. Saúdská vláda se sice zavázala, že zarazí podporu extremismu a vyhodí všechny radikálně smýšlející učitele. Zároveň ale v tichosti předala německé vládě i jiný vzkaz: zavřete Akademii krále Fahda a my se postaráme o to, aby školy v Saúdské Arábii navštěvované dětmi německých diplomatů a obchodníků potkal stejný osud. Německá vláda pak od plánu akademii uzavřít odstoupila a odůvodnila to „zahraničně-politickými důvody“.⁶⁴

V tomto kontextu není bez zajímavosti zmínit zprávu s názvem *Saudi Publications on Hate Ideology Invade American Mosques* vydanou v roce 2005 Centrem pro náboženskou svobodu ve Washingtonu. Cílem studie bylo prozkoumat obsah publikací, kterými saúdská vláda propaguje salafijský islám na území Spojených států.⁶⁵ Podle jejich zjištění se v nej-různějších pamfletech psaných většinou arabsky můžeme dočíst například následující instrukce pro muslimy: „Nikdy nezdravte židy nebo křesťany jako první; Nikdy neblahopřejte nevěřícím k jejich svátkům; S nevěřícím se přátelte jen tehdy, pokud máte v úmyslu obrátit ho na svou víru.“ Německá zkušenost a výsledky zmíněné zprávy jenom dokládají, proč mezi americkými či evropskými zpravodajskými službami panují z podobných snah Saúdské Arábie všemožně šířit svoji ideologii zvýšené obavy.

Saúdská Arábie každý rok udílí takzvanou Cenu krále Fajsala, jakousi obdobu Nobelovy ceny. Jako první tuto cenu za přínos islámu obdržel pákistánský myslitel a zakladatel islamistického hnutí džamáate islámí Abu 'l-A'lá Mawdúdí. V roce 2000 ji obdrželo egyptské náboženské učiliště al-Azhar, nejprestižnější sunnitská instituce svého druhu v islámském světě. Udělení ceny bylo mnohými interpretováno jako symbolická tečka za saúdskou snahou o ovládnutí al-Azharu vyvíjenou od 60. let. Ze začátku se jednalo pouze o atraktivní krátko-

63 Pro podrobnější výčet Saúdy sponzorovaných institucí viz Gerald L. Posner, *Secrets of the Kingdom: The Inside Story of the Saudi-U.S. Connection* (New York: Random House, 2005), 172-173, Robert Baer, *Sleeping with the Devil: How Washington Sold Our Soul for Saudi Crude* (Westminster: Crown Publishing Group, 2004), 43-44, a Laurent Murawiec, *Princes of Darkness*, zejména 43-53 a jinde.

64 Více podrobností viz článek s názvem „Are the Saudis Funding Schools Devoted to Fomenting Radical Islamic Ideology?“ dostupný na www.msnbc.msn.com/id/3660811/, navštíveno 9. února 2006.

65 Studie je volně ke stažení na www.freedomhouse.org/religion.

dobé pobyty pro náboženské učence v království, během kterých si mohli vydělat ekvivalent několikaletých egyptských platů. Učenci z al-Azharu byli tradičně velmi zaujatí proti učení saúdské salafíje. Taková byla například i pozice vlivného šejcha Muhammada Džalála Kiška. V roce 1981 ovšem také on obdržel Cenu krále Fajsala spojenou s prémie ve výši 200 tisíc dolarů následovanou Cenou krále Fahda oceněnou dokonce 850 tisíci dolary. Vzápětí poté napsal dílo na obhajobu salafíje.⁶⁶ Cílem této snahy bylo rovněž potlačovat vliv kritičtějších hlasů starší generace egyptských duchovních, jakým byl například i Muhammad al-Ghazálí (z. 1996). Dnes v jeho protiwahhábiském tažení pokračuje jeden z jeho studentů z al-Azharu, profesor islámského práva na kalifornské univerzitě, Khaled Abou El Fadl.

Během procesu globalizace salafíjské výzvy se ‘Abd al-Wahhábovo učení zkřížilo s mnoha dalšími vlivy a vymklo se Saúdské Arábii zpod kontroly. Závěrem je třeba rovněž zdůraznit, že pod termín „saúdská podpora“ spadá jak přímé zasahování státu, tak i soukromé aktivity bohatých obyvatel země. Nábožensko-politický aktivismus ‘ulamá’ po celém Blízkém východě, kteří jsou příjemci této saúdské podpory, také plyne ze specifických podmínek diktovaných jejich domácím prostředím a okleštit je na jediný a vše vysvětlující důvod by bylo hrubým nepochopením. Saúdská podpora je jistě jedním z faktorů, ale kromě ní existuje ještě celá řada dalších.

Vztahy mezi vládnoucí rodinou a salafisty

Vztah mezi náboženskými silami a vládnoucí rodinou je citelný v každém aspektu saúdské společnosti. Nejnázorněji ho ztělesňuje saúdská vlajka. Na jejím zeleném podkladě, který symbolizuje islám, je kaligraficky vyobrazena šaháda – islámské vyznání víry „Lá iláha illa ‘lláh“ (Není boha kromě Boha) podtrhující roli učení Muhammada ibn ‘Abd al-Wahhába – a pod ní je šavle, symbol kmenové a světské moci saúdské rodiny.

Ačkoliv saúdská vládnoucí rodina odsuzuje radikální zastánce tvrdé linie a vystupuje proti nim kdykoliv je to jen možné – takže se momentálně dokonce obě skupiny považují za úhlavní nepřátele –, i přesto podporuje světové salafíjské hnutí. Existuje pro to několik důvodů. Zprvce vládnoucí rodina vděčí salafistům za svou historickou legitimitu a její současný způsob vlády má stále posvěcení salafíjských šejchů. Zadruhé se bojí problémů a nepokojů, které by v Saúdské Arábii mohli rozpoutat. Zatřetí tím, že je financuje, si nad nimi udržuje alespoň určitou míru kontroly. A mimoto je také jednoduše využívá k rozšiřování

⁶⁶ Murawiec, *Princes of Darkness*, 57-58.

svého vlivu a prestiže po celém islámském světě.⁶⁷

Není žádným tajemstvím, že tvrdé jádro salafistů podporují dokonce i někteří členové vládnoucí rodiny, kteří se připojili k náboženskému establishmentu. Například kolem roku 1995 si jistou zkušeností s přestupem na salafiji prošel princ Salmán, vlivný starosta Rijádu. Právě Salmána jmenoval v roce 1994 král Fahd do čela nově ustavené instituce s názvem Nejvyšší výbor pro islámské záležitosti (*al-Madžlis al-a'lá li 'š-šu'ún al-islámíja*) dohlížející nad tím, jak se po celém světě nakládá s penězi určenými na podporu salafije. Co se týče náboženské tvrdosti, ještě radikálnějším přívržencem salafije je princ Nájif. To, že se dva ze čtyř nejvýše postavených princů v království přiklonili v průběhu 90. let tak silně směrem k „náboženské pravici“, jen zdůraznilo izolovanost krále °Abdalláha ve vládnoucí rodině.

Nejenže mnozí radikálové v islámském světě přijali salafijskou ideologii, jsou si navíc dobře vědomi i toho, že jim saúdská vládnoucí rodina tradičně poskytuje úkryt. Mezi extremisty, kteří v Saúdské Arábii hledali a našli útočiště, patřil například palestinský duchovní °Abdalláh °Azzám přezdíváný díky své snaze vyzdvihnout ústřední roli svaté války „emír džihádu“. Tento budoucí učitel Usámy ibn Ládina od roku 1978 přednášel islámské právo na Univerzitě krále °Abd al-°Azíze v Džiddě a byl zároveň členem Muslimského bratrstva. Kromě této organizace byl ve svém díle ovlivněn i saúdskými salafijskými °ulamá', zejména Ibn Bázem a Muhammadem al-°Uthajmínem, který také osobně podepsal několik °Azzámových náboženských dobrozdání. Několik let v Saúdské Arábii strávil učením i °Umar °Abd ar-Rahmán. Tento slepý egyptský šejch byl ve Spojených státech v roce 1995 odsouzený za spoluúčast na bombovém atentátu na Světové obchodní centrum. V Saúdské Arábii pobýval i Hasan at-Turábí, který později pět let v Súdánu hostil Usámu ibn Ládina, nebo Ajmán az-Zawáhirí. Toho království přijalo s otevřenou náručí i přesto, že měl před tím v Egyptě dlouhou historii spjatou s islámským radikalismem a za účast na vraždě prezidenta as-Sádáta byl i odsouzen. Az-Zawáhirí v roce 1986 vyměnil Saúdskou Arábii za Afghánistán a stal se pravou rukou Usámy ibn Ládina. Na univerzitě Umm al-Qurá v Mekce dlouhá léta vyučoval rovněž Muhammad Qutb, jehož bratr Sajjid byl v Egyptě v roce 1966 pověšen za své extremistické názory. Ty mimo propagace ozbrojeného střetu mezi islámem a džáhilíjí hlásaly i to, že proti muslimským vládcům, kteří se odkloní od islámu, musí být veden džihád. Muhammad Qutb do Saúdské Arábie dorazil po svém propuštění z egyptského vězení v roce 1972 a mezi jeho žáky a stoupence na univerzitě patřil například i Usáma ibn Ládín.

Radikální salafija je novota, která má s tradičním ortodoxním islámem jen velmi málo

⁶⁷ Oliveti, *Terror's Source*, 57-58.

společného. Mnoho muslimů si je také tohoto faktu vědomo a dlouhou dobu již upozorňují na to, že dříve či později – až salafija dostatečně zesílí – může zahájit válku proti tradičnímu islámu.⁶⁸ Radikální salafija rovněž pomohla rozšířit propast mezi sunnity a ší'ity. Bernard Lewis, emeritní profesor Princetonské univerzity a jeden z největších odborníků na Blízký východ, na adresu salafije výstižně napsal, že „opatrovnictví svatých míst a příjmy z ropy daly celosvětový vliv něčemu, co by za normálních okolností bylo pouhým výhonkem extremismu v nevýznamné zemi.“⁶⁹

1.3. Ropa

Mnozí Saúdští Arabové věří, že ropa jim byla Bohem dána jako odměna za jejich zbožnost. Stejným způsobem pak v 80. letech přikládali vinu za pokles ekonomiky a ropných příjmů božimu hněvu za jejich odklon od islámu ke konzumní kultuře a západním hodnotám. Ropa byla v posledních desetiletích hlavním zdrojem energie pro celý svět a podle všech předpokladů se tato situace nezmění ani v nejbližších letech. Státy Blízkého východu a zejména Zálivu zaujímají ve světovém energetickém trhu ústřední postavení a navíc se těší dobré poloze v blízkosti spotřebních trhů v Evropě a Asii a mají i vyspělou vývozní infrastrukturu. Na Blízkém východě se nachází přibližně 63 procent zjištěných světových zásob ropy, z toho 25 procent – tedy v absolutních číslech zhruba 261 miliard barelů – leží na území Saúdské Arábie. Při podobném tempu produkce, které království v posledních letech udržovalo, mu tyto zásoby vydrží ještě přibližně 75 let.

Saúdská Arábie má také jedny z nejnižších nákladů na těžbu na světě – méně než 1,50 dolaru za barel, oproti průměrným 5 dolarům. Rusko stojí těžba přibližně 8 dolarů a Spojené státy asi 14,50 dolaru. Saúdské Arábii nahrává i současný trend zvyšující se denní spotřeby ropy. V roce 2006 to bylo pro představu zhruba 85 milionů barelů denně. Odhaduje se, že toto číslo by mohlo vzrůst až na 121 milionů v roce 2025 a 152 milionů v roce 2050. Díky těmto faktům má země jedinečnou úlohu v ovlivňování světových cen ropy. Saúdská Arábie se ve své ropné politice soustředí na tři oblasti – na svoje vztahy s ostatními státy sdružení OPEC, na vztahy s producenty mimo OPEC, tedy Mexiko, Norsko a Rusko, a konečně na hlavní dovozce ropy, především severní Ameriku, ale i Evropu a východní Asii.

Dějiny těžby ropy na Blízkém východě začaly v roce 1901 udělením ropné koncese Velké

68 Ibid., 75.

69 Bernard Lewis, *The Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror* (New York: Modern Library, 2003), 130.

Británii Íránem. Nedlouho poté následovaly podobné koncese v Iráku a Bahrajnu. Smlouva ze San Rema z roku 1920 označila ropu za hlavní strategický element a Velká Británie a Francie vynaložily nemalé úsilí na to, aby si blízkovýchodní ropu rozdělily mezi sebou a vytlačily ze hry Spojené státy. Zájem na saúdskoarabském ropném potenciálu projevil ve 20. letech nejprve Velká Británie. Té také byla jako první udělena ropná koncese. Když ji britské konsorcium nevyužilo a nechalo ji propadnout, poskytl král Ibn Sa'úd v roce 1933 výhradní těžební práva vedoucí k objevení největších světových ropných polí Spojeným státům. Zásahu na tom mělo několik jeho poradců – zejména důstojník britské armády Novozélandčan Frank Holmes, britský arabista a tajný agent Harry St. John Bridger Philby (v Saúdské Arábii známý jako Hádždží 'Abdalláh Philby, na Západě pak většinou jako otec nechvalně proslulého Kima Philbyho, který se stal jedním z nejznámějších sovětských špiónů operujících ve Velké Británii), americký multimilionář a filantrop Charles Crane, ropný inženýr Karl Twitchell z Vermontu a skupina geologů z americké společnosti Standard Oil Company of California.⁷⁰ Byla to právě tato společnost (SOCAL, později Chevron), které byla těžební práva udělena. Stalo se tak v době, kdy americká ekonomika byla v hlubokém útlumu, prezident Roosevelt zavíral většinu bank a ropa se prodávala za méně než deset centů za barel.

Ještě rok před podepsáním této smlouvy bylo na území Saúdské Arábie méně než 50 nemuslimských obyvatel. Příjezdem amerických prospektorských týmů, které se začaly pohybovat v oblastech, v nichž předtím cizince nikdy nikdo neviděl, začala nová epocha země. Některé části saúdské společnosti se s přítomností „nevěřících“ na svém území nikdy nesmířily. K objevení rozsáhlých ložisek ropy využitelných ke komerčnímu zpracování pak došlo v roce 1938, i když zahájení významnějšího exportu o deset let odsunula druhá světová válka. Saúdská Arábie se v pozdějších vývoji stala jediným světovým producentem, který byl schopný držet krok se vzrůstající poptávkou po ropě. Z kategorie hlavních producentů s těžbou na úrovni 2,5 milionu barelů denně v roce 1965 se vyhoupla do absolutního čela s 8 miliony barelů denně v roce 1974. Pro srovnání – na konci druhé světové války Saúdská Arábie těžila zhruba 60 tisíc barelů ropy denně. V následujících třech desetiletích se stala klíčovým dodavatelem ropy do zbytku světa schopného upravovat svoji spotřebu podle potřeb trhu.

Saúdská ropná společnost se v roce 1944 přejmenovala na Arabian-American Oil Company (Aramco). Od roku 1973 podnikla Saúdská Arábie sérii kroků, kterými odkupovala majetek společnosti, a v roce 1980 dosáhla plného vlastnictví. V roce 1988 pak král Fahd podepsal vý-

⁷⁰ Pro poutavé líčení začátků ropných dobrodružství viz například paměti K.S. Twitchell, *Saudi Arabia. With an Account of the Development of Its Natural Resources* (Princeton: Princeton University Press, 1947), či Thomas W. Lippman, *Inside the Mirage: America's Fragile Partnership With Saudi Arabia* (Boulder: Westview Press, 2004).

nos, kterým oficiálně založil novou společnost – saúdské Aramco. Aramco, které je dnes plně ovládané vládou, představuje jednu z nejsofistikovanějších ropných organizací na světě s více než 50 tisíci zaměstnanci. Charakteristickým rysem saúdského ropného průmyslu je ovšem také to, že v počátečních fázích království pouze poskytlo půdu; zbytek – od technologie a pracovní síly až po trh a distribuční sítě – zajistili cizinci s Američany v čele. To mělo i jeden ničivý negativní efekt: lehce vydělané peníze v zemi v mnoha případech podkopaly hodnotu práce. Navíc vzhledem k salafíjskému principu minimalizace kontaktů s „nevěřícími“ není až tak s podivem, že oběma stranám vyhovovalo postavení uzavřených areálů, ve kterých si Američané zbudovali stát ve státě a kam přenesli americký svět z poloviny 20. století – včetně bazénů, golfových hřišť a architektury.

Dějiny Aramca ale nejsou až tak idylické. Kniha Roberta Vitalise, jež se úspěšně snaží vyvracet mnohé mýty vytvořené samotnou společností a jejím mediálním aparátem, ukazuje, že Američané v mnoha případech jednali se saúdskými dělníky se značným pohrdáním, rasismem a výsměchem z jejich náboženství a zvyků. Diskriminační politika vedla v letech 1953 až 1956 k několika stávkám. Místo aby společnost pro zlepšení životních podmínek svých zaměstnanců něco udělala, spolupracovala s guvernérem provincie na jejich potrestání. V jednom případě mu například předala seznam 600 dělníků, kteří podepsali petici požadující zvýšení životních standardů – dělníci byli uvězněni, mučeni a mnoho z nich zmizelo beze stopy.⁷¹ Jinou smutnou součástí dějin Aramca v Saúdské Arábii se stalo to, že mnozí Saúdstí Arabové doplatili na svoje snahy o reformy společnosti. ‘Abdalláh Táriqí, zakladatel organizace OPEC, byl donucen k exilu, jiní byli mučeni a jako například ‘Abd al-‘Azíz Ibn Mu‘ammar, který v království na krátký čas vedl svého způsobu administrativní revoluci, strávili dlouhá léta v rijádských kobkách.⁷²

Americký přístup navíc umožnil saúdskému panovníkovi pohlížet na ropné příjmy jako na svůj osobní majetek. První saúdský ministr financí („ministr pro všechno“) byl uplácen vždy, když Aramco něco potřebovalo, a stejně tak tomu bylo v případě dalších nejvýše postavených úředníků. Londýnský *Economist* například již v roce 1951 napsal:

V roce 1949 král obdržel přibližně 90 milionů dolarů, vyplacených převážně ve zlatě. Odhaduje se, že do listopadu 1950 obdržel dalších 70 milionů. Tyto prostředky oficiálně putují na „zlepšení životních podmínek“ jeho lidí, ve skutečnosti ale všechno, kromě 10 procent, které vyplácí především kmenům, aby je udržel v tichosti, směřuje do králových bezedných kapes, jeho nejbližší rodině a doprovodu.⁷³

71 Aburish, *The Rise, Corruption and Coming Fall*, 290.

72 Robert Vitalis, *America's Kingdom. Mythmaking on the Saudi Oil Frontier* (Stanford, California: Stanford University Press, 2007), 25.

73 Ibid., 131.

V této souvislosti není bez zajímavosti zmínit názor na korupci, který v jednom ze svých rozhovorů předložil někdejší saúdský velvyslanec v USA princ Bandar. Jeho logika je sice zvrácená, ale není zcela beze smyslu:

V posledních 30 letech jsme realizovali rozvojový program v přibližné hodnotě 400 miliard dolarů. [...] Pokud mi řeknete, že na vybudování celé země jsme z těch 400 miliard utratili 350 miliard a 50 miliard jsme zneužili a použili na úplatky, pak odpovím: Ano. [...] No a co? My jsme korupci nevynalezli.⁷⁴

Ropa jako zbraň

Zájmem Saúdské Arábie je udržovat ceny ropy v rozumné míře. To, aby cena nespadla příliš nízko, vyžaduje spolupráci s členskými státy sdružení OPEC a občas i s ostatními producenty. To, aby se cena naopak nevyšplhala příliš vysoko, zabezpečuje fakt, že Saúdská Arábie udržuje zásobní produkční kapacitu, kterou může použít v případě nouze.⁷⁵ To je věc, která je pro Saúdskou Arábii charakteristická, protože ona jediná si díky množství ropy na svém území může dovolit podobnou kapacitu udržovat. Saúdská Arábie dnes produkuje zhruba 9,2 milionů barelů denně (b/d) se zásobní kapacitou přibližně 2 miliony b/d. Je to instrument, který nutí politiky dbát o saúdkoarabskou národní bezpečnost a který se dá využívat stejně, jako vlastnictví atomové bomby. Jen s tím drobným rozdílem, že Saúdská Arábie tuto zbraň čas od času k prosazení svých záměrů skutečně používá. Saúdská Arábie již několikrát ukázala, že je ochotná tuto kapacitu, která je mimochodem větší než celková produkce ostatních ropných vývozců s výjimkou Ruska, použít k tomu, aby umravnila ostatní producenty, kteří by se pokoušeli ohrozit její výhradní postavení na trhu.

V posledních letech Saúdská Arábie k podobnému opatření přistoupila dvakrát. Poprvé to bylo v roce 1985, kdy úspěšně vedla cenovou válku s ostatními ropnými producenty, kteří následně museli omezit svoji těžbu. Cena ropy tehdy v průběhu několika málo měsíců klesla více než o polovinu a Saúdská Arábie bez problémů zaujala své místo na trhu. Druhý případ se udál v 90. letech, kdy byla její pozice ohrožena Venezuelou. Ačkoliv země měla kvótu stanovenou sdružením OPEC, která jí určovala těžbu ve výši 2,3 milionů b/d, rozhodla se svoji produkci ztrojnásobit. V letech 1996-1997 se jí dokonce podařilo sesadit Saúdskou Arábii z její pozice největšího dodavatele ropy do Spojených států. Když selhala vyjednávací politika, zvýšila Saúdská Arábie svoji těžbu a v roce 1998 způsobila cenový kolaps. Sice se to významně dotklo i jejích příjmů, ale dosáhla svého hlavního cíle: obnovit svoje výsadní

⁷⁴ Viz www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/terrorism/interviews/bandar.html, navštíveno 25. prosince 2006.

⁷⁵ Edward L. Morse and James Richard, „The Battle for Energy Dominance“, *Foreign Affairs*, 81, 2 (2002): 19.

postavení pro Spojené státy.⁷⁶

Saúdská Arábie ovšem několikrát využila ropnou zbraň i na poli mezinárodní politiky, a to především proti západním mocnostem, které podporovaly Izrael.⁷⁷ Během Suezské krize v roce 1956 byly ropné embargo uvalené na Velkou Británii a Francii částečně schopné kompenzovat Spojené státy. Také během šestidenní války v roce 1967 dokázaly mezinárodní ropné společnosti využitím jiných zdrojů částečně zmírnit dopady embarga, které Saúdská Arábie uvalila na dodávky ropy do Spojených států a Velké Británie. Karta se ale obrátila v případě jom kippurské války v roce 1973. Prezident Nixon 18. října požádal Kongres o 2,2 miliardy dolarů, které měly být použity na pokrytí izraelských válečných ztrát. Následujícího dne Saúdská Arábie oznámila úplné pozastavení ropných dodávek do Spojených států. Spojené státy tehdy zásadně podcenily význam hlasu arabské ulice a saúdského náboženského establishmentu, který značně snižoval a snižuje schopnost Saúdské Arábie nebrat ohled na názory obyvatel arabského světa. Saúdská Arábie se také neúspěšně před hrozícím krokem způsobeným strachem z rostoucí nelibosti duchovenstva a nárůstu domácí opozice pokoušela Spojené státy několikrát varovat. Přesto bylo uvalení embarga americkou veřejností i politiky přijato s překvapením. Nutno ovšem dodat, že opatření mohla být ještě mnohem horší – například irácký prezident Ahmad Hasan al-Bakr navrhoval znárodnění veškerých amerických aktiv na Blízkém východě, stáhnutí arabských fondů z amerických bank a uvalení embarga na všechny země spřátelené s Izraelem.

Tehdejší saúdský ropný ministr Zakí Jamání měl ale od krále Fajsala jasné pokyny příkazující zabránit vypuknutí ekonomické války se Spojenými státy. Fajsal učinil ústupek také ještě v další oblasti. Embargo totiž vzbudilo okamžitou paniku v řadách amerických vojenských plánovačů, kteří se děsili osudu amerických válečných lodí zapojených do celosvětových aktivit – ať už šlo o válku ve Vietnamu či o operace ve Středomoří vyvažující vliv Sovětského svazu – zbavených přístupu k palivu. Celou situaci králi Fajsalovi vysvětlil tehdejší prezident Aramca Frank Jungers. Fajsal rozpolcený mezi svou nenávistí vůči sionistům a komunistům nakonec povolil, aby dodávky ropy americkým válečným lodím a základnám byly obnoveny. Celá operace byla ale přesto natolik citlivá, že o ní kromě obou mužů věděl pouze Jamání se svým zástupcem a viceprezident Aramca.⁷⁸

Krok Saúdské Arábie brzy následovaly i další arabští ropní producenti a cena ropy během několika měsíců vzrostla ze 3,12 dolarů za barel na více než 17 dolarů. Tato cena se pak

⁷⁶ Podrobněji k oběma případům viz *ibid.*, 20-21.

⁷⁷ Podrobněji viz Gawdat Bahgat, „Oil and Militant Islam: Strains on U.S.-Saudi Relations“, *World Affairs*, 165, 3 (2003): 118.

⁷⁸ Bronson, *Thicker Than Oil*, 119-120.

vyšplhala až na 40 dolarů za barel v době pádu iránského šáha a vedla k nečekanému saúdskoarabskému ekonomickému boomu. V letech 1978-1981 dosáhla ropa měřeno v dnešních dolarech hodnoty 103 dolarů za barel. Ropné příjmy království se v celých číslech vyšplhaly ze 4,3 miliardy dolarů v roce 1973 až na 116,2 miliardy v roce 1981. Naopak evropští vůdci byli během počátečních měsíců embarga nuceni zavést celou řadu protiopatření. Britský ministerský předseda Edward Heath například oznámil zavedení tří denního pracovního týdne pro většinu odvětví britského průmyslu, vlády Itálie a Západního Německa zase zakázaly používání automobilů v neděli.

Embargo bylo po intenzivních diplomatických jednáních vedených Henry Kissingerem zrušeno po necelých šesti měsících v březnu 1974. Vztahy obou zemí se rychle znormalizovaly a koncem 70. let Saúdská Arábie dodávala Spojeným státům více ropy, aby jim pomohla vybudovat strategické rezervy (a tím pádem se vyhnout nebezpečí dalšího embarga). Ačkoliv jsou dopady embarga na západní ekonomiky často přeceňovány, pro arabské země mělo nesmírný symbolický význam: znamenalo první účinný případ použití ropné zbraně v arabsko-izraelském konfliktu. Na následné islámské konferenci v Pákistánu byl proto král Fajsal uvítán jako hrdina. V pravdě o historický milník šlo i pro ropné země: nejen že si zajistily štědrý příliv financí, ale navíc se o to zasadily samy bez souhlasu ropných společností. Zvýšení ceny ropy bylo uvaleno, ne vyjednáno.⁷⁹ Aramco se stalo politickým nástrojem, který měl narušit ekonomickou stabilitu země, v níž sídlili jeho většinoví vlastníci a žila většina akcionářů. A ačkoliv společné zájmy Spojených států a Saúdské Arábie soustřeďující se na boj s komunismem vedly k rychlému napravení vzájemných vztahů na vládní úrovni, celá událost zasela první zrnka zlosti a vzteku mezi Američany. Tato zlost se měla naplno provalit o téměř tři desetiletí později.

Od poloviny 70. let Spojené státy a spolu s nimi i zbytek vyspělého světa opět začaly spoléhat na saúdskou schopnost ovlivňovat cenu ropy prostřednictvím její rezervní těžební kapacity. To se prokázalo například během iránské islámské revoluce, v průběhu irácko-iránské války i během irácké invaze do Kuvajtu a války v Iráku v roce 2003. Neocenitelnou pomoc Saúdská Arábie Spojeným státům prokázala i po 11. zářím. Ani ne 24 hodin po útocích na americké cíle království na trh poslalo ropné rezervy ve výši 9 milionů barelů – většina z nich šla přímo do USA. Následkem tohoto kroku nedošlo ke zvýšení cen ropy a americká inflace navzdory nejničivějšímu útoku v dějinách zaznamenala jen drobné výkyvy.

V posledních letech Saúdská Arábie dodávala do Spojených států zhruba 1,7 milionů z cel-

⁷⁹ Daniel Yergin, *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power* (New York: Simon & Schuster, 1991), 606.

kových 10 milionů b/d. Není to ovšem zadarmo. Kdyby byl obchod s ropou ponechán normálním tržním principům, saúdský dovoz ropy do Spojených států by se snížil o polovinu. Význam saúdské ropy spočívá ale v tom, že ji do USA dodává levněji než například do východní Asie. Během 90. let Američané za barel platili zhruba o dolar méně. V roce 2001 se tento nepoměr zvedl na 4,83 dolarů za barel (což mimochodem znamenalo roční úsporu 2,8 miliardy dolarů) a po 11. září dokonce na 9,66 dolarů. Trh s ropou je přirozeně komplikovanější a na tento cenový nepoměr má vliv celá řada faktorů – Asiaté jsou například ochotní platit vysokou přirážku, aby si zajistili ropné dodávky, různí se náklady na dopravu, Asie sama neprodukuje téměř žádnou ropu atd.

Nicméně Spojené státy jsou si své závislosti na politicky nestabilní oblasti Zálivu vědomy a snažily se z ní vymanit již před teroristickými útoky z 11. září. V květnu 2001, jen několik měsíců po nástupu do funkce, představil prezident Bush nový plán energetické politiky s celou řadou doporučení, jak se vyhnout případné energetické krizi. Hlavním tématem byla potřeba diverzifikace ropných zdrojů. Zájem Spojených států se obrátil zejména na oblast severní Ameriky, západní Afriky a kaspické pánve. Tato nová energetická politika získala po 11. září další rozměr.

V roce 2004, když se cena ropy začala opět zvyšovat, se objevily zprávy hovořící o tom, že saúdská ropná pole začnou brzy vysychat. Nejvíce tuto myšlenku propagoval Matthew Simmons, předseda texaské investiční banky specializující se na energetické trhy.⁸⁰ Hlasitě vyjadřoval své obavy z toho, že saúdský zázrak levné, snadno dostupné a nekončící ropy je téměř u konce. Ve své argumentaci se opíral zejména o soubor 200 zpráv vydávaných od začátku 60. let organizací složenou z ropných inženýrů (Society of Petroleum Engineers). Na základě jejich analýzy došel k závěru, že 90 procent saúdské produkce od roku 1950 do současnosti pocházelo pouze z jejich šesti největších ropných polí – Ghawwár, Saffánija, Abqajq, Barrí, Zulúf a Mardžán –, která jsou stará a pomalu vysychají. Navíc byla dlouhá léta přetěžována a k udržování tlaku v jejich rezervoárech byly po desetiletí používány masivní vodní injekce. První pokusy této metody byly provedeny již v roce 1956, v 60. a 70. letech množství vstříkované vody do největších polí v Ghawwáru a Abqajqu neustále vzrůstalo a roku 1998 dosáhlo úrovně 12 milionů barelů vody denně. K nenávratnému poškození ropných polí prý přispěla i tradiční saúdská snaha udržovat si roli spolehlivého producenta ropy schopného zvyšovat produkci na požádání. Názorným příkladem byl rok 1990, kdy země zvýšila produkci z listopadových 5,3 milionů barelů denně na více než 8 milionů koncem

⁸⁰ Matthew R. Simmons, *Twilight in the Desert. The Coming Saudi Oil Shock and the World Economy* (Hoboken, N.J.: John Wiley & Sons, 2005).

prosince. K Simmonsovým závěrům přispěla i míra utajení, která obestírá detaily ohledně saúdského ropného průmyslu, nových objevů a produkčních zpráv z jednotlivých polí.

Tento skepticismus byl ale většinou odmítán a nereagoval na něj ani trh. Za to, že ceny ropy nepřestaly stoupat, ale nenesla vinu Saúdská Arábie. Dělo se tak i navzdory tomu, že na požádání zvýšila svoji produkci. Cenu mnohem více udávala zvyšující se poptávka Číny, politická nestabilita ve Venezuele a Nigérii a samozřejmě také pokračující válka v Iráku. Objevily se rovněž hlasy, podle kterých stál za skeptickými názory ohledně saúdské ropy fakt, že v letech 2003 a 2004 nebyl ani jeden nový kontrakt týkající se těžby saúdského zemního plynu podepsán s žádnou americkou firmou. Saúdskou Arábii potvrzené zásoby zemního plynu v přibližné hodnotě 7 bilionů krychlových metrů řadí na čtvrté místo největších vlastníků za Rusko, Írán a Katar. 26. ledna 2004 země podepsala kontrakt s ruským ropným gigantem firmou Lukoil. Smlouva se týkala průzkumu a následné těžby zemního plynu v oblasti ar-Rub^o al-Chálí o rozloze 30 tisíc km². Byla to první smlouva svého druhu s Ruskem. V následujících dnech pak Saúdská Arábie podobnou smlouvu podepsala i se státní čínskou firmou Sinopec Group a evropským konsorciem v čele s italským Eni a španělským Repsolem. To se tak přidalo k dalším hlavním evropským gigantům Royal Dutch/Shell a francouzskému Totalu, kteří v zemi již působili. Ze všech těchto jednání byly americké firmy vyloučeny. Ačkoliv šlo v kontextu Saúdské Arábie o drobné kontrakty, byl to jednoznačný signál o částečném přesměrování saúdských strategických zájmů a možnosti ustavení nových aliancí, které by časem mohly ohrozit nadvládu Spojených států.

Slabiny ropného systému

Mnoho pochybných otázek vzbuzuje i saúdský ropný systém, který je bohatý na cíle potenciálních teroristických útoků. Al-Qá^oida se napadání těchto zařízení tak významných pro chod země v minulosti vždy vyhýbala. To se ale změnilo, když Usáma ibn Ládín podobné útoky jakožto součást budoucí strategie organizace oznámil na kazetě vydané v prosinci 2004. Překažený útok na saúdský ropný komplex v Abqajqu, ke kterému došlo 24. února 2006, pouze potvrdil varování mnohých odborníků, kteří něco podobného již dlouhou dobu předpovídali.⁸¹ Ministerstvo vnitra připsalo útok na vrub číslům 8 a 9 – tedy Muhammadovi al-Ghajthovi a ^oAbdalláhovi at-Tuwajdzírímu – ze seznamu nejhledanějších teroristů v zemi patřících k organizaci al-Qá^oida. Vláda si také na pomoc ihned povolala nejvyššího muftího ^oAbd al-^oAzíze Ál aš-Šejcha, který útok odsoudil jako neislámský.

⁸¹ Viz například Baer, *Sleeping with the Devil*, xvii-xxvii.

Jen dva dny po útoku byl na britských webových stránkách provozovaných saúdským disidentem Muhammadem al-Mas'arím zveřejněn text obhajující útoky na ropná zařízení. Traktát s názvem „Posouzení útoků na ropné zájmy“ (*Hukm istihdáf al-masálih an-naftíja*) sepsal saúdský náboženský učenec šejch °Abd ar-Rašíd al-°Anazí již v červnu roku 2004. Jelikož je podle něj hospodářství Západu závislé na ropě, je legitimním „ekonomickým džihádem“ napadat ropná zařízení a způsobovat tak „nevěřícím“ finanční újmy. Al-°Anazí rovněž zdůraznil, že by se nemělo útočit přímo na ropné vrty, pokud to není zcela nezbytné, ale pouze na ropovody, rafinérie, doky, trajekty a významné představitele ropného průmyslu. Saúdská policie al-°Anazího postřelila a zatkla v květnu 2005. K útokům v oblasti Zálivu jednoznačně vyzval i Usáma ibn Ládín v audio nahrávce zveřejněné 16. prosince 2004 a az-Zawáhirí v nahrávce ze září 2005. Váha slov obou mužů se projevila například v září roku 2005, kdy saúdské bezpečnostní síly po 48 hodin trvajícím ozbrojeném střetu s radikály odhalily v Dammámu skryš falešných dokumentů, které měly umožnit přístup do některých ropných zařízení.

Ropný komplex v Abqajqu je nejzranitelnějším a zároveň nejatraktivnějším cílem saúdského ropného systému. Vyvází se přes něj přibližně dvě třetiny saúdské ropy ze Zálivu. Hlavní ropné terminály se v oblasti Zálivu nacházejí v Ra's Tannúře, největším příbřežním terminálu na světě s kapacitou 6 milionů b/d, a Ra's al-Džú°ajmě (3 miliony b/d), v oblasti Rudého moře je největší terminál v Janbú° (5 milionů b/d). Království má k dispozici 8 rafinérií, 83 ropných polí a 18 polí se zemním plynem – všechny se nacházejí ve Východní provincii – a více než tisíc ropných vrtů. Většina těchto polí byla objevena v 60. a 70. letech a své maximální produkce dosáhly jen o pár let později. Nejvíce, přibližně 70 miliard barelů, se dnes nachází v největším pevninském ropném poli na světě v oblasti Ghawwár. V oblasti Saffáníja se nachází největší příbřežní ropné pole na světě s odhadovanými zásobami 35 miliard barelů. Další ropná pole s 5 miliardami barelů zásob se nachází v neutrální zóně mezi Saúdskou Arábií a Kuvajtem. V této oblasti se kromě toho nachází i naleziště zemního plynu zvané Durra. Využívání tohoto naleziště je ale značně problematické, protože si na něj rovněž činí nárok Írán. Saúdská Arábie se již dlouhá léta s ne příliš velkým úspěchem snaží o objevení dalšího velkého ropného naleziště. K prozkoumání ale už zbývají jenom poslední tři oblasti: území ležící u hranic s Irákem, hlubinné oblasti v Rudém moři a jižní část pouště ar-Rub° al-Chálí.

Saúdskoarabský exportní systém je dalším možným cílem útoků. Saúdská Arábie provozovala tři hlavní ropovody. Dnes je v provozu pouze jeden z nich, Petroline, který od

roku 1984 provozuje Aramco.⁸² Slouží k čerpání ropy do rafinérií na západě země a její vývoz z rudomořských terminálů na evropské trhy. Tento ropovod s původní kapacitou 1,85 milionů b/d byl ze strategických důvodů rekonstruován a rozšířen během irácko-iránské války v roce 1987 a dnes má kapacitu zhruba 5 milionů b/d. Paralelně s ním běží i plynovod dodávající zemní plyn do petrochemických továren v Janbú^c. Ačkoliv je v podstatě nemožné chránit celý ropovod o délce 17,850 kilometrů, saúdské bezpečnostní složky v případě nouze zvládnou případná poškození opravit v poměrně krátké době. Podrobnosti týkající se saúdských výdajů na bezpečnost sice podléhají utajení, ale odhaduje se, že dosahují přibližné výše 8 miliard dolarů ročně. Z toho významná část směřuje právě na platby spjaté s ochranou energetických zařízení, která v kterékoliv době brání zhruba 25-30 tisíc vojáků.

Jiným závažným problémem Saúdské Arábie je fakt, že nebyla schopná za posledních 20 let zvýšit svoji produkci. Její případ ale není v žádném případě ojedinělý – stejné tvrzení platí o většině členských zemí sdružení OPEC. Jedinou výjimku představuje Alžírsko a Nigérie, jejichž vlády byly ochotny podpořit zahraniční investice do ropného průmyslu. Saúdská Arábie stojící v čele sdružení OPEC také podle některých analýz neovládá ceny ropy již od roku 1986, kdy došlo k jejich kolapsu. Na její cenu má mnohem větší vliv poptávka a nabídka, která je ovlivňována pomocí trhů s futures v New Yorku a Londýně, kde se s ropou obchoduje stejně jako s ostatními komoditami. Speciální vztah se už netýká ani Spojených států. Saúdská Arábie svoje ropné dodávky směřuje tam, kde si je žádá trh, to znamená zejména do jihovýchodní Asie a Číny. Spojené státy v posledních letech také zvýšily svůj ropný dovoz ze zemí jako je Kanada, Mexiko a Nigérie, ačkoliv Saúdská Arábie stála figuruje mezi pěti největšími dovozci.⁸³

1.4. Ozbrojené síly

Ozbrojené síly, tradiční opora států, jsou v případě Saúdské Arábie přinejmenším problematickou institucí.⁸⁴ Základem obranného systému Saúdské Arábie jsou tři soběstačná

82 Kromě toho se jedná ještě o transarabský ropovod (Tapline) do Libanonu, který byl vystavěn v roce 1950 a přestal se používat v 70. letech, a irácký ropovod vedoucí do saúdského přístavu Mu'adždžiz. Ten začal Irák budovat v průběhu konfliktu s Íránem v 80. letech jako náhradní variantu pro ztížený transport v Zálivu. Tento ropovod byl uzavřen v srpnu 1990 krátce po irácké invazi do Kuvajtu a v roce 2002 ho do vlastnictví převzala Saúdská Arábie poté, co Irák nebyl 12 let schopný platit poplatky spojené s údržbou.

83 Podrobnější údaje viz Energy Information Administration www.eia.doe.gov.

84 Podrobněji k ozbrojeným složkám Saúdské Arábie viz Wilson and Graham, *Saudi Arabia. The Coming Storm*, 140-170, a Anthony H. Cordesman, *National Security in Saudi Arabia. Threats, Responses, and Challenges* (Westport: CSIS/Praeger, 2005), 153-304.

vojenská města, která byla vybudována jednak pro zastrašení vnějších nepřátel a také proto, aby zabránila koncentraci příliš mnoha vojáků na jednom místě. První základna se nachází ve vojenském městě krále Chálida v odlehlém severovýchodním koutu Saúdské Arábie poblíž hranic s Irákem a Kuvajtem. Tento vojenský komplex sloužící k ubytování více než 50 tisíc lidí byl vybudován v 70. a 80. letech pod dohledem americké armády. V průběhu války v Zálivu ho právě americká armáda využívala k ubytování svých vojáků. Druhá základna leží na severozápadě země poblíž města Tabúk a má zemi bránit před případným útokem z Izraele, Jordánska či Egypta. Právě u Tabúku bylo v polovině 80. let. umístěno přibližně 15 tisíc pákistánských vojáků doplněných tankovou brigádou, kteří měli zemi střežit v případě napadení Izraelem. Třetím hlavním vojenským zařízením je vojenská základna krále Chálida ležící na jihu poblíž jemenských hranic u města Chamís Mušajjit. Menší základny se nacházejí rovněž u Rijádu, Zahránu a Džiddy.

Kromě výstavby nákladných vojenských základen vynakládá království miliardy dolarů na nákup zahraničních zbraní, které mají sloužit jako zastrašovací prostředek pro případné agreory. Většina těchto zbraní ale nebyla nikdy použita. Na zbrojních kontraktech a především na provizích z nich si také vybudoval živnost ne jeden saúdský obchodník či příslušník vládnoucí rodiny. Nejznámějším příkladem je °Adnán Chašuqdží, syn osobního lékaře krále Ibn Sa°úda tureckého původu, který své jmění založil na spolupráci se společnostmi Lockheed a Northrop, od nichž jen během 70. let na provizích obdržel více než 100 milionů dolarů. Chašuqdží později figuroval jako zprostředkovatel zbraní v nechvalně proslulé aféře Írán-kontra.

Před válkou v Zálivu byla saúdská armáda čítající zhruba 100 tisíc mužů, rozdělena do pěti operačních celků: Saúdského královského letectva, Saúdského královského námořnictva, Saúdské královské pozemní armády, Saúdské národní gardy a sil ministerstva vnitra. Značná část vrchních důstojníků vystudovala americké či evropské vojenské akademie. Saúdská armáda formálně podléhá přímému dohledu krále, ale jednotlivé složky do značné míry ovládají nejvýše postavení princové. Kromě toho má království rozsáhlé polovojenské složky a několik zpravodajských služeb. Tři nejvýše postavení členové saúdské vládnoucí rodiny – král °Abdalláh, princ Sultán a princ Nájif – se opírají o vlastní zpravodajské služby. Tou nejvýznamnější je Všeobecné ředitelství pro zpravodajství, jemuž stál v čele od roku 1977 až do 1. září 2001 princ Turkí al-Fajsál. Dnes ho řídí princ Nawwáf ibn °Abd al-°Azíz.

Saúdské královské letectvo je elitní složkou ozbrojených sil a také jedinou silou s útočným potenciálem. Letectvo, jež je bezpochyby jedním z technicky nejvyspělejších na celém Blízkém východě, udržuje velmi těsné vztahy se svým americkým protějškem, na jehož základ-

nách saúdští piloti také cvičí. Hlavní útočnou silou jsou americké stíhací letouny F-5 a F-15 a britské bitevníky typu Tornado. Bojové stroje jsou podporovány letouny včasného varování a kontroly AWACS. Letectvo disponuje silou 18 tisíc mužů, k čemuž je ještě třeba připočítat 16 tisíc mužů v jednotkách vzdušné obrany, a spravuje přibližně 291 bojových letounů. Nicméně i letectvo trpí nedostatkem výcviku na všech úrovních a nedostatečnými leteckými hodinami.

Námořnictvo vzniklo jako jedna z posledních složek armády. Doplnovalo ji od roku 1957 a jako samostatná složka funguje až od roku 1969. Až do roku 1974, kdy se jeho rozvoje ujaly Spojené státy, šlo zejména o pobřežní čluny a dopravní lodě. Námořnictvo o síle zhruba 15-17 tisíc mužů má zajišťovat pro Saúdskou Arábii strategicky nesmírně významný přístup do vod Zálivu, které mohou být ohroženy Íránem a uzavřením Hormuzské úžiny. Na západní straně země jsou podobně významné vody Rudého moře, které z protější strany kontrolují Egypt a Eritrea a na jihu Jemen. Saúdské námořnictvo je nicméně podobně jako ostatní složky armády závislé na zahraniční údržbě a představuje pravděpodobně její nejméně efektivní část.

Moderní saúdská pozemní armáda vyrostla na základech hidžázských jednotek, které Ibn Sa'úd zdědil po tamních předchozích vládciích. V plné šíři byla během své existence použita pouze jednou – v případě války s Jemenem v roce 1934. Ihned po tomto válečném tažení ji Ibn Sa'úd rozpustil a uchoval si pouze menší osobní stráž. Důvodem k tomu bylo to, že král neměl na udržování stálé armády finanční prostředky. Bylo to ovšem také v souladu s tradičním pohledem, podle kterého je velká armáda pouze potenciálním zdrojem problémů. Dnes má armáda sloužící zejména k obranným účelům přibližně 75-100 tisíc mužů organizovaných do třinácti brigád: čtyř obrněných, pěti mechanizovaných, tří lehkých motorizovaných a jedné letecké. Navzdory moderní výzbroji je ale její efektivita a bojová hodnota značně pochybná.

Saúdská národní garda jako kombinace armády a kmenových bojovníků funguje od roku 1955. Není to ale jen záložní síla, jako například v případě Spojených států. Jedná se o stálou ozbrojenou složku se sídlem v Rijádu o síle zhruba 110 tisíc mužů, která je zcela nezávislá na ministerstvu obrany a disponuje vlastní výzbrojí i logistikou. Jejím posláním totiž není ani tak obrana před cizím vpádem, jako spíše zajišťování bezpečnosti a stability na domácí scéně. Její jednotky proto brání citlivé cíle – především ropná a odsolovací zařízení a elektrárny –, kontrolují hranice, mají na starost protiteroristické operace a zvládání občanských nepokojů a zajišťují bezpečnost nejvýznamnějších členů vládnoucí rodiny. Národní garda je od roku 1971 cvičena americkou soukromou společností Vinnell Corporation. Výcvik jí poskytuje rovněž i Velká Británie, která s královstvím udržuje vztahy na této úrovni již dlouhá desetiletí.⁸⁵

85 Mark Curtis, *Web of Deceit. Britain's Real Role in the World* (London: Vintage, 2003), 261-262.

Ačkoliv se Národní garda ukázala jako odolná vůči zahraničním ideologiím, její členové jsou náchylní k islamismu. Někteří z nich se například účastnily Džuhajmánova povstání v roce 1979, jiní jeho stoupencům propašovali zbraně. Hlavní kádry jsou rekrutovány zejména z loajálních rodů z Qasímu a jižního Nadždu.

Poslední složkou jsou síly ministerstva vnitra. Přestože se nejedná o vojenskou sílu jako takovou, představuje významný článek v bezpečnostním systému země. Patří k nim i královská garda založená v roce 1955, která má za úkol chránit krále a vládnoucí rodinu, a tajná policie (*al-mabáhith al-‘amma*), jejíž početní stav podléhá utajení. Nechvalně proslulá tajná policie má na starost monitorování politické opozice a občanských nepokojů a provozuje věznic. Má na svědomí zadržování mnohých politických odpůrců a podle mnoha zpráv i systematické mučení vězňů.⁸⁶ Další složkou, o níž se na veřejnosti příliš nemluví, jsou takzvaní *mudžáhidún*, kteří čítají zhruba 5 tisíc mužů a zodpovídají se přímo ministru vnitra princí Nájífovi. Byli využíváni v protiteroristických operacích a v noci střeží citlivá místa jako například banky. Jejich členové jsou rekrutováni z potomků Ibn Sa‘úda a jím loajálních nadždských kmenů.

Poslední částí bezpečnostních složek je náboženská policie (*Haj'at al-amr bi 'l-ma'rúf wa 'n-nahj 'an al-munkar* – Výbor na přikazování dobrého a zakazování zlého), jež je součástí ministerstva pro islámské záležitosti. Její prezident má rovněž funkci jako vládní ministr. Je zajímavé, že tato instituce složená z nadždských ‘ulamá’ vznikla původně s úkolem dohlížet nad náboženskými aktivitami Ibn Sa‘údových ichwánů a mírnit jejich náboženský zápal namířený vůči obyvatelům Mekky a zejména zahraničním poutníkům. Po svém prvním založení v roce 1926 v Mekce se podobné instituce rychle rozšířily i do zbytku země.⁸⁷ Dnes je primárním úkolem náboženské policie (jejíž příslušníci jsou známí rovněž pod názvem *al-mutawwa‘a*) zajišťování veřejných mravů v souladu se salafijským učením a teoreticky také obrana před náboženským extremismem. V praxi to často vypadá tak, že její příslušníci s holemi v rukou dohlížejí v modlitebních časech nad tím, aby se veškeré veřejné instituce uzavřeli a aby byli všichni oblečení podle přísných norem. Tito náboženští fanatici prosluli běžným překračováním své pravomoci jak v případě cizinců, tak i obyvatel Saúdské Arábie. Někteří vládní činitelé neváhají tuto instituci označovat jako nástroj k umělému vytváření pracovních pozic. Sami Saúdští Arabové mají často potíže s vyjmenováním byť i jediného příkladu, kdy příslušníci náboženské policie sehráli pozitivní úlohu v omezování aktivit náboženských extremistů či v obhajobě základních hodnot islámu.

⁸⁶ Viz Jerichow, *The Saudi File*, 89, a výroční zprávy Amnesty International.

⁸⁷ K detailní analýze vývoje konceptu „přikazování dobrého a zakazování zlého“ v dějinách islámu viz obsáhlou studii Michael Cook, *Commanding Right and Forbidding Wrong in Islamic Thought* (UK: Cambridge University Press, 2000), k jeho variaci v Saúdské Arábii viz zejména 165-192.

Neschopnost saúdské armády poskytnout alespoň minimální obranyschopnou sílu je kromě nedostatečného výcviku dána letitou rivalitou mezi jejími jednotlivými složkami a matoucím systémem vzájemného dohledu a kontrol, který má zabránit případným pokusům o převrat. Loajalita státu je zajišťována i tím, že do jednotlivých složek jsou verbováni příslušníci rozdílných společenských sfér, což má zabránit jejich vzájemné domluvě. Letectvo a námořnictvo je tradičně doménou obyvatel měst; policie a vnitřní bezpečnostní složky jsou ovládány zejména obyvateli ěAsíru a Národní garda příslušníky kmenů. Kromě toho jsou kupříkladu letecké základny většinou umístěny poblíž měst tak, aby v nich v případě povstání mohla rychle zasáhnout Národní garda. Vzájemná komunikace jednotlivých složek je omezena na minimum. Irácká invaze do Kuvajtu měla na skladbu saúdské armády okamžitý dopad. Jen několik dnů po jejím zahájení oznámil král svůj plán na zdvojnásobení jejího početního stavu, a dokonce začal uvažovat i o zavedení branné povinnosti. Pravidla nábory se změnila i v případě Národní gardy. Až do té doby platily pro specifické kmeny kvóty, na jejichž základě byly jejich členové verbováni. Tyto kvóty byly zrušeny a garda se poprvé v historii otevřela i pro obyvatele měst. Byl to právě zvýšený počet dobrovolníků, z jejichž řad se rekrutovali i přívrženci islamistické opozice a strůjci vražedné kampaně z posledních let.

Fatálním by se pro království rovněž mohlo ukázat nadměrné kupování zbraní – jen od války v Zálivu do jejich nákupu investovalo přibližně 85 miliard dolarů. Saúdská Arábie se v posledních dvou desetiletích pravidelně umísťovala mezi 10 největšími světovými dovozci zbraní, přičemž první příčka jí patřila v letech 1989-1992 a 1993-1999. Království se navíc soustředilo především na nákup nejefektivnějších zbraní a nevěnovalo dostatečnou pozornost součinnosti jednotlivých zbraňových systémů. Zápolí proto s problémy plynoucími z různých operačních systémů, údržbou a nákupem náhradních dílů a munice.

Je třeba zmínit, že většina zbrojních kontraktů sloužila jako diplomatický nástroj k zajištění podpory od dodavatelských států. Tato politika je tradičně podporovaná i americkými státníky, kteří se tak bez ohledu na lekci uštedřenou například Íránem či Afghánistánem snaží hájit zájmy amerického zbrojního průmyslu a zajistit si potřebné hlasy voličů. Navíc pro Saúdskou Arábii představuje domácí scéna daleko větší riziko než zahraniční hrozba. V případě tohoto druhu nepřítelů nebudou království střely s dlouhým doletem a nadzvuková letadla zřejmě k příliš velkému užítku. Království by se spíše než na předkládání grandiózních strategických plánů a obřích nákupů zbraní, které pravda v posledních letech polevily, mělo soustředit na systematickou změnu operačního chodu armády.

2. Opozice a její vývoj po válce v Zálivu

My, mládež islámu, jsme dokázali rozbít onu podřízenost Západu, odmítnout jeho klamnou civilizaci a odhalit jeho spiknutí. Zatím ale ještě nevíme to, kdo ve skutečnosti vlastně jsme.

Safar al-Hawálí, saúdský duchovní

15. března 2004 usmrtila saúdská bezpečnostní služba Chálida al-Hádždže, údajného vůdce hnutí al-Qá'ida v Saúdské Arábii a strůjce smrtelné kampaně, která se v zemi rozpoutala na jaře roku 2003. Následující den policie zatkla 11 předních liberálních intelektuálů, kteří usilovali o politické reformy v zemi a chtěli založit nezávislou organizaci zabývající se lidskými právy. Obě události názorně vykreslují dvě rozdílné podoby soudobého politického islámu v království – militantní hnutí, které se za pomoci násilí snaží destabilizovat zemi, a oproti tomu umírněnou skupinu lidí usilujících o zahájení politických, sociálních a náboženských reforem. Poslední desetiletí 20. století se do dějin zapíše jako jedno z nejbouřlivějších období saúdské vládnoucí rodiny. Z jedné strany se jí dostávalo kritiky tábora moderně smýšlejících reformistů, kteří doufali ve změnu: v to, že vláda bude brát více ohledu na lidská práva a umožní politické zastoupení. Na druhou stranu se ale postavili zastánci radikální ideologie, kteří se snažili vládu i veřejnost podříditi přísnému salafijskému hodnotovému žebříčku.

Saúdská opozice může být zhruba rozdělena do pěti hlavních skupin: sunnitský politický aktivismus, militantní džihádistické organizace, liberální reformní hnutí, ší'itská opozice a regionální a kmenová opozice.⁸⁸ Jedná se ovšem jen o hrubou typologii a vytyčení mnohdy klamných hranic v jinak mnohem pestřejší realitě islámského světa 21. století. Jednotlivé složky opozice se navíc mnohdy prolínají a mnozí aktivisté rovněž prošli v průběhu let názorovým vývojem a dají se zařadit do více skupin. Sunnitský politický aktivista může mnohdy velmi snadno převzít diskurz prorežimních 'ulamá', později přijmout džihádistickou ideologii a nakonec skončit v řadách liberálních reformistů. Tato cesta ovšem může být také přesně opačná. Jednotlivým prvkem většiny opozičních skupin je víra v to, že islám a jeho hodnoty jsou terčem útoku jak na místní, tak i globální úrovni. Druhým společným tématem je

⁸⁸ Dobrý přehled o této problematice nabízí Mamoun Fandy, *Saudi Arabia and the Politics of Dissent* (New York: Palgrave, 1999). Fandy se ve své knize opírá o analýzu zhruba 150 kázání, která se mu podařilo sesbírat v průběhu několika let, a rozhovory s některými hlavními aktivisty. Novější přehled pak poskytuje publikace s názvem *Saudi Arabia Background: Who Are the Islamists?* (Middle East Report no. 31. International Crisis Group, Amman/Brussels/Riyadh, September 21, 2004) a nejnověji Al-Rasheed, *Contesting the Saudi State*.

to, že saúdská vláda selhala v ochraně muslimů. K podobnému přesvědčení přispělo několik publikací a kázání, které v Saúdské Arábii kolovaly. Jednou z takovýchto vlivných knih byla i *al-Kawášif al-džálja fi kufr ad-dawla 's-su'údiya* (Pádný důkaz odpadlictví saúdského státu), která poprvé vyšla již na konci 80. let a poté byla v roce 1994 znovu vydána v Londýně. Její autor používal pseudonym Abu 'l-Bará' an-Nadždí, pod kterým se skrýval Abú Muhammad al-Maqdísi (n. 1959), pozdější duchovní učitel vůdce al-Qá'idy v Iráku Abú Mus'aba az-Zarqáwího (1966-2006). V této knize se na základě citací z Koránu a hadithů dokazovala neislámská podstata saúdského režimu a král Fahd v ní byl dokonce označen za svobodného zednáře (*másúni*). Oficiální saúdstí duchovní jeho knihu v 90. letech většinou ignorovali, ale po propuknutí násilností v letech 2003-2005, kdy se jí dostalo ze strany džihádistů značné pozornosti, se začala objevovat pojednání vyvracející její obsah. Tato kniha byla nicméně pouze začátkem celé série disidentských publikací, které začaly vycházet v Londýně a které napadaly nábožensko-politické základy saúdského státu.

Ačkoliv se užití politického islámu stalo v moderní dějinách arabského světa běžným prostředkem protestu proti státní autoritě, v případě Saúdské Arábie se jedná na první pohled o paradoxní krok. Protest z islámských pozic je tu namířen proti státu, který je zjevně vybudován na islámských základech. V ostatních arabských zemích je obvyklé, že islamistické skupiny bojují proti sekulárním vládám, které šarí'u odkázali do soukromé sféry sňatků, rozvodů a dědictví. Saúdská Arábie oproti tomu podle vlastních slov šarí'u aplikuje na všechny sféry života a politiky. Růst islamistické opozice v zemi je o to zajímavější, že její členové mají velmi omezené možnosti konvenčního vyjadřování nespokojenosti a zároveň se těší přístupu ke globálnímu toku peněz a informací.

Džuhajmán al-'Utajbí a obsazení Velké mešity

Saúdská mocenská rovnováha čelila výkyvům již od samého vzniku saúdského státu. Významné jsou především dvě události – již zmíněná vzpoura ichwánů v roce 1929 a obsazení Velké mešity v Mekce v roce 1979 –, jež obě vykazují nápadné podobnosti s dnešním islámským opozičním hnutím. V obou případech došlo k závažnému ohrožení islámské legitimacy vládnoucí rodiny a obě hnutí měla svoje kořeny v Nadždu, tradiční baště stoupců královského režimu.

Rok 1979 znamenal nejzávažnější ohrožení saúdského státu. Tento rok byl vůbec pro Saúdskou Arábii těžkou zkouškou. Došlo v něm k íránské islámské revoluci, která sesadila šáha, ke vzpourám saúdské ší'itské komunity na východě země a Afghánci za notné podpory

saúdských nadšenců zahájili džihád proti Sovětskému svazu. Padesát let po vzpouře Ichwánů také Džuhajmán al-[‘]Utajbí – sám vnuk ichwánského bojovníka bojujícího i u Sabaly – se svými neo-ichwánskými přívrženci obsadil Velkou mešitu v Mekce.⁸⁹ Stalo se tak 20. listopadu 1979, což odpovídalo 1. muharramu roku 1400, prvnímu dni nového století podle islámského kalendáře.

Džuhajmán, jenž osmnáct let sloužil v Národní gardě, byl zároveň aktivní kazatel, který odsuzoval vládnoucí rodinu za její zkorumpovanost i vztahy se „západními nevěřícími“. Požadoval vyčištění posvátné saúdské půdy od všech cizinců a západních novot, zrušení monarchie, ustavení islámského státu a také okamžité přerušení dodávek ropy Spojeným státům. Jeho požadavky se tak příliš nelišily od těch dnešních, které si klade Usáma ibn Ládín. Do hledáčku tajné policie se Džuhajmán kvůli svým názorům dostal již v roce 1978, kdy byl také s 99 svými přívrženci zatčen v Rijádu. Během jeho výslechu si policie na pomoc přivolala šejcha Ibn Báže, který měl z náboženského hlediska posoudit jeho názory. Ibn Báz se za Džuhajmána, svého studenta, přimluvil, označil ho za „neškodného“ a policie ho po šesti týdnech propustila. Byla to jedna z nejzávažnějších chyb, jakých se kdy saúdský bezpečnostní aparát dopustil.

Když se Džuhajmán na svou akci připravoval, napsal několik pojednání a svoje kázání rovněž nahrál na kazety. Mnohé z nich i s jeho dopisy dodnes v Saúdské Arábii kolují. V sérii sedmi dopisů připsal vinu za sociální, ekonomické, náboženské a politické nepořádky v království modernizačním tendencím krále a historickému spojení saúdské rodiny s náboženskými učenci. Ve svých dopisech navrhl změny v následujících oblastech: přijetí pravých islámských hodnot a přerušení diplomatických vztahů se západními státy, svržení „zrádného“ královského režimu, ukončení ropného exportu do Spojených států a vyhnání všech cizinců ze země. Jeho „Sedm dopisů“ se našlo i u Chálida al-Islámbúliho, vraha egyptského prezidenta as-Sádáta, kterému je předal jeho bratr Muhammad, jenž v oněch prosincových dnech roku 1979 v Mekce pobýval.

Džuhajmánovo obsazení Velké mešity trvalo tři týdny. Zbraně mu podle všeho poskytla Národní garda, která proti němu také odmítla zasáhnout. Náboženští učenci 24. listopadu 1979 vydali fatwu, která povstalce odsoudila – ačkoliv je nenazvala „odpadlíky“ – a na jejímž základě mohla vláda zareagovat. Jejich fatwa byla založena na koránském verši: „Avšak

89 Podrobněji k obsazení mešity viz Teitelbaum, *Holier Than Thou*, 19-22, a Joseph Kechichian, „Islamic Revivalism and Change in Saudi Arabia: Juhayman al-'Utaybi's 'Letters' to the Saudi People“, *The Muslim World*, 80, 1 (1990), 1-16. Zajímavý popis podal očitý svědek události, pozdější profesor na al-Azharu [‘]Abd al-[‘]Azím Ibráhím al-Mat[‘]aní, *Džarímat al-[‘]asr..?!! Qissat ihtilál al-masdzid al-harám: riwájat šáhid ‘iján* (Zločin století..?!! Příběh obsazení posvátné mešity: vyprávění očitého svědka) (Qáhira: Dár al-ansár, 1980).

nebojujte s nimi poblíže Mešity posvátné, dokud oni s vámi zde nezačnou bojovat. Jestliže však vás tam napadnou, zabte je – taková je odměna nevěřících.“ (2:191).⁹⁰ Džuhajmánovi přívrženci, kteří si říkali „lid hadíthů“ (*Ahl al-hadíth*) a jejichž přesný počet nebyl nikdy zveřejněn, byli nakonec poraženi saúdskými jednotkami ve spolupráci s jordánskými dobrovolníky a francouzskými protiteroristickými experty z Groupe d'Intervention de la Gendarmerie Nationale. Ti k jejich zneškodnění podle jedné verze použili nervový plyn, podle jiných verzí mešitu zatopili vodou a pustili do ní elektrický proud. Král Chálid se k tomuto kroku mohl uchýlit až poté, co o jeho provedení požádal 'ulamá', kteří k rozhodnutí potřebovali den a půl. Džuhajmán byl spolu se všemi 63 islamisty, kteří přežili, vzápětí veřejně popraven. Jejich popravu podpořili vydáním fatwy i náboženští učenci, kteří vzbuřence shledali vinnými v sedmi bodech: narušení posvátnosti Velké mešity; narušení posvátnosti měsíce muharramu; zabití souvěrců; neuposlechnutí legitimních autorit; pozdržení modliteb ve Velké mešitě; pochybení ve věci jmenování mahdího a zneužití nevinných k zločinným činům.

Důvodem selhání akce bylo to, že její aktéři svoji nespokojenost nevyjádřili pomocí islámského jazyka, který by se vztahoval k tehdejším podmínkám, a neoslovili tak širší vrstvy společnosti. Navíc šlo o pestrou směsici spíše z nižších vrstev pocházejících Saúdských Arabů, Egyptů, Kuvajťanů, Pákistánců a Jemenců. Fatálním krokem bylo rovněž zvolení posvátných míst k provedení akce a označení Džuhajmánova švagra Muhammada ibn 'Abdalláh al-Qahtáního mahdí, což je koncept do značné míry připomínající mesiáše v křesťanské či židovské tradici. V sunnitském islámu je jeho příchod většinou spojován s nadcházejícím soudným dnem, nicméně 'Abd al-Wahhábovo učení se o něm nezmiňuje. Celá událost měla ale i tak značný symbolický význam: vládnoucí rodina byla napadena na vlastním území a byla obviněna ze zrady salafijských zásad. Její neschopnost zajistit bezpečí svatých míst navíc jasně demonstrovala její slabiny.

Vláda byla náhlým vypuknutím násilí v nejposvátnějších místech islámského světa zcela vyvedena z míry. Náboženský zápal se proto snažila přesměrovat jiným směrem. Rok 1979 nemohl být pro tuto transnacionalizaci saúdského nábožensko-politického diskurzu ideálnější – právě začínající válka v Afghánistánu i islámská revoluce v Íránu ještě znásobily dopad Džuhajmánovy revoluce. Vláda se od té doby úzkostlivě snažila dávat najevo, že podporuje islámské záležitosti. Politický systém v zemi samotné ale přes všechna tato závažná ohrožení nikdy nedoznal žádných změn, které by reagovaly na měnící se sociální a politické podmínky. Hlavním následným opatřením k nápravě byl příkaz všem imámům, kterým byly zároveň zvy-

90 Celý text fatwy a jména podepsaných 'ulamá' viz Kechichian, „The Role of the Ulama“, 66-68.

šeny platy, aby během svých pátečních kázání kladli důraz na pobožnost vládnoucí rodiny a varovali před nebezpečnými následky povstání. Mimoto měli stejně jako jejich předchůdci za dob vzpoury ichwánů zdůrazňovat i to, že islám je náboženství umírněnosti a že není žádný rozpor mezi materiálním blahem a náboženstvím. Režim tak na hrozbu děsivého dopadu Džuhajmánových myšlenek odpověděl pouze zesílením salafijské identity státu a věnoval značné finanční prostředky na podporu islámských aktivit. Vláda štědře financovala náboženské univerzity v Rijádu, Medíně a Mekce, které měli pod kontrolou 'ulamá'. Tato politika sice státu v krátkodobém horizontu dobře posloužila na domácí půdě i v zahraničí, zároveň ale položila základy krize, které Saúdská Arábie musela čelit od začátku 90. let až dodnes. Jeden saúdský novinář popsal dozvuky událostí z roku 1979 následovně:

Ačkoliv vláda extremisty zneškodnila, následně v podstatě přejala jejich ideologii. Po incidentu v Mekce začaly saúdské úřady zavádět extrémně přísná a nesmyslná pravidla. Ženy se nesměly objevovat na obrazovkách televize, v saúdských médiích nesměla hrát hudba, obchody a nákupní střediska se zavíraly během pěti denních modliteb a příslušníkům náboženské policie byla udělena větší moc zasahovat do osobních životů obyvatel.⁹¹

Válka v Zálivu

Deset let po incidentu v Mekce přišla v letech 1990-1991 válka v Zálivu, která znamenala bod zvratu v saúdské politice a katalyzátor následujících událostí odhalujících hluboce zakořeněné strukturální problémy saúdské společnosti. Byla to nejkritičtější událost v dějinách saúdského islamismu a měla za následek bezprecedentní ideologickou polarizaci, která opozici rozdělila na liberální reformisty a fundamentalistickou frontu kriticky se stavějící k saúdskému režimu a projevující otevřené nepřátelství Spojeným státům. Nová vlna islamismu se ale od těch předešlých lišila ve svém rozsahu a sociálním původu aktérů. V předešlých desetiletích šlo především o oponenty z řad chudších, nevzdělaných vrstev, kteří na první místo stavěli kmenovou příslušnost. Noví islamisté sestávali z desítek tisíc převážně mladých lidí ze středních vrstev, kterým se dostalo – v první řadě náboženského – vzdělání na univerzitách a kteří byli mnohem lépe zorganizovaní.⁹²

Irácká invaze do Kuvajtu 2. srpna 1990, o níž saúdská média nesměla několik dní informovat, znamenala rovněž nejzávažnější ohrožení saúdskoarabské národní bezpečnosti v dějinách země. Její životodárná Východní provincie (*aš-Šarqíja*), v níž je koncentrováno saúdské ropné bohatství, byla vystavena napospas Saddámově armádě. Náboženští učenci nejdříve

91 Sulaiman al-Hattlan, „In Saudi Arabia, an Extreme Problem“, *Washington Post*, May 8, 2002.

92 K proměnlivé sociální diferenciaci v řadách islamistů viz Hrair R. Dekmejian, „The Rise of Political Islamism in Saudi Arabia“, *Middle East Journal*, 48, 4 (1994): 629 a 635-636.

kategoricky odmítli možnost, že by na obranu země byla povolána zahraniční pomoc. Po jednání s vládou ale šejch Ibn Báz váhavě vydal svolení k tomu, aby se na území království rozmístila zahraniční vojska. Vydání této fatwy podpořily zejména dva důvody: vojenský a náboženský. Americké zpravodajské agentury (CIA a DIA) totiž prostřednictvím ministra obrany Dicka Cheneyho a generála Normana Schwartzkopfa saúdské straně předložily satelitní snímky ukazující tisíce iráckých vojáků shromažďujících se u saúdských hranic.⁹³ Navíc zprávy velitelů saúdské armády nedodávaly přílišnou důvěru v schopnost sebeobranu. Král Fahd rovněž náboženské učence ujistil o tom, že americká vojska budou respektovat zvyklosti země a zdrží se jen po nezbytně dlouhou dobu. Výměnou za náboženské požehnání Fahd o několik let odložil svoje plány na zavedení některých demokratizačních reforem, včetně ustavení poradního shromáždění. Aby podpořila Ibn Bázovu fatwu, obrátila se vládnoucí rodina s žádostí o ospravedlnění zahraniční přítomnosti i na egyptskou islámskou autoritu z náboženského učiliště al-Azhar šejcha Muhammada Mitwallí aš-Ša'ráwího (1901-1998). Šejch Ša'ráwí se stal první islámskou hvězdou televizního kazatelství a byl štědře dotován Saúdskou Arábií. Po saúdské žádosti proto vydal dobrozdání, ve kterém uvedl několik příkladů, kdy se prorok Muhammad obrátil o pomoc k nemuslimům. Navzdory těmto krokům respektovaných 'ulamá' se ovšem mnohem větší pozornosti veřejnosti dostalo několika opozičním fatwám, které užití armády „nevěřících“ v boji proti muslimským druhům označily za protiislámské. Podle jejich názoru Saúdská Arábie hrubě porušila svoji povinnost chránit muslimské společenství, a ztratila tak v jejich očích legitimitu.

To, že se na nejposvátnější půdě islámu zničehonic ocitla téměř půlmilionová nemuslimská armáda, vyvolalo mezi mnohými obyvateli Saúdské Arábie vlnu nevole. Ta byla ještě umocněna bezbranností země, a to navzdory faktu, že vláda v předchozích letech utratila za nákup zbraní miliardy dolarů. V 70. a 80. letech Saúdská Arábie každoročně na obranu vynakládala 14 až 24 miliard dolarů, což představovalo až pětinu jejího hrubého domácího produktu. Vzrůst islamismu byl kromě války v Zálivu způsoben ještě dalšími faktory, především klesajícími příjmy z ropy a zvyšujícími se výdaji – k 20 miliardám dolarů, které Saúdská Arábie vyplatila Iráku během válečných let 1980-1988, přibilo 60 miliard dolarů za operaci Pouštní bouře.⁹⁴ Důležitou úlohu sehrála i snižující se životní úroveň, rostoucí nezaměstnanost (25 procent mezi absolventy univerzit), socioekonomická nerovnost mezi obyvatelstvem, modernizace a šířící se západní kultura a také zahraniční hrozby reprezen-

93 Dodnes zůstává nejasné, jestli měl Saddám opravdu v úmyslu Saúdskou Arábii napadnout, či nikoliv. Podle mnohých analytiků je to ale krajně nepravděpodobné.

94 Údaje citovány dle Joseph Kostiner, „State, Islam and Opposition in Saudi Arabia: The Post-Desert Storm Phase“, *Terrorism & Political Violence*, 8, 2 (1996), 79.

tované především Irákem a Íránem. Země v roce 1981 dosáhla rekordního HDP – 28,600 dolarů, což bylo srovnatelné s příjmy Spojených států. Míra HDP ovšem v roce 1990 dramaticky poklesla až na 4,720 dolarů. V průběhu 70. a 80. let se oprávněně předpokládalo, že pro zálibové monarchie je důležitým nástrojem v potlačování opozičních hlasů jejich hospodářská síla. Měly dost peněz na to, aby většině obyvatel poskytovaly zaměstnání a služby a zároveň aby udržovaly rozsáhlý bezpečnostní aparát, kterým ty samé obyvatele kontrolovaly. Tento předpoklad ovšem v 90. letech přestal platit.

Saúdská Arábie dosáhla rovněž vysokého populačního růstu (2-3 procenta) a zvyšující se průměrné délky života obyvatel. V 80. letech měla průměrná saúdská žena 8,26 dětí. Tato vysoká dětská porodnost se projevila právě na přelomu tisíciletí, kdy práci každoročně hledalo 600 tisíc mladých lidí. To s sebou také nezbytně neslo zvyšující se nároky na zdravotní péči a další služby, které jsou v zemi významnou měrou dotované, a tedy vyšší státní výdaje. Z toho důvodů přestala platit tradiční zásada rentiéřských režimů – stát poskytuje zaměstnání, zboží a služby, aniž by obyvatelům ukládal daně, a obyvatelé jsou režimu loajální (nebo si své připomínky přinejlepším nechávají pro sebe). Ovšem pokud stát přestane plnit svoji část úmluvy, část obyvatelstva přestává dodržovat i tu svou.

Dalším faktorem, který napomohl zrodu organizované politické opozice, byla rostoucí urbanizace. V roce 1950 žilo v Saúdské Arábii ve městech podle odhadů 16 procent obyvatel, v roce 1970 to bylo již 49 procent a dnes více než 80 procent. Jen počet obyvatel Rijádu se zvedl z 200 tisíc v roce 1962 na téměř 2 miliony dnes.⁹⁵ Korelace mezi urbanizací a růstem islamistické opozice je patrná na celém Blízkém východě. Narůst islámské opozice byl rovněž spjat s rozšířením vzdělávacího systému, především s nárůstem počtu studentů islámských univerzit (počátkem 90. let představovali jednu čtvrtinu všech studentů). Tato politika vedla k tomu, že univerzity opouštělo a opouští mnoho mladých, často radikálně smýšlejících lidí. Vzdávající vzdělanost saúdského obyvatelstva je možno doložit také údaji o počtu středoškolských studentů – zatímco v roce 1980/81 jich bylo 348,996, v roce 1993/94 se toto číslo zvýšilo na 1,198,607.⁹⁶ Vyšší míra vzdělanosti je vidět i na tom, jakým způsobem se opozice zpočátku projevovala. Jako prostředek pro vyjádření svých požadavků si islamisté na začátku 90. let zvolili petice, což je forma, která od svých autorů vyžaduje schopnost formulovat své myšlenky v obecném politickém pojmosloví. Zároveň ale nelze automaticky předpokládat, že mladší generace, které jsou produktem vyšších investic do vzdělání, budou

95 Viz F. Gregory Gause III, *Political Opposition in the Gulf Monarchies* (San Domenico, Italy: European University Institute, Robert Schuman Centre, 2000), 8.

96 Viz *ibid.*, 3.

mít jednotné politické názory. Vzdělání je od jejich předchůdců přesto odlišilo v tom, že se vyjadřují k celonárodním otázkám a ne jen ke svým omezeným kmenovým nebo náboženským požadavkům.

Privilegovaným prostorem k organizování různých aktivit se v této době staly především mešity a náboženské instituce. Představovaly jedinou výjimku z absolutní kontroly veřejného prostoru. V dobách arabského nacionalismu Saúdská Arábie vybudovala rozsáhlou síť podobných institucí určených k vzdělávacím, propagačním a charitativním účelům, které měly sloužit jako protiváha této hrozby. Právě zde ale dostali prostor lidé, kteří měli ke způsobu vlády výhrady. To rovněž vysvětluje i otázku, proč se v Saúdské Arábii zformovala především a vlastně výhradně islamistická opozice. Země měla a má jen velmi omezenou politickou zkušenost a kromě jakékoliv vyvinuté alternativní politické ideologie postrádá i arény sloužící k vyjadřování politických názorů. Významným rysem saúdské opozice po válce v Zálivu bylo i využívání nejmodernějších prostředků komunikace, především internetu. Existence těchto virtuálních oponentů také často znemožňuje jejich identifikaci. Přestává být patrné, zda jsou tito členové opozice obyvateli Saúdské Arábie, či nikoliv. Výskyt těchto „obyvatel virtuálního prostoru“ je zcela nový fenomén.

Příkladem může být i Committee Against Corruption in Saudi Arabia (CACSA), která se prezentovala výhradně pomocí internetu.⁹⁷ Zatím není jasné, kdo za celým projektem stál, sami tvůrci se v úvodu svého prohlášení označili za „lidi se silnými vazbami na obchodní komunitu ve Spojených státech a Saúdské Arábii“. Saúdská vláda je naopak označila za skupinu zorganizovanou a provozovanou jedním libanonským novinářem, jehož jediným cílem bylo vydírat ji a donutit ji k vyplacení 1 milionu dolarů. Hlavním cílem této skupiny bylo odhalovat korupci vládnoucí rodiny, porušování lidských práv a práv žen a neexistenci svobody slova v zemi. Důležitou součástí těchto stránek provozovaných ze Spojených států je kromě detailního popisu nejvýznamnějších členů vládnoucí rodiny a jejich skandálů také bohatá databáze obsahující zprávy ze země a kopie knih o Saúdské Arábii. Cílovou skupinou jsou především představitelé saúdských, ale i zahraničních elit – novináři, vědci, univerzitní studenti a vysocí státní úředníci.

97 Mamoun Fandy, „CyberResistance: Saudi Opposition Between Globalization and Localization“, *Comparative Studies in Society and History*, 41, 1 (1999): 139. Původní stránky komise umístěné v roce 1996 na adrese www.saudhouse.com přestaly fungovat v roce 1999. Poté se přesunuly a naposledy byly obnoveny v roce 2000 na adrese www.geocities.com/saudhouse_p/faq.htm. Na této adrese byly přístupné i v době psaní této práce.

2.1. Sunnitský politický aktivismus

Sunnitský politický aktivismus zahrnuje jak nenásilnou opozici, tak jednotlivce a skupiny, které jsou k dosažení svých cílů ochotny násilí použít. Je jistě ironií osudu, že mnohá saúdská fundamentalistická hnutí obdržela finanční i morální podporu od podobných skupin v Súdánu, Egyptě, Jordánsku a dalších muslimských zemích, které pomáhala stvořit právě saúdská vláda. Začátek relativně umírněné islámské opozice se datuje do vzniku dvou petic adresovaných králi Fahdovi po válce v Zálivu v květnu 1991 a září 1992. V zemi, kde je jakákoliv organizovaná politická aktivita nebo otevřená kritika vlády přísně omezená, znamenal oběh těchto dvou petic významný posun oproti minulosti. Situace byla pro saúdskou vládu o to horší, že salafijská opozice si k publikování svých požadavků zvolila zahraniční arabské deníky a k dění v zemi obrátila pozornost celého světa.

Květnový „dopis požadavků“ (*Chitáb al-matálib*) podepsalo 52 islamistů – podporovaných rovněž hlavou oficiálních ‘ulamá’ šejchem Ibn Bázem –, vlivných ‘ulamá’, soudců a univerzitních profesorů. Dopis představoval první organizovaný pokus o zvýšení vlivu duchovenstva na politický proces v zemi. Petice, která následovala po zveřejnění požadavků liberálních kruhů, obsahovala požadavek na zavedení dvanácti „nezbytných“ reformních kroků: 1. vytvoření nezávislého poradního shromáždění (*madžlis aš-šúra*), které by mohlo zasahovat do domácí i zahraniční politiky země, 2. odstranění všech politických, administrativních a ekonomických předpisů, které jsou v rozporu se šari‘ou, 3. řádné chování, poctivost a upřímnost ze strany všech státních úředníků, 4. prosazování spravedlnosti a rovnosti mezi všemi členy společnosti, 5. přísný dohled nad všemi úředníky bez výjimky, především pak nad těmi, kteří zaujímají vlivné pozice, a očištění státního aparátu od zkorumpovaných jedinců, 6. zavedení spravedlivé distribuce národního bohatství mezi všechny společenské třídy, 7. vybudování silné armády vybavené zbraněmi z rozmanitých zdrojů, 8. reformu hromadných sdělovacích prostředků tak, aby sloužily islámu a odrážely společenskou etiku, 9. prosazování zahraniční politiky, která by hájila zájmy ummy, muslimské komunity, 10. zlepšení postavení náboženských institucí a jejich lepší financování, 11. sjednocení všech soudních institucí a jejich naprostou nezávislost, 12. zajištění všech práv každému jednotlivci i společnosti.⁹⁸

Saúdské islamistické hnutí se vzápětí začalo ještě více radikalizovat a jeho členové začali volat po obvinění saúdské vlády z bezvěrectví (*takfír*). K podobné situaci došlo v dějinách

98 V obsáhlejší znění viz Dekmejian, „The Rise of Political Islamism“, 630-631.

země i v případě ichvánské vzpoury v letech 1927-1930 a podobný požadavek vznesl v roce 1979 i Džuhajmán al-[‘]Utajbí – v obou těchto případech se ale oficiální duchovní postavili na stranu vládnoucí rodiny. Začátek 90. let ovšem přinesl nový vývoj a tento požadavek odsouhlasila i řada oficiálních duchovních.

V září 1992 podepsalo více než sto islamistů další 46 stránkový dopis s názvem *Mudhakkirat an-nasíha* (Memorandum rady), který byl tentokrát adresovaný Ibn Bázovi. Ten ho měl „překontrolovat“ a předat královi. Jeho obsah byl ale mezitím zveřejněn v Paříži sídlícím deníku al-Muharrir. Memorandum kromě shrnutí předchozího dopisu obsahovalo ještě radikálnější požadavky: 1. odstranění všech vládních nařízení, které omezují činnost islámských duchovních a učenců, 2. povolení účasti islámských duchovních na práci ve všech vládních institucích a dohled nad tím, že jednají v souladu s islámem, 3. založení vrchního šarí[‘]atského ústavního soudu, který by prozkoumal a případně opravil všechny zákony a smlouvy tak, aby nebyly v rozporu s islámem, 4. prozkoumání učebních osnov některých univerzit a zajištění, aby se zaměřily na islámskou jurisprudenci (*fiqh*) a aby se v nich neučilo západní právo, 5. omezení policejní moci, poskytnutí práva obviněným na právníky a zákaz mučení a cenzury, 6. výběr ministrů a vysokých státních úředníků bez protekce nebo na základě jejich geografického, etnického či kmenového původu, 7. zahájení administrativních reforem zvolením schopných úředníků, kteří by podléhali trestům v případě krádeže či uplácení bez ohledu na svoji funkci, 8. cenzuru všech cizích materiálů, časopisů a televizních programů, aby se zabránilo šíření kacířských a sekulárních idejí a pornografie, 9. dohled nad vládními výdaji pomocí agentury, která by byla zodpovědná poradnímu shromáždění, 10. zrušení výdajů určených na financování sportovních zařízení, výstav a paláců a místo toho zvýšit přímou finanční pomoc těm muslimům, kteří ji potřebují, a ne „bezvěreckým“ režimům Alžírsko, Egyptu, Iráku, Jordánska, Maroka, Ruska, Sýrie a Tuniska, 11. vybudování silné armády čítající půl milionu vojáků motivovaných duchem džihádu, vůlí obětovat se ve jménu ochrany posvátné půdy, bojem proti židům a pomocí muslimům.⁹⁹

Vláda si po zveřejnění této petice, která vzbudila široký ohlas, okamžitě vyžádala omluvu [‘]ulamá'. Šejch Ibn Báz sice následně odsoudil její uveřejnění, nikoliv však její obsah. Výbor nejvyšších [‘]ulamá' pak uvedl, že chování signatářů může „vést k rozkolu, nenávisti a výmyslům“. Stojí ovšem za povšimnutí, že 7 ze 17 členů výboru bylo v den vydání tohoto rozhodnutí „nepřítomno ze zdravotních důvodů“. Všichni pak byli králem Fahdem kvůli své „nemoci“ propuštěni a nahrazeni loajálnějšími duchovními. I tak ale celá událost jasně uká-

99 Převzato z *ibid.*, 633-634.

zala na rozšiřující se propast mezi oficiálními 'ulamá' a mladší generací islámských aktivistů.

Ovšem ani loajalita starších 'ulamá' nebyla bezvýhradná. Šejch al-Džibrín například v březnu 1993 vydal fatwu napadající celoarabský deník aš-Šarq al-awsat vlastněný princem Salmánem ibn 'Abd al-'Azízem a jeho syny. Šejch al-Džibrín noviny kritizoval zejména za to, že zveřejňují zprávy ponižující muslimy a také fotografie „nevěřících“ herců a hereček. Ve své fatwě muslimům zakazoval kupování a šíření deníku. Šejch Ibn Báz v podobném duchu varoval Saúdské Araby před cestami – zejména studijními – do zahraničí, protože pobyt mezi „nevěřícími“ by mohl vést k pochybnostem o vlastní víře. Ve svém prohlášení napadl i saúdské cestovní agentury nabízející cesty do Evropy a Spojených států.

Ideologická ofenzíva islamistů přistihla saúdský režim zcela nepřipravený. Alarmující byl i původ islamistů – většina jich pocházela z Nadždu, tradiční bašty přívrženců monarchie, a polovina patřila k náboženským učencům. Pro vládnoucí rodinu byla celá situace o to horší, že požadavky islamistů odrážely letité stížnosti mnohých obyvatel Saúdské Arábie týkající se čím dál tím palčivějších socioekonomických problémů. Aby utišil sílící hlasy opozice, oznámil král Fahd v roce 1992 zavedení tří reforem: vytvoření ústavního zákona (*an-nizám al-asásí*), zákona týkajícího se poradního shromáždění (*nizám madžlis aš-šúrá*) a zákona o provinciích (*nizám al-manátíq*). Nicméně hlavním cílem těchto zákonů bylo upevnění moci vládnoucí rodiny v čele s králem (*walíju 'l-amr*).

První ustanovení zdůrazňovalo roli rodiny Sa'údů ve vládě a potvrzovalo dědičný princip nástupnictví. Dodnes je také hlavním dokumentem určujícím roli a fungování jednotlivých státních orgánů. Druhé ustanovení oznamovalo vytvoření 60 členného shromáždění jmenovaného králem s jedním mluvčím, které mělo panovníkovi poskytovat své názory v politických otázkách. Shromáždění, jehož založení bylo v zemi slibováno již několik desetiletí a do jehož čela se postavil bývalý ministr spravedlnosti šejch Muhammad ibn Ibráhím ibn Džubajr, se stalo ztělesněním islámského přikázání „záležitosti své na základě porady mezi sebou vyřizují“ (Korán 42:38). Podobný sbor nebyl v zemi úplnou novinkou. I sám král Ibn Sa'úd v roce 1927 založil v Hidžázu osmičlenné poradní shromáždění. Za vlády jeho syna krále Sa'úda byly ale jeho pravomoci přeneseny na nově vytvořený kabinet. Podobná shromáždění, na nichž přijímali své poddané i návštěvníky z okolí, tradičně svolávali i vládcí oáz a kmenoví šejchové. *Madžlisy* byly místem určeným k vyjednávání, řešení sporů a obnově různých svazků. Jejich hlavní role ale v zásadě spočívala v manifestaci moci.

Shromáždění z roku 1992 nemělo legislativní moc, mohlo ale „interpelovat“ jednotlivá ministerstva a vyjadřovat se k jednotlivým výnosům, která pak podepsal král. 60 procent jeho

členů bylo vzděláno na západních univerzitách a více než polovina jich měla doktorát. Počet zastupitelů se v červenci 1997 zvedl na 90, v květnu 2001 na 120 a dnes má shromáždění 150 členů. Členství v něm je omezeno pouze na muže starší třiceti let, kteří složí přísahu věrnosti víře, králi a zemi. Třetí zákon o správním rozdělení země reformoval jednotlivá místní zastupitelství, určoval práva a povinnosti guvernérů a potvrzoval dominantní roli ministra vnitra. V zásadě měl jednotlivé regiony přeměnit do základních administrativních jednotek království, v jejichž čele by stáli zástupci státu. To, že reformy byly v souladu se zaběhnutou tradicí v zemi, potvrzovala i rétorika, která jejich zavedení doprovázela.¹⁰⁰ V proslovu, který král Fahd přednesl 2. března 1992 hrála stěžejní úlohu především tři témata: jak Bůh určuje a ovládá politický proces, jak král uskutečňuje jeho poselství a jak je národ povinen přijmout boží a královo vedení a řídit se jimi.¹⁰¹ Nicméně další události ukázaly, že ani reformy, ani králova rétorika nedokázaly kritiku vlády ze strany islamistů rozptýlit.

2.1.1. Hnutí as-Sahwa 'l-islámíja

Vládní reformy šly ruku v ruce s tvrdým zákrokem proti členům opozice. Její hlavní část se rekrutovala ze skupiny salafijských 'ulamá', kteří vyšli z náboženských univerzit tak hojně během předchozích třech desetiletí vládou podporovaných a kteří k šíření své nespokojenosti využívali mešity a přednáškové sály. Jejich společným rysem byla frustrace z postoje oficiálních salafijských duchovních, kteří trvali na setrvání mimo politickou arénu a vyjadřovali se pouze k náboženským otázkám. Mezi nimi byli i dva charismatičtí duchovní patřící k mladší generaci radikálních 'ulamá' z Nadždu nazývaných obecně „šejchové islámského probuzení“ (*šujúch as-sahwa 'l-islámíja*) – Salmán ibn Fahd al-^oAwda a Safar al-Hawá-lí. Tato generace 'ulamá' je někdy rovněž označována za „neofundamentalisty“. Jeden z nich, ^oÁ'id al-Qarní, toto hnutí popsal jako „obnovu náboženství a zároveň uchování jeho autentičnosti“. Od svých předchůdců z řad etablovaných duchovních se lišili především v tom, že se vyjadřovali i k otázkám, které překračovaly hranice pouhé teologie, morálky a řádného islámského chování. Během svých kázání a přednášek dávali běžně najevo svoje názory na domácí politiku i mezinárodní dění. Z toho pramenila také jejich masová obliba, která měla jen málo do činění s hloubkou jejich náboženských znalostí – většinou bylo kolem třiceti či čtyřiceti let a znalostmi se nemohli rovnat svým o mnoho let starším učitelům. Ke svým cílům

100 K jejímu rozboru viz Madawi al-Rasheed, „God, the King and the Nation: Political Rhetoric in Saudi Arabia in the 1990s“, *Middle East Journal*, 50, 3 (1996): 359-371.

101 Ibid., 365.

začali používat moderní technologie, na které tradiční náboženský establishment hleděl přinejmenším s podezřením, a neomezovali se pouze na přednášky v mešitách. Jejich „obchodní značkou“ se stali kazety s islámskou tematikou.

Termín *as-sahwa* 'l-islámíja' obecně odkazuje na bouřlivá léta náboženského aktivismu, který v 70. a 80. letech 20. století zachvátil saúdské univerzity. Kořeny tohoto aktivismu ale sahají zejména k hnutí *ichwánů* ze začátku století a do 60. let, kdy Saúdská Arábie začala přicházet do četnějších kontaktů se západním světem. V té době také poskytla útočiště mnoha uprchlíkům z Egypta, Sýrie, Iráku a Palestiny, kteří byli ve svých vlastních zemích pronásledováni. Většina z nich byla silně nábožensky orientována, mnozí byli členy Muslimského bratrstva a přinesli s sebou radikální myšlenky Sajjida Qutba. Počet těchto uprchlíků se odhaduje na tisíce. Díky svému vzdělání a antisocialistickému naladění znamenali pro Saúdskou Arábii krátkodobé požehnání. Rychle zaujali klíčová místa ve státní správě a především ve vzdělávání. Jejich přínos byl o to větší, že země sama pocítovala silný nedostatek především středoškolských učitelů a negramotnost se v ní pohybovala okolo 85 procent. Velká část z nich vyučovala zejména na Islámské univerzitě v Medíně založené v roce 1961 pod patronací pákistánského islámského vůdce Abu 'l-A'lá Mawdúdího jako protiváha egyptského al-Azharu, který se v té době dostal pod přísnou kontrolu Násira. Na Islámské univerzitě strávila mnoho let také řada budoucích egyptských 'ulamá'. Jedním z nich byl i šejch Tantáwí, který se později stal nejvyšším egyptským muftím. Saúdské plody výuky Muslimského bratrstva se pak v podobě mladých radikálních kazatelů projeví zejména v 90. letech. Kromě Arabského poloostrova se rozšířili i do celého světa od předměstí evropských měst až po indonéská rýžová pole a všude s sebou přinášeli zradikalizovanou verzi islámu.

Království se pro egyptské Muslimské bratrstvo stalo přirozeným útočištěm. Egypt koneckonců Saúdskou Arábii v předchozích staletích několikrát napadl, a proto byla podpora egyptského opozičního islamistického hnutí pro Saúdskou Arábii otázkou národní bezpečnosti. Království také využilo politický islám Muslimských bratrů jako zbraň ve svém ideologickém střetu s násirismem i baasismem. Později měl posloužit politice krále Fahda v naplnění jeho ambice stát se vůdčí zemí islámského světa. Islamisté hlásící se k hnutí *as-sahwa* spojili tradiční salafijské učení s modernějším přístupem Muslimského bratrstva, které se zabývalo především politickými otázkami. Velký vliv na generaci těchto duchovních měla i íránská revoluce v roce 1979. Projevilo se to především v přijetí některých zásad chomejníjovské koncepce *velájate faqíh* (vláda duchovního). Podle jejího vzoru měla být v Saúdské Arábii vytvořena moderní puritánská teokracie inspirovaná salafijským učením.

Do řad sahwistů patří jak náboženští učenci s formálním vzděláním, tak i „laici“ – vědci, lékaři, spisovatelé –, kteří během svého studia měli náboženství jako součást povinné výuky. Sdílí stejnou víru v to, že povinností každého muslima je veřejně se distancovat od zavrženíhodného (*inkár al-munkar*), případně říci panovníkovi, že porušuje ustanovení šari‘y. Ovšem hnutí as-sahwa ani zdaleka nepředstavuje jednotnou frontu. Patří k němu skupiny identifikující se s oběma variacemi Muslimského bratrstva – následovníci Hasana al-Banná či přívrženci linie Sajjida Qutba – i stoupenci šejcha Muhammada Surúr Zajn al-‘Ábidína. Tento původem syrský salafijský učenec, který opustil Muslimské bratrstvo a založil vlastní tradici, odešel v roce 1965 do Saúdské Arábie a vyučoval například i v náboženském učilišti v Burajdě. V roce 1973 pak byl požádán, aby zemi opustil. V roce 1983 se přestěhoval do Londýna a v roce 2004 do jordánského Ammánu.¹⁰² Ústředním rysem jeho náboženských názorů se stal kritický postoj vůči oficiálním ‘ulamá’. Další sahwisté podporují globální politická hnutí, jako například Hizb at-tahrír či al-Qá‘idu. V posledních letech jiná část těchto aktivistů, zejména po svém pobytu ve vězení, začala otevřeně obhajovat vládu. Hranice mezi těmito jednotlivými skupinami jsou ovšem nejasné a proměnlivé. Ačkoliv je role cizích ideologií na formování hnutí as-sahwa často zmiňována, je nutné pohlížet na její vývoj jako na autonomní fenomén ležící v centru saúdského politického aktivismu. V 80. letech se jako nejznámější představitelé as-sahwy dostali do popředí kromě Salmána al-‘Awdy a Safara al-Hawálího ještě Násir al-‘Umar, ‘Á‘id al-Qarní a Muhsin al-‘Awadží. Všichni tito mladí náboženští učenci měli možnost svobodně kázat a psát.

Přelomem ve vývoji hnutí as-sahwa se stalo obsazení Velké mešity v Mekce. Pomyslní následovníci Džuhajmána jsou nejčastěji označováni termínem „neosalafisté“. Radikální salafijskou doktrínu se pokouší dotáhnout do logického konce tím, že se pokouší oživit její původní násilnou povahu, která na počátcích pomáhala rozšiřování Saúdské Arábie. Neosalafisté byli původně imunní vůči vlivu Muslimských bratrů, zejména myšlenkám Sajjida Qutba a jeho bratra, které v jejich očích znemožňoval fakt, že nešlo o náboženské učence, a neměli tedy dostatečnou kvalifikaci na vynášení soudů ohledně základních společenských hodnot. Nicméně vzájemné námluvy obou doktrín byly v pevný svazek přetaveny v polovině 80. let, když se v Afghánistánu spojili Usáma ibn Ládín a Ajmán az-Zawáhírí.¹⁰³

Vládnoucí režim se po událostech z roku 1979 místo zahájení politických a sociálních reforem rozhodl posílit náboženský establishment a věnoval nemálo peněz na rozvoj

102 Podrobněji k němu a jeho vlivu na saúdské sahwisty viz Al-Rasheed, *Contesting the Saudi State*, 73-77.

103 Gilles Kepel, *The War for Muslim Minds. Islam and the West* (Cambridge, London: Harvard University Press, 2004), 178.

náboženských institucí. Cílem bylo získat kritiky na svoji stranu a posílit legitimitu režimu. Hlavním a nezamýšleným výsledkem tohoto opatření se ale stalo posílení hnutí sahwistů, kteří díky své silné přítomnosti ve vzdělávacím sektoru těžili ze štedřejšího financování. Vládnoucí rodina se pokoušela získat sahwisty na svoji stranu, aby udržela politický status quo. Motivovala ji k tomu zejména nedůvěra k oficiálním 'ulamá', zvlášt' když se Džuhajmánovi vzbouřenci hlásili k myšlenkám nejvyššího muftího šejcha Ibn Báže. Ačkoliv ten jakoukoliv spojitost s událostmi popíral, vládnoucí rodina usoudila, že vyvolání „konkurenčního prostředí“ v řadách 'ulamá' a zahájení „kontrolované“ reislamizace podporou hnutí as-sahwa nemůže být na škodu. Zároveň se domnívala, že posvěcením hlásání jejich názorů se jí dříve či později podaří tyto mladé radikální duchovní zařadit do náboženského establishmentu. Doktrinální základy, na nichž hnutí as-sahwa spočívalo – a především jejich přesvědčení o tom, že každý, kdo nevládne v souladu s Božími příkázáními, je nevěřící –, ale podobný vývoj událostí nepovolily.

Safar al-Hawálí a Salmán al-^oAwda

Popularita těchto dvou relativně mladých 'ulamá' v průběhu války v Zálivu pramenila zejména z toho, že se nebáli veřejně hovořit o politických a společenských přestupcích. V saúdsčém prostředí šlo o poměrně osvěžující změnu, která oslovila tisíce převážně mladých Saúdsčých Arabů. Oba muži k šíření svých myšlenek používali v první řadě audio a videokazety. Nahrávky kázání významných islámsčých autorit hrají v současném islámsčém světě důležitou roli a o Saúdsčé Arabii to platí dvojnásobně. Vláda totiž měla a má pod kontrolou většinu tradičních médií jako je televize a rádio. Kromě toho kontroluje a cenzuruje i zahraniční publikace a další zdroje informací, které jsou pokládány za hrozbu hegemonie vládnoucí elity a její ideologie.¹⁰⁴ Podle odhadu Salmána al-^oAwdy měl například „jeden obchod specializující se na islámsčé nahrávky seznam 9,500 různých titulů a za měsíc jich prodal 60 tisíc kusů“.¹⁰⁵ Mnozí Saúdsčtí Arabové také tyto pásky shromažďují podobně jako knihy. Ke slávě obou mužů přispěl i fakt, že se v zemi v průběhu války vyskytovalo přibližně 1,500 zahraničních novinářů, kteří jejich myšlenkám a aktivitám poskytly ve svých reportážích spoustu prostoru.

Safar ibn ^oAbd ar-Rahmán al-Hawálí se narodil v roce 1950 v oblasti al-Bahá' jižně od Tá'ifu. Pochází sice z menšího, ale uznávaného kmene Ghámid, což z něj spolu s jeho nábo-

¹⁰⁴ Historie cenzury v zemi má hluboké kořeny. Jejím vykonáváním je od ledna 1977 pověřena Vrechní rada pro telekomunikace, i před tím ale ministerstvo vnitra mělo v každém informačním médiu svého člověka, který byl cenzurou pověřen.

¹⁰⁵ Fandy, *Saudi Arabia and the Politics of Dissent*, 90.

ženským vzděláním činí jednoho z nejvýznamnějších kritiků saúdského režimu. Al-Hawálí studoval na islámské univerzitě v Medíně a pak na univerzitě Umm al-Qurá v Mekce, kde získal nejprve magisterský a pak i doktorský titul. V roce 1988 se na stejné škole stal i vedoucím katedry náboženských studií. Svoji magisterskou práci, vedenou Muhammadem Qutbem, věnoval odsouzení sekularismu z náboženských pozic a jeho interpretaci jakožto západního fenoménu, který má za cíl podkopat islám. Ve své práci ze „sekulárních“ sklonů obvinil i některé starší duchovní, a vzbudil tak značný rozruch. Jeho magisterská obhajoba udělala takový dojem, že Muhammad Qutb později vystoupil na veřejnosti a prohlásil, že jeho žák překonal svého učitele. Stojí ovšem za zmínku, že někteří starší duchovní Muhammada Qutba obvinili z toho, že si s nimi prostřednictvím svého studenta pouze vyřizoval účty za to, že předtím napsali několik knih namířených proti Sajjidu Qutbovi. Al-Hawálího práce, které byly k dispozici i na kazetách a později i na internetu, přesto vzbudily okamžitý zájem a udělaly z něj intelektuála uznávaného i za hranicemi Saúdské Arábie.¹⁰⁶

Al-Hawálí nahlíží na svět podobně jako Samuel Huntington pomocí paradigmatu střetu civilizací – zejména té západní a islámské. Mezi nimi má dojít k blíže nespecifikovanému konfliktu, který si bude žádat krev a který na islámské straně vybojuje muslimská mládež.¹⁰⁷ Ústředním bodem jeho kritiky saúdského státu byla jeho podřízenost Spojeným státům. Jeho nedůvěra vůči USA a Západu obecně je nejlépe doložitelná v jeho knize z roku 1991 *Haqá'iq hawla azmat al-chalídž* (Fakta ohledně krize v Zálivu). Al-Hawálí věřil, že irácká invaze do Kuvajtu a následná krize byla podnícena západními mocnostmi vedenými jejich globálními strategickými zájmy. V září 1990, když do země začaly přijíždět americké jednotky, prohlásil v jedné z rijádských mešit, že hlavním rizikem pro Saúdskou Arábii není Irák, ale Spojené státy, které se snaží zneužít kuvajtskou krizi jako záminku k okupaci království. Jeho argumentace, nápadně připomínající styl Muslimských bratrů, dokládala vliv revivalistických názorů na prostředí Saúdské Arábie. Důraz již nebyl kladen na rituální správnost náboženských úkonů a přísné dodržování islámského práva, jak tomu je v tradičním učení °Abd al-Wahhába, ale zaměřil se na náboženský nacionalismus.

Jedním z dalších hlavních zdrojů jeho nepokoje byl také rostoucí vliv amerického křesťanského fundamentalismu a jeho aktivity na Blízkém východě. Al-Hawálího kritika se ale nezastavila pouze na domácí scéně. Další, koho si vzal na mušku, byly sekulární arabské režimy, především pak ty, jejichž ústava a právní systém byly ovlivněny Západem. Přesto ale

106 Blíže k jeho magisterské i doktorské práci viz Kepel, *The War for Muslim Minds*, 176 a 182-184.

107 Podrobněji k rozboru jeho díla a myšlenek viz Fandy, *Saudi Arabia and the Politics of Dissent*, 63-87. S některými z myšlenek obou mužů je rovněž možné seznámit se ve výboru jejich projevů v Peter D. Molan (ed.), *Arabic Religious Rhetoric: the Radical Saudi Sheikhs. A Reader* (Kensington, Md.: Dunwoody Press, 1997).

jeho hlavním cílem nebylo zpochybnění práva vládnoucí rodiny vládnout. Od ostatních islamistů se lišil v tom, že nezpochybňoval politickou ani náboženskou autoritu saúdského státu, spíše se vládnoucí rodinu snažil varovat před spoluprací se Západem. Al-Hawálí si svůj věhlas získal právě díky svým politickým analýzám týkajícím se amerických záměrů v oblasti Zálivu. V roce 1996 ho proto ve svém vyhlášení džihádu zmínil i Usáma ibn Ládín: „Uvězněný šejch Safar al-Hawálí, kž Alláh uspiší jeho propuštění, napsal knihu o sedmdesáti stránkách. Předložil v ní svědectví a důkazy o tom, že přítomnost Američanů na Arabském poloostrově je předem naplánovaná vojenská okupace.“¹⁰⁸

Salmán ibn Fahd al-[°]Awda se narodil v roce 1955 ve vesnici al-Basr poblíž města Burajda v kmeni Banú Chálid. Svoje náboženské vzdělání získal na prestižní univerzitě Imáma Muhammada v Rijádu. Později pak na téže univerzitě přednášel náboženské vědy. Ústředním zájmem al-[°]Awdy ale nebylo náboženství, soustředil se spíše na domácí a mezinárodní politiku. Stal se tak součástí rozsáhlejšího fenoménu zpolitizovaných [°]ulamá', kteří v současném muslimském světě zastávají zvláštní postavení. Al-[°]Awda podobně jako mnozí další využil válku v Zálivu a zájem světových médií o dění v oblasti k popularizaci některých svých kritických názorů na vládu a společnost v širším smyslu. Byl mezi signatáři obou poválečných petic a jeho jméno brzy získalo na váze jak v Saúdské Arábii, tak v kruzích západních zájemců o saúdskou opozici. Jeho charisma, výřečnost, ale i mediální schopnosti z něj rychle učinily symbol opozičního hnutí.

Ani al-[°]Awda se ve svých kázáních neomezil pouze na dění v zemi, ale jeho poselství mělo oslovit muslimy po celém světě. Jeho počáteční smířlivý tón vůči saúdské vládnoucí rodině brzy nahradil radikálnější diskurz. Ten je patrný především v jednom z jeho nejvlivnějších kázání s názvem „Asbáb suqút ad-duwal“ (Důvody rozpadu států), které obsahuje jeho nejmilitantnější kritiku režimu. Jeho charakteristika Saúdské Arábie se nicméně lišila v závislosti na čase a posluchačstvu, takže jednou ji například označil za hodnou podobného politického násilí jaké zažil Egypt nebo Alžírsko, jindy ji popsal jako oázu míru.¹⁰⁹

Ačkoliv je možné al-[°]Awdu považovat za nemilosrdného kritika vlády, je také zapříisáhlým zastáncem saúdského nacionalismu. Ten je patrný zejména ze dvou jeho kázání – „Džazírat al-islám“ (Ostrov islámu) a „Qadar Alláh fi hádhihi 'l-džazíra“ (Boží vůle na tomto [Arabském] poloostrově). Zdůrazňuje v nich jedinečnost saúdské identity, kterou dokládá tím, že si Bůh vybral tuto zemi za kolébkou islámu. Jeho volba byla podle al-[°]Awdy ovlivněna

108 Viz text jeho fatwy na www.pbs.org/newshour/terrorism/international/fatwa_1996.html, navštíveno 11. října 2006.

109 Podrobnější rozbor jeho kázání viz Fandy, *Saudi Arabia and the Politics of Dissent*, 94-113.

kvalitou saúdského lidu, který na svou stranu nedokázal získat ani satan. Jejich vlast se tak stala místem uctívání jednoho Boha a tím také navždy zůstane. To Bůh podle al-[°]Awdy zajistil tím, že pod ní umístil ropné bohatství. Kromě toho al-[°]Awda také vyzdvihoval rasovou nadřazenost obyvatel království, za což podle něj můžou především klimatické podmínky, které zapříčinily jejich silnou fyzickou i mentální konstituci. Aby se Saúdská Arábie udržela neposkvrněná od jakéhokoliv kulturního znečištění ohrožujícího pravou víru, tvrdil al-[°]Awda, musí se její obyvatelé snažit donutit vládu zbavit se všech nemuslimů. Kromě toho by vláda měla také vyhnat i všechny ší'ity z Východní provincie. Podle al-[°]Awdy je také k udržení ústředního postavení Saúdské Arábie ve světě nutné pokračovat v salafijském reformním hnutí.¹¹⁰ Ačkoliv si jeho kázání získala mnohé stoupence a byla často využívána i dalšími příslušníky opozičního hnutí, přesto tento duchovní nedosáhl myšlenkové úrovně Safara al-Hawálího nebo prominentního ší'itského duchovního Hasana as-Saffára.

Po každém náznaku opozičních aktivit spustila saúdská policie vlnu zatýkání a sledování opozičních setkání. To mělo svůj vrchol 9. a 13. září 1994, kdy došlo k zatčení i Safara al-Hawálího a Salmána al-[°]Awdy spolu s přibližně 1,300 jejich stoupenci ve městě Burajda. Mělo se to stát na základě konzultace s oficiálními 'ulamá', kteří al-Hawálího a al-[°]Awdu vyzvali, aby přehodnotili některé své názory, nebo budou uvězněni. Nicméně i po svém uvěznění oba dokázali pokračovat ve svých kázáních, které pak jejich stoupenci na magnetofonových páscích vynášeli ven. Po jejich uvěznění také do té doby neznámá organizace s názvem Brigády víry (*Katá'ib al-ímán*) vydala prohlášení, ve kterém vládě v případě dalšího zadržování obou kazatelů pohrozila odvetou v podobě útoků na západní cíle v zemi a únosy cizinců i členů vládnoucí rodiny.¹¹¹ V zemi se začaly množit hlasy, ne nepodobné Ibn Sa'údovým ichwánům, požadující prosazování radikální interpretace islámu ve všech sférách veřejného i soukromého života. V prohlášeních některých 'ulamá' se dokonce objevil i požadavek práva nosit zbraně, což bylo plně v souladu s ichwánskou tradicí.

Uvěznění obou mužů také uspíšilo reakci radikálních salafistů, kteří z něj neváhali obvinít oficiální duchovní. Tento krok ovšem nebyl způsoben náboženskými neshodami, ale přesvědčením, že generace starších 'ulamá' buď nemá nejmenší představu o současném dění, nebo záměrně před lidmi zatajuje pravdu. Jejich zlost na generaci „puristů“ se v následujících letech poněkud zmírnila a radikálové svůj hněv namířili na saúdský režim. Ten se je pokoušel usmiřovat tradičními způsoby: byly posíleny pravomoci náboženské policie, počet veřejných poprav se mezi lety 1994 a 1995 více než ztrojnásobil z 59 na 191 (popravy také nebyly

110 Ibid., 100-101.

111 Al-Rasheed, Madawi: „Saudi Arabia's Islamic Opposition“, *Current History*, January 1996, 20.

vykonávány pouze za vraždy, ale i za náboženské přečiny jako například čarodějnictví) a obyvatelstvu byla vnucena ještě striktnější pravidla veřejné morálky.

Po propuštění z vězení v červnu 1999 oba muži svůj projev výrazně zmírnili a svoji kritiku obrátili směrem ven – především na odsuzování globálního řádu a nespravedlností, kterým jsou muslimové vystavováni.¹¹² Jejich pozornost také brzy přitáhly válečné události v sousedním Iráku. 5. listopadu 2004, v předvečer amerického obležení Fallúdzi, podepsali oba dva spolu s 24 dalšími duchovními fatwu vyzývající Iráčany k zapojení se do obranného džihádu proti americké vojenské okupaci. Ne náhodou se zveřejnění textu fatwy na al-[°]Awdových webových stránkách časově krylo s pravidelnými sloupky jiného saúdského duchovního, [°]Abd al-Muhsina al-[°]Ubajkána, který na stránkách londýnského listu aš-Šarq al-awsat z náboženských pozic džihád v Iráku odsuzoval. Al-[°]Awda se také začal pravidelně objevovat na televizních obrazovkách, zejména na satelitním kanálu al-[°]Arabíja ovládaném saúdským kapitálem. Vzdal se svého extremismu ovlivněného myšlenkami Sajjida Qutba a snažil se prezentovat jako potenciální nástupce dvou zesnulých nejvyšších náboženských autorit – šejcha Ibn Báže a šejcha Muhammada al-[°]Uthajmína. Jeho odpůrci brzy přejmenovali jeho oficiální webové stránky „al-Islám al-jawm“ (Islám dnes) na „al-Istislám al-jawm“ (Kapitulace dnes). Svoje přiblížení oficiální vládní politice prokázal i v říjnu 2001, kdy odsoudil útoky na Spojené státy a podpořil válku proti terorismu. Safar al-Hawálí oproti tomu vůči vládním požadavkům ukázal mnohem větší míru rezervovanosti, přesto i jeho obliba v očích mnoha sahwistů významně poklesla. Navíc byl v červnu roku 2005 převezen do mekské nemocnice s těžkou mozkovou příhodou a není pravděpodobné, že by obnovil svoji dosavadní politickou aktivitu.

Příslušníci sahwyy začali být zejména po 11. září svými protivníky – především z řad liberálů – obviňováni z toho, že využívají a zneužívají islám k dosažení svých ideologických tužeb a politických kariér. Liberálové i oficiální duchovní se bojí jejich revolučního potenciálu, který by liberály mohl připravit o jejich monopol nad státními záležitostmi a duchovní o jejich dohled nad oblastí náboženství. Sahwisté jsou také často viněni z toho, že zapříčinili radikalizaci saúdské mládeže a vytvořili podloží pro šíření džihádistického směru. Aby čelili této démonizaci, přiklonili se mnozí z nich na stranu státu a někteří i fungovali jako zprostředkovatelé mezi státem a džihádisty. Například al-Hawálí díky své popularitě přesvědčil několik ozbrojenců podezřelých z napojení na al-Qá[°]idu, aby se vzdali vládě. Zdá

¹¹² K dnešní roli obou duchovních viz Toby Craig Jones, „The Clerics, the Sahwa and the Saudi State“, *Strategic Insights*, 4, 3 (2005) na www.ccc.nps.navy.mil/si/2005/Mar/jonesMar05.asp#references, navštíveno 28. listopadu 2006.

se, že po desetiletí vzájemných konfliktů dnes vládá se sahwisty našla společnou řeč. Sahwisté přijali schizma mezi sekulárním státem a náboženským sociálním prostorem a svoje obviňování vlády ze sejití na scestí přesměřovali na společnost. Vláda jim na oplátku poskytla daleko více svobod a přístupu do médií. Relativní umírněnost, kterou většina nejoblíbenějších sahwistů po svém propuštění na svobodu projevila, ale na druhou stranu pomohla připravit cestu pro novou generaci radikálních duchovních, kteří neváhají otevřeně podporovat ozbrojený boj. Znovu se tak opakuje tradiční schéma vývoje 'ulamá', kteří procházejí ranou formou vzdoru, pak jsou režimem koupeni nebo jinak získáni a poté se z nich stanou oficiální duchovní, kteří jsou kritizováni mladší generací svých „nekompromisních“ nástupců.

Nahrávky sahwistických šejchů byly v Saúdské Arábii zejména v letech 1990-1994 bezesporu velmi populární a vlivné. V té době ale zájem Saúdských Arabů upoutal i jiný fenomén – faxy a později e-maily kritizující vládu přicházející z Londýna.

2.1.2. Londýnské organizace

Dalším vedlejším produktem války v Zálivu byl vznik Komise na obranu [islámských] legitimních práv (*Ladžnat ad-dufú' an al-huqúq aš-šar'íja*) 3. května 1993. Ačkoliv byla Komise odnoží hnutí as-sahwa 'l-islámíja, představovala specifický druh opozice, který byl možný jen díky postmoderním prostředkům komunikace. Mezinárodní organizace na ochranu lidských práv se tehdy předháněly v podpoře tohoto saúdského sdružení, ačkoliv jeho deklarace měla s obecně přijímaným standardem lidských práv jen pramálo společného. O tom svědčil už její název, který práva definoval v kontextu přísné interpretace šarí'atského práva. Všeobecnou deklaraci lidských práv pro její prosazování absolutní rovnosti mezi pohlavími členové Komise odsuzovali. Nicméně Komise zvolila svůj anglický název (*Committee for the Defense of Legitimate Rights*) velmi šikovně a zpočátku se jí dařilo manipulovat západním veřejným míněním.

První komuniké této organizace podepsalo šest významných saúdských občanů a stoupenců hnutí as-sahwa: 'Abdalláh ibn Sulajmán al-Mas'arí, bývalý soudce a předseda saúdského odvolacího soudu (*díwán al-mazálim*), šejch 'Abdalláh ibn 'Abd ar-Rahmán al-Džibrín, člen komise na vydávání náboženských dobrozdání, pedagog Hámid as-Sulajfíh, 'Abdalláh al-Hámid, profesor z Univerzity krále Sa'úda, 'Abdalláh at-Tuwajdzírí, profesor náboženství z Univerzity imáma Muhammada, a právník Sulajmán ibn Ibráhím ar-Rušúdí. V počátečních fázích

totiž bylo nutné, aby si organizace získala pozornost širšího saúdského publika tím, že se za ní postaví důvěryhodní lidé. Skutečným hnacím motorem ale byli příslušníci mladší generace Saúdských Arabů se silnou orientací na hnutí as-sahwa.

Od prvního dne svého založení se z Komise stal mediální fenomén. Zajímaly se o ni nejen různé televize, rádia a noviny, ale její příslušníci se setkali i se zástupci západních států včetně pracovníků americké ambasády v Rijádu. Založení Komise ale zároveň uspíšilo tvrdou reakci vlády, která v roce 1994 nechala zatknout al-Hawáliho a al-[°]Awdu. Tento krok měl za následek nepokoje ve městě Burajda, baště islamistů v Saúdské Arábii a rodišti al-[°]Awdy. Poté následovala další vlna zatýkání většiny členů Komise. Až do této doby nebylo na veřejnosti nic slyšet o Muhammadu al-Mas[°]arím, budoucím hlavním představiteli Komise. Mnozí dokonce tvrdí, že jeho vůdčí postavení vzniklo vlastně náhodou, když britská BBC chtěla udělat telefonický rozhovor s jeho otcem [°]Abdalláhem, formálním předsedou Komise. A jelikož [°]Abdalláh neuměl anglicky, navrhl svému synovi, aby mluvil jeho jménem. Tato událost z něj přes noc udělala mediální hvězdu a tvář Komise.

Muhammad al-Mas[°]arí (n. 1946 v Mekce), původním povoláním profesor fyziky, postrádal důležité kmenové kontakty a byl tedy považován za *chadariho* (druhořadého obyvatele). A protože se netěšil ani věhlasu náboženského učence, musel se spolehnout na vlastní konstrukci svého původu. Al-Mas[°]arí sice tvrdil, že pochází z jednoho významného kmene z Nadždu, ale to značně poškozoval fakt, že jeho matka byla Etiopka. Dalším „nedostatkem“ al-Mas[°]arího v očích jeho odpůrců bylo rovněž to, že v 60. letech studoval v Německu a v 80. letech žil ve Spojených státech, kde byl dokonce nějakou dobu ženatý s Američankou. Všechno se to na první pohled může zdát nepodstatné, ale v očích tradiční kmenové společnosti to z něj dělalo polovičního Saúdského Araba navíc ovlivněného západními idejemi. Al-Mas[°]arí se proto při tvorbě nové identity spolehl především na reputaci svého otce, který se narodil v roce 1918, byl současníkem zakladatele Saúdské Arábie krále Ibn Sa[°]úda (a podle Muhammada al-Mas[°]arího jedním z jeho nejbližších poradců) a spolužákem šejcha Ibn Báže.¹¹³

Muhammad al-Mas[°]arí musel v dubnu 1994 po několikaměsíčním pobytu ve vězení uprchnout přes Jemen do Londýna, kde založil exilovou odnož organizace. Tento přesun se stal přelomovým zlomem v jejím vývoji. V Londýně (přezdívaném někdy Londonistán) se totiž dostala k dalším alternativním moderním komunikačním prostředkům a zároveň se ocitla v prostředí silně ovlivňovaném muslimskými komunitami z nejrůznějších koutů islámského světa. Různé organizace si odtud otvíraly webové stránky, udržovaly styky s celoarabským

113 Blíže k al-Mas[°]arího vlastní narativní historii viz Fandy, *Saudi Arabia and the Politics of Dissent*, 122-123.

tiskem a šířily svoje ideje. Mezi ně patřili jak umírnění islamisté, tak i radikální skupiny jako například palestinský Hamás, alžírská GIA či panislamistické organizace *Hizb at-tahrír al-islámí* (Strana islámského osvobození) a *al-Muhádžirín* (Emigranti) vedená Umarem Bakrím Muhammadem.

BakrÍ se narodil v Sýrii a brzy se stal aktivním členem tamní odnože Muslimského bratrstva. Později se v Libanonu přidal k tajné organizaci Hizb at-tahrír al-islámí, která se poprvé objevila v Jeruzalémě v roce 1952 a která usilovala o znovuoobnovení islámského chalífátu. Z této pozice pak označila všechny panující režimy včetně saúdské monarchie za neislámské a měla vlastní kandidáty určené na vedení celého muslimského národa. V roce 1979 BakrÍ odešel studovat na proslulé káhírské učiliště al-Azhar, ale po neshodě s učiteli se v prosinci 1979 přesunul do Mekky, kde byl podle vlastních slov přítomný Džuhajmánovu povstání. V Mekce BakrÍ založil buňku organizace a své následovníky získával právě z řad Džuhajmánových stoupenců a dalších náboženských fanatiků. Jejich aktivity se soustředily na rozšiřování náboženských pamfletů kritizujících saúdskou vládu. BakrÍ byl v roce 1984 krátce zadržen v Džiddě a poté v prosince 1985 znovu v Rijádu. Saúdské úřady mu následně nařídily opustit zemi a on se vydal do Londýna, kde se přidal k evropskému vedení Hizb at-tahrír. Roku 1996 z něj byl vyloučen a založil si vlastní organizaci al-Muhádžirín v podstatě se stejným programem.¹¹⁴ Kritika saúdského státu se ještě zesílila v průběhu 90. let, kdy se na území Británie začala usazovat celá řada dalších duchovních a aktivistů jako například veterán afghánského džihádu šejch Abú Hamza al-Masrí (n. 1958) či někdejší student šejcha al-Albáního, palestinský Jordánec Abú Qatáda (n. 1960), jenž byl později označen za klíčovou postavu al-Qá'ídy v evropských islamistických sítích.¹¹⁵

Komise se tak ocitla v místě, ve kterém už dlouhou dobu probíhala debata o směřování islámské politiky, a to na ní zanechalo nerasmazatelný vliv. Ani nátlak Rijádu, ani politické manévrování tehdejšího konzervativního kabinetu Johna Majora, který byl vystaven tlaku předních britských zbrojařských společností strachujících se o své lukrativní kontrakty v království, nedokázaly al-Mas'arího ze země vyhnat. Britské úřady sice nejprve v listopadu 1994 zamítly jeho žádost o politický azyl a v lednu 1996 nařídily jeho deportaci do Dominikánské republiky, al-Mas'arí se ale odvolal a nakonec v Británii azyl získal. Celá tato anabáze ještě vylepšila jeho mediální obraz na mezinárodní scéně. Těmito událostmi byl zároveň spuštěn proces politizace celého saúdského islamistického hnutí, jehož ústředním tématem se nadále

114 Commins, *The Wahhabi Mission*, 172-174.

115 Podrobněji ke stavu „wahhábismu“ na území Velké Británie viz Jonathan Birt, „Wahhabism in the United Kingdom. Manifestation and Reactions“, in Madawi Al-Rasheed (ed.), *Transnational Connections and the Arab Gulf* (London, New York: Routledge, 2005): 168-184.

stala otázka, jestli jsou příslušníci vládnoucí rodiny řádnými věřícími. Nejradikálnější islamisté dospěli k záporné odpovědi a na začátku roku 1995 se přidali k řadám džihádistů.¹¹⁶

Komise se sice na Západě pokoušela prezentovat jako ochránkyně lidských práv a demokracie v Saúdské Arábii, zároveň ale podporovala přísný výklad šari'yy, odpírala většinu práv ženám, vydala několik silných protišar'itských vyjádření – vydáním fatwy označující ší'ity za nevěřící a požadující jejich smrt proslul v roce 1991 například i jeden z jejich zakladatelů šejch al-Džibrín –, odmítala arabsko-izraelský mírový proces a popírala právo Izraele na existenci.¹¹⁷ Hnacím motorem této dvojí tváře Komise byl především Muhammad al-Mas'arí. Na rozdíl od al-^cAwdy a al-Hawálího měl západní vzdělání a – podobně jako například súdánský Hasan at-Turábí nebo tuniský Rašíd al-Ghannúší – dokázal přizpůsobit radikální obraz islámského fundamentalismu západnímu posluchačstvu.¹¹⁸

Komise v polovině 90. let proslula tím, že do Saúdské Arábie faxovala tisíce dopisů a pamfletů, kterými chtěla spustit revoluci podobnou té kazetové ájatolláha Chomejního. Údajně se mělo každý čtvrtek jednat až o 800 faxů do Saúdské Arábie a 200 dalších na různá velvyslanectví a tisková centra po celém světě.¹¹⁹ Opačným směrem pak proudily různé stížnosti a informace zasílané přívrženci Komise v Saúdské Arábii. K šíření tiskových zpráv týkajících se popisu událostí v království zahrnujících širokou škálu témat od lidských práv až po zkorumpovanost členů vládnoucí rodiny využívali představitelé Komise vedle faxů i internetové stránky. Ty kromě nových čísel jejích dvou týdeníků Monitor a al-Huqúq a měsíčníku aš-Šar'íja obsahovaly i různá komuniké vyjadřující se ke konkrétním událostem v zemi a další publikace. Nové technologie a komunikační kanály umožnily opozičním skupinám v masovějším měřítku šířit informace ve virtuálním prostoru.¹²⁰ Tu samou možnost ovšem poskytly i saúdskému režimu. Důležitým prostředkem se staly rovněž kopírky. Podle jednoho svědectví byla praxe většinou taková, že různá prohlášení a bulletiny po stovkách kopírovali indičí a pákistánští zaměstnanci, kteří nerozuměli arabsky a neměli nejmenší potuchu o tom, že jsou využíváni v politické kampani. Tyto rozmnožené materiály pak roznášeli do poštovních schránek vládních úředníků i řadových občanů.¹²¹

116 Mezi dva nejvýznamnější představitele tohoto radikálního křídla patřil ^cAbd al-^cAzíz al-Mu^cthim, který byl později odsouzen a popraven za svou účast na bombových útocích v Rijádu v listopadu 1995, a Sa^cúd al-^cUtajbí, který se stal jedním z hlavních členů al-Qá'idy v Saúdské Arábii.

117 Anthony H. Cordesman, *Saudi Arabia Enters the Twenty-First Century: The Political, Foreign Policy, Economic, and Energy Dimension* (Westport: Praeger, 2003), 186.

118 Teitelbaum, *Holier Than Thou*, 50.

119 Al-Rasheed, „Saudi Arabia's Islamic Opposition“, 16.

120 K podrobnější analýze tohoto fascinujícího fenoménu viz Fandy, „CyberResistance: Saudi Opposition Between Globalization and Localization“, 124-147. K rozdílnému tónu mezi publikacemi psanými v angličtině a arabštině viz Fandy, *Saudi Arabia and the Politics of Dissent*, 130-135.

121 Viz Fandy, „CyberResistance“, 132.

Al-Mas'arího kritika saúdského státu se zaměřila především na dvě oblasti – legitimitu vládnoucí rodiny a její zahraniční politiku. K první otázce se jasně vyjádřil ve své knize z roku 1995 *al-Adilla 'l-qat'íja 'alá 'adam šar'íjat ad-dawla 's-su'údíja* (Pádné důkazy o nelegitimitě saúdského státu). Na poli mezinárodní politiky se zaměřil především na kritiku saúdského členství v OSN, které považoval za organizaci obhajující neislámské principy mající za cíl podmanění islámského světa. Komise rovněž vydala sérii článků týkajících se tajných styků mezi královstvím a Izraelem, což je v arabském světě velmi populární a chytlavé obvinění.

Organizace musela později čelit zásadnímu vnitřnímu názorovému rozchodu. V březnu 1996 al-Mas'arí oznámil, že Komise ze svého středu vylučuje Sa'da al-Faqíha, muže, který hrál v ranější etapě organizace důležitou úlohu. Tento rozpad byl zapříčiněn rozdílnou ideologickou orientací obou hlavních představitelů, celkovou kulturou islámu v Londýně a zřejmě i tím, že do organizace pronikla saúdská výzvědná služba. Problémy pramenily i z toho, že al-Faqíh odmítl uveřejnit některé články, které se velmi kriticky stavěly k vládnoucí rodině. Al-Mas'arí ho také obvinil z tajných kontaktů s korunním princem 'Abdalláhem a z toho, že se nechal režimem koupit. Následná analýza jen nepravděelně vycházejících komuniké Komise ukazuje, že hlavním cílem kritiky již nebyla Saúdská Arábie. Ústředním tématem se stal Izrael, sionismus a židovský vliv na západní svět. Většina elektronických zpráv zasílaných Komisí nebyla ani podepisována al-Mas'arím, ale bengálským spisovatelem Muhammadem Jalal-Abadim. To bylo do značné míry zapříčiněno tím, že al-Mas'arí ztratil po rozpadu původní Komise většinu svých saúdských příznivců a ocitl se ve finančních potížích, které se rozhodl řešit přilákáním širšího muslimského publika. Svou roli sehrály i jeho sympatie k hnutí 'Umara Bakrího, jehož měl být údajně členem už během pobytu v Saúdské Arábii.¹²² Al-Mas'arího protižidovská rétorika podkopala jeho důvěryhodnost v britském tisku a připravila ho i o většinu západních přívrženců. Obraz obou mužů v očích jak arabského, tak západního publika zhoršily i vzájemné urážky, které si prostřednictvím médií vyměňovaly. V roce 1996 pak zasílání komuniké ustalo úplně.

V roce 2005 se al-Mas'arí stal vůdcem další organizace s názvem *at-Tadždíd al-islámí* (Islámská obnova) s vlastním rádiovým vysíláním, ve kterém se mimo jiné vyskytla i prohlášení Abú Mus'aba az-Zarqáwího. Provozovatelům rádia se podařilo obejít britské zákony tím, že stanice byla fyzicky umístěna ve Francii a vysílala přes francouzský satelit Hotbird, a nepodléhala tak britské jurisdikci.¹²³ Al-Mas'arí šel dokonce tak daleko, že svoji organizaci v rozhovoru pro list Seattle Times prohlásil za „ideologický hlas“ al-Qá'ídy. V roz-

122 Tak to alespoň tvrdil sám 'Umar al-Bakrí. Teitelbaum, *Holier Than Thou*, 64.

123 Více podrobností viz sekce o Saúdské Arábii na www.clandestineradio.com, navštíveno 29. října 2006.

hovoru pro BBC zase otevřeně hovořil o oprávněnosti vraždy britského premiéra Tonyho Blaira. Rádiové vysílání bylo přerušeno v červnu 2005, internetové stránky se všemi publikacemi byly v provozu ještě v průběhu psaní této práce a patřily mezi nejvlivnější stránky nového fenoménu zvaného „elektronický džihád“. Na svých stránkách hnutí propagovalo a poskytovalo ke stažení nahrávky mnoha ideologů včetně Usámy ibn Ládina. V srpnu roku 2005 pak al-Mas‘arí vzbudil rozruch tím, že na svých stránkách zveřejnil video týkající se návodu vedení boje ve městech jakožto nejúčinnější teroristické techniky. Série video i audio záznamů poskytovala zájemcům detailní popis fyzické přípravy, metod sledování nepřátelských cílů a operačních technik.¹²⁴

Al-Faqíh, který se hodlal soustředit pouze na Saúdskou Arábii, si po svém vyloučení z Komise založil vlastní organizaci s názvem Islámské reformní hnutí (*al-Haraka 'l-islámíja li 'l-isláh*). Al-Faqíh svoji organizaci považoval za mediální odnož islamistické opozice, která se vynořila po válce v Zálivu. Svoje názory a komentáře uveřejňoval v týdeníku s názvem *Isláh* a od roku 2004 pomocí radiového vysílání s názvem *Sawt al-isláh* (později přejmenovaného na Debate Channel a v roce 2006 na PTV), které zveřejňovalo komuniké hnutí a poskytovalo prostor i pro telefonické hovory s obyvateli Saúdské Arábie. Většina hovorů se obvykle zaměřovala na vládnoucí rodinu a chování či výstřelky jednotlivých princů.

Al-Faqíh, původním povoláním profesor chirurgie na Univerzitě krále Sa‘úda, se narodil roku 1958 v konzervativní rodině. Až do svých šestnácti let žil v Iráku, kam se jeho rodina přestěhovala z Nadždu. Během jeho studií na něj mělo významný vliv Muslimské bratrstvo. Stejně jako mnohá další opoziční hnutí v Saúdské Arábii i organizace al-Faqíha svůj program vytyčila na základě poválečných saúdských petic. K jeho odporu vůči vládnoucí rodině je ještě třeba připočítat kritický pohled na oficiální ‘ulamá’, především šejchy Ibn Báže a Muhammada al-‘Uthajmína, které vinil ze stranění státu navzdory faktu, že porušuje islámské právo. Al-Faqíh byl ale ve své rétorice daleko umírněnější než al-Mas‘arí a ve spojení s vládnoucí rodinou například nikdy nepoužil termín takfír, tedy obvinění z odpadlictví od víry. Svržení vlády chtěl dosáhnout mírovými prostředky v čele s demonstracemi a občanským nepokojem. Nicméně stejně jako ostatní islamisté i on připustil, že v budoucnosti může dojít k ještě většímu počtu protirežimního násilí a naznačil, že takový vývoj by byl plně ospravedlnitelný. V prosinci 2004 ho americká vláda obvinila z finanční podpory organizace al-Qá‘ida, se kterou údajně udržoval styky již od roku 1998. Několikrát se také objevil ve vysílání rádia at-tadždíd Muhammada al-Mas‘arího a byl spojován i s provozováním již zaniklého interneto-

124 Viz www.tajdeed.net.

vého fóra *al-Qal'a*, na němž islamističtí radikálové uveřejňovali oznámení o svých chystaných útocích, mimo jiné i útoku ze 7. července 2005 v Londýně. Saúdská vláda al-Faíha také běžně obviňuje z napojení na zpravodajské služby Libye, Íránu, Británie či Izraele.

Navzdory jisté formě vlivu, jemuž se tyto londýnské organizace v Saúdské Arábii těšily či těší, obě doposud pouze kritizovaly dosavadní status quo a nezformulovaly žádný ucelenější program. Po nějakém čase se jejich zprávy, které ve své době představovaly jediný zdroj informací o dění v zemi, rovněž začaly věnovat téměř výhradně pomlouvání členů vládnoucí rodiny, což významně poškodilo jejich důvěryhodnost. V jedné publikaci označili saúdské vládce dokonce za „faraony“, což je nálepka v islámském světě velmi pejorativní. Podobně nazval egyptského prezidenta Anwara as-Sádáta i Chálid al-Islámbúli chvíli poté, co ho v roce 1981 zavraždil. Jindy zase na základě neověřených zpráv oznámili smrt krále Fahda a podobně. Jejich další slabinou bylo rovněž to, že ke své propagaci využívali především angličtinu jakožto *lingua franca* internetu. Z toho důvodů se jejich zprávy dostávaly především ke vzdělanějším vrstvám saúdské společnosti, což je skupina, která se díky svému poměrně privilegovanému postavení jen stěží pustí do otevřené kritiky režimu.

2.2 Militantní džihádistické organizace

Ačkoliv jsou džihádistické i sahwistické interpretace zakořeněny v salafíjském náboženském diskurzu, džihádistický proud se odlišuje ve třech oblastech: nesmiřitelným odmítáním saúdského režimu, vírou v násilný odpor vůči nadvládě Západu a výběrem legitimních prostředků a cílů pro džihád. Po 11. září se vzájemné vztahy obou skupin významně změnily. Předtím se džihádisté na sahwisty mnohdy odvolávali a citovali je jako zdroje své inspirace. Po jejich provládním vystoupení a odsouzení násilné opozice je ale nařkli z podlézavosti režimu motivovanému politickými důvody. Novým úsilím džihádistů se tak stalo zvrácení této v jejich očích pragmatické a poráženecké politiky.

2.2.1. Usáma ibn Ládín

Islámský extremismus dnes pro Saúdskou Arábii představuje hrozbu ze všech největší. Země se navíc musí vypořádat s tím, že tato hrozba prostupuje celou oblast Blízkého východu. Globální islamistická opozice je nejčastěji spojována se jménem Usámy ibn Ládína a mnoha jeho

dalšími mudžáhidy, saúdkými veterány, kteří byli v 80. letech saúdkou vládou vysláni do Afghánistánu, aby tam bojovali proti sovětské armádě. Kromě toho, že jim vláda poskytla nezbytnou logistickou a finanční podporu – jako například dotované lety do Pákistánu –, prohlásil vrchní muftí Saúdské Arábie šejch Ibn Báz boj v Afghánistánu za kolektivní náboženskou povinnost (*fard kifája*). Toto ideologické prostředí pomáhalo účast na bojích v Afghánistánu zobrazovat jako pozitivní akt obětavosti vůči utiskovaným muslimským souvěrcům. Na druhou stranu je ale nutné připomenout, že ze strany Saúdských Arabů se nejednalo o akt vstupu do řad al-Qá'idy, o které před 11. zářím nebylo v Saúdské Arábii téměř žádné povědomí.

Dlouhodobé následky tohoto džihádu byly přesto nedozírné. Působení v Afghánistánu se později ukázalo jako hlavní zdroj radikalizace mnohých aktivistů a jejich odklonu od kázání vlastní verze islámu k tomu, aby se o její prosazení pokusili pomocí zbraní. Tito radikálové navíc získali v Afghánistánu kromě bohatých vojenských zkušeností také romantickou pověst bojovníků ve jménu islámu. Chálid Šejch Muhammad, údajný vrchní architekt operací z 11. září, odhadl, že občané Saúdské Arábie tvořili v afghánských výcvikových táborech zhruba 70 procent.¹²⁵ Celkový počet Saúdských Arabů, kteří se zúčastnili bojů v Afghánistánu, se odhaduje až na 30 tisíc, z nichž se do země na začátku 90. let vrátila zhruba třetina. Po návratu většině z nich nebyla umožněna normální integrace do společnosti a poté, co vládu kritizovali za pozvání zahraničních vojsk během irácké invaze do Kuvajtu, začali být v médiích označováni za fanatiky.¹²⁶ Část z nich se proto zapojila do bojů v Čečensku, Bosně a iráckém Kurdistánu. Jiná část začala zpochybňovat legitimitu a povahu saúdské vlády a nabídla svoji vlastní cestu – výbušnou směs násilí a islámu. A zatímco ostatní členové širokého spektra saúdské opozice k násilí otevřeně většinou nevyzývali, Usáma ibn Ládín tak učinil. A nejen to, nijak se ani netajil svým cílem: totalitním státem založeným na „pravých“ islámských ctnostech, který by veškeré ropné bohatství vynaložil na vedení války proti nevěřícím.

Usáma ibn Ládín se ovšem pohybuje na hranici mezi domácí a mezinárodní politikou. Zaměřím se proto pouze na jeho činnost vztahující se k Saúdské Arábii. Ibn Ládín je v rámci saúdské kmenové genealogie okrajovou postavou. Sice se narodil v Rijádu, ale jeho rodina pochází z jemenského Hadramautu, což ji navzdory značnému bohatství staví v tradiční hierarchii na druhořadé místo. Jeho pozici v saúdské opozici zhoršuje i fakt, že bohatství jeho rodiny pochází z jejích konexí s vládnoucí rodinou. Téma méně významných postav, které využívají náboženskou rétoriku k upevnění vlastního postavení ve společnosti ovládané kmeno-

125 Fawaz A. Gerges, *The Far Enemy. Why Jihad Went Global* (Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2005), 178-179.

126 Přirozeně ne všichni z těchto „arabských Afghánců“ byli zapojeni do opoziční činnosti. Vláda je z toho nicméně podezírala a kladla jim za vinu nepokoje v zemi. Mnozí z nich byli neoprávněně vězněni a mučeni. Viz například osobní zpověď jednoho z nich v Jerichow, *The Saudi File*, 136-140.

vými principy a islámem tak pokračuje i v případě Usámy ibn Ládina. Ten se pokusil svoje renomé vylepšit právě podporou džihádu v Afghánistánu. Ve svém náboženském diskurzu prezentuje sám sebe jako legitimního následovníka ʿAbd al-Wahhába. Usáma ibn Ládin propůjčil své jméno, svoji tvář a svůj hlas nadnárodní islamistické organizaci. Ačkoliv ale používá islámskou rétoriku, jeho vzdělání ani způsob argumentace náboženského učenice příliš nepřipomínají. Náboženský diskurz je pro něj pouze prostředkem, jak své poselství lépe prodat.

Ibn Ládin nejprve v dubnu 1994 v Londýně založil po boku al-Masʿarího Komise pobočku své organizace Poradní a reformní výbor (*Haj'at an-nasiha wa 'l-isláh*) kritizující Saúdskou Arábii. V počátečních letech Výbor usiloval o reformu zejména prostřednictvím vzdělávání a interpretace Koránu, sunny a učení řádně vedených předků – především Ibn Tajmíji, Ibn al-Qajjima al-Džawziji a ʿAbd al-Wahhába. Vedením londýnské pobočky, zprostředkovávající mimo jiné komunikaci mezi jednotlivými buňkami organizace, Ibn Ládin pověřil Kuvajťana Chálida al-Fawwáze. Poradní a reformní výbor byl aktivní již od 80. let a měl sloužit jako zastřešující islámská organizace starající se o začlenění řádných náboženských praktik do všech sfér života. Ve své rétorice, která byla již tradičně zaměřena proti Spojeným státům a jejich přítomnosti na Arabském poloostrově i proti oficiálním saúdským ʿulamá', se Ibn Ládin ze současnějších postav často odvolával především na Safara al-Hawálího a Salmána al-ʿAwdu. Jeho program měl čtyři hlavní body: ukončení všech aspektů vlády *džáhilije* a její nahrazení Božím zákonem, šaríʿou; ustavení skutečné islámské spravedlnosti; reformu všech státních institucí a jejich očištění od korupce; a konečně obnovení principu takzvaného *ihtisábu*, tedy zodpovědnosti panovníků za příkazování dobrého a zakazování zlého.¹²⁷ Další vývoj ale jasně ukázal, že reforma je podle něj možná pouze zničením stávající politické struktury v zemi.

Existují doklady o tom, že Usáma ibn Ládin už někdy od 80. let udržoval kontakty se saúdskou zpravodajskou službou. V té době se profiloval jako nadšený sponzor afghánského odporu proti sovětské okupaci. Princ Turki al-Fajsal byl tím členem vládnoucí rodiny, který z pozice ředitele zpravodajské služby, kterou zastával po dvě desetiletí, udržoval s Ibn Ládinem spojení. Když se pak Ibn Ládin na začátku 90. let přeměnil ze zapáleného bojovníka proti komunismu na protizápadního teroristu, jeho obliba přinejmenším u části saúdské zpravodajské komunity nijak neopadla. Mnozí důstojníci naopak sdíleli jeho náboženské fundamentalistické názory a nenávisť vůči narůstajícímu vlivu Západu v saúdském království.

Když se Ibn Ládin v roce 1989 vrátil z Afghánistánu do Saúdské Arábie, těšil se uznání

127 DeLong-Bas, *Wahhabi Islam*, 269, a Al-Rasheed, „Saudi Arabia's Islamic Opposition“, 20.

mnoha kruhů saúdské společnosti. K definitivní roztržce mezi ním a saúdskou vládnoucí rodinou došlo v roce 1990 ve spojitosti s válkou v Zálivu. Ibn Ládín věřil, že vojenské zkušenosti, které se svými následovníky získal a následně i prokázal v afghánských horách, ho k obraně vlasti plně kvalifikují. Na tajném setkání vládě také svoje afghánské mudžáhidy k obraně země nabídl. Tuto nabídku usnadnilo i to, že Ibn Báz již dříve Saddáma Husajna označil za nevěřícího, a džihád proti němu byl tedy v očích Ibn Ládína plně legitimní. Ke své schůzce s Ibn Ládínem se přiznal jak současný král ʿAbdalláh, tak i princové Sultán, Turjí a Bandar.¹²⁸ Turjí se měl údajně vysmát Ibn Ládínovu návrhu i jeho tvrzení, že proti případnému iráckému útoku chemickými či biologickými zbraněmi bude bojovat vírou – není divu, sám nejlépe věděl, že úspěch Ibn Ládínových bojovníků v Afghánistánu byl v první řadě výsledkem mezinárodní podpory a ne náboženského zápalu. Ibn Ládínův přístup k nejvyšším zástupcům země nicméně dodnes vyvolává celou řadu dohadů a nepodložených zvěstí. Vládnoucí rodina jeho nabídku tedy odmítla a místo toho se rozhodla pro pozvání západních vojsk. To v očích Ibn Ládína znamenalo vzdání se suverenity království a poskvrnění posvátné islámské půdy. Ibn Ládín to dal jasně najevo ve svém rozhovoru s britským novinářem Robertem Fiskem:

Když americká armáda vstoupila do Saúdské Arábie, přibytí dvou posvátných okrsků, zvedl se mezi náboženskými duchovními a studenty náboženského práva po celé zemi proti jejímu zásahu silný protest. Tato velká chyba saúdského režimu pozvat americké jednotky odhalila jejich klam. Podpořili národy, které bojovaly proti muslimům. Pomohli jemenským komunistům proti muslimům z jižního Jemenu a Arafátovu režimu v boji proti Hamásu. Saúdský režim poté, co před 18 měsíci pošpinil a uvěznil náboženské duchovní, ztratil svoji legitimitu.¹²⁹

Ibn Ládína pozvání amerických vojsk rozezlilo ze dvou důvodů. Zaprvé věřil, že obrana kolébky islámu je výsadou muslimů a ne „nevěřících“. Zadruhé probíhající konflikt se odehrával mezi muslimy. Jakkoliv byl Saddámův režim pro Ibn Ládína nepřijatelný, Irák byl muslimskou zemí a Saddámovi vojáci byli muslimové. Proto v jeho očích znamenalo pozvání muslimské saúdské vlády zaslané nemuslimským americkým jednotkám, aby bojovaly proti muslimským iráckým vojákům, závažné porušení islámského práva. Ibn Ládín kromě toho saúdskou vládnoucí rodinu obvinil z podřízenosti Spojeným státům a napadl i její zkorumpovanost a neislámský způsob vlády.¹³⁰ Rovněž ji obvinil z drancování energetických zdrojů muslimského světa a jejich rozprodejem za ceny diktované politickými ohledy. Svě

¹²⁸ Viz například AbuKhalil, *The Battle for Saudi Arabia*, 196.

¹²⁹ Citováno dle rozhovoru z roku 1996 na www.robert-fisk.com/fisk_interview3.htm, navštíveno 3. listopadu 2006.

¹³⁰ Nicméně podle některých – neověřených – zdrojů Usáma ibn Ládín uzavřel se saúdskou vládnoucí rodinou dohodu, podle které on království zbaví hrozby útoku páchaných islamisty a na oplátku obdrží štědrrou finanční pomoc. To měl potvrdit i fakt, že během násilné kampaně probíhající na půdě Saúdské Arábie v letech 2003-2004 došlo jen k minimálním zásahům saúdských cílů. Viz například Murawiec, *Princes of Darkness*, 82.

finanční kalkulace představil v březnu roku 1997 v rozhovoru pro list Pakistan:

Vzrůst cen ropy po roce 1973 byl v porovnání s růstem téměř všech ostatních komodit zanedbatelný. Od roku 1973 vzrostla cena ropy o pouhých osm dolarů za barel, zatímco cena ostatních komodit se ztrojnásobila. Ropa měla stoupat stejnou měrou, ale to se nestalo. Americká pšenice podražila trojnásobně, ne tak arabská ropa. Během posledních dvaceti čtyř let se cena ropy zvýšila pouze o pár dolarů, protože Spojené státy drží před čelem arabských zemí zbraň. Denně na jednom barelu utrpíme ztrátu ve výši sto patnáct dolarů. Jen Saúdská Arábie vyprodukuje každý den deset milionů barelů ropy. Denní ztráta je proto větší než jedna miliarda dolarů, zatímco celková ztráta [včetně ostatních arabských producentů] dosahuje dvou miliard dolarů. Během posledních 13 let nám Spojené státy způsobily ztrátu ve výši jedenácti bilionů dolarů. Celkový počet obyvatel v muslimském světě přesahuje jednu miliardu. Z toho důvodu by těch jedenáct bilionů dolarů mohlo být rozděleno mezi muslimy v poměru deset tisíc dolarů na jednu rodinu.¹³¹

Po těchto událostech, po kterých byl v roce 1994 zbaven saúdského občanství, se Ibn Ládín přesunul do Súdánu a začal odtamtud vést svou protisaúdskou kampaň. Jeho nelibost vůči saúdskému režimu podpořilo i zatčení šejcha al-Háwálího a al-^cAwdy, kteří na jeho ideologické formování měli značný vliv. Ačkoliv se pak více soustředil na boj proti „vzdálenému nepříteli“ a „křížácko-židovské“ alianci, neopomínal pravidelně kritizovat ani saúdskou vládu. Ze svého úkrytu, tentokrát už v afghánských jeskyních, vyslal 23. srpna 1996 do světa svůj manifest s názvem „Vyhlášení džihádu proti Američanům okupujícím půdu dvou posvátných okrsků“ (*F'lán al-džihád ^cala 'l-amrikíjín al-muhtallín li-bilád al-haramajn*). V tomto zhruba desetistránkovém textu přeformuloval hlavní cíle organizace na džihád v Saúdské Arábii a její následné osvobození od amerických vojsk. Vládnoucí rodinu obvinil z páchání bezpráví (*zulm*), nelegitimní vlády a porušování islámských principů. Jelikož vláda neprosazovala šaríu, stal se podle něj džihád individuální povinností (*fard ^cajn*) každého muslima. V dalších prohlášeních vyzval k vytvoření pohyblivých úderných komand, které by operovaly v utajení a napadaly západní cíle v zemi. Jejich předvoj měla činit saúdkoarabská mládež připravená obětovat své životy.

V prosinci 2001 se na internetu objevil manifest napsaný v arabštině s názvem „Jezdci pod praporem Proroka“ (*Fursán tahta rájat an-nabí*) podepsaný pravou rukou Usámy ibn Ládína Egyptanem Ajmánem az-Zawáhirím. Objasňoval v něm, proč islamisté zaútočili na Spojené státy – „vzdáleného nepřitele“. Manifest začíná výčtem neúspěchů hnutí v 90. letech počínaje Egyptem a Bosnou a konče Saúdskou Arábií a Alžírskem. Všude v těchto místech islamističtí aktivisté „selhali“ v mobilizaci věřících a následném svržení zkorumpovaných režimů – „blízkého nepřitele“. K zvrácení tohoto trendu je tak podle manifestu zapotřebí zahájit novou stra-

131 Citováno dle Michael Scheuer, *Through Our Enemies' Eyes. Osama bin Laden, Radical Islam, and the Future of America* (Washington, DC: Potomac Books, 2002), 52-53. K dalšímu výčtu výroků Usámy ibn Ládína na adresu saúdské monarchie viz *ibid.*, 50-53 a dalších místech.

tegi. Rozsah útoků z 11. září měl vyburcovat nerozhodnuté muslimy a přesvědčit je o tom, že islamisté jsou mnohem mocnější než Spojené státy, „arogantní ochránce“ zvrhlých režimů Blízkého východu a severní Afriky. Teroristické činy páchané na území Západu by ale islamisty neměly odvrátit od jejich hlavního úkolu: získat na svoji cestu všechny muslimy.¹³²

Ibn Ládín svůj postoj vůči režimu dále rozvedl v projevu odvysílaném kanálem al-Džazíra 15. prosince 2004. Svoji řeč, pronesenou krátce po sérii násilných útoků spáchaných na území Saúdské Arábie organizací al-Qá'ida, adresoval třem skupinám lidí: *hukkám ar-Rijád* (pejorativní označení pro „vládce Rijádu“), *ahl al-hall wa 'l-'aqd* (ti, kteří rozvazují a svazují – náboženská učenci) a muslimům obecně. Ibn Ládín se schválně vyhýbal označení „Saúdští Arabové“, aby dal najevo svůj nesouhlas s touto pro něj uměle vytvořenou kategorií. Hlavním cílem projevu byla demonizace vládnoucí rodiny, pokárání oficiálních ‘ulamá’ za jejich podřízenost režimu a obhajoba džihádického násilí v Saúdské Arábii. Podle Ibn Ládína přešel saúdský režim od páchání menších provinění (*ma'sija*) i větších hříchů (*múbiqát*) k porušování některých zásadních ustanovení islámu – především kvůli přísluhovačství nevěřícím (*tawalliju 'l-kuffár*) a jejich podpoře ve válce proti muslimům v Afghánistánu (2001) a Iráku (2003). Jeho argumentace se plně shodovala s ‘Abd al-Wahhábovým seznamem deseti věcí, které zneplatňují islám (*nawáqid al-islám*). Svoje plné prolnutí s jeho učením ovšem popřel následujícím výrokem směřovaným vládnoucí rodině, kterým ospravedlňoval současnou vlnu násilností a kterým zpochybnil základní mýtus saúdsko-wahhábitského spolenectví:

Váš otec Ibn Sa'úd povstal proti Osmanům a vy sami jste povstali proti svému bratru Sa'úduvi. Vaši ‘ulamá’ tyto činy nikdy neodsoudili. Připomeňme vám rovněž masakr v Tá'ifu, kdy vaši lidé uplatnili *takfír al-'umam* [obvinění z bezvěrectví celých skupin lidí]. Váš otec řekl svým vojákům, že Hidžázané jsou nevěřící, a jejich zabití je tedy *džihádem*.¹³³

Usáma ibn Ládín k náboru mudžáhidů používal plamennou islámskou symboliku, která měla otrást city saúdských mladíků a povzbudit je k cestě do Afghánistánu. Na jedné pásce například stojí před nástěnnou mapou symbolizující rozsah problémů, jejichž řešení se snaží posluchačům nabídnout. „Jizvy muslimů jsou všude hluboké. Dnes jsou ale naše rány o to hlubší, že se spojili křižáci a Židé a napadli srdce příbytku islámu: naše nejsvatější místa ležící v Saúdské Arábii, Mekku a Medínu.“ Následující scény pak ukazují americká vojska v Saúdské Arábii, návštěvy amerických prezidentů a jejich vřelé společenské styky se saúdskými vůdci. Ibn Ládín pak zlostným hlasem pokračuje: „Tato země je výjimečná, protože je nejmilejší Bohu. Jak je tedy možné, že je po Prorokově půdě povoleno svobodně se

132 Kepel, *The War for Muslim Minds*, 1-2.

133 Podrobnější analýza jeho projevu viz Al-Rasheed, *Contesting the Saudi State*, 115-117.

pohybovat Američanům? Copak muslimové ztratili svou víru? Vzdali se Prorokova náboženství? Odpusť mi, Bože, nad těmito [muslimskými] vůdci si myju ruce!“ Dramatičnost celé scény je pak ještě dokreslena krvavými a emotivními obrázky z Palestiny a Iráku. Závěrečný vzkaz je jednoznačný: „Jediná cesta ke zničení této bezbožnosti je prostřednictvím džihádu, boje a výbuchů, které přináší mučednictví. Jen krev smyje naši hanbu a zneuctění, kterého se muslimům dostalo.“¹³⁴

Ibn Ládínovi se tak děsivým způsobem podařilo přesměrovat antikomunistické cítění salafistů proti Západu a zejména Spojeným státům. Do značné míry mu v tom pomohla změna geostrategických podmínek. Afghánští mudžáhidové považovali rozpad Sovětského svazu za následek svého džihádu a věřili, že se jim stejným způsobem povede i v případě Spojených států. Ibn Ládínovi se tak navzdory přáním saúdského politického a duchovního vedení podařilo vrazit klín do více než půl století trvajících vztahu mezi Saúdskou Arábií a Spojenými státy. Ovšem 11. září nebylo jediným následkem jeho fanatické rétoriky.

Útoky v letech 1995 a 1996

V polovině 90. let se v Saúdské Arábii udály dva incidenty, které byly bezprostředně motivovány zejména dvěma událostmi: nemocí krále Fahda a tím vzniklé krize královského režimu a zatčením oblíbených ‘ulamá’ Safara al-Hawálího a Salmána al-‘Awdy. Společným dlouhodobým jmenovatelem ovšem byla pokračující přítomnost amerických vojsk na saúdské půdě.

13. listopadu 1995 došlo v ústředí Národních gard v Rijádu, které dočasně používali Američané k trénování saúdských ozbrojených sil, k výbuchu asi 100 kilogramů výbušnin (zřejmě semtexu) umístěných v dodávce. Zahynulo při něm sedm zahraničních zaměstnanců včetně pěti Američanů a dalších 60 lidí bylo zraněno. 31. května 1996 byli popraveni čtyři saúdstí občané – ‘Abd al-‘Azíz al-Mi‘thim, Chálid as-Sa‘íd, Rijád al-Hadžrí a Muslih aš-Šamrání –, kteří se krátce předtím ke spáchání tohoto činu přiznali v televizi přenášeném přenosu. Všichni měli kmenovou příslušnost a všichni shodně tvrdili, že k útoku použili výbušniny propašované z Jemenu. S výjimkou jednoho také všichni bojovali v Afghánistánu, jeden navíc prošel válečnou zkušeností v Bosně. Je ovšem velmi nesnadné identifikovat ty, kteří za těmito výbuchy skutečně stáli. Američtí vyšetřovatelé požádali o vyslechnutí těchto čtyř podezřelých, ale jejich urychlená poprava výslech znemožnila. K výbuchům se navíc prostřednictvím komuniké zveřejněných telefonem či faxem přiznalo několik dalších skupin (jako např. Brigády víry, Brigády mučedníka ‘Abdalláha al-Hudhajfího, Hidžázský hizballáh

¹³⁴ Citováno dle Gerges, *The Far Enemy*, 179.

atd.). O těch nicméně nebylo do té doby nic slyšet, což jen potvrdilo domněnky, že se jedná pouze o krycí organizace.

Režim vinu za tyto výbuchy připisoval skupině al-Mas'ariho či Usámy ibn Ládina. Všichni popravení také uvedli, že s nimi byli ve spojení. Objevily se ale i hlasy, podle kterých měl výbuch na svědomí někdo z vládních odpůrců tehdejšího korunního prince 'Abdalláha. Útok měl otrást princovou důvěrou v jednotky, na které se tolik spoléhal ve svém nárokování si trůnu.¹³⁵ Přesto ale s největší pravděpodobností šlo o islamisty ideově napojené na salafijské aktivisty al-Hawálího a al-'Awdu. Útok také jasně demonstroval to, že na území Saúdské Arábie došlo k aktivaci militantní islamistické infrastruktury, která se skládala zejména ze saúdských Afghánců, ale i stoupenců radikální salafije z řad saúdských bezpečnostních složek.

25. června 1996 došlo ve vojenském ubytovacím komplexu al-Chubar poblíž města Zahránu k dalšímu tragickému incidentu. Při výbuchu způsobeném nárazem cisterny do kasáren zahynulo 19 Američanů a dalších přibližně 400 lidí (včetně 147 Saúdských Arabů, 118 Bangladéšanů a 109 Američanů) bylo zraněno. Šlo o nejničivější útok na americký cíl od výbuchu amerických kasáren v Bejrútu v roce 1983. Saúdské úřady o vyšetřování nevydaly téměř žádné informace, přesto se ale objevily domněnky, že šlo o čin saúdských ší'itů s možným napojením na Írán. Navíc dva měsíce před útoky byl na saúdsko-jordánských hranicích zadržen rodák z Qatífu Fádil al-'Alawí, který se do země snažil propašovat 38 kilogramů plastické trhaviny. Při následujícím výslechu pak přiznal, že měl za úkol pozorovat komplex v al-Chubaru. To se ale Američané dověděli až mnohem později.

V červnu 1997 byl z Kanady do Spojených států ve spojitosti s výbuchy deportován saúdský občan Hání 'Abd ar-Rahím as-Sá'igh. Ten byl podle svého vlastního přiznání do buňky saúdského Hizballáhu naverbován příslušníky íránských revolučních gard. V říjnu 1999 byl vydán Saúdské Arábii, která navzdory výsledkům amerického vyšetřování oznámila, že as-Sá'igh útok spáchal nezávisle na Íránu. Tento krok byl ovlivněn jednak letitou averzí vůči vlastní ší'itské menšině, ale i zlepšujícími se saúdsko-íránskými vztahy. I přesto ale při vyšetřování vyšlo najevo, že útok byl schválen, financován a řízen nejvyššími členy íránské vlády a útočníci byli vycvičeni íránskými pásdárány v libanonském údolí Biqá' a íránská ambasáda v Sýrii jim poskytla falešné cestovní doklady. Americký federální soud ve Virginii pak 21. června 2001 z útoku obžaloval 13 saúdských radikálů a jednoho Libanonce. Všichni se hlásili k saúdskému Hizballáhu vedenému rodákem z Qatífu Ahmadem al-Mughassilem známým rovněž jako Abú 'Umrán. Generální prokurátor John Ashcroft pak dal útok veřejně

¹³⁵ K tomu viz např. Mamoun Fandy, „Serious Threats to Saudi Arabia's Stability“, *Christian Science Monitor*, 88, 37 (1996).

do spojitosti s iránskými vládními činiteli, kteří měli nad akcí saúdského Hizballáhu přímo dohlížet.¹³⁶ Po 11. září se rovněž objevily nepodložené informace, které dávaly útok do spojitosti s činností al-Qá'idy. Nutno dodat, že podobné informace měly často svůj původ právě u saúdských ší'itů.

Přestože se poté Ibn Ládinova pozornost na několik let od Saúdské Arábie odvrátila, saúdští občané v jeho aktivitách i nadále hráli významnou roli. Řidiči vozidla, které v roce 1998 vjelo do americké ambasády v keňském Nairobi, byli kupříkladu saúdského původu. Rovněž i v případě útoku na americkou loď USS Cole kotvící v adenském zálivu, při němž 12. října 2000 zahynulo 17 amerických námořníků, se na akci podíleli občané Saúdské Arábie. Velitelem operace byl 'Abd al-Rahmán an-Našírí, zakladatel první buňky al-Qá'idy v Saúdské Arábii, a gumové čluny, použité k sebevražednému útoku, byly do Jemenu rovněž propašovány ze Saúdské Arábie.

V listopadu roku 2000 došlo v Rijádu k dalšímu výbuchu, při němž byl vážně zraněn britský občan. Saúdská Arábie následně rozpoutala kampaň, během níž zatkla jednoho Američana, Kanadčana, Belgičana a několik Britů, které ze spáchání útoků podezírala. Mělo jít o akt osobní pomsty v organizaci zabývající se prodejem drog a alkoholu. Saúdská vláda se tak snažila odvrátit pozornost od domácích problémů a potvrdit panující stereotyp, že občané ze Západu svými dekadentními zvyklostmi podkopávají morálku v království. V únoru 2002 se prostřednictvím rodin zadržených Britů dostaly do světa zprávy, že jejich příbuzní jsou v saúdských vězeních mučeni. V dubnu Saúdská Arábie oznámila, že čtyři z nich byli během tajného procesu odsouzeni k 18 letům vězení a dva k trestu smrti. Všichni čtyři Britové se také ve vynucených přiznáních přenášených saúdskou televizí ke spáchání bombových útoků přiznali. Po horečných diplomatických jednáních byli Britové na základě královské milosti v srpnu 2003 propuštěni, což se rovnalo nevyřčenému přiznání saúdských autorit, že za výbuchy opravdu stáli saúdští občané.¹³⁷ Celý případ měl dohru v červnu 2006, kdy britský Nejvyšší soud zamítl žaloby postižených Britů a saúdským mučitelům přiznal kompletní imunitu.

136 K detailnějšímu popisu celé akce i průběhu vyšetřování viz paměti tehdejšího ředitele FBI Louis J. Freeh, *My FBI. Bringing Down the Mafia, Investigating Bill Clinton, and Fighting the War on Terror* (New York: St. Martin's Press, 2005), 1-33, či Cordesman, *Saudi Arabia Enters the Twenty-First Century*, 190-206. Odlišné líčení akce – které ovšem pochází z „neověřitelných“ zdrojů a které podtrhuje klíčovou úlohu údajné nadnárodní teroristické organizace založené vládami Súdánu a Íránu za přispění Ibn Ládinových Afghánců – nabízí Yossef Bodansky, *Bin Ládin. Muž, který vyhlásil válku Americe* (Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2002), zejména 146-161.

137 Více podrobností k osudům vězněných Britů viz Mark Hollingsworth (with Sandy Mitchell), *Saudi Babylon. Torture, Corruption and Cover-Up Inside the House of Saud* (Edinburgh: Mainstream Publishing, 2005). Jejich osud nebyl v zemi ale ani zdaleka něčím novým. K dřívějším případům, zejména Keitha Carmichaela, který byl v zemi zadržován a mučen dva roky a tři měsíce v letech 1981-1984, či Patricka Fostera, kterého obdobný osud potkal na začátku 90. let, viz Jerichow, *Saudi Arabia. Outside Global Law and Order*.

2.2.2. Vlna násilností v letech 2003-2005

Mnoho radikálů si v polovině 90. let, kdy v zemi rozpoutali vlnu násilnosti, na níž vláda tvrdě reagovala, zvolilo dobrovolný exil v Afghánistánu v nově obnovených výcvikových táborech Usámy ibn Ládina – zejména táboře Fárúq poblíž Kandaháru. Další vlna, podle některých odhadů čítající několik tisíc mužů, tam zamířila po 11. září. Mnozí z nich bojovali po boku Tálibánu a v zemi zůstali až do pádu tohoto afghánského režimu v listopadu 2001. Poté se nejčastěji přes Írán s přímým rozkazem zahájit útoky na americké cíle vrátili do Saúdské Arábie. V polovině roku 2003 pak vypukla nová vlna násilností. Tito afghánští veteráni našli náboženskou inspiraci rovněž v několika radikálních džihádistických saúdských 'ulamá'. Největší ohlas získali zejména Násir al-Fahd, Ahmad al-Chálidí a °Alí al-Chudajr, kteří i přes občasné snahy saúdské vlády o své umlčení zveřejňovali své názory pomocí internetu. Ve vládním diskurzu i v saúdském tisku začali být souhrnně označováni jako takzvaná „trojice takfíru“ (*thuláthíju 't-takfír*).

Tato skupina radikálních šejchů, často zmiňována také pod názvem „džihádisticko-salafijský“ směr, představuje ideologickou pravici hnutí as-sahwa. °Alí al-Chudajr kromě toho často vystupoval jako neoficiální mluvčí Usámy ibn Ládina v zemi. Jejich obliba byla vzájemná. Když byl al-Chudajr v květnu 2003 zatčen, vydal Usáma ibn Ládín prostřednictvím londýnské kanceláře Sa'ada al-Fa'qíha prohlášení, ve kterém varoval saúdskou vládu před krvavou odvetou, pokud by se al-Chudajrovi mělo něco přihodit. Násir al-Fahd je také autorem významného pojednání s názvem *at-Tibján fí kufr man a'ána al-amrikán* (Odhalení bezvěrectví těch, kdo pomáhají Američanům) vydaného po 11. září před americkými přípravami na invazi do Afghánistánu.¹³⁸ Všichni tři – Násir al-Fahd, Ahmad al-Chálidí i °Alí al-Chudajr – později po svém propuštění z vězení vzbudili pozornost tím, že svoje předchozí fatwy týkající se takfíru odvolali a zřekli se podpory militantního islámu.¹³⁹ Jako důvod svého pokání a změny názoru (*tarádžu*) většinou uváděli lekci, které se jim dostalo ve vězení od „skutečných“ duchovních, a přiznání, že nejsou oprávněni vydávat věrohodné fatwy.

Podobným zdrojem radikálních myšlenek byl i šejch Hammúd ibn °Uqlá' aš-Šu'ajbí (z. 2002). Tento „stařec z Burajdy“ a kmotr saúdských radikálních salafistů studoval s nejuznávanějšími náboženskými učenci a mezi jeho žáky patřil nejen jeho krajan Salmán al-°Awda, ale například i šejch Ibn Báz a jiní členové náboženského establishmentu. V 90. letech se z něj stala mediální hvězda díky tomu, že posvětil tálibánský režim a označil ho za jediný existující

138 Podrobněji k němu viz Al-Rasheed, *Contesting the Saudi State*, 141-146.

139 Jejich kajicné zpovědi z listopadu 2003 viz www.murajaat.com/, navštíveno 12. listopadu, 2006.

islámský režim na světě. Mimoto vydal fatwu, která vybízela všechny muslimy k připojení se k tálibáncům v jejich boji proti Spojeným státům. Šejch aš-Šu^ʿajbí byl v roce 1995 krátce ve vězení, což ještě zvýšilo jeho popularitu. Jako náboženskou autoritu, která schválila oprávněnost útoků z 11. září, ho ve své poslední nahrávce jmenoval i jeden z jejich pachatelů Ahmad al-Haznawí al-Ghamdí. V jednom ze svých projevů ospravedlňujících zabíjení křesťanů a židů ho v říjnu 2001 citoval i Usáma ibn Ládín. Aš-Šu^ʿajbí rovněž napsal předmluvu ke knize s názvem „Zákonné opodstatnění zkázy, která postihla Ameriku“ (*At-ta'sil li-mašrú'ijat má hasala li-Amríká min tadmír*), která se po 11. září objevila na internetu a jejímž autorem byl další saúdský náboženský učenec šejch ^ʿAbd al-^ʿAzíz Sálíh al-Džarbú^ʿ. Na jiném místě aš-Šu^ʿajbí napsal, že „napomáhání nevěřícím proti muslimům znamená odpadnutí od islámu“ a že „každý, kdo pomáhá Američanům a jim spřízněným nevěřícím proti bratrům v Afghánistánu, se stává odpadlíkem.“¹⁴⁰ Svými názory značně ovlivnil i některé své studenty. Například ^ʿAlí al-Chudajr i Násir al-Fahd po 11. září vydali fatwy, které se nesly v podobném duchu a které stvrzovaly, že každý, kdo pomáhá Spojeným státům, je odpadlík. Aš-Šu^ʿajbího smrt 20. února 2002 oplakaly snad všechny radikální džihádistické internetové stránky.

Násilnosti konané pod hlavičkou organizace „al-Qá'ida na Arabském poloostrově“ (*al-Qá'ida fi 'l-džazíra 'l-^ʿarabíja*) začaly v roce 2003. A to i navzdory tomu, že saúdský ministr vnitra princ Nájíf o ní krátce před tím prohlásil, že je slabá a v zemi téměř neexistující.¹⁴¹ Až do té doby se většina obyvatel Saúdské Arábie včetně vládních představitelů domnívala, že sunnitský extremismus je v jejich zemi neznámý pojem. Byli přesvědčeni o tom, že silné policejní a zpravodajské služby v kombinaci s institucionalizovaným vztahem mezi vládou a náboženským establishmentem představují dostatečnou ochranu před jakoukoliv obdobou 11. září. Násilnosti z let 2003 zahájily novou fázi aktivit militantních islamistů po celém světě – kromě Saúdské Arábie došlo k výbuchům i v Casablance 16. května a Istanbulu 14. a 20. listopadu. Tato vlna terorismu byla páchána místními sebevražednými atentátníky, Saúdskými Araby, Maročany, Turky, kteří – v porovnání se svými krajany vytrénovanými tábory v Afghánistánu a Pákistánem – prošli jen letným výcvikem. Jejich „amatérství“ se v porovnání s útoky z let 2001 a 2002 odrazilo na relativně slabém zájmu médií.

12. května 2003, ve stejný den, kdy byl na návštěvě Rijádu americký ministr zahraničí Colin Powell, došlo v ubytovacích komplexech v saúdském hlavním městě k sériovému útoku

140 Citováno z Joseph A. Kechichian, „Testing the Saudi “Will to Power“: Challenges Confronting Prince Abdallah“, *Middle East Policy*, 10, 4 (2003), 109.

141 F. Gregory Gause III. „Saudi Arabia Challenged“, *Current History*, January 2004, 21. Více podrobností k organizaci al-Qá'ida na Arabském poloostrově a výčtu všech jejích akcí v zemi viz Cordesman, *National Security in Saudi Arabia*, 112-136 a 265-282.

12 sebevražedných atentátníků. Zahynulo při něm 34 lidí včetně 8 Američanů a přibližně 200 osob bylo zraněno. Této události se brzy začalo přezdívat „saúdské 11. září“. Během následujících šesti měsíců docházelo k pravidelným střetům mezi policií a radikály, při nichž 31. května o život přišel i tehdejší vůdce al-Qá'idy na Arabském poloostrově Júsuf al-°Á'irí. Al-°Á'irí byl významným ideologem al-Qá'idy, veteránem první války v Afghánistánu a blízkým spolupracovníkem Usámy ibn Ládina. Na starosti měl rovněž i provozování webových stránek „Centra pro islámské studie a výzkum“ (*Markaz ad-dirását wa 'l-buhúth al-islámíja*), na nichž byly publikovány islamistické pamflety a prohlášení. Kromě toho napsal i vlivné pojednání pojmenované „Budoucnost Iráku a Arabského poloostrova po pádu Bagdádu“ (*Mustaqbal al-°Iráq wa 'l-džazíra 'l-°arabíja ba°da suqút Baghdád*), ve kterém analyzoval důsledky pádu baasistického režimu v roce 2003. Spojené státy a Izrael podle něj stojí v čele světového „křižácko-sionistického“ protiislámského hnutí, jehož hlavním cílem je zničení „pravého“ islámu a ovládnutí Blízkého východu. Jejich nejučinnější zbraní je demokracie, protože lidová svrchovanost odděluje náboženství od státu. „Křižácko-sionistické“ hnutí se podle něj v této své snaze opírá o tři místní spojence: ší'ity, sekularisty a vlažné sunnity. Právě tato skupina lidí je považována za „blízkého nepřítele“, na nějž jsou zaměřeny aktivity al-Qá'idy.

Téhož roku 3. července pak zahynul i pravděpodobný strůjce útoků z 12. května Turjí ad-Dandání. Policie ho obklíčila ve městě Suwajr a místo toho, aby se jí vzdal, odpálil v mešitě, ve které se skrýval, sebevražednou nálož. Reakce radikálů následovala 9. listopadu, kdy do obytného komplexu al-Muhajjá v Rijádu vjeli dva sebevražední atentátníci převlečení za policisty a zabili 17 lidí a více než 120 zranili. V té době se v hlavních saúdských novinách začaly téměř denně objevovat fotografie 26 podezřelých, které policie označila za hlavní cíle svého pátrání. Na každého z nich rovněž vypsala odměnu ve výši 1 milionu rijálů (přibližně 7,5 milionu korun). Díky výbuchům na vlastní půdě si saúdská vláda konečně připustila to, že i jí se týká problém islámského radikalismu, a saúdská zpravodajská služba začala po dlouhých letech spolupracovat se CIA a FBI. To se projevilo i cestou ředitele CIA George Teneta do Saúdské Arábie, během které se ukázalo, že nejvyšší saúdští zpravodajci svůj názor na al-Qá'idu zásadním způsobem přehodnotili.

V prosinci 2003 pak Brigády od al-Haramajnu, frakce al-Qá'idy na Arabském poloostrově, zahájily kampaň, při které se zaměřily právě na vysoké důstojníky saúdských bezpečnostních složek. Zavraždit se pokusily i generálmajora °Abd al-°Azíze al-Huwajríního, muže číslo tři na ministerstvu vnitra a člověka, který na likvidaci al-Qá'idy úzce spolupracoval se Spojenými státy. Došlo i k mnoha dalším podobným incidentům, nicméně je o nich jen málo oficiálních

informací. 15. března 2004 se policii podařilo usmrtit nového vůdce organizace Chálida al-Hádždže. Poté následovaly měsíce přestřelek mezi radikály a policií, při nichž byly použity i raketomety a granátomety. Operace ale také ukázaly na vzrůstající názorové neshody radikálů ohledně otázky, jestli napadat i domácí cíle. Podle tehdejšího vůdce organizace °Abd al-°Azíze al-Muqrina, jenž se od podobných akcí distancoval a jenž byl zabit 19. června 2004, byli ale výhradními cíli „židé, Američané a křižáci všeobecně“.¹⁴² Na podporu jeho slov napadli radikálové 1. května 2004 ústředí jedné švýcarské firmy ve městě Janbú⁶ a zabili pět tamních zaměstnanců. 29. května pak zaútočili na ubytovací komplex al-Chubar v Zahránu, obešli všechny pokoje a pobíjeli cizince, na které narazili. Během 24 hodin jejich běsnění zemřelo 22 lidí. V následujících měsících pak docházelo k vraždění cizinců v okolí Rijádu. Několik vražd, včetně poprav Američana Paula Johnsona, radikálové zveřejnili na internetu. Po tomto incidentu princ Nájif ze strachu před jejich rozsáhlým exodem oznámil, že západní pracovníci mají právo nosit zbraň. 6. prosince 2004 pak ozbrojenci zaútočili i na budovu amerického konzulátu v Džiddě, jedno z nejpečlivěji střežených míst v zemi.

Saúdská Arábie v boji proti organizaci al-Qá'ida prokázala funkčnost svého bezpečnostního aparátu. Ihned po prvním útoku z 12. května 2003 se jí podařilo získat důvěryhodné informace týkající se identity některých islamistů a infiltrovat jednu teroristickou buňku. Odtud už vedla snadnější cesta k nalezení ostatních hlavních představitelů organizace a jejich likvidaci. Poté se plánování jednotlivých útoků ujali méně zkušení radikálové a svými chybami pomáhali odhalovat další a další buňky. Saúdská vláda ke své protiteroristické kampani rozsáhle využívala i média. 23. června 2004 například korunní princ °Abdalláh vystoupil jménem krále Fahda v televizi, oznámil omezenou amnestii vztahující se na teroristy a vyzval je, aby se do 30 dnů vzdali úřadům. 4. prosince 2004 saúdský národní kanál odvysílal rozhovory s otci pěti radikálů, kteří akce svých synů jednoznačně odsoudili. O pár dní později pak několik vězněných představitelů organizace promluvílo z televizních obrazovek a vyzvalo své stoupence, aby složili zbraně a vzdali se. Ve svém vystoupení rovněž popřeli zvěsti o svém mučení a věznitele popsali „jako rodinu“. Jeden z nich dokonce uvedl, že dozorcí jsou k němu milejší než vlastní rodiče.¹⁴³

Hlavní vlna útoků v Saúdské Arábii skončila v dubnu 2005. Ze seznamu 26 nejhledanějších teroristů, který vláda vydala po výbuších z května 2003, zůstali pouze dva na svobodě – ostatní byli zabiti, zajati, anebo se vzdali. A jen několik hodin poté, co Rijád v červenci 2005 vydal nový seznam s 36 jmény nejhledanějších osob, zabily saúdské bezpečnostní složky

¹⁴² Viz *Saudi Arabia Background*, 13.

¹⁴³ Cordesman, *National Security in Saudi Arabia*, 126-127.

v jedné z přestřelek muže číslo jedna, marockého teroristu Júnuse Muhammada Ibráhíma al-Hajáriho.

Organizaci al-Qá'ida na Arabském poloostrově tvořily především izolované a nezávislé skupinky, z nichž nejznámější jsou Jednotky Fallúdža, Jednotky al-Quds (arabský výraz pro Jeruzalém) a Brigády od al-Haramajnu. Pocit jejich sounáležitosti byl posilován především úzkými vazbami nabytými ve výcvikových táborech v Afghánistánu. Nejzkušenější členové společně v 90. letech prošli také válkami v Bosně, Somálsku a Čechensku. Navzdory tvrzení saúdských úřadů organizace s největší pravděpodobností disponovala výcvikovými tábory i na půdě Saúdské Arábie, především v odlehlejších částech země. Některé konspirační domy byly ale odhaleny i ve velkých městech jako je Rijád či Mekka.

Silnou zbraní těchto militantních hnutí byl rovněž vysoce profesionální mediální aparát. Organizace vydávala dvouměsíčníky Sawt al-džihád (Hlas džihádu) a Mu'askar al-battár (Vojenské ležení al-Battár¹⁴⁴). Články v těchto časopisech svědčí o tom, že jejich autoři měli rozsáhlé znalosti týkající se asymetrického válčení a způsobů maximalizace psychologického dopadu teroristických operací. Kromě toho vyšlo také několik čísel časopisu al-Chansá, který je určen ženám a zabývá se jejich rolí v džihádu. Podle některých náznaků se zdá, že editoři těchto periodik vlastnili rozsáhlé archivy textů, videí a zvukových nahrávek starých i více než 20 let, protože v některých jejich propagačních filmech se objevily například záznamy projevů radikálních 'ulamá' 'Abd ar-Rahmána ad-Dawsariho (zemřel 1979) nebo 'Abdalláha 'Azzáma (zemřel 1989).¹⁴⁵

Saúdská Arábie vede s ozbrojenci obtížný boj. Je totiž třeba vzít v úvahu to, že radikálové mají dobré učitele v tisících afghánských veteránů a do země se zejména z Iráku a Jemenu pašují nemalé zásilky zbraní a střeliva. Například v polovině listopadu 2003 časopis *Newsweek* napsal, že samopaly kalašnikov, které se do Saúdské Arábie dostávají ze sousedního Iráku, se dají koupit za pět až šest dolarů.¹⁴⁶ Různé údaje se objevovaly v souvislosti s otázkou mezinárodní podpory organizace. Podle některých zpráv bylo několik útoků připraveno členy al-Qá'idy v Íránu; Saúdská Arábie zase obviňuje londýnskou opozici. Nejasnosti panují rovněž okolo početního stavu organizace. Ačkoliv jsou v zemi tisíce radikálně smýšlejících islamistů s bojovými zkušenostmi ze všech koutů světa, americké i saúdské zdroje nezávisle na sobě uváděly počet opravdu tvrdého jádra na 200 až 400.¹⁴⁷

144 Al-Battár bylo jméno meče proroka Muhammada a zároveň přezdívka Júsufa al-'Á'irího.

145 Podrobněji k mediálním možnostem al-Qá'idy na Arabském poloostrově *Saudi Arabia Backgrounder*, 15.

146 Michael Isikoff and Mark Hosenball, „Waiting for Another Strike“, *Newsweek* (Web Exclusive), November 12 2003.

147 *Saudi Arabia Backgrounder*, 16.

Saúdské úřady mimoto v letech 2003-2005 zadržely mezi 500 a 1000 osob podezřelých z napojení na ozbrojence a přibližně 150 jich zabily.

Mezi členy organizace se vyskytovaly zástupci víceméně ze všech regionů země s převahou Nadždu a větších měst a přibližně 5-10 procent tvořili cizinci – zejména z Jemenu, Maroka, Sýrie, Čadu a Mauritánie. Ačkoliv se mezi nimi vyskytlo i několik lidí s vysok školským titulem, většina vůdců nedokončila střední školu a odešla do Afghánistánu před dosažením osmnáctého roku věku. Průměrný věk členů organizace se pak pohyboval okolo 27 let. Náborové praktiky v rozhovoru pro saúdský Kanál 1 odvysílaný 6. prosince 2005 názorně vysvětlil jeden z účastníků, Zijád Ibráhím °Asfán. Podle něj bylo strategií organizace al-Qá°ida verbovat co nejvíce mladíků pokud možno s co nejnižším vzděláním a bez zaměstnání.¹⁴⁸ Názorný je příklad „kariéry“ °Abd al-°Azíze al-Muqrina, alias Abú Hádžira, který odešel do Afghánistánu v sedmnácti letech a v letech 1990-1994 se do něj opakovaně vracel a procházel výcvikem v jednom z tréninkových táborů. Později se sám stal instruktorem a odešel válčit postupně do Alžírka, Bosny a Somálska. Po svém návratu do Saúdské Arábie byl na nějaký čas uvězněn a pak odešel zpět do Afghánistánu. Tam se seznámil s mladší generací saúdských islamistů a po návratu do země je cvičil v zapadlých oblastech v okolí Mekky a Medíny. Mnozí z nejdůležitějších členů také před rokem 2003 strávili nějaký čas v saúdských věznicích. Někteří, jako například Júsuif al-°A°irí, byli zadrženi po výbuších z roku 1995 a 1996, jiní, například Chálid al-Baghdádí, byli uvězněni v zahraničí pro svoje aktivity v Etiopii či Pákistánu. Mnozí z těch, kteří se vrátili z Afghánistánu po pádu Tálíbanu byli zadrženi po vstupu do své vlasti. Podle vlastních výpovědí byli podrobni psychickému a fyzickému mučení. Právě tito navrátilci se stali hlavní cílovou skupinou systematického náborového zájmu al-Qá°idy.¹⁴⁹

Menšiny uchylující se k násilí jsou v Saúdské Arábii obvykle nazývány „džihádisty“ (*džihádijún*), „extremisty“ (*mutatarrifún*) a v oficiálním diskurzu vlády pak „skupinou zbloudilců“ (*al-fi'a 'd-dállá*) či cháridžovci (*chawáridž*).¹⁵⁰ Navzdory tomu je ovšem zřejmé, že obliba Usámy ibn Ládina v jeho někdejší vlasti po 11. září závratně stoupla. Po útocích ve Spojených státech bylo v Saúdské Arábii jen velmi málo lidí – zejména v řadách těch duchovněji založenějších – připraveno Ibn Ládina kritizovat, zvláště když se pro mnohé stal symbolem vzdoru vůči USA. Sám ředitel saúdské zpravodajské služby Nawwáf ibn °Abd al-

148 „Saudi Al-Qaeda Terrorists: Al-Qaeda's Policy in the Late 90s Was to Recruit as Many Saudis as Possible in Preparation for the Attacks in Saudi Arabia“, *MEMRI Series*, no. 960, December 6, 2005.

149 Analýzu životopisů saúdských radikálů zapojených do teroristické kampaně a odpověď na otázku kdo přesně se v Saúdské Arábii přidává na stranu ozbrojenců nabízí Thomas Hegghammer, „Terrorist Recruitment and Radicalization in Saudi Arabia“, *Middle East Policy*, 13, 4 (2006): 39-60.

150 Cháridža v islámských dějinách označuje skupinu vzbouřenců, kteří v roce 657 opustili °Aliho a vzepřeli se jeho vládě, kterou označili za „světskou“. Označení za cháridžovce odráží názor raných sunnitských duchovních z Damašku a Bagdádu, kteří jím bojovali proti wahhábitské vzpouře vůči Osmanské říši.

‘Azíz přiznal, že „po 11. září značná většina mladých Saúdských Arabů, byť útoky v New Yorku a Washingtonu odmítala, cítila [k Ibn Ládínovi] sympatie“.¹⁵¹ FBI i CIA se také dlouhé roky mylně domnívaly, že Ibn Ládín svoje teroristické aktivity, na něž podle některých odhadů potřeboval před 11. zářím každoročně až 30 milionů dolarů, financoval ze svého soukromého majetku. Podceňovaly tak význam finančních darů, které al-Qá‘ida získávala ze soukromých zdrojů v Zálivu. Mezi tyto zdroje patřili i významní saúdští bankéři Chálid ibn Mahfúz, Sálíh ‘Abdalláh Kámil a ‘Abdalláh Sulajmán ar-Radžhí. Je smutnou realitou, že saúdské charitativní organizace a bohaté obchodní rodiny různé teroristické organizace zejména prostřednictvím výběru náboženských daní (*zakát*) sponzorovaly i dlouho po 11. září.¹⁵²

Saúdská Arábie má na druhou stranu jakožto ochránkyně svatých míst mezi muslimy větší váhu, než jakou kdy bude mít Usáma ibn Ládín. I po finanční stránce je království ve výhodě – i ti nejnižší postavení princové mají více peněz než on. Je ale také třeba zdůraznit, že není až tak důležitá samotná postava Usámy ibn Ládína. Mnohem důležitější roli hraje jeho mediální obraz a poselství, které ztělesňuje. Vzestup násilností na začátku 21. století také nezbytně vedl ke spekulacím ohledně stability režimu. Z vojenského hlediska se zdá, že vláda má situaci víceméně pod kontrolou. Podařilo se jí zlikvidovat několik konspiračních domů a eliminovat řadu klíčových postav organizace – kromě několika vůdců také editora časopisu *Sawt al-džihád* ‘Ísu al-‘Awšána a hlavního ideologa Fárise az-Zahráního. Poté co bylo zabito mnoho členů saúdských bezpečnostních složek se také policistům zlepšil výcvik a zvýšily platy. I přesto ale několik akcí ukázalo na nedostatky v saúdském protiteroristickém systému. Vlnu kritiky vyvolaly hlavně události v al-Chubaru v květnu 2004, kdy se třem útočníkům podařilo utéct z policejního obklíčení. To, že se podobná věc udála víckrát a že radikálové vlastní policejní a armádní vybavení, vyvolává dohady o možných vazbách organizace na bezpečnostní složky. Je rovněž obtížné odhadnout, jestli se radikální islamistická opozice v budoucnu přemění v nějaké masové hnutí. Je ale zřejmé, že opozice může být zorganizována a má své příznivce jak v Saúdské Arábii v řadách nejvyšších duchovních vůdců a armádních důstojníků, tak i v zahraničí.

151 Citováno dle Daryl Champion, *The Paradoxical Kingdom: Saudi Arabia and the Momentum of Reform* (London: Hurst & Company, 2003), 240.

152 K tomu více viz např. Loretta Napoleoni, *Terror Incorporated. Tracing the Dollars Behind the Terror Networks* (New York: Seven Stories Press, 2005), 134, James Risen, *State of War. The Secret History of the CIA and the Bush Administration* (New York: Free Press, 2006), 174-175, nebo Scheuer, *Through Our Enemies' Eyes*, 39-40. Obecněji k saúdskému financování terorismu viz speciální zprávu Jean-Charles Brisard, „Terrorism Financing. Roots and Trends of Saudi Terrorism Financing“, *Report prepared for the President of the Security Council, United Nations*, December 19, 2002, New York.

2.3. Liberální reformní hnutí

Zvyšující se počet cizinců ze Západu v Saúdské Arábii během války v Zálivu poskytl přívržencům liberalismu klamnou iluzi, že přišel čas na změnu. Vláda ale zastávala jiné stanovisko. Když se 6. listopadu 1990 rozjelo ve svých vozech do ulic Rijádu 47 saúdských žen, úřady je po půlhodinové jízdě okamžitě zatkly, zabavily jim cestovní doklady a propustily ze zaměstnání. Za tento svůj počín si od islámských aktivistů také vysloužily nálepku „komunistických děvek“. Druhý den se pak v ulicích hlavního města objevily tisíce letáků vydávajících se za kopie oficiální policejní zprávy. Byla na nich uvedena nejen jména, adresy a telefonní čísla všech žen, ale také tvrzení, že ženy řídily v šortkách, hanobily krále Fahda a vládu a slovně napadaly příslušníky náboženské policie. Ani ne během hodiny se před palácem starosty Rijádu prince Salmána shromáždilo dvacet tisíc islamistů. Salmán se s nimi nejdříve snažil dohodnout, ale rozešli se až poté, když k nim promluvil šejch Ibn Báz. Je třeba připomenout, že zákaz řízení žen nemá svoji oporu v islámu. Od dob krále Saúda fungoval jako nepsané pravidlo a formálně uzákoněn byl až po incidentu z podzimu 1990, po kterém v tom duchu vydal fatwu Ibn Báz. I přesto je možné v odlehlých částech země vidět ženy za volantem.

K další manifestaci liberálních požadavků došlo začátkem února 1991, kdy 43 předních intelektuálů, bývalých ministrů, spisovatelů, profesorů a obchodníků převážně z Džiddy a Východní provincie poslalo králi Fahdovi otevřený dopis. V něm mimo jiné žádali vytvoření poradního shromáždění, omezení pravomocí náboženské policie, modernizaci soudního systému a rovná práva pro všechny obyvatele včetně žen. Signatáři dopisu dali nicméně jasně najevo, že vše hodlají provést v rámci islámského práva a že jim nejde o destabilizaci režimu. Jejich krok byl vládou ale ignorován a sahwisté ho označili za další sekulární provokaci, čímž na liberální intelektuály spustili lavinu útoků. Je ovšem třeba zdůraznit, že ačkoliv je jejich petice většinou pozorovatelů uváděna jako „liberální“, podílelo se na ní zřejmě i malé množství umírněných islamistů s vazbou na Muslimské bratrstvo. Zároveň by bylo chybně chápat toto hnutí jako antagonistické vůči islámu. Jedná se spíše o „modernisticky“ smýšlející proud, který odmítá svázanost tradičními kmenovými tradicemi (ztělesněnými v okřídleném úsloví *taqálid má tismah* – tradice to nedovolují).

Smutnou realitou Saúdské Arábie je to, že má jednu z nejpočetnějších liberálních reformních skupin na Blízkém východě. Naneštěstí ale postrádá dostatečný vliv, mezinárodní podporu, nějaké základní ideové dílo a mnoho z jejích představitelů je pronásledováno či

vězněno. I přesto by ale bylo chybou tento proud opomíjet a dopouštět se hrubého zjednodušování tím, že se bude klást rovnítko mezi království a radikální, salafijský islám. Ačkoliv je salafija bezpochyby hlavní částí saúdského „legitimizačního“ procesu, v zemi existuje celá řada starých i nových společenských sil, které ovlivňují dynamiku saúdské politické scény.

Představitelé tohoto proudu jsou v běžném saúdském diskurzu nazýváni liberály (*libráljún*) či reformisty (*isláhjún*) a slovníkem svých islamistických odpůrců sekularisty (*‘ilmánijún*). Patří k nim intelektuálové, obchodníci a umírnění náboženští vůdci. Saúdští liberálové se svojí snahou hledat alternativní směry saúdského společenského vývoje vědomě postavili mimo oficiální islamistický rámec. Jako takoví mohou být považováni za duchovní následovníky dřívějších skupin, které se pokoušely narušit islamistickou nadvládu v zemi. Podobné skupiny se v dějinách království pravidelně objevovaly vždy v dobách, kdy země čelila vnějším tlakům – šlo zejména o hrozbu Násirova panarabismu v letech 1955-1967, Irácké obsazení Kuvajtu a operaci Pouštní bouře v letech 1990-1991 a následky událostí z 11. září.¹⁵³

Převaha republikánských zřízení a pády arabských monarchií měly v 50. letech v Saúdské Arábii za následek zformování reformní frakce známé jako „svobodní princové“ (*al-umará' al-ahrár*), v jejichž čele stanul jeden ze synů krále Ibn Sa'úda princ Talál ibn 'Abd al-'Azíz (n. 1931). Kvůli jeho názorům se mu v západním tisku dostalo rovněž přezdívky „rudý princ“. Po jeho bok se postavili i někteří další princové jako například Nawwáf, Bandar, Fawwáz, 'Abd al-Muhsin a Madžíd. Na začátku 60. let, když byl Talál ministrem financí a do nové vlády se dostali i někteří liberální technokraté, navrhli svobodní princové plán ústavních reforem s cílem ustavit konstituční monarchii. Tato iniciativa byla nicméně Fajsalem a dalšími vysoce postavenými princí jednoznačně odmítnuta. V srpnu 1964 se proto Talál v doprovodu svých následovníků vydal nejprve do Libanonu, kde se mimo jiné dostal do kontaktu s panarabskými ideami a oženil se s Monou as-Sulh, dcerou prvního premiéra nezávislého Libanonu. Když mu saúdské velvyslanectví v Bejrútu zabavilo jeho cestovní doklady, pokračoval do Egypta, kde se připojil k Násirově arabskému nacionalismu. Kvůli jeho nezdaru se ale všichni princové po pár měsících vrátili do země pod podmínkou, že nebudou zasahovat do politického dění. Většina jich dostala různá vládní místa a byla integrována do vládnoucí skupiny obklopující krále Fajsala. Jejich reformní plány se ale v jiné podobě a za zcela jiných okolností znovu objevily na konci 90. let a po 11. září. Rovněž i 80. léta byla svědkem zrodu liberálního hnutí především literátů, kteří obhajovali modernismus (*al-hadátha*). Patřili k nim zejména literární

153 R. Hrair Dekmejian, „The Liberal Impulse in Saudi Arabia“, *Middle East Journal*, 57, 3 (2003): 401.

kritici °Abdalláh al-Ghaddámí a °Ábid Chazindár, básník °Alí ad-Dumajní a spisovatelka Radžá' °Alím.

V případě války v Zálivu se představitelé liberálního hnutí dostali do sporu s islamisty hned v jejím průběhu.¹⁵⁴ Vzájemná polemika mezi liberálním a konzervativním směrem začala ale v Saúdské Arábii již mnohem dříve. Barvy liberálů během války v Zálivu hájil zejména Ghází al-Qusajbí. Vzájemné spory vyvrcholily poté, co někteří islamisté v čele se Salmánem al-°Awdou a Safarem al-Hawálím napadli fatwu šejcha Ibn Báže povolující umístění zahraničních vojsk na saúdském území. Al-Qusajbí se tehdy zastal režimu a podpořil oprávněnost fatwy, za což se mu ze strany islamistů dostalo označení sekularista (°ilmání) a nevěřící (káfir). Al-Qusajbí tato obvinění systematicky vyvracel v sérii článků uveřejňovaných v listu *Sawt al-Kuwajt* pod názvem „Hattá lá takun fitna“ (Aby nedošlo k rozkolu) a své protivníky vybídl k tomu, aby svoje nařčení přišli dokázat před šari°atský soud. Islamisty přirovnal k ichwánům Džuhajmána al-°Utajbího a označil je za „Chomejnije Saúdské Arábie“, kteří hodlají svrhnout režim i za použití násilí a kteří oslabují stát v čase války tím, že do něj zasévají rozkol.¹⁵⁵ V průběhu války se zdálo, že liberální hnutí v zemi nabírá na obrátkách. Bylo ale rychle umlčeno radikálnějším islamismem a v letech 1991-1993 bylo v podstatě neviditelné.

Liberální islamisté byli znovu aktivní hlavně od konce 90. let a to jak politicky, tak v médiích. Zásadní zlom pak znamenalo 11. září, které saúdské vůdce i obyvatelstvo postavilo tváří v tvář tvrdé realitě a odhalilo problémy, které byly mnoho desetiletí přehlíženy. Představitelé liberálního hnutí zaslali v únoru 2003 °Abdalláhovi dokument s názvem „Strategická vize přítomnosti a budoucnosti“, který podepsalo 104 intelektuálů včetně známých jmen jako Muhammad Sa°íd Tajjib, Turkí al-Hamad, °Abd al-Karím Džuhajmán, °Abdo Chál, Qajnán al-Ghamdí a mnozí další. Hlavním iniciátorem petice byl °Abdalláh al-Hámid, jeden z někdejší zakladatelů al-Mas°ariho Komise. Al-Hámid dnes nicméně zastává mnohem liberálnější názory. Nejlepší cestou jak zarazit šíření extremismu je podle něj přeměna království na konstituční monarchii řízenou volenými institucemi. Intenzita politického aktivismu, který nabral na obrátkách právě v roce 2003, vedla k označení tohoto období za „Rijádské jaro“. Následovala ho vlna zatýkání a restrikcí.

V petici byly navrženy i některé další reformní kroky. Ačkoliv se týkaly mnoha sfér

154 K tomu podrobněji viz Dekmejian, „The Rise of Political Islamism“, 632.

155 Al-Qusajbí sám je důkazem toho, jak obtížné je v zemi někoho zařadit do kategorie „osvícených“ liberálů. V dubnu roku 2002 uveřejnil v londýnském arabském deníku al-Haját báseň oslavující palestinské sebevražedné atentátníky, které nazýval „mučedníky“. V následném rozhovoru pak vyjádřil lítost nad tím, že on sám není díky svému věku a fyzické konstituci schopný podobnou „mučednickou“ operaci vykonat.

politického i sociálního života, celkový duch dokumentu byl umírněný, nekonfrontační a podporoval stávající vládnoucí režim. Jeho autoři se také odvolali na reformní iniciativu Abdalláha a jeho volání po zapojení se do širší diskuze. V zájmu zajištění legitimacy svého kroku také zmínili známý hadíth týkající se poskytování rady (*nasíha*) těm, kteří vládnou. Předěšili tak kritice ze strany islamistů či některých členů vládnoucí rodiny.¹⁵⁶ Základním požadavkem jejich petice bylo i to, aby se kvalita vlády posuzovala podle základních principů islámu, podle kterých by základem vlády měla být spravedlnost (*al-^cadl asás al-hukm*).

Kdo jsme a co chceme?

Liberální hnutí lze zhruba rozdělit na dvě části. Jednu tvoří reformisté kritizující především saúdský společenský a náboženský konzervatismus. Podle nich je jakákoliv politická reforma bez předchozí modernizace sociálních a náboženských poměrů nemožná. Jejich hlasy se začaly objevovat po 11. září. Ve svém komentáři pro list Arab News saúdsko-americký novinář Rašíd Abú as-Samh například napsal:

Zprvė musíme přestat popírat to, že únosci byli obyvateli Saúdské Arábie, nebo dokonce Arabové. Musíme přestat říkat, že 11. září bylo dílem CIA a sionistů s cílem očernit Araby a islám. To je naprostý nesmysl! Musíme se chovat natolik dospěle a zodpovědně, abychom přiznali, že ty choré mozky, které naplánovaly a provedly tyto ničemné útoky, byly – bohužel – produktem některých zvrácených představ naší společnosti a našeho náboženství. Musíme se ptát, kde se stala chyba a jak můžeme změnit naši společnost a vzdělávací systém tak, aby se nic podobného již nikdy neopakovalo. Vinit ostatní z našich chyb jakožto společnosti k ničemu nepovede. Jen nás to ještě více odcizí od zbytku světa. Zadruhé musíme naše děti ve školách přestat učit nenávisť. Proč jim vykládáme, že mají nenávidět nemuslimy?¹⁵⁷

V roce 2003 pak podobně smýšlející novináři využili toho, že se vláda snažila bez milosti skoncovat s al-Qá'idou, a zahájili polemickou kampaň s cílem zdiskreditovat salafíjské hnutí. Ve svých novinových článcích se ale neomezili pouze na odsouzení jejích bombových útoků a její extremistické ideologie. Vinu připisovali samotným náboženským základům islamistického politického myšlení, které schvaluje používání násilí a vyzývá k džihádu. Největší prostor dostávali v denících al-Watan a ar-Rijád. Nejznámější z nich, Mansúr an-Nuqajdán, si získal dobré jméno i ve Spojených státech poté, co v listopadu 2003 po výbuších v Rijádu uveřejnil v New York Times článek, podle kterého oficiální linie saúdského islámu plodí náboženský extremismus a násilí. An-Nuqajdán byl nicméně kvůli svým kritickým článkům nejprve propuštěn z listu al-Watan a později mu byl pod výhrůžkou zatčení a zabavení cestovních dokladů zakázán přístup i do jiných periodik. Hlas an-Nuqajdána byl o to zajímavější, že sám

¹⁵⁶ Dekmejian, „The Liberal Impulse in Saudi Arabia“, 405.

¹⁵⁷ Rasheed Abou-Alsamh, „The Good That's Coming From Sept. 11“, *Arab News*, September 13, 2002.

býval neosalafistou, který si odseděl několik let ve vězení za podpálení prodejny se západními videokazetami v roce 1992. V 80. letech se ve své rodné Burajdě přidal k hnutí náboženských puristů, kteří opustili své rodiny, obsadili jednu čtvrť, kde žili a kde si také založili vlastní školu. Většina z nich odmítala vidat svoje příbuzné, protože je považovala za málo zbožné.

V květnu 2003, jen několik dní po bombových útocích v Rijádu, uveřejnil své kritické názory také Chálid al-Ghannámí. V článku nazvaném „al-Insán wa 'l-watan ahamm min Ibn Tajmíja“ (Člověk a národ jsou důležitější než Ibn Tajmíja) si vzal na mušku především Ibn Tajmíju, důležitý ideologický zdroj salafijského hnutí. Ke kritikům °Abd al-Wahhábovy doktríny se v posledních letech přidal i °Abdalláh al-Hámid. °Abd al-Wahhábovo učení neváhal označovat za karikaturu salafíje a začal vyzývat k oživení skutečné salafíje ve smyslu reformismu Egypt'ana Muhammada °Abdo.

Další část liberálních intelektuálů volajících po otevřené debatě týkající se interpretace islámu se stala obětí čistky, kterou na popud oficiálního náboženského establishmentu provedla saúdská vláda poté, co ji °ulamá' v roce 2003 podpořili v jejím tvrdém zákroku proti militantním islamistům. O svoje místo přišli například Dá'úd aš-Širján, saúdský novinář, který měl pravidelný sloupek v deníku al-Haját, Husajn Šubukší, který psal pro noviny °Ukáz, a Džamál Chašudží, vlivný šéfredaktor deníku al-Watan s bohatými novinářskými zkušenostmi ze Súdánu, Afghánistánu, Alžírsku a mnoha dalších míst. Chašudží napsal několik článků napadajících salafijskou doktrínu a náboženskou policii a vysloužil si tím fatwu několika duchovních, kteří volali po bojkotu jeho novin. Chašudží proto přijal místo poradce prince Turkího al-Fajsala, který byl později jmenován velvyslancem v Londýně. Byla to jasná známka toho, že liberálové svým napadáním Ibn Tajmíji a zpochybňováním morální legitimacy islamistické ideologie překročili únosnou mez a že vláda i nadále není ochotná znepřátelit si přívržence salafíje. Chašudží, sloužící jako další důkaz vládní strategie zacházení s „liberály“, po svém přesídlení do Londýna začal obhajovat režim, který kdysi kritizoval a v rozhovoru pro BBC dokonce popřel, že v Saúdské Arábii byl někdy někdo mučen. Nutno ovšem dodat, že v prostředí, kde lidé jako on žijí pod neustálou hrozbou náboženských dobrozdání volajících po jejich smrti a kde se riziko týká i jejich rodin, není na místě moralizovat nad podobnými „sebeobrannými“ mechanismy.

Druhou část liberálního hnutí tvoří reformisté zaměřující se především na změnu stávajících politických poměrů. Většina z nich, včetně dvou ústředních postav °Abdalláha al-Hámida a °Abd al-°Azíze al-Qásima, původně patřila k sahwistickému hnutí. Po svém propuštění z vězení se soustředili na pokus začlenit pojmy jako občanská společnost, lidská

práva a demokracie do kontextu islámského práva. Spolu s dalšími liberály jako je Muhammad Sa'íd Tajjib nebo Matrúk al-Fálih vytvořili v roce 2002 koalici, která se začala zasa-
zovat o postupnou politickou transformaci. Zlepšily se i jejich vztahy s režimem. Korunní
princ °Abdalláh se s nimi setkal v lednu 2003 a v červnu téhož roku zahájil sérii tzv. Národ-
ních dialogů (*muntadijât al-hiwár al-watani*), které měly otevřít celonárodní debatu o změn-
ách v zemi. První konference se v Rijádu zúčastnilo asi 30 zástupců různých směrů
saúdského islámu – zhruba třetinu tvořili zástupci sahwistického hnutí, zastoupen byl i
oficiální náboženský establishment, sunnitští příslušníci málikovského a šáfí°ovského madh-
habu z Hidžázu a °Asíru i ší'ité z Nadžránu a Východní provincie. Zamýšleným cílem roz-
hovorů bylo nahradit koncept džihádu, jakožto jednotícího prvku saúdské společnosti,
myšlenkou nacionalismu (*watanija*). Tento pokus se ale namísto plodné výměny názorů mezi
vládnoucí rodinou a různými společenskými silami proměnil v nekonstruktivní rozhovory,
které měly za cíl pouze odvrátit frustraci jiným směrem. Netřeba dodávat, že v kontextu
všemožných regionálních krizí to nebyl příliš složitý úkol. Vzájemné vztahy se zhoršily
během března 2004, kdy bylo znovu zatčeno 13 čelních představitelů koalice a po nich i jejich
obhájci. Stalo se tak poté, co uveřejnili svůj koncept konstituční monarchie a založení
nezávislé organizace na ochranu lidských práv. Většina jich byla propuštěna poté, co se
zavázala, že už svoje názory nebude hlásat na veřejnosti.

Tento reformní impuls aktivizoval i některé saúdské ženy. Například Hajja al-Máni° ve
svém článku uveřejněném v deníku ar-Rijád vyzvala k začlenění žen do Poradního sboru, aby
se mohly podílet na formulaci a realizaci politiky, která se bezprostředně dotýká jejich životů.
Větší míru uvolněnosti panujících stavů je možno doložit i reklamní kampaní, kterou vedla
saúdská největší a nejstarší bankovní instituce – Národní obchodní banka. V jedné z jejích
televizních reklam byla zobrazena mladá usmívající se žena, která svému otci vysvětlovala,
jak platit účty pomocí bezhotovostního platebního styku. Podobná reklama byla v zemi, ve
které ženy nesměly až do začátku 60. let navštěvovat školy a ještě donedávna se ani nesměly
objevovat na televizních obrazovkách, převratnou událostí.

V roce 2004 vypukl skandál poté, co na ekonomickém fóru v Džiddě měla úvodní slovo
bohatá saúdská podnikatelka Lubná al-°Ulján. Během proslovu týkajícího se budoucího
směrování země si „nevšimla“, že se jí z hlavy svezl šátek. Toto opominutí mělo za následek
hněvivou reakci duchovních, kteří to označili za hříšný úpadek mravů. Stojí za povšimnutí, že
časopis Time tuto saúdskou multimilionářku v roce 2005 zařadil mezi 100 nejvlivnějších lidí
planety. Ve stejném roce vzbudila poprask i oblíbená televizní hlasatelka Ranja al-Báz, která

si pozvala reportéry, aby si natočili její potlučený obličej poté, co ji ztloukl manžel. Tento krok pomohl utiřit konzervativní kritiky některých reforem včetně zákona zajišťujícího ženám vlastní doklady. Dnes se dokonce začíná pomalu hovořit i o tom, že by ženám mělo být dáno právo řídit. Takovýto názor má podle průzkumů většina saúdské společnosti a v jeho duchu se vyjadřuje například i králova dcera °Ádila.

Umění jako prostředek vzdoru

Odpor vůči některým praktikám v zemi vychází tradičně i z řad saúdských literátů. Snad nejkritičtější hlas vůbec představoval Abd ar-Rahmán Muníf (1933-2004), syn saúdského otce a irácké matky narozený v Jordánsku a jeden z nejvýznamnějších arabských spisovatelů 20. století. Ve své pentalogii souborně nazvané *Města ze soli (Mudun al-milh)* na pozadí začátků ropného průmyslu popisuje přeměnu Arabského poloostrova ze země beduínů v království ovládané kleptokracií. Fiktivní dějiště své knihy sice nazval jinak, všichni ale věděli, že popisuje zemi, která ho v roce 1963 zbavila občanství a vykázala do exilu. Muníf se ve svém díle připojil k hlasu těch, kteří vybízeli vládu k tomu, aby přijala ústavní limity své absolutistické vlády. Když Muníf v lednu 2004 zemřel, pokusila se vládnoucí rodina jeho příbuzné podplatit a umlčet jejich kritický hlas. Tato nabídka byla odmítnuta a Munífova rodina trvala na navrácení občanství. To ale na oplátku odmítla přijmout saúdská strana.¹⁵⁸

Dnes podobné osudy zažívá také další saúdský literát, akademik a politický analytik Turjí al-Hamad (n. 1952), jehož jméno se rovněž objevilo pod několika peticemi vyzývajícími vládu k reformám. Tento v Jordánsku narozený potomek saúdských obchodníků původně z Qasímu se v dětství přestěhoval do Dammámu a později získal doktorát na univerzitě v Jižní Karolíně. Roku 1995 předčasně opustil svoje místo na Univerzitě krále Saúda a začal se plně věnovat literární činnosti. Al-Hamad se nejvíc proslavil svojí úspěšnou trilogií vydanou na konci 90. let v Bejrútu a souhrnně nazvanou *Atjáf al-aziqqa 'l-mahdžúra* (Přízraky opuštěné uličky), jejíž jednotlivé části jsou pojmenovány *al-°Addáma* (název čtvrti v Dammámu), *aš-Šumajsí* (název čtvrti v Rijádu) a *al-Karádib* (název věznice v Džiddě). Jejich ústřední postava Hišám al-°Abir v nich prochází převratným vývojem Saúdské Arábie na přelomu 60. a 70. let, vstupuje do tajné protivládní organizace ovlivněné baasistickou ideologií a později je zatčen a uvězněn při pokusu uprchnout do Libanonu. Další témata trilogie odkrývající mnohé rozpory saúdské společnosti se rovněž točí kolem sexuality a vlivu náboženského extremismu. Jeho knihy jsou zakázány v Saúdské Arábii, Bahrajnu a Kuvajtu a musí tam být pašovány.

158 AbuKhalil, *The Battle for Saudi Arabia*, 34.

Kromě toho mu vynesly vydání několika odsuzujících rozsudků od náboženských učenců vinících ho z odpadnutí od víry (*takfír*). Na seznam „odpadlíků“ ho umístila i organizace al-Qá'ida. Al-Hamad i přesto nadále žije v Saúdské Arábii a pod ochranu ho dokonce na nějaký čas musel vzít sám král Abdalláh. Zatím poslední al-Hamadův román, který vyšel v arabštině v roce 2005 pod názvem *Rih al-džanna* (Vítr z ráje), pojednává o útocích z 11. září a životech čtyř z jejich pachatelů. Al-Hamad se ve svém díle snaží především saúdské mladé generaci ukázat, že největší nebezpečí pochází ze saúdské společnosti a její interpretace islámu a ne zvenčí. V jednom z rozhovorů mimo jiné prohlásil:

Pokud učíte lidi, že jste naprosto odlišní, že jste naprosto výjimeční, že nepatříte do tohoto světa, že svět se proti vám jistým způsobem spikl a že každý čeká na příležitost napadnout vás, jaké to pak má následky? Vytváříte tím výbušnou mentalitu, velmi nepřátelskou mentalitu. Jak za takovéto situace můžete mít demokracii? Jako první musíte použít vzdělávací systém k šíření odlišných hodnot, lidských hodnot.¹⁵⁹

O nesouhlasu s pomalým postupem reforem a převahou některých „středověkých“ tradic svědčí i značná obliba pravidelného saúdského satirického sitcomu *Táš má táš* (volně přeloženo To je toho!). Ten je vysílán vždy během islámského postního měsíce ramadánu a během toho posledního na podzim roku 2006 odvysílal už 14. sezónu. Jedna jeho epizoda nazvaná „Teroristická akademie“ si tehdy dokonce vysloužila plamenná kázání v mešitách a rozčilení duchovních. Ti ve svých fatwách dokonce divákům zakázali pořad sledovat. Saúdstí radikálové jeho tvůrcům rovnou pohrozili smrtí. Autoři seriálu si ve zmíněné epizodě totiž dělali legraci z nábory mladých mužů k teroristickým akcím a měli se tak dopustit „zesměšnění“ náboženství. V jedné scéně učitel například předváděl sebevražedný pás a uklidňoval přitom své žáky tím, že ho použil už devětkrát a že to ani moc nebolí. V jiné scéně zase v pozadí stojí usmívající se dlouhovlasá blondýnka, kterou mají studenti „vyhrát“ po provedení útoku. Jiná epizoda zesměšňující pro změnu saúdskou náboženskou policii se sice na televizní obrazovky kvůli cenzuře podle očekávání vůbec nedostala, přesto ale pronikla na internet a vzbudila ještě větší pozornost. Jindy zase oba hlavní představitelé řešili, jestli ženy mají právo jezdit na oslech, a pokud ano, tak jestli by to neměly být pouze oslice. Jejich radikálnější smýšlející známí jim na to namítli, že žena jedoucí na oslu musí být schována pod plachtou a na svět se smí dívat jenom malou škvírou. Celá epizoda se pak uzavírá konstatováním, že všem těmto problémům by se dalo vyhnout jednoduše tak, že by se ženy donutily k životu v uzavřených „ženských“ městech a že by své manžele potkávaly pouze jednou týdně. Ačkoliv saúdská náboženská policie tento sitcom z duše nesnáší, přesto jeho

159 Viz Neil MacFarquhar, „Saudi Reformers: Seeking Rights, Paying a Price“, *New York Times*, June 9, 2005.

vysílání nadále pokračuje. Je to zřejmě proto, že komedie je považována za přijatelný a bezpečný ventil společenských, regionálních a dalších frustrací obyvatelstva. Seriál má tak dnes rekordní sledovanost a jeho tvůrci a hlavní protagonisté i nadále čelí hrozbám smrti.

O uvolňujících se poměrech v zemi svědčí i to, že v listopadu roku 2006 byl do kin v Zálivu uveden první saúdský celovečerní film s názvem *Kajfa 'l-hál* (Jak se vede) vyrobený produkční společností Rotana patřící princí al-Walídovi ibn Találovi. Film pojednává o zápase mezi umírněností a náboženským extremismem v jedné saúdské rodině. A byť se v samotné Saúdské Arábii kvůli zákazu kin na plátna nedostal, je mimořádný i tím, že se v něm objevuje první saúdská herečka, Hind Muhammad, a navíc nezahalená. V průběhu posledních dvou let tomuto filmu předcházelo uvedení několika prvních saúdských krátkých filmů a dokumentů, které se nebály dotýkat ani nejcitlivějších témat. Film režiséra °Abdalláha al-Muhajsina s názvem *Zalál as-samt* (Stín ticha) například pojednává o vládním útlaku, zatímco *Cinema 500 km* líčí cestu jednoho muže do Bahrajnu, aby se v kině mohl podívat na film.

Liberální islamismus, islámský liberalismus

11. září mělo ale ještě jeden dopad. Vášnivá protisaúdská kampaň, která se rozhořela v západním tisku, způsobila v zemi nemalé trauma. Podle některých pozorovatelů dokonce ani není přehnané tvrdit, že Saúdská Arábie je po Spojených státech druhou zemí, která byla tragickými událostmi z roku 2001 poznamenána nejvíce.¹⁶⁰ Celý kontext významně přispěl ke zrodu národního uvědomění a pocitu jednoty vůči nepřátelství vnějšího světa. Saúdští Arabové se setkávali s nevráživým a diskriminačním zacházením, když chtěli například jet do Spojených států studovat či pracovat. Vnější svět mezi nimi nečinil rozdíly, a tak si i oni paradoxně začali uvědomovat svoji rodící se národní identitu a v několika případech byli schopní krátce vystupovat jednotně.

Někdejší radikální šejch al-Hawálí nejprve 15. října 2001 zaslal otevřený dopis prezidentu Bushovi, ve kterém vyjádřil svoji připravenost žít v míru se Západem, pokud ten „přestane napadat islámský svět“. V dubnu 2002 se pak al-Hawálí, al-°Awda a Násir al-°Umar spolu s dalšími 150 Saúdskými Araby podepsali pod petici s názvem „Na jakém základě spolu můžeme vycházet“ (°Alá ajji asás nata°ájaš).¹⁶¹ Text byl reakcí na otevřený dopis podepsaný 60 americkými intelektuály – včetně Samuela Huntingtona a Francise Fukuyami –, kteří v něm

160 Viz například John Peterson, *Saudi Arabia and the Illusion of Security* (London, New York: Oxford University Press, 2002), 59.

161 Text al-Hawálího dopisu viz jeho stránky www.alhawali.com. Druhá petice byla zveřejněna například na www.islamtoday.net.

morálně ospravedlňovali vládní „válku proti teroru“. Saúdský manifest vyzval k mírovému soužití se Západem a vyjádřil připravenost dialogu s americkými protějšky. To, že se pod tuto petici podepsali Saúdští Arabové reprezentující široké spektrum společnosti a zastupující téměř všechny politické proudy, bylo zcela bezprecedentní. Jedinou nezastoupenou skupinou byli saúdští ší'ité, kterým byla pravděpodobně proti mysli účast šejcha al-Džibrína, jejich tradičního radikálního odpůrce.

Do této otevřené debaty se pak vložili zastánci džihádistického-salafijského proudu. Jako „řádní“ zastánci °Abd al-Wahhábovy ortodoxie a principu *al-walá' wa 'l-bará'* (nejčastěji interpretováno jako loajalita k muslimům a odpor vůči nevěřícím) napadli obsah petic a za jejich podporu odsoudili i al-Hawálího a al-°Awdu. K tomu se přidaly mnohé diskuze na internetu, které oba muže obviňovaly z poraženectví (*inhizámíja*). Tento tlak byl tak silný, že oba podepsali objasňující manifest, ve kterém v podstatě vyvrátili všechny argumenty a zásady obsažené ve svém předchozím textu. Stejným způsobem pak uveřejnilo svoje vyjádření několik dalších sahwistů oznamujících stažení svého podpisu z původního manifestu. Aféra kolem těchto manifestů se stala prvním otevřeným bojem mezi dvěma hlavními proudy saúdského islamismu o nadvládu nad jediným historicky legitimním islamistickým hnutím v Saúdské Arábii – hnutím sahwa.

Nicméně i tak je tento jev, kdy se spojí islamistický a liberální reformismus v jednotné hnutí usilující o kompromis mezi demokracií a islámem, typický pro postislamistickou éru a můžeme ho pozorovat například i v Egyptě v případě strany *Wasat*. Oba případy ovšem jasně ukázaly, že získávání širší podpory na tak silně polarizovaných politických kolbištích Blízkého východu je krajně ošidné. Egyptská strana byla vystavena nedůvěře liberálů, obvinění z oportunistu ze strany islamistů a konečně obavám režimu z možného vzniku úspěšného konceptu. V případě spolupráce saúdských islamistů a liberálů nebyl výsledek příliš odlišný.¹⁶²

Saúdské liberální hnutí se netěší žádným zahraničním zdrojům financování a ve své kampani je proto zcela závislé na vládnoucí rodině, jejíž členové k němu chovají různé postoje. Jejich největším zastáncem je tradičně princ Talál, který ovšem nesmí vykonávat žádnou oficiální funkci a nemá žádnou mocenskou základnu. Otec saúdského miliardáře a investora prince al-Walída ibn Talála nepřestává vyzývat k větší demokracii, konání skutečně svobodných voleb a většímu začlenění žen do společnosti. Na druhém konci spektra stojí princ Nájif, který ještě v roce 2002 vehementně odmítal pluralismus, a dokonce popřel, že by v ze-

¹⁶² Podrobněji ke spojení liberálů a islamistů viz Stéphane Lacroix, „Islam-liberal Politics in Saudi Arabia“, in: Aarts and Nonneman, *Saudi Arabia in the Balance*, 35-56.

mi nějaký liberální – ať už sekulární, či náboženský – proud existoval. Někde uprostřed pak stojí král ʿAbdalláh, který je sice zastáncem reform, otevřené společnosti a odstranění korupce, ale který zároveň naráží na odpor konzervativních větví rodiny. V současnosti je velmi nepravděpodobné, že by saúdská vláda svoje tradiční spojenectví s oficiálním salafijským establishmentem vyměnila za podporu liberálního hnutí, jehož význam zůstává v saúdské společnosti želbohu pochybný. Navíc se reformy a liberalismus nemusí vždy automaticky rovnat demokratizaci – a v případě Blízkého východu to platí dvojnásob. Saúdská Arábie i nadále zůstává autokratickým režimem, který reformy používá pouze k dalšímu upevnění moci.

2.4. Ší'itská opozice

Další významná opozice je tvořena saúdskými ší'ity.¹⁶³ Ti v Saúdské Arábii podle neoficiálních odhadů tvoří okolo 5-10 procent veškeré populace, což v absolutních číslech představuje jeden až dva miliony obyvatel. Většina jich žije a pracuje ve Východní provincii (*aš-Šarqija*), zejména v Qatífu a Ahsá', kde nemalou část tvoří rovněž ší'itští přistěhovalci – především z řad Indů, Pákistánců, Libanonců, Jemenců a Íránců. Většina saúdských ší'itů se hlásí k odnoži zvané *ithná'asarija* (ší'a dvanácti imámů, někdy zvaná rovněž imámovská), která jako legitimního vůdce islámské komunity po smrti Muhammada uznává dvanáctého imáma z potomků Muhammadova zetě a bratrance ʿAlího. Tento dvanáctý imám odešel do skrytu v 9. století. V oblasti Nadžrání na jihu Saúdské Arábie u hranic s Jemenem žije asi 200 tisíc ší'itů hlásících se k ismá'ilíji, která na rozdíl od *ithná'asarije* uznává sedmého imáma. Ší'ité žijí rovněž v Hidžázu a několik tisíc příslušníků komunity zvané „nacháwila“ se nachází v Medíně, pohřbením místě čtyř ší'itských imámů – Hasana ibn ʿAlího, ʿAlího Zajn al-ʿÁbidín, Muhammada al-Báqira a Dža'fara as-Sádiqa a rovněž prorokovy dcery Fátimy, matky dvou imámů, al-Hasana a al-Husajna.¹⁶⁴

Východní provincie je pro saúdskou vládnoucí rodinu nesmírně významná oblast, protože se v ní nachází její životodárné ropné bohatství poskytující přibližně 90-95 procent veškerých příjmů státní pokladny. Právě objevení komerčně využitelných zásob ropy v roce 1938 navždy

163 Více podrobností k saúdským ší'itům viz monografie jednoho z přímých aktérů ší'itského opozičního hnutí: Fouad Ibrahim, *The Shi'is of Saudi Arabia* (London, San Francisco: Saqi Books, 2006). Dále viz Fandy, *Saudi Arabia and the Politics of Dissent*, 195-228, „The Shiite Question in Saudi Arabia“, *Middle East Report* no. 45, International Crisis Group, Amman/Brussels/Riyadh, September 19, 2005, Hamza Al-Hasan, *Aš-š'ī'a fi 'l-mamlaka 'l-ʿarabija 's-su'ūdija* (Bejrút: Mu'assasat al-báqí li ahjá at-turáth, 1993), a Madawi al-Rasheed, „The Shi'a of Saudi Arabia: a Minority in Search of Cultural Authenticity“, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 25, 1 (1998): 121-138.

164 Podrobněji k nim viz Werner Ende, „The Nakhawila, a Shiite Community in Medina Past and Present“, *Die Welt des Islam*, 37, 3 (1997), 263-348.

změnilo tvář nejen Východní provincie, ale i celé Saúdské Arábie. I přesto je východ země se svým ropným bohatstvím, na němž mělo možnost podílet se jen málo ší'itů, jednou z nejhudších částí Saúdské Arábie. Značnou důležitost této oblasti v kontextu opozičního potenciálu dodává i fakt, že leží v těsném sousedství tří států Zálivu s ší'itskou většinou – Bahrajnem (více než 65 procent populace), Irákem (přibližně 60 procent) a Íránem (téměř 90 procent).

Ještě na počátku 20. století žili ší'ité ve Východní provincii v relativně tolerantním prostředí pod osmanskou nadvládou. V roce 1913 se ale dostali pod přímý vliv krále Ibn Sa'úda, zakladatele moderní Saúdské Arábie, a jeho fanatických bojovníků. Králova politika vůči ší'itům nevycházela ani tak z jeho osobního postoje, jako spíše z požadavků radikálních 'ulamá' z Rijádu – představovaných vrchním soudcem Východní provincie 'Abd al-'Azízem ibn 'Abd ar-Rahmánem ibn Bišrem (1868-1940) –, jejichž nenávisť vůči ší'itům byla hluboce zakořeněna v jejich interpretaci islámu. Duchovní požadovali, aby všichni ší'ité přestoupili na „islám“ a z toho důvodu jim také v roce 1926 zakázali jejich náboženské zvyklosti. Ší'itští představitelé museli svoji konverzi osobně provést před Ibn Bišrem a museli slíbit, že nebudou praktikovat svoje obřady. Ší'itům byly také ničeny svatyně a byly jim zapovězeny návštěvy iráckých poutních míst Nadžafu a Karbalá.¹⁶⁵ Několik jich bylo zabito kvůli některým náboženským „přechinům“ jako například kouření či nošení hedvábí. V roce 1929 na ně navíc byla uvalena nová „džihádská“ daň. Její dopad byl o to horší, že se v Zálivu rozpadal tradiční obchod s perlami a celou oblast těžce postihla světová hospodářská krize. Kvůli těmto zhoršeným životním podmínkám, doprovázeným konfiskací půdy a jejím rozprodejem, se nevídané množství ší'itů rozhodlo pro hromadný odchod ze země.

Saúdští salafisté, kteří v zemi ovládají interpretaci islámu, připisují ší'itům dokonce nižší postavení, než jaké mají „lidé knihy“ (*ahl al-kitáb*), tedy křesťané a židé, kteří jakožto monotheisté zauímají trochu lepší pozici. Ší'ité jsou oproti tomu pokládáni za polyteisty a nevěřící. Vina jim je připisována rovněž za pád islámského chalífátu v Bagdádu, invazi Mongolů a smrt mnoha sunnitských duchovních. Ještě donedávna se navíc všichni studenti středních škol v zemi z oficiálních učebnic dovídali, že ší'a je „odpadlická sekta, ve které nacházejí útočiště nepřátelé islámu“, nebo že je to „úkryt pro ty, kdo touží zničit islám či se do něj pokouší zavést dogma židů, křesťanů, zoroastrovců a hinduistů“. Saúdští salafisté také s oblibou šíří středověký sunnitský mýtus, podle kterého ší'cu založil židovský konvertita 'Abdalláh ibn Saba'. Je třeba zdůraznit, že hodiny týkající se náboženství zabírají v učebních osnovách

165 Guido Steinberg, „The Shiites in the Eastern Province of Saudi Arabia (Al-Ahsa'), 1913-1953“, 248-249, in: Rainer Brunner and Werner Ende, *The Twelver Shia in Modern Times. Religious Culture and Political History* (Boston, Leiden: Brill, 2001).

saúdských škol významný prostor a že podobný diskurz měl vliv na celé generace studentů. Výuka ší'itské literatury či historie je oproti tomu zakázána dokonce i ve školách s převažující většinou ší'itských studentů.

Podobný náhled saúdské společnosti pramenící ze salafíjského islámu má na každodenní život ší'itů mnohé negativní dopady. Například maso produkované ší'itskými řezníky se považuje za zapovězené (*harám*), a je tedy pro většinové sunnity nepoživatelné. Ší'ité se jakožto „nevěřící“ ani nesmí ženit s ostatními muslimkami. Ne jejich svědectví je také bran nižší, pokud vůbec nějaký zřetel u soudů. Tato situace vede ší'ity v mnoha případech k praktikování některých jejich náboženských zásad – zejména *taqíje* (zatajování skutečného náboženského přesvědčení) a *intizáru* (vyčkávání). Kvůli zákazu výstavby mešit se ší'itské aktivity tradičně soustředí do míst zvaných *husajníje*, což jsou centra sloužící k náboženským, kulturním a komunitním akcím.

Určujícím zdrojem postoje saúdských salafistů vůči ší'itům je zejména kniha středověkého islámského teologa Ibn Tajmíji (1263-1328) *Manhadž as-sunna fi naqd kalám aš-ší'a wa 'l-qadarija* (Sunnitský způsob kritiky teologie příslušníků ší'ity a qadarije). Salafíja sice trvá na fundamentálních rozdílech mezi sunnity a ší'ity, přesto se ale ve své kritice ší'ity soustředí především na dva základní body, které jí připadají nejprovokativnější: *sabb* (veřejné hanění prvních tří chalífů a Muhammadových druhů a manželék, zejména 'Á'íšy) a *rafđ* (odmítání legitimacy vlády prvních tří chalífů). Je třeba zdůraznit, že saúdstí salafisté si v očích ší'itů nestojí o mnoho lépe. V ší'itské literatuře jsou nejčastěji označováni jako *nawásib* (nepřátelé rodiny Proroka), což se podle ší'itské jurisprudence rovná bezvěrectví.

Ší'ité v zemi již tradičně okupují nejnižší příčku na ekonomickém i společenském žebříčku a jsou obětí systematické diskriminace. Až na malé výjimky jsou rovněž vyloučeni z ozbrojených sil, Národní gardy, téměř všech zaměstnání ve státní správě či dokonce z oblasti civilního letectví. Čestnou výjimku představoval Džamíl al-Džiší, velvyslanec v Teheránu v letech 1999-2003. V současné době mají ší'ité pouze čtyři své zástupce ve 150 členném Poradním shromáždění. Na vládní úrovni nejsou zastoupeni vůbec. Na nedostatečné zastoupení ve všech složkách vlády si stěžují i ismá'ílité z odlehlé provincie Nadžránu. Ti se kromě toho také cítí poškozováni plánovaným usazováním sunnitských beduíňů na svých tradičních územích a špatným zacházením u soudních dvorů a ve školách, které jsou v rukou salafistů. V jednom případě například nadžránský tribunál v nedávné době odsoudil šestnáctiletého ismá'ílijského školáka k trestu smrti za rouhání. Trest byl později zmírněn na 14 let ve vězení a 4 tisíce ran bičem, které měly být postupně vykonány veřejně – vždy 50 ran po dobu 80 týdnů.

Doktrinnální zdroje a ideologický vývoj

Saúdská ší'itská opozice hrála v dějinách země různě významnou úlohu, nikdy ale pro vládnoucí režim a národní bezpečnost neznamenal opravdovou hrozbu. Její vývoj je charakterizován změnou jejího diskursu: v 70. a 80. letech volala po revoluci, militantní akci a extremismu, v 90. letech pak začala požadovat demokracii, pluralismus, zaručení lidských práv a postupné reformy. Tato změna byla více než uvítána vládnoucí rodinou, zvláště když pro ni přišla v tak vypjatých letech, kdy se proti ní po válce v Zálivu začali bouřit i někteří sunnitští 'ulamá'. Existují doklady o tom, že hnutí v posledních letech daleko hlasitěji požaduje větší míru politického zastoupení a práva slavit svoje náboženské svátky. Alespoň tak to formulovala oficiální ší'itská delegace, kterou 29. dubna roku 2003 přijal tehdejší korunní princ a dnešní král 'Abdalláh.

Významný ideologický zdroj našli saúdsťtí ší'ité v organizaci s názvem *Harakat ar-risáljín at-talá'í* (volně přeloženo „Předvoj hlasatelů víry“), ke které se řadí ší'itské skupiny z Iráku, Bahrajnu, Kuvajtu a Ománu. Až do konce 90. let to bylo po straně *ad-Da'wa*, která se pod vedením Muhammada Báqira as-Sadra začala formovat v polovině 50. let v Iráku, druhé největší ší'itské hnutí v arabském světě. Organizace byla založena v roce 1968 v iráckém městě Karbalá pod patronací *mardža' at-taqlíd* (náboženská autorita) ájatolláha Sajjida Muhammada Mahdí aš-Šírázího (1928-2002). Aš-Šírází na konci 60. let uprchl z iráckého Qomu do Kuvajtu a zpět do země se vrátil až po pádu šáha v roce 1979. Ačkoliv saúdsťtí ší'ité uznávali ájatolláha Chomejního jako zdroj politické inspirace, většina ho nepovažovala za náboženskou autoritu, kterou pro ně představoval právě aš-Šírází. Aš-Šírází se od Chomejního lišil také v tom, že upřednostňoval vládu skupiny náboženských učenců před chomejníjovskou ideou vlády jednoho duchovního.

Hlavním cílem organizace bylo zformulovat program, který by ší'itům pomohl vyrovnat se s ideologickými výzvami a vyřešit socioekonomické a politické problémy v době, kdy v oblasti selhávaly sekulární ideologie – především komunismus, baasistický socialismus, násirismus a sekulární nacionalismus. Skutečným vůdcem a teoretikem organizace se stal irácký ší'ita Muhammad Taqí al-Mudarrisí. Kromě něj se mezi užší elitu brzy dostali i významní saúdsťtí ší'ité šejch Hasan as-Saffár a šejch Tawfíq as-Sajf. Šejch as-Saffár vystudoval v iráckém Nadžafu a po obvinění ze špionáže pro Saúdskou Arábii uprchl nejprve v roce 1973 do Qomu a později do Kuvajtu. V roce 1977 se s dalšími vůdčími postavami vrátil do oblasti Qatífu, kde vybíral mladé adepty a posílal je na vyškolení právě do Kuvajtu. Ten byl v té době živnou půdou politického ší'itského islámu v Zálivu a přitahoval studenty i z Bahrajnu a Iráku.

Jako zdroj inspirace pro ideologii organizace sloužily především tři zásadní teorie – učení významného iránského intelektuála ʿAlího Šaríʿatího a jeho výklad doktríny *intizáru* jakožto odmítavého postoje k vládě utlačovatele, vlastní zodpovědnosti za změnu a revolučního stimulu; Mawdúdího teorie *hákimíjat* (svrchovanost Božího zákona) a z ní pramenící učení ájatolláha Chomejního o *velájate faqíh* (vláda duchovního); a konečně učení egyptského radikálního ideologa Sajjida Qutba o *džáhilíji* (úpadku prostupujícím celou muslimskou společnost).¹⁶⁶

Po islámské revoluci v Íránu v roce 1979 představovala saúdská šíʿitská opozice asi nejzávažnější nebezpečí. Na tehdejší události vzpomínají šíʿitští aktivisté jako na *intifádu* (povstání) Východní provincie.¹⁶⁷ Koncem listopadu 1979, na závěr náboženského svátku ʿašúrá' (oslava mučednické smrti al-Husajna), saúdstí šíʿité v Qatífu a Ahsá' pořádali rozsáhlé stávky a demonstrace na oslavu prvního výročí návratu ájatolláha Chomejního do Íránu. Šíʿitský postoj k saúdské vládnoucí rodině v čele s králem Chálidem byl v té době zcela nekompromisní – považovali ji za nezákonnou a nehodlali s ní v žádném případě vyjednávat. O tom jasně svědčilo i jedno z často provolávaných hesel: „*Já Chálid šíl idak, kull aš-šaʿb má juridak*“ (Chálide, ruce pryč od vlády, lidé tě nechtějí!). Do ulice tehdy vyšly desítky tisíc lidí. Saúdská vláda měla navíc v té době plnou hlavu starostí s Džuhajmánovými rebely. Situace na východě se ještě vyostřila poté, kdy arabská sekce teheránského rozhlasu vysílala programy na podporu intifády a založení islámské republiky po vzoru Íránu. Do Východní provincie proto bylo nasazeno 20 tisíc příslušníků Národní gardy a celá událost brzy přerostla v násilné střety, při nichž zahynulo 20 lidí a více než sto bylo zraněno. Tvrdá reakce vlády a vlna zatýkání vedla několik set šíʿitů k útěku do zahraničí. Sám šejch as-Saffár uprchl nejprve do Íránu a později se usadil v Damašku. Vláda pak nicméně ve snaze uklidnit situaci začala do šíʿitských oblastí urychleně přemísťovat masivní investice na zlepšení ekonomické situace. Během let 1980-1985 tak došlo k nevídanému rozvoji – byly vybudovány školy a nemocnice a došlo ke zlepšení dopravního systém.

Zůstává otázkou, do jaké míry byly události inspirovány děním v sousedním Íránu a do jaké míry šlo o výsledek domácích sociopolitických podmínek. V průběhu 70. let se totiž začaly množit stížnosti obyvatel Východní provincie na nenaplněné sliby vlády ohledně rozvojových programů. Zcela katastrofická byla situace například v oblasti vodních zdrojů, kterých dramaticky ubývalo, a běžně také docházelo k výpapkům v rámci vodovodního

166 Podrobněji k této organizaci a její ideologii viz Fouad, *The Shi'is of Saudi Arabia*, 73-104.

167 Podrobnější popis tehdejších událostí viz Toby Craig Jones, „Rebellion on the Saudi Periphery: Modernity, Marginalization, and the Shi'a Uprising of 1979“, *International Journal of Middle Eastern Studies*, 38 (2006): 213-233.

systemu. První nepokoje a demonstrace za zvýšení podílu na ropných ziscích se v Qatífu objevily již v roce 1970. Město bylo tehdy na několik měsíců neprodyšně uzavřeno. V průběhu nepokojů v roce 1979 byla velmi populární karikatura znázorňující velbloudici rozkročenou nad celou Saúdskou Arábií. Velbloudice se krmila na východě země, dojel ji obchodník v západní části království a mléko se dostávalo lenivé postavě posedávající uprostřed – v Nadždu, tradiční baště vládnoucí rodiny a salafije. Počáteční náboženské důvody protestů proto brzy opadly. Zvláště po brutálních zásazích saúdských bezpečnostních složek byly demonstrace motivovány především občanským nepokojem a zlostí namířenou vůči vládě. Překážkou pro úspěšnější formulování požadavků a jednotný postoj ší'itů byl také fakt, že mezi nimi existovaly a dodnes existují zásadní ideologické rozdíly. V Qatífu, kde představují většinu obyvatelstva, se ší'ité hlásí k odnoži zvané „usúljá“, kdežto v Ahsá', kde ší'ité tvoří zhruba polovinu obyvatelstva, převládá „achbárja“. Rozdíl mezi nimi spočívá zjednodušeně v tom, že přívrženci achbárje při zodpovídání náboženských otázek kladou větší důraz na prorocké tradice (v ší'itské věrouce nazývané *achbár*) a Korán, které pokládají za jediný přípustný zdroj Božího práva, a uznávají autoritu svých imámů, kdežto vyznavači usúljje následují autoritu mardža[°] at-taqlíd a řídí se náboženskými dobrozdániami.

Intifáda nicméně pomohla vnitřně konsolidovat ší'itskou komunitu a zdůraznit její kulturní identitu. Jejím nejvýznamnějším následkem bylo přenesení větší úlohy na čistě saúdskou ší'itskou organizaci s názvem *Munazzamat at-thawra 'l-islámíja* (Organizace islámské revoluce).¹⁶⁸ Ta byla založena a ke své činnosti začala využívat média v roce 1975. Na základě aktivizující ideologie organizace Předvoj hlasatelů víry se z ní stalo zastřešující politické křídlo ší'itské opozice, které v 80. letech přitáhlo pozornost mladé generace po celá desetiletí ovlivňované sekulárními ideologiemi. Nová verze ší'itského diskurzu jim ale pomohla lépe vyjádřit nespokojenost za použití nábožensko-politického slovníku. Krátce po intifádě uprchlo vedení organizace – včetně šejcha Hasana as-Saffára a šejcha Tawfíqa as-Sajfa – do sousedního Íránu a založilo si tam své sídlo. V následujících letech pak jejich hlavní činnost spočívala v distribuci knih, pamfletů, časopisů a nahrávek kázání a jejich pašování do Saúdské Arábie. Organizaci se podařilo intelektuálně ovlivnit saúdskou ší'itskou komunitu a změnit tradičně převládající pasivitu v revoluční aktivismus a sociální protest. Tato doba byla proto také spojena s rozsáhlou vlnou zatýkání jejích členů v Saúdské Arábii. Zatýkány byly i ženské aktivistky organizace. Svoje zážitky z vězení popsala v knize *Jawmíjât imra'a fi 's-sudžún as-su'údíja* (Deník ženy ze saúdských věznic) například °Alíja Makkí Faríd. Většina vězňů byla propuštěna v roce 1984 na základě všeobecné amnestie vyhlášené králem Fahdem.

168 Podrobněji k ní viz Fouad, *The Shi'is of Saudi Arabia*.

Na konci 80. let prošla Organizace islámské revoluce zásadní změnou. Vzdala se svých radikálních názorů, přijala mnohem umírněnější tón a začala se soustředit na mírovou přeměnu politického systému. Důvodem bylo přesvědčení jejích vůdců, že iránská revoluční cesta není v jejich případě možná. Dalším důvodem byl vnitřní rozkol v jejích řadách. Po masakru iránských poutníků v Mekce v roce 1987 došlo k menším výbuchům na ropných zařízeních ve Východní provincii. K útokům se přihlásila nová organizace *Hizballáh al-Hidžáz* (Hidžázský hizballáh), která pak zřejmě s pomocí Íránu pokračovala v dalších násilných akcích. Tyto události pomohly jasně vymezit extremistický a umírněný trend mezi saúdskými ší'ity. Ideologická transformace Organizace islámské revoluce spolu s jejím oddělením od Předvoje hlasatelů víry znamenala také snížení vlivu Teheránu a jejího tamního sídla.

K transformaci organizace přispěly jak události v regionu, tak i změny globálních geopolitických podmínek. V červenci 1988 bylo oznámeno ukončení války mezi Irákem a Íránem, což znamenalo konec nadějí na úspěšný vývoz islámské revoluce především na území Iráku. Neméně významnou událostí byl rozpad Sovětského svazu a perestrojka Michaila Gorbačova, s jejímiž myšlenkami se saúdští ší'ité seznamovali zejména prostřednictvím svých poboček v Sýrii. A konečně poslední klíčovou událostí byla válka v Zálivu, následovaná vlnou reforem a ustavením – slovníkem amerického prezidenta George Bushe staršího – „Nového světového řádu“. Krize v Zálivu a celosvětová pozornost médií na tuto oblast poskytla ší'itům příležitost zviditelnit se na mezinárodním poli. Organizace se v roce 1991 přejmenovala na *al-Haraka 'l-isláhija* (Reformní hnutí) s cílem zbavit se revolučního nádechu a snahou začlenit se do politické arény Saúdské Arábie. Nepřímo tak vlastně uznala status quo v zemi.

Až do roku 1993 byly hlavním centrem saúdské ší'itské opozice kromě Damašku především Londýn a Washington. Tam také došlo k prvním kontaktům mezi opozicí a saúdskou vládou, které později vedly k dramatickým změnám. Ve Spojených státech ší'ité také vydávali v angličtině psaný týdeník *Arabia Monitor* a vlivný měsíčník s názvem *al-Džazíra 'l-ʿarabíja* (Arabský poloostrov), který udržoval dobré vztahy s významnými periodiky jako je *Guardian*, *Financial Times* a *Economist*. Měsíčník *al-Džazíra 'l-ʿarabíja* obsahoval články a názory předních ší'itských osobností z řad spisovatelů a myslitelů, jako byl například ʿAbdalláh al-Hasan, Tawfíq aš-Šejch, Hamza al-Hasan a mnozí další.¹⁶⁹ Pobočky na Západě udržovaly úzké kontakty také s organizacemi na ochranu lidských práv, zejména s *Amnesty International* a *Article 19*. Obě se ve svých prohlášeních a výročních zprávách do značné míry opíraly o informace poskytované právě ší'itskými organizacemi. Vládnoucí rodina se s ší'it-

169 K detailnější analýze diskurzu tohoto časopisu viz al-Rasheed, „The Shi'a of Saudi Arabia“, 125-130.

ským mediálním vlivem vyrovnala po svém: zvýšila vlastní přítomnost v médiích a to především na Západě, kde měly zprávy opozičních skupin mnohem škodlivější dopad. Vládnoucí skupina proto skoupila množství mediálních agentur jako například Arab Network of America (ANA), United Press International (UPI) nebo londýnskou Middle East Broadcasting Corporation (MBC).

Ačkoliv většina ší'itských opozičních skupin byla po roce 1993 umlčena či koupena, některé organizace zůstaly aktivní na internetu a dál kritizovaly saúdskou vládu. Nejvýznamnější stránka byla provozována Islámským informačním střediskem al-Haramajn (nezaměňovat se saúdskou organizací stejného jména, která je zodpovědná za šíření salafje po světě a jejíž účty byly kvůli podpoře islámského terorismu zmrazeny krátce po 11. září). Slovo al-haramajn v arabštině označuje dva nejposvátnější islámské okrsky – Mekku a Medínu. Použití tohoto termínu – jenž ve svém oficiálním titulu *chádím al-haramajn aš-šarífajn* (služebník dvou posvátných okrsků) od roku 1986 využívá i saúdský panovník – v názvu internetové domény mělo podkopat saúdskou hegemonii nad islámskými symboly a nahradit ji ší'itským diskurzem. Stránka obsahovala i odkazy na některé další skupiny: Islámské hnutí na Arabském poloostrově (*al-Haraka 'l-islámíja fi 'l-džazíra 'l-^carabíja*), Koalici hidžázských ^culamá' (*Tadžammu^c 'ulamá' al-Hidžáz*), Hidžázský hizballáh (*Hizballáh al-Hidžáz*) a Komisi na obranu lidských práv na Arabském poloostrově (*Ladžnat ad-difá^c 'an huqúq al-insán fi 'l-džazíra 'l-^carabíja*).¹⁷⁰ Stránka organizace al-Haramajn, která dnes již není přístupná, byla registrována v Bejrútu, centru Íránem sponzorovaných ší'itských opozičních skupin. Kromě toho podle průzkumů většina saúdských ší'itů tráví převážnou část času na internetu na íránských arabsky psaných stránkách, které jsou v království většinou zakázány. Jejich majitelé ale často mění domény a uživatelé se rovněž naučili různými způsoby obcházet saúdské cenzory.

Saúdstí ší'ité na počátku 21. století

Hlavním představitelem saúdského ší'itského hnutí je dnes šejch Hasan as-Saffár (n. 1958), kterému se podařilo umlčet projevy radikálnější frakcí. V roce 1990 vydal publikaci s názvem *at-Ta^caddudíja wa 'l-hurríja fi 'l-islám* (Pluralismus a svoboda v islámu), která do značné míry ovlivnila následný politický diskurz ší'itského hnutí. Šejch as-Saffár v ní vybídl k přesunu od revoluční rétoriky a následování příkladu ájatolláha Chomejního k pragmatismu a umírněnějšímu projevu založenému na myšlenkách současného íránského filozofa Abdol

170 Podrobněji k těmto skupinám ale i k internetovým snahám jak opozičních skupin, tak vlády viz Joshua Teitelbaum, „Dueling for *Da'wa*: State vs. Society on the Saudi Internet“, *Middle East Journal*, 56, 2 (2002): 226-227.

Karíma Sorúše. Doktrínální posun v ší'itském diskurzu je symbolizován i as-Saffárovou obeznámeností se západními myšlenkovými koncepty a jejich začleněním do vlastního učení. To je patrné například i z jeho volání po oddělení světských a náboženských záležitostí a po zaručení svobod pro nemuslimy. Propaguje také myšlenku politického systému založeného na svobodných volbách, svobodě slova a volebního práva žen. Na rozdíl od revolučního období se snaží prosazovat myšlenku možného usmíření sunny a ší'yy. Opakovaně k tomu používá příkladu imáma al-Hasana (624-669), který je v ší'itské literatuře zobrazován jako pasivní imám, jenž se vzdal moci na úkor svého rivala Mu'áwíji. Vytvářením paralely mezi Mu'áwíjou a Ibn Sa'údem se as-Saffár pokouší přesvědčit svoje následovníky o tom, že volba mírového dialogu s vládou je nejlepším řešením. V jiné své knize z roku 1996 s názvem *al-Watan wa 'l-muwátana* (Vlast a občanství) se snaží prosazovat národní cítění namísto etnických, regionálních, kmenových, nebo sektářských sentimentů.¹⁷¹

Ší'itská komunita ani dnes není v Saúdské Arábii jednotná. Nejširší podpoře se zřejmě těší as-Saffárovo hnutí. O tom koneckonců svědčí i výsledky voleb do místních zastupitelstev ze začátku roku 2005, kde v místech se ší'itskou většinou jasně zvítězili jeho neoficiální kandidáti. Na zcela krajním okraji spektra stojí saúdský Hizballáh založený v roce 1987 vlivnými šejchy Hášimem aš-Šuchúsem, 'Abd ar-Rahmánem al-Hubajlem a 'Abd al-Džalílem al-Má'a. Tato organizace je rovněž známa pod názvem Stoupenci imámovské linie (*Ansár hatt al-imám*), což je jméno převzaté od skupiny iránských studentů, kteří v roce 1979 obsadili americké velvyslanectví v Teheránu a kteří se persky nazývali *Dánešdžújáne chatte emám*. Na rozdíl od Reformního hnutí zastává saúdský Hizballáh Chomejního princip velájate faqíh a většina jeho členů uznává nejvyššího iránského duchovního vůdce ájatolláha Chamene'ího za svého mardža' at-taqlíd. V roce 1988 a 1989 se organizace kromě útoků na ropná zařízení nechvalně proslavila i vraždou několika saúdských diplomatů v Ankaře, Bangkoku a Karáci. Někteří členové organizace dokonce prošli výcvikem jak v Íránu, tak i v Íránem kontrolovaných táborech v libanonském údolí Biqá' a v roce 1996 se podíleli na přípravě atentátu v saúdském al-Chubaru. Kromě těchto dvou největších organizací doplňovaly spektrum ještě menší skupinky tradicionalistů – jako například šejch Nimr an-Nimr –, kteří hleděli na saúdský režim s nedůvěrou a nehodlali se účastnit žádných rozhovorů o případném usmíření, a pak také liberálů.

Po desetiletích útlaku se v prvních letech 21. století zdálo, že se Saúdská Arábie rozhodla trochu zmírnit svoji brutální kampaň namířenou proti ší'itské komunitě, během níž byly

171 Podrobněji k jeho učení viz například Fandy, *Saudi Arabia and the Politics of Dissent*, 202-225, nebo Fouad, *The Shi'is of Saudi Arabia*.

stovky ší'itů uvězněny, popraveny, nebo poslány do exilu. Iniciátorem otevření dialogu se ší'ity byl vedle celé řady předních ší'itských aktivistů, arabských novinářů a diplomatů, také někdejší saúdský velvyslanec v Londýně Ghází al-Qusajbí. K průlomovým rozhovorům docházelo také se saúdským velvyslancem ve Spojených státech princem Bandarem ibn Sultánem. Saúdská vláda také propustila asi 40 ší'itských politických vězňů a zrušila nařízení, podle kterého nesměli někteří disidenti opouštět zemi. 10. srpna 1993 pak všechny saúdské ambasády po celém světě obdržely královský výnos následujícího znění: „Oznamujeme vám, že ministerstvu vnitra byla vydána velkorysá královská nařízení ohledně omilostnění všech příslušníků ší'itských sekt, kteří se dopustili různých opozičních činů, a ohledně umožnění těm, kteří jsou mimo království, vrátit se v případě zájmu do vlasti.“¹⁷² 20. září 1993 se tak do země po několika letech v exilu v Británii či Spojených státech vrátili čtyři ší'itští opoziční vůdci – Tawfiq as-Sajf, Sádiq al-Džibrán, 'Ísá al-Miz'íl a Dža'far aš-Šájib (ten byl v nedávné době zvolen do místního zastupitelství v Qatífu). Jejich setkání s králem Fahdem v jeho paláci as-Salám v Džiddě i s nejvýznamnějšími princí včetně guvernéra Východní provincie prince Muhammada ibn Fahda vedla k příslibu vlády zlepšit podmínky v ší'itských oblastech země. Na náboženské úrovni proběhla jednání mezi Hasanem as-Saffárem a šejchem Ibn Bázem, vrchním muftím země. Tato událost byla velmi důležitá, protože Ibn Báz si se ší'ity dříve odmítal být i potřást rukou. Hlavní představitelé Reformního hnutí také začali pravidelně přispívat do některých místních deníků jako například dammámského al-Jawm, džiddského 'Ukázu, nebo medínské al-Madíny.

Je důležité zdůraznit, že životní podmínky těchto navrátilců nebyly právě jednoduché. Většina byla odposlouchávána a sledována a často i vyslýchána policií. Velká část se jich proto vzdala politické aktivity, jiní se rozhodli vrátit do zemí, ve kterých žili před tím – zejména Sýrie, Velké Británie a Spojených států. Ší'ité ve Spojených státech se soustředí především kolem washingtonské organizace zaměřené na ochranu lidských práv s názvem Saudi Institute pod vedením 'Alího al-Ahmada, která se v poslední době ale spíše než dění v Saúdské Arábii věnuje vývoji v Iráku a oblasti Zálivu obecně. Londýnská opozice, představovaná zejména Hamzou al-Hasanem a Fu'ádem Ibráhímem, vydává časopis s názvem Saudi Affairs, který prosazuje myšlenku reformu v Saúdské Arábii. Členové Reformního hnutí v Sýrii se věnují téměř výhradně náboženským a intelektuálním aktivitám.

Důležitým bodem zvratu ve vývoji Reformního hnutí byly i útoky z 11. září a dramatická politická změna v Iráku. Pád Saddámova režimu uvolnil prostor pro větší prosazování vlivu

172 Fouad, *The Shi'is of Saudi Arabia*, 190.

iráckých ší'itů, což vzbudilo v Saúdské Arábii značný ohlas. Některé politické kruhy ve Spojených státech se dokonce nějakou dobu domnívaly, že by americká vláda měla podpořit separatistické tendence saúdských ší'itů. Vůdci Reformního hnutí podobné myšlenky ale ostře odsoudili a místo toho zdůraznili nutnost nacionalisticky motivovaných aktivit. 29. dubna 2003 zaslali tehdejšímu korunnímu princovi 'Abdalláhovi petici s příznačným názvem *Šuraká' fi 'l-watan* (Partneři v jednom národě), kterou podepsalo 450 ší'itských duchovních a dalších významných osobností ší'itského politického i kulturního života. Otázka loajality saúdských ší'itů k vládě je palčivý problém. Ší'ité jsou neustále obviňováni z toho, že následují svoje náboženské autority (mardža' at-taqlíd), které žijí v okolních zemích a pro něž jsou ochotní bojovat proti režimu, což se projevilo například v roce 1979. Nicméně smrt nejvýznamnějších mardža' at-taqlíd – zejména Abu 'l-Qásima al-Chu'ího a aš-Šírázího – spolu s tím, že se dosud neobjevil nikdo, kdo by se těšil podobné všeobecné autoritě, vedla ke snížení vlivu této koncepce.

Saúdská vláda zahájila rozhovory s ší'itskou opozicí z několika důvodů. K jejímu úsilí přispělo zejména rostoucí napětí v zemi, trhliny v její legitimitě, transformace Reformního hnutí, ekonomický úpadek, zlepšení saúdsko-iránských vztahů a sílící mezinárodní tlak. Postavení ší'itů pomohl i jejich postoj během války v Zálivu na začátku 90. let 20. století, kdy nevyslyšeli volání Saddáma Husajna a zůstali loajální saúdské vládě. Na základě žádosti guvernéra Východní provincie dokonce šejch Hasan as-Saffár vyhlásil mobilizaci.

Jistá míra uvolňování je vidět i z toho, že vláda v mnoha místech se ší'itskou většinou toleruje slavení náboženských svátků a prodej zakázaných knih na černých trzích. Tento postoj nicméně stále postrádá formální schválení. Saúdský režim rovněž nechal přepsat učebnice, v nichž byli ší'ité vždy označováni za členy heterodoxní sekty, vůči kterým je povinností vést džihád. Většinou je k tomu používán termín *ar-ráfida* (odmítající vládu prvních tří chalífů), případně též *ahl al-bid'a* (lid nepřipustných novot) či *mušrikún* (polyteisté). V novém vydání se již o ší'itech hovoří jako o představitelích pátého madhhabu, právní školy sunnitského islámu. Ší'ité na oplátku přestali vydávat svoje časopisy kritizující vládu. Ovšem ne všechny reakce na probíhající rozhovory byly pozitivní. Například šejch al-Džibrín, člen Výboru nejvyšších 'ulamá', vydal 30. ledna 1994 fatwu, ve které potvrdil svoje dřívější výroky o tom, že ší'ité jsou polyteisté, kteří si zaslouží smrt. Jeho fatwa byla ší'ity interpretována jako pokračující vliv neosalafijských tendencí v zemi, které byly kromě šejcha al-Džibrína reprezentovány zejména Salmánem al-'Awdou a Násirem al-'Umarem. Ti všichni považovali usmíření se ší'ity za vyloučené. Podobně radikální stanovisko zastávaly a propa-

govaly i mnohé náboženské a charitativní instituce, které nebyly pod přímým dohledem vlády. Tradiční salafijští 'ulamá' – včetně členů starší generace jako například šejch Ibn Báz nebo šejch Muhammad al-'Uthajmín – spolu s některými zastánci neosalafijské linie, jako například šejchem Safarem al-Hawálím, zastávali trochu jiné stanovisko. Nedomnívali se, že by ší'ité měli být zabíjeni, vyháněni, nebo násilně obraceni na salafijský islám, protože by to mohlo vést k anarchii a rozkolům. Místo toho upřednostňovali nabádání ší'itů, aby se svého „novotářství“ zřekli dobrovolně.

Iniciativa saúdského režimu byla bezprecedentní – poprvé v moderních dějinách Blízkého východu došlo k tomu, aby vláda vyzvala svoje oponenty k rozhovorům o jejich požadavcích. O to překvapivější se podobná věc může zdát od režimu, který byl do té doby pojímán jako extrémně netolerantní ke svým odpůrcům, zejména z řad ší'itů. Tyto liberální kroky mohly být ale součástí saúdského pokusu vylepšit mediální obraz království na Západě a uvolnit si ruce pro mnohem naléhavější konfrontaci se salafijským radikalismem. Vzájemné rozpory se projeví i později v odlišné interpretaci událostí z poloviny 90. let. Zatímco ší'itská opozice je popisována jako „dohoda“ založenou na „vzájemných rozhovorech“, vláda o tom vždy hovořila jako o „všeobecné amnestii“. Saúdská vláda navíc na ší'itskou opozici nehleděla politickou optikou, ale považovala ji za bezpečnostní riziko. Navíc rigidní salafijské učení, které dělí svět na dva tábory – *ahl at-tawhíd* (vyznavače přísného monoteismu) a *ahl al-bid'a* (lid nepřijatelných novot) – a které netoleruje další směry islámu, jen stěží umožní nějaké širší začlenění ší'itů do systému. Takový krok by vyžadoval vynaložení ohromného úsilí z obou táborů. Nicméně strach z případných následků brání vedení obou stran v tom, aby se jakkoliv dotkli hluboce zakořeněných rozporů. Ší'itská komunita si je navíc dobře vědoma toho, že pokračování těchto pozitivních trendů, ale i její bezpečnost jsou úzce provázány s přežitím režimu, který v současných podmínkách jediný dokáže tišit nejextrémnější složky společnosti.

2.5. Regionální a kmenová opozice

Formování národní identity v Saúdské Arábii má tři aspekty. Prvním je konsolidace jádra národa kolem vládnoucí rodiny. Té se úspěšně podařilo zajistit si moc prostřednictvím významné sítě tradičních vztahů založených na rodinném, kmenovém, regionálním a náboženském původu. Druhým se stal vývoj institucionálního rámce státu na základě bujení byrokratického aparátu, který byl usnadněn ropným bohatstvím. Stát tak využil zaměstnávání a rozdělování výhod jako nástroj k vytvoření národního povědomí. Třetím aspektem tohoto

procesu je vytvoření národní politické kultury, která je do značné míry založená na dědictví Nadždu, jeho tradicích (nejpatrněji viditelných na způsobu odívání) a specifické verzi islámu. Konsolidace moci tak byla dosažena vytvořením národní homogenity.¹⁷³

Systém stratifikace politické elity je určován Nadždským kmenovým systémem spoje-nectví. Nejblíže vládnoucí rodině stojí kromě náboženské elity rozvětvené linie příbuzenstva, po nich následuje vrstva *qabalí* (příslušníci rodin „čisté“ nadždské krve) a *chadarí* (obyvatelé Nadždu s méně „čistou“ krví). Obyvatelé ostatních oblastí království jsou tedy v mnohém smyslu považováni za druhořadé.¹⁷⁴ Kromě komplikované sňatkové politiky, loajality oficiálních duchovních a podpory kmenů a vzdělaných administrativních elit se vládnoucí rodina ve své vládě spoléhá především na bohaté obchodní kruhy. Obchod v Saúdské Arábii ovládá asi pět desítek rodin (mezi nimi například Džamdžún, ibn Mahfúz, Háfíz, ar-Radžhí, az-Zamíl a další). Většina podporuje vládnoucí rodinu ze strachu, že by její pád nezbytně vedl k nastolení fundamentalistického salafijského státu. Nicméně některé rodiny – zejména ty z Džiddy – se dodnes nevzdaly myšlenky na nezávislý hidžázský stát. Za tím účelem došlo k neúspěšnému pokusu o převrat již v roce 1969 a hidžázští obchodníci jsou také podezíráni z podpory Džuhajmánových rebelů v roce 1979. Mimoto se například nadace *al-Furqán*, založená bývalým saúdským ministrem ropy Zakí Jamáním, věnuje systematickému vyzdvihování kulturní jedinečnosti Hidžázu a publikaci knih o významu nejrůznějších hidžázských duchovních a myslitelů. Měsíčník *al-Hidžáz* vycházející v Londýně zase bez rozpaků oživuje myšlenku nezávislého hidžázského království a publikuje články napadající wahhábickou tradici.

Jednotný saúdský národ?

Každý obyvatel Saúdské Arábie si s sebou nese více než jednu identitu. Ta je navíc v společenském i politickém smyslu dynamickým fenoménem. Jednotlivci se identifikují na základě teritoriální příslušnosti (Nadžd, Hidžáz, °Asír atd.), náboženské či sektářské příslušnosti (sunnita či ší'ita v širším slova smyslu) a konečně kmenové příslušnosti. To, která složka převládá, je mnohdy určováno momentálními okolními podmínkami. Občas je dokonce nutné svoji identitu popřít. O vzájemném vztahu jednotlivých regionů si lze udělat obrázek z celé řady stereotypních představ. O obyvatelích Ahsá' se tak například traduje, že jsou vzpurní, utlačovaní, pracovití a nacionalističtí. Obyvatelé Hidžázu jsou zobrazováni jako obchodníci, nervózní, pohostinní, družní a umělecky založení. Obyvatelé Nadždu jsou zaostalí, koncer-

173 K otázce vytváření národní identity viz zejména Mai Yamani, *Changed Identities: The Challenge of the New Generation in Saudi Arabia* (London: Royal Institute of International Affairs, 2000), 29, 31 a jinde.

174 Mai Yamani, *Cradle of Islam: The Hijaz and the Quest for an Arabian Identity* (London: I.B. Tauris, 2004), 165.

vativní a lakomí a ti v °Asíru jsou nejčastěji chudí, bezelstní, nevzdělaní a štedří. Ačkoliv jsou samozřejmě podobné stereotypy nepřesné a nepostačující, názorně odrážejí smýšlení saúdských obyvatel. Nejvyhranější vztah již tradičně panuje mezi obyvateli Nadždu a Hidžázu. Obyvatelé Hidžázu jsou díky své etnografické různorodosti vzniklé bohatými kontakty s okolním i vzdálenějším světem často nazýváni *baqájá hudždžádž* (zbytky po poutnících) či *tarš al-bahr* (naplaveniny z moře), obyvatelé Nadždu pak *badú* (beduíni) nebo *šurúq* (ti z východu). Vnitřní diverzita je rovněž patrná z existence různých dialektů, specifických náboženských rituálů a oblečení. Nejpatrněji se přetrvávání společenských hranic projevuje v řídkosti manželských svazků mezi obyvateli jednotlivých regionů.¹⁷⁵

Saúdská Arábie je administrativně rozdělena do 13 provincií. Islamisté ve většině případů pocházejí z oblasti Nadždu a to především z provincie Qasím, která se v 19. století ocitla mezi dvěma regionálními mocenskými centry: saúdským Rijádem a rašídovským Há'ilem. Ostatní části země – hlavně relativně kosmopolitní Hidžáz, jenž obývají staré vznešené rody, a ší'itský východ – jsou k islamistickému aktivismu inspirovanému salafijou zpravidla velmi rezervované. Navíc si stěžují na to, že vláda provádí pozvolnou politiku „nadždizace“ (*sijásat at-tandžíd*), která má za cíl potvrzení nadvlády tohoto regionu. Někdy je to interpretováno v duchu chaldúnovského diskurzu jako svár mezi městskou civilizací Hidžázu a Ahsá' na jedné straně a beduínskou společností z Nadždu na straně druhé.¹⁷⁶ Asi nejintenzivněji si vlastní identitu pěstují obyvatelé Hidžázu, kteří cítí úzkou provázanost s nejposvátnějšími místy islámu. Tento jejich původ jim mnohdy dodává pocit „vyvoleného lidu“, zajišťuje jim speciální postavení v očích většiny muslimů a zároveň je odcizuje od saúdského státu.¹⁷⁷

Během staletí si Hidžázané také vypěstovali celou řadu specifických rituálů a ceremonií, které slouží k posílení jejich pocitu kulturní nadřazenosti a zároveň vyvažují jejich politickou a ekonomickou podřízenost panovníkům z Nadždu. Na tyto jejich rituály pohlíží většina duchovních s nelibostí, protože je považuje za nepovolené novoty. Jedná se zejména o *mawlid* (oslavu Prorokových narozenin) a *hawl* (vzpomínkovou ceremonii pořádanou ve výročí úmrtí člena rodiny, která rovněž zahrnuje velebení Proroka). Romantizování hidžázské minulosti navíc představuje implicitní hrozbu legitimitě saúdského státu. Obyvatelé Hidžázu si v dějinách země po jistou dobu udržovali určitou formu vlivu, protože v počátečních fázích sjednocování státu se o ně Saúdové opírali kvůli jejich administrativním zkušenostem. Jejich nadvláda ve státní správě ale skončila se smrtí krále Fajsala v roce 1975. Jeho nástupci již pak vždy mnohem více inklinovali k obyvatelům Nadždu. Regionalismus mnohdy podtrhuje i to,

175 Fouad, *The Shi'is of Saudi Arabia*, 68-69.

176 Viz al-Rasheed, „The Shi'a of Saudi Arabia“, 129.

177 Viz zejména monografie mekkánské rodačky Yamani, *Cradle of Islam*.

jakým způsobem je v učebnicích dějepisu reflektována historie země. Učebnice často přehlíží dějiny Hidžázu, Āsírú a Východní provincie a zdůrazňována je naopak role Nadždu. Rovněž je oslavována ústřední úloha Ibn Sa'úda v procesu sjednocování kmenů, kterým tak byla dána možnost vrátit se na řádnou stezku islámu. Ibn Sa'úd tak podle této interpretace ze saúdského území vytvořil pevný a bezpečný celek. Cílem takového diskurzu je sjednocení obyvatelstva a pokus vytvořit společnou saúdskou identitu.

I z tohoto důvodu se režim snaží své vztahy s ostatními oblastmi zlepšovat. Usmiřování se šířily již bylo zmíněno. V případě Hidžázu se vláda ve své snaze čelit islamistům rozhodla poskytnout větší svobodu slova i Sajjidovi Muhammadu Āl-Áwí al-Málikímu z Mekky. Toho šejch Ibn Báz v minulosti za jeho obhajobu súfismu označil za nevěřícího a na více než deset let mu zakázal kázání ve Velké mešitě v Mekce. Sajjid al-Málikí během nich totiž praktikoval víru v „přítomnost proroka“ (*al-hadra 'n-nabawíja*), což bylo pro oficiální saúdskou verzi islámu, která veškerý súfismus a ezoteriku považuje za zvrácenost, zcela nepřípustné. Tím, že mu povolila kázání, dala saúdská vláda islamistům i oficiálnímu náboženskému establishmentu jasně na srozuměnou, že její tradiční politika výhradní podpory salafijského islámského monopolu nemusí být tak samozřejmá.¹⁷⁸ Princové Ābdalláh a Nájif se v roce 2004 po smrti Sajjida al-Málikího dokonce zúčastnili i jeho pohřbu. Kromě toho vláda také v poslední době začala více tolerovat i oslavy prorokových narozenin, které tradiční salafija považuje za novotu (*bid'a*).

Poslední skupina, která by v případě krize Saúdské Arábie mohla vytvořit vítěznou opozici a z níž by mohlo vzejít alternativní vedení, je tvořena kmenovými šejchy. Jejich význam byl ale do značné míry snížen přívalem ropného bohatství. Dnes jsou formálními zaměstnanci ministerstva vnitra a jako takoví jsou častými hosty porad (*madžlis*) pořádaných místními guvernéry a mají na starost řešení problémů svých kmenů. Ačkoliv je momentálně opozice organizována především na islamistických základech, je to právě krevní pouto a kmenová solidarita (*asabíja qabalíja*), co po staletí představovalo klíč k ovládnutí Saúdské Arábie. Jednotlivci byli vždy loajální pouze svým kmenům a nikdy se s Arabským poloostrovem neztotožňovali pomocí nějakého národního povědomí.¹⁷⁹ Místo toho byli vždy hrdí na svoji příslušnost ke kmenům Mutajr, Āutajba, Harb, Ānaza, Šammar, či mnoha desítkám dalších. Lojalita k širším jednotkám než je rodina či kmen byla vždy pochybná a nestálá a byla založena výhradně na materiálním základě. Již král Ibn Sa'úd na adresu kmenů údajně prohlásil: „Vytaste před nimi meč a budou poslušné. Zasuňte jej zpátky do pochvy a oni si vám

¹⁷⁸ Viz Dekmejian, „The Rise of Political Islamism“, 642.

¹⁷⁹ Posner, *Secrets of the Kingdom*, 17.

řeknou o více peněz.¹⁸⁰ Stojí rovněž za zmínku, že první opozice, která se postavila saúdskému státu, vzešla právě z podrobených kmenů. Navíc slabina islamistické opozice spočívá právě i v tom, že nemá příliš velké kmenové zastoupení a je silná pouze v okruhu středních vrstev žijících ve městech, nižších státních úředníků, mladších 'ulamá' a islamistických aktivistů.

Tradiční kmenoví vůdci s islamisty sdílejí jedno společné – neexistenci nějaké formální organizace, která by hájila jejich zájmy. Zároveň ale nebyli v dějinách vždy marginalizováni, neboť jejich zájmy se s těmi státními často shodovaly. Navíc je pro ně charakteristická jedna důležitá věc – ačkoliv by si přáli více práv a méně salafije, nezpochybňují legitimitu rodu Ál Sa'údu. Vždy byly také za svoji loajalitu vládnoucí rodině odměňováni systémem dávek, uznáním svého statusu a sňatkovou politikou. Je pravděpodobné, že tento stav se změní pouze v případě, že se důkladně propracovaný systém zhroutí.

Islamistické opozici, ostatně stejně jako samotnému islámu, se kmenové členění společnosti nepodařilo rozložit. Mnoho lidí se navíc odmítá identifikovat jako saúdští občané, protože si sami nárokují mnohem vznešenější původ, než jaký má rodina Sa'údu. I z tohoto důvodu je vládnoucí rodina z některých kmenových pozic často označována za uzurpátory, kteří zneužili kmenové principy a ze země si udělali rodinnou živnost. S cílem obohatit vlastní rodinu si podle podobných hlasů založili stát postavený na světské vládě (*mulk*). Podobnou rétoriku někdy využívají i islamisté, kteří si vytvářejí vlastní alternativní líčení dějin za využití široké palety kulturních symbolů a náboženského jazyka, jež nachází ohlas mezi různými spektry obyvatel. V jejich podání se proto ve spojitosti s Ibn Sa'údem mnohem častěji vyskytuje slovo dobytí spíše než sjednocení a násilí spíše než moudrost.¹⁸¹

Význam, jaký saúdská vládnoucí rodina kmenové struktuře připisuje, můžeme dokumentovat na událostech, k nimž došlo krátce po dvou bombových útocích al-Qá'idy v Rijádu v květnu a listopadu 2003. Vládnoucí rodina se tehdy zcela jednoznačně pokusila veřejně demonstrovat to, že se těší „plné podpoře“ všech kmenových šejchů z oblasti Hidžázu a °Asíru. Během setkání s korunním princem °Abdalláhem a princem Nájífem všichni – ve zcela identických prohlášeních – slíbili svou věrnost vládnoucí rodině.¹⁸² Kmenového významu si jsou dobře vědomy i Spojené státy. Poté co se ukázalo, že většina saúdských únosců z 11. září

180 Citováno dle Wilson and Graham, *Saudi Arabia. The Coming Storm*, 29.

181 Gwenn Okruhlik, „Networks of Dissent: Islamism and Reform in Saudi Arabia“, *Current Affairs*, January 2002, 25. K oficiálním i neoficiálním mytologiím a konkurenčním interpretacím dějin rovněž viz Gwenn Okruhlik, „The Irony of *Islah* (Reform)“, *The Washington Quarterly*, 28, 4 (2005): 154-156, a Madawi Al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia* (Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2002), 188-217.

182 John R. Bradley, *Saudi Arabia Exposed: Inside a Kingdom in Crisis* (New York: Palgrave Macmillan, 2005), 56.

pocházela z velkých hidžázkých a ʿasírských kmenů, rozšířila americká ambasáda v Rijádu na konci roku 2002 vízovou žádost o povinné uvedení kmenové příslušnosti.¹⁸³ Američtí vyšetřovatelé věří, že mnozí ze saúdských únosců byly rekrutováni ve městě Abhá, centru provincie ʿAsír ležící v jihozápadní části země. Tato provincie se pod kontrolu saúdského státu dostala jako poslední. Jednotlivci z této oblasti byli rovněž spojováni s útokem na americkou válečnou loď USS Cole.

¹⁸³ Ibid., 65.

3. Zahraniční vztahy

Naše vazby s ostatními státy světa jsou zájmovými vazbami. Nejsou v tom žádné emoce... Pokud máme na spřátelenou zemi nějaké požadavky a ona nám dá to, co chceme, činí to pro peníze. Nikdo vám nedá nic zadarmo.

Z projevu krále Fahda

Domácí problémy jsou hnacím motorem politické opozice. Nicméně významné popudy ke změnám ve všech zálivových monarchiích tradičně přicházejí i ze zahraničí. Saúdská Arábie má tři zahraničněpolitické priority: národní bezpečnost, hegemonii nad Arabským poloostrovem a vůdčí postavení v islámském světě. Království, z nějž se po válce v Zálivu stala nová významná lokální mocnost, čelí závažným bezpečnostním problémům. Soběstačnost je z politického hlediska složitá a z vojenského hlediska zhora nemožná. Království má 4431 kilometrů dlouhé pozemní a 2640 kilometrů dlouhé pobřežní hranice, které jsou prakticky nekontrolovatelné. Navíc Saúdská Arábie jen obtížně udržuje přátelské vztahy s dosavadními zdánlivými spojenci. V rámci saúdské zahraniční politiky stály po dlouhá desetiletí v popředí zájmu vztahy se Spojenými státy, které se s ohledem na minimální význam Rady pro vzájemnou spolupráci v Zálivu těší roli nejvýznamnějšího bezpečnostního partnera Saúdské Arábie.

V rámci arabského světa se saúdské obavy po několika desetiletích, kdy pro zemi představoval hlavní riziko arabský nacionalismus a zejména násirismus, zaměřily v 90. letech především na Írán, Irák a Jemen.¹⁸⁴ Všechny tyto tři země představují přirozené konkurenty Saúdské Arábie v boji o moc a vliv v oblasti Zálivu a zůstanou jimi i v blízké budoucnosti. Zároveň jsou z hlediska saúdské národní bezpečnosti velmi závažnou vnější hrozbou, protože saúdské vojenské síly nejsou schopny ubránit se samy bez pomoci Spojených států. Saúdská Arábie rovněž čelí zvýšenému riziku z povstaleckých tendencí v Iráku. Neméně závažný je iránský jaderný program a možnost, že by použití zbraní hromadného ničení mohlo přerůst v budoucí hlavní zdroj konfliktu v oblasti Zálivu. Důležitá je rovněž analýza vztahů s Čínou a Ruskem, protože obě země jsou jakožto stálí členové Rady bezpečnosti OSN pro Saúdskou Arábii důležitými partnery.

¹⁸⁴ Podrobněji k trendům v saúdské národní bezpečnosti viz Joseph A. Kechichian, „Trends in Saudi National Security”, *Middle East Journal*, 53, 2 (1999): 232-253.

3.1. USA

Nejdůležitějším aspektem bezpečnostní strategie Saúdské Arábie je její vazba na Spojené státy. Neúspěšné pokusy vytvořit jakékoliv funkční lokální bezpečnostní struktury činí Saúdskou Arábii závislou na Spojených státech jakožto garantovi její ochrany v případě nějakého většího konfliktu s Íránem či Irákem. Je beze sporu, že Saúdská Arábie chce být chráněná a Spojené státy jsou ochotné ji chránit.¹⁸⁵ Saúdští panovníci jsou si totiž velmi dobře vědomi toho, jak atraktivní cíl poskytuje jejich ropné bohatství. Z tohoto důvodu jsou v saúdské optice bezpečnost a stabilita klíčovými parametry při všech strategických úvahách. Šejch Ahmad Zakí Jamání, bývalý saúdský ministr ropy a minerálních zdrojů, to vyjádřil zcela jasně:

Bezpečnost a stabilita ropných zemí mají dalekosáhlý význam nejen pro země samé, ale pro celý svět. [...] Všechny státy světa, ať už producenti, nebo dovozci, mají na bezpečnosti a kontinuitě ropných dodávek společný zájem. Z tohoto důvodu je naprosto nezbytné, aby ruku v ruce bojovaly proti jakékoliv hrozbě narušení míru na Blízkém východě.¹⁸⁶

Ještě v roce 1938 byl Blízký východ obecně považován za britskou sféru vlivu a Washington měl v oblasti jen minimální zájmy. Až poté, co krále Ibn Sa'úda o ropnou koncesi požádalo Německo, Itálie a Japonsko, vyslalo americké ministerstvo zahraničních věcí do Džiddy své diplomatické zastoupení. Když se pak v důsledku druhé světové války dramaticky snížily americké ropné zásoby, ukázalo se, že americké koncese na saúdská ropná pole mají mnohem větší význam, než jaký jim do té doby kdo připisoval. Ze Saúdské Arábie se rázem stala pro americké zájmy klíčová země. Příběh americké přítomnosti v Saúdské Arábii tak sice začíná ropou, ale dějiny vzájemných vztahů jsou mnohem bohatší. Během sedmi desetiletí v Saúdské Arábii žily a pracovaly stovky tisíc Američanů, kteří s sebou přinesli technické znalosti, moderní medicínu, elektřinu a mnoho dalších věcí. Američané tak do značné míry sehráli zásadní úlohu ve formování dnešní tváře Saúdské Arábie s jedinou výjimkou, kterou je náboženství.

Ačkoliv byla Saúdská Arábie v průběhu druhé světové války oficiálně neutrální až do března 1945, měl král Ibn Sa'úd mnohem blíže ke spojencům. V dubnu 1941 například odmítl žádost iráckých sabotérů, aby v Iráku podpořil nacisty inspirovaný převrat. Stejně tak

185 Kromě toho oboustranný obchod mezi Saúdskou Arábií a Spojenými státy dosáhl například v roce 2000 hodnoty 19,3 miliard dolarů, takže na vzájemné vztahy se můžeme dívat i z poněkud jiné perspektivy: „Spojené státy kupují saúdskou ropu a poskytují zemi ochranu a bezpečnost a Saúdská Arábie kupuje americké zbraně, stavební služby, komunikační systémy a vrtná zařízení.“ Citováno z Baer, *Sleeping with the Devil*, 47.

186 Citováno z Martin Harrison, *Saudi Arabia's Foreign Policy: Relations with the Superpowers* (University of Durham: CMEIS Occasional Paper No. 46, 1995), 9.

ignoroval i Hitlerovu žádost, aby Saúdská Arábie povstala na protest proti britskému vlivu. Od roku 1942 také poskytl spojencům letové zóny nad svou zemí. Paradoxní spojení mezi oběma zeměmi začalo slavným setkáním ze 14. února 1945, které proběhlo mezi Ibn Saúdem a americkým prezidentem Franklinem D. Rooseveltem na americké lodi Quincy kotvící na Velkém hořkém jezeře v Suezském průplavu.¹⁸⁷ Oba muži se setkali poprvé a naposledy – Roosevelt zemřel o osm týdnů později. Přesto jejich zhruba pětihodinová rozmluva odstartovala desetiletí vzájemné spolupráce. Oba muži měli také v té době už chatrné zdraví, a Ibn Saúd si proto až do smrti velmi pochvaloval Rooseveltův dar – kolečkové křeslo.

Vzájemné setkání téměř okamžitě položilo základy mnohaleté nostalgické mytologii. Vůdci obou států na toto setkání dodnes odkazují jako na něco dokonalého a nedosažitelného. V roce 2005 tak například společné prohlášení prezidenta Bushe a tehdy ještě korunního prince ‘Abdalláha začíná odkazem na toto setkání, během něhož „předchůdce prezidenta Bushe a otec korunního prince založili pevné osobní pouto, které po celá desetiletí udávalo tón blízkého vztahu mezi oběma našimi národy“.¹⁸⁸

Den po své schůzce s Rooseveltem se král Ibn Saúd v Káhiře setkal i s Winstonem Churchillem. Podle tehdejších záznamů se zdá, že si ho Churchill zpočátku spletl s příslušníkem irácké královské rodiny a symbolicky tak odstartoval odklon Saúdské Arábie od někdejší imperiální říše. Prezident Roosevelt nedlouho poté pod tlakem amerických společností vyhlásil ochranu Saúdské Arábie za národní zájem. V roce 1946 pak Spojené státy výměnou za vojenské vybavení a výcvik získaly přístup na saúdskou leteckou základnu v Zahránu. Ropná koncese udělená společnosti Aramco také znamenala úpadek britského vlivu v Saúdské Arábii. Královo přesvědčení o tom, že Británie podporuje jeho hášimovské rivaly v Iráku a Zajordánsku, vedlo k tomu, že se začal čím dál více přiklánět ke Spojeným státům. V posledních letech druhé světové války pak byli hlavní hnací silou saúdsko-amerických vztahů zaměstnanci Aramca.

Pro saúdsko-americké vztahy jsou významné zejména čtyři skutečnosti.¹⁸⁹ Zaprvé na ropném průmyslu se v Saúdské Arábii podílely téměř výhradně americké firmy, což nebyl případ ostatních hlavních ropných producentů z oblasti Zálivu. Zadruhé postupně

187 Podrobnosti z tohoto setkání se nám zachovaly díky jedinému muži, který znal jeho průběh – plukovníkovi Williamu A. Eddym, který sloužil jako první americký ministerský zplnomocněnec pro Saúdskou Arábii a zároveň během setkání oběma mužům tlumočil. William A. Eddy, *F.D.R. Meets Ibn Saud* (New York: American Friends of the Middle East, 1954). Eddy se narodil v Libanonu v presbytariánské misionářské rodině a po válce nastoupil jako konzultant Aramca a zároveň sloužil jako agent nově vzniklé CIA.

188 „Joint Statement by President Bush and Saudi Crown Prince Abdullah“, Crawford, Texas, 25. dubna, 2005, www.whitehouse.gov/news/releases/2005/04/20050425-8.html, navštíveno 6. prosince 2006.

189 Podrobněji k nim viz Bahgat, „Oil and Militant Islam“, 116-117.

znárodnování ropného sektoru, které v Saúdské Arábii probíhalo od roku 1950 do roku 1980, bylo mnohem bezproblémovější než například v sousedním Íránu a američtí technici a úředníci si ve firmě uchovali výsadní postavení. Zatřetí když se Saúdská Arábie v druhé polovině 90. let rozhodla trochu uvolnit státní monopol ropného průmyslu a přizvat mezinárodní ropné společnosti, její první kroky vedly k americkým firmám. Konečná volba po dlouhých jednáních nakonec padla na firmu Exxon-Mobil, která dostala oprávnění provádět průzkum v saúdských nalezištích v oblasti Zálivu a Rudého moře. A začtvrté Saúdská Arábie po několik desetiletí využívala svoje dominantní postavení na trhu k udržování přiměřených cen ropy, což významnou měrou přispívalo ke stabilizaci světové ekonomiky a v neposlední řadě též k nezanedbatelným úsporám amerických spotřebitelů.

Komunismus rovná se společný nepřítel

Saúdská Arábie ale kromě svého ropného bohatství vzbuzovala zájem Američanů z ještě jednoho významného důvodu – tento hluboce náboženský stát byl skvělou prevencí proti šíření komunismu a sovětským spojencům. Sovětský svaz byl sice vůbec první zemí, která oficiálně Saúdskou Arábii uznala, ale král °Abd al-°Azíz nechtěl mít se Sověty příliš mnoho společného a již v roce 1938 vykázal sovětského velvyslance z Džiddy. Vzájemné diplomatické vztahy mezi oběma zeměmi pak byly obnoveny až v roce 1990. Saúdská Arábie již od 50. let na popud bratrů Dullesových (Allen Dulles pracoval pro CIA, John Foster Dulles pro ministerstvo zahraničí) finančně podporovala egyptské Muslimské bratrstvo proti Násirovi. Saúdský bytostný antikomunismus byl plně v souladu i s tzv. Eisenhowerovou doktrínou, která byla vyhlášena 5. ledna 1957 a jejímž hlavním cílem bylo kontrolovat sovětský vliv v oblasti a vyvažovat rostoucí ambice Egypta. Měla také ekonomicky i jinak pomoci všem státům proti „otevřené agresi ze strany jakéhokoliv národa ovládaného mezinárodním komunismem“. Eisenhowerova doktrína se ale s příliš vstřícným přijetím nesesetkala ani ve Spojených státech, kde Kongres odmítal vyplatit arabským státům Eisenhowerem požadovaných 200 milionů dolarů ročně, ani ve světě. Na Blízkém východě byla slova o „národu ovládaném mezinárodním komunismem“ správně interpretována jako skrytá narážka na Egypt. Stalo se tak v době, kdy Násirova prestiž byla na svém vrcholu.

K této významné saúdské pozici během studené války přispívala i skvělá strategická poloha země. Saúdská Arábie také na rozdíl od Iráku, Sýrie a Egypta nikdy zásadním způsobem neflirtovala se Sovětským svazem. Saúdské protikomunistické aktivity se ukázaly být stěžejními zejména v 70. letech, kdy se Spojené státy vzpamatovávaly z traumatické

vietnamské anabáze. Po ropném boomu z roku 1973 se navíc ukázalo, že Saúdská Arábie nepodporovala mezinárodní antikomunistické aktivity pouze jakožto úlitbu Spojeným státům, jak se často předkládá, ale považovala toto úsilí za nedílnou součást své vlastní národní bezpečnosti. Navíc Washington nebyl s tokem saúdských financí vždy plně spokojen a některé platby mu naopak způsobovaly řadu vrásek. Saúdská Arábie například poskytovala významnou pomoc palestinským skupinám sdruženým v organizaci OOP, kterou tehdy Spojené státy považovaly za teroristickou. Mnoho dalších států, které Saúdská Arábie finančně podporovala, zejména v Africe, také přerušilo svoje styky s Izraelem. Ropné bohatství rovněž pomohlo živit kampaň „sionismus rovná se rasismus“ v Organizaci spojených národů.

Speciální vztah obou zemí dostal další rozměr v letech 1976-1977, kdy budoucí americký prezident George Bush starší pracoval jako ředitel CIA. Během svého funkčního období navázal přátelské vztahy s mnoha členy saúdské vládnoucí rodiny. Velmi úzkou spolupráci zahájil také s šejchem Kamálem Adhamem, ředitelem saúdské zpravodajské služby. Adham byl z jedné čtvrtiny Albánec a ze tří čtvrtin Turek vychovaný na osmanském dvoře. Jeho nevlastní sestra ʿIffā se stala nejoblíbenější a nakonec také jedinou Fajsalovou manželkou. Adham byl velmi schopný vyjednaváč s kontakty po celém muslimském světě a ze svého pobytu v Turecku si odnesl důvěrnou znalost velmocenské politiky. Stal se také mentorem Fajsalových synů princů Turkího, svého pozdějšího nástupce, a prince Saʿúda, saúdského ministra zahraničí.

V roce 1976 došlo k aféře Watergate, která do značné míry omezila aktivity CIA a podřídila je dohledu Kongresu. Z toho důvodu vznikla tajná neformální skupina zemí, která sdružovala USA, Francii, Egypt, Saúdskou Arábii, Maroko a Írán a která byla známá jako *Safari Club*.¹⁹⁰ Informace o ní pronikly na veřejnost až po íránské revoluci. Jejím hlavním tvůrcem byl horlivý bojovník studené války Alexandre de Marenches, šéf francouzské obdoby CIA (Service de Documentation Extérieure et de Contre-Espionnage). Klub své první setkání uspořádal v roce 1976 právě v Saúdské Arábii. Každý z účastnických států s sebou přinesl odlišné schopnosti – Francie poskytovala zejména technickou výbavu, Egypt a Maroko zbraně a lidskou sílu, Saúdská Arábie finance. Vztahy mezi saúdskou a francouzskou tajnou službou byly natolik dobré, že saúdská vláda v roce 1979 neváhala a povolala právě Marenchese na pomoc během svých problémů s Džuhajmánem al-ʿUtajbím.

Hlavním účelem *Safari Clubu* bylo předávat si zpravodajské informace a společně čelit so-

190 Podrobněji k dějinám *Safari Clubu* viz například Joseph J. Trento, *Prelude to Terror. The Rogue CIA and the Legacy of America's Private Intelligence Network* (New York: Carroll&Graf Publishers, 2005), 99-106, či Bronson, *Thicker Than Oil*, 132-136.

větškému vlivu po celém světě, zejména v Africe. Součástí plánu bylo rovněž to, že financování některých tajných aktivit americké zpravodajské služby převezme Saúdská Arábie. Následně s oficiálním požehnáním George Bushe přeměnil Adham jednu malou pákistánskou obchodní banku s názvem Bank of Credit and Commerce International (BCCI) v největší tajnou celosvětovou finanční síť v dějinách, která se zabývala praním špinavých peněz, financováním tajných operací, podporou terorismu a obchodováním se všemi druhy zbraní. V dobách největšího rozkvětu měla přes 400 poboček a disponovala aktivy ve výši 25 miliard dolarů. V aféře kolem BCCI nechvalně proslul i další syn jednoho z osobních lékařů krále Ibn Sa'úda – Ghajth Pharaon (narozen 1940), dnes významný saúdský investor a obchodník. Po 11. září, kdy se o něj intenzivně začala zajímat FBI, se jeho jméno začalo v americkém tisku objevovat ve spojitosti s neformálním systémem převodu peněz (*hawála*) na účty organizace al-Qá'ida. Kromě toho pozornost vzbudilo i to, že byl spolužákem George W. Bushe během studií na Harvard Business School.

K dalšímu zlepšení vztahů došlo po roce 1979, kdy se po pádu iránského šáha zvýšil strategický význam Saúdské Arábie v oblasti. Navíc se po vstupu sovětských vojsk do Afghánistánu v prosinci 1979 zdálo, že oblast Zálivu je se svými ropnými zdroji v ohrožení. Sovětský vliv byl citelný i v jižním Jemenu, Indickém oceánu a Africkém rohu. Aliance mezi oběma zeměmi byla podpořena i saúdskými investicemi do zbrojního průmyslu. Saúdské výdaje na obranu se zvedly z průměrných 5 miliard dolarů v průběhu 70. let až na 30 miliard dolarů v roce 1984. Téměř polovina zbraní pocházela právě ze Spojených států. Saúdské náboženské aktivity v zahraničí během studené války americkou politickou debatu nikdy příliš neovlivňovaly. Byla to sice neodmyslitelná součást saúdské zahraniční politiky, ale součást, která byla ve Washingtonu považována za okrajovou a navíc mající pozitivní dopad. Po roce 1979 se celá situace změnila. Washington začal saúdské náboženské a kazatelské aktivity podporovat, protože mimo jiné pomáhaly získávat bojovníky do Afghánistánu. Válka v Afghánistánu dramatickým způsobem změnila saúdskou společnost a pomohla vytáhnout na povrch nejpřísnější a nejfundamentalističtější interpretaci islámu. Král Fajsal sice položil základy saúdskoarabského globálního náboženského vlivu, ale i přesto se snažil držet na uzdě výstřelky 'Abd al-Wahhábových následovníků. Král Fahd jim tuto uzdu z politických důvodů zcela popustil a duchovenstvu bylo povoleno krmit saúdskou společnost radikální salafijskou doktrínou. Fundamentalistické názory saúdských dobrovolníků se pak v Afghánistánu smísily s revoluční politickou doktrínou, kterou v 60. letech vyvinuli zejména egyptští představitelé Muslimského bratrstva. Následky právě této „výbušné“ směsi můžeme dnes pozorovat nejen na Blízkém východě.

Reaganova vláda sledovala sovětské potíže v Afghánistánu se směsí nervozity a nadšení. Zemi okupovala téměř stotisícová sovětská armáda, a Washington tak měl vůbec poprvé příležitost utkat se s ní tváří v tvář. Všude jinde, v Etiopii, Angole a na mnoha dalších místech, se oba hlavní aktéři studené války utkávali pouze prostřednictvím svých zástupců. Už v roce 1985 proto aktivity v Afghánistánu polykaly plných 50 procent celého operačního rozpočtu CIA. Spojeným státům se také podařilo dosáhnout toho, že Saúdové přistoupili na systém, ve kterém dorovnávali každý dolar vyplacený Američany na akce v Afghánistánu. Mezi lety 1981 a 1986 se tak rozpočet obou zemí na afghánské aktivity zdesetinásobil ze 120 milionů dolarů ročně na 1,2 miliardy. Tato částka v případě Saúdské Arábie navíc nezahrnuje neoficiální pomoc zprostředkovanou islámskými nadacemi, sbírkami v mešitách a soukromými dary princů. CIA také těžila z toho, že Saúdská Arábie nad tokem svých financí nevyžadovala žádný dohled a saúdští státní představitelé se po jejich osudu nikdy nijak zvlášť nepídili. Zhoubný efekt těchto finančních praktik se pak naplno projevil po 11. září, kdy se rozvířily debaty ohledně saúdského financování mezinárodního terorismu.

Podle oficiální verze začala CIA pomáhat afghánským mudžáhidům v průběhu roku 1980, tedy po sovětské invazi. Ve skutečnosti ale prezident Carter podepsal první direktivu na tajnou pomoc oponentům prosovětského kábulského režimu již 3. července 1979. Navíc islamističtí bojovníci podporovaní Safari Clubem v tu dobu již téměř rok provokovali sovětská vojska a dělali nájezdy na sovětské území. Carterovo rozhodnutí podpořit džihád v Afghánistánu znamenalo významné vítězství pro Kamála Adhama a prince Turkího, dvě hlavní postavy saúdských tajných služeb. Podařilo se jim totiž přesměrovat zlost saúdských radikálů z vládnoucí rodiny na nové dobrodružství v Afghánistánu.¹⁹¹

Vzájemné vztahy obou zemí byly posíleny i začátkem 80. let, kdy vešla v platnost takzvaná Carterova doktrína. Ta vyhlásila neomezený přístup do oblasti Zálivu za životní zájem Spojených států. Podobný plán ovšem předložila už Trumanova vláda. Ta navíc v direktivě známé jako NSC 26/2 vydané Radou národní bezpečnosti předložila plán, podle kterého měly být ropné vrty v případě sovětské kontroly oblasti vyhozeny do povětří. Carterova doktrína rovněž hlásala, že v případě sovětského zásahu do dění v Zálivu mají být do oblasti vyslány americké síly, které by podobné nebezpečí zažehnaly. Jakýkoliv útok na oblast Zálivu začal být považován za přímé ohrožení amerických zájmů. Když Spojené státy na začátku 80. let poprvé Saúdské Arábii nabídly přímou vojenskou pomoc, nebyla jejich nabídka ještě vyslyšena. Vládnoucí rodina se bála, že by otevření amerických vojenských základů na jejím

191 Viz Trento, *Prelude to Terror*, 167.

území mohlo mít nedozírné následky. Irácká invaze do Kuvajtu ale tyto obavy dramaticky zvrátila a zároveň paradoxně potvrdila jejich dřívější obavy.

V průběhu 70. i 80. let se Spojené státy na Saúdskou Arábii obracely kvůli financování mnoha svých zahraničních operací. Království prokázalo neocenitelné služby zvláště v těch případech, se kterými nechtěl mít americký Kongres nic společného. Například v průběhu téměř celých 80. let poskytla Saúdská Arábie zhruba 32 milionů dolarů na financování pravicových partyzánských jednotek bojujících v Nikaragui proti marxistickému sandinistickému režimu. Její pomoc se ukázala jako klíčová zvláště poté, kdy americká sněmovna 8. prosince 1982 převahou hlasů 411 ku 0 zakázala ministerstvu obrany a CIA vměšovat se do nikaragujských záležitostí. Prezident Reagan i přesto nařídil Radě národní bezpečnosti, aby peníze na pomoc získala z jiných zdrojů. Těmi se kromě Saúdské Arábie stal ještě neúspěšný výměnný obchod „zbraně za rukojmí“ mezi Spojenými státy a Íránem zprostředkovaný částečně Izraelem, který se stal známý jako aféra Írán-kontra a který představoval zřejmě nejhorší exces Reaganovy antikomunistické politiky.

Časy se mění a my s nimi: válka v Zálivu a 11. září

První významnější zkouškou pevnosti prošel vztah obou zemí v souvislosti s válkou v Zálivu. 3. srpna roku 1990 navštívil princ Bandar, saúdskoarabský velvyslanec ve Spojených státech, Bílý dům a setkal se s Dickem Cheneyem, ministrem obrany, a Colinem Powellem, kteří mu měli ukázat přísně tajné plány na obranu Saúdské Arábie v případě irácké invaze. Bandarovou hlavní starostí bylo tehdy zjistit počet vojáků, kteří měli být do operace zapojeni. Po Powellově odpovědi, že by se mělo jednat o sto až dvě stě tisíc vojáků, prý Bandar jen hlasitě vydechl.¹⁹² Během následujících šesti měsíců pak do Saúdské Arábie dorazila více než půl milionová zahraniční armáda a osud Saúdské Arábie měl nabrat divoké obrátky.

Speciální vztah obou zemí a především jejich zpravodajských služeb byl dále narušen v 90. letech, kdy mnoho dokladů svědčilo o tom, že se sympatie přinejmenším jisté části saúdské zpravodajské komunity odvrátily od Spojených států směrem k Usámovi ibn Ládinovi. První známky změněného postoje se objevily poté, co Spojené státy v roce 1996 poprvé vytvořily zvláštní jednotku zabývající se monitorováním Ibn Ládinových aktivit. Tehdy CIA požádala své saúdské partnery o zaslání kopií Ibn Ládinova rodného listu, pasu, bankovních záznamů a dalších klíčových dokumentů. Saúdská Arábie ovšem jejich žádost ignorovala. Když pak Saúdská Arábie v roce 1997 zadržela Sajjida Tajjiba al-Madaniho, který sloužil jako Ibn

¹⁹² Bob Woodward, *The Commanders* (New York: Simon & Schuster, 1991), 243.

Ládinův finanční poradce v dobách jeho súdánského exilu a věděl prakticky všechno o financování al-Qá'idy, CIA znovu nedostala povolení k jeho výslechu. CIA měla rovněž silné podezření, že některé zpravodajské informace, o které se s Rijádem dělila, skončily v rukou agentů al-Qá'idy. Když například svým saúdským protějškům předala záznamy o odposleších rozhovorů Ibn Ládinových teroristů na území Saúdské Arábie, přestaly být tyto komunikační kanály okamžitě používány.¹⁹³

Velkým problémem Spojených států se stalo to, že před i po 11. září neměly v Saúdské Arábii téměř žádné nezávislé zpravodajské zdroje a ve svých znalostech saúdského islámského extremismu se spoléhaly v podstatě výhradně na místní zpravodajskou službu. Až do dubna 2002 CIA o Saúdské Arábii nesejšovala ani žádné výroční zprávy (National Intelligence Estimates), které jinak vždy analyzují dění v té které zemi, odhadují její budoucí vývoj a jsou poskytovány ministerstvu zahraničních věcí a Radě národní bezpečnosti. Závěry těchto prací totiž často nacházejí cestu na titulní stránky amerických deníků a v případě Saúdské Arábie to mohlo působit nežádoucí diplomatické nepříjemnosti.¹⁹⁴ Pozice šéfa pobočky CIA v Rijádu měla pouze politickou funkci a nezahrnovala sběr zpravodajských informací. Vedoucí představitelé CIA rovněž odrazovali své analytiky od psaní zpravodajských hlášení zabývajících se otázkami ohledně možných rizik, které pro saúdský režim představuje islámský extremismus. Snažili se tak zabránit vzniku zpráv, které mohly v Bílém domě působit politicky nekorektně.¹⁹⁵

Podle některých zdrojů se ředitel CIA George Tenet spoléhal především na svoje úzké přátelské vztahy s nejvyššími saúdskými představiteli, zejména pak s princem Bandarem, jenž v letech 1983-2005 působil jako saúdský velvyslanec v USA. S tím se pravidelně scházel v jeho sídle, které leželo ve virginském McLeanu jen kousek od ústředí CIA. S princem Bandarem udržoval velmi dobré vztahy ale i prezident Bush. Ten ho měl dokonce informovat o harmonogramu irácké invaze v roce 2003 ještě dřív než svého ministra zahraničí Colina Powella. Princ Bandar zaznamenal jeden ze svých prvních diplomatických úspěchů již v roce 1981, kdy ve Spojených státech působil jako saúdský vojenský atašé. Tehdy se mu i navzdory protestům organizace AIPAC, proizraelské washingtonské lobbistické skupiny, podařilo pro Saúdskou Arábii vyjednat nákup systému vzdušné obrany AWACS.

Spojené státy si zřejmě až s odstupem času překvapeně uvědomily, že zatímco útočí na Talibán, spočívá daleko závažnější problém v jejich dvou významných spojencích: Pákistánu

193 Ke všem těmto incidentům podrobněji viz Risen, *State of War*, 180-181.

194 Baer, *Sleeping with the Devil*, 36. O nedostatečné kvalitě amerického zpravodajství v Saúdské Arábii viz také Obaid, *Improving US Intelligence Analysis*.

195 Risen, *State of War*, 189.

a Saúdské Arábii. Byly to totiž právě pákistánské vojenské a zpravodajské služby, které stvořily a podporovaly tálibánský režim. Saúdská Arábie kromě 15 teroristy z 11. září přispěla i finančními zdroji a ideologií. Saúdský režim také tradičně odvádí hněv svých občanů především na Spojené státy a Izrael.¹⁹⁶ Saúdská Arábie navíc již v minulosti několikrát projevila neochotu spolupracovat. To se stalo například v roce 1995 a 1996 po teroristických útocích v Rijádu a al-Chubaru. Když tehdejší ředitel FBI Louis Freeh přijel na návštěvu Saúdské Arábie, odmítl se s ním ministr vnitra princ Nájif setkat a na několik dní odjel na svoji jachtu v Rudém moři. V dubnu 1995 se také FBI dověděla, že nechvalně známý libanonský terorista Imád Mughníja, jenž byl zapleten do výbuchů amerických cílů v Libanonu v roce 1983 a únosu letu TWA 847 v roce 1985, seděl v letadle z Chartúmu do Bejrútu s plánovaným mezipřistáním v Džiddě. Saúdská Arábie ale letadlu přistání nepovolila, a Mughníjovi se tak podařilo utéct. Později se z něj stal důležitý spojovací článek mezi Hizballáhem a al-Qá'idou a v Libanonu poskytoval útočiště mnohým teroristům.¹⁹⁷ V roce 1996 zase Saúdská Arábie odmítla vzít do vazby Ibn Ládina, i když jí tuto možnost nabízela súdánská vláda.

V průběhu celého období studené války existovala mezi oběma zeměmi nepsaná dohoda, která je už déle neudržitelná, podle níž Spojené státy nikdy otevřeně nekritizovaly saúdskou vládnoucí rodinu. 11. září ovšem ve vzájemných vztazích způsobilo zdá se nenapravitelné škody – pokud ne na oficiální úrovni, tak na té lidové zcela určitě. Problémem ale stále zůstává to, že Spojené státy stejně jako ostatní představitelé průmyslového světa jsou zcela závislé na saúdských ropných zásobách. Toto tvrzení bude s největší pravděpodobností platit i v nastávajících letech.

Krátce po výbuších z 11. září bylo ze Spojených států údajně tajně evakuováno 140 příslušníků rozsáhlé vládnoucí rodiny a příbuzných Ibn Ládina. Stalo se tak pravděpodobně v době, kdy měla většina soukromých a komerčních linek zakázán průlet americkým vzdušným prostorem. Ačkoliv země právě zažila nejničivější útok ve svých dějinách, neprošel zřejmě žádný ze saúdských pasažérů bezpečnostními odbavovacími procedurami. Propojení nejvyšších představitelů americké administrativy se saúdskými vládními a obchodními kruhy se na Západě dostalo velké pozornosti díky knize Craiga Ungeru *House of Bush, House of Saud: The Secret Relationship Between the World's Two Most Powerful Dynasties* a především dokumentu Michaela Moorea *Fahrenheit 9/11*, který se opíral právě o Ungerovy závěry. V prosinci po svržení tálibánského režimu pak bylo zadrženo množství Saúdských

196 Viz Adam Garfinkle, „Weak Realpolitik. The Vicissitudes of Saudi Bashing“, *The National Interest*, Spring 2002, 145.

197 Ibid., 146.

Arabů, z nichž nejméně 100 bylo i přes protesty Saúdské Arábie převezeno na americkou vojenskou základnu v Guantánamu.

V Saúdské Arábii měly reakce na 11. září řadu podob. O reakci některých radikálních duchovních bylo pojednáno výše. Vláda uveřejnila prohlášení, v němž odsoudila „politováníhodné a nelidské útoky“, které „jsou v rozporu se všemi náboženskými hodnotami a zásadami civilizované společnosti“ a vyjádřila upřímnou soustrast rodinám obětí, americkému prezidentu Georgi W. Bushovi i veškerému americkému lidu. Šejch °Abd al-°Azíz Ál aš-Šejch, vrchní muftí země, 15. září prohlásil, že „Nedávné události ve Spojených státech představují formu nespravedlnosti, kterou islám netoleruje a kterou považuje za těžký zločin a hříšné jednání.“¹⁹⁸ Přesto ale převážná část saúdské veřejnosti nepřijala fakt, že se na útocích podílelo tolik saúdských občanů, a hledala za nimi spiknutí někoho jiného. A ačkoliv například saúdský ministr zahraničí princ Sa°úd ani princ Turkí nikdy nezpochybovali to, že za útoky stojí Ibn Ládín, jiní členové vládnoucí rodiny zastávali jiný postoj. Princ Nájif, ministr vnitra, ještě v prosinci roku 2002 prohlásil: „Stále se ptáme sami sebe: kdo měl z útoků 11. září největší prospěch? Myslím, že oni [židé] byli pachateli těchto útoků.“ °Abdalláh ve stejném duchu v květnu roku 2004 usoudil, že „si můžeme být jistí, že sionismus stojí za vším. [...] Neříkám že ve 100 procentech, ale v 95 procentech.“¹⁹⁹

Další napětí v americko-saúdských vztazích se objevilo v srpnu 2002, když skupina představující 900 příbuzných obětí z 11. září zahájila ve Washingtonu občanskoprávní řízení proti nejvyšším saúdským státním představitelům a súdánské vládě a žádala odškodné ve výši 116 bilionů dolarů kvůli jejich údajné podpoře organizace al-Qá°ida. Poté následovala zlostná reakce saúdských investorů, kteří pohrozili tím, že ze Spojených států stáhnou svoje investice v celkové hodnotě převyšující 750 miliard dolarů. V říjnu 2002 FBI rovněž vyšetřovala obvinění, podle kterých měla Hajfa al-Fajsál, manželka saúdského velvyslance v USA prince Bandara, poskytnout finanční pomoc – pohybuující se podle několika odhadů v rozmezí 50 až 130 tisíc dolarů – °Umaru al-Bajjúmímu žijícímu v kalifornském San Diegu, který pomáhal dvěma útočníkům z 11. září. Vyšetřování sice nevedlo k žádným závěrům a Washington se spokojil s mlhavým vysvětlením, že se jednalo o pouhou charitu, i přesto ale v USA významně přikrmilo protisaúdské nálady.

Situace ve vzájemných vztazích se ještě zhoršila 24. července 2003, kdy speciální senátní komise zabývající se příčinami 11. září vydala svoji zprávu, ve které se uvádělo, že Saúdská

198 Citováno dle Cordesman, *National Security in Saudi Arabia*, 262.

199 Oboje citováno dle Bronson, *Thicker Than Oil*, 236.

Arábie má přímé vazby na al-Qá'ídu a světový terorismus.²⁰⁰ Ještě znepokojivější bylo, že zpráva obsahovala 27 prázdných listů, které byly „z důvodů národní bezpečnosti“ zcenzurovány.²⁰¹ Když se ve Washingtonu rozkřiklo, že se stránky týkají Saúdské Arábie, požádal princ Bandar ibn Sultán o jejich odtajnění. Prezident Bush ale jeho žádost odmítl. Kritici Saúdské Arábie nepotřebovali další důkazy o tom, že se rodina Bushů ze všech sil snaží ochránit svoje dlouholeté obchodní partnery: rodinu Sa'údů. Velice silné bylo i vystoupení Richarda Armitage, náměstka ministra zahraničí, který prohlásil, že teroristé útočící na americké jednotky v Iráku „pronikají přes hranice ze Saúdské Arábie“. Saúdská Arábie to nesla s velkou nelibostí, protože ji to de facto zařadilo po bok států jako Sýrie nebo Írán.²⁰²

Další rána přišla v listopadu 2003, kdy předseda *US Commission on International Religious Freedom*, organizace založené Kongresem a řízené ministerstvem zahraničí, označil Saúdskou Arábii kvůli její podpoře radikálního islámu za „strategickou hrozbu“ Spojeným státům.²⁰³ Ještě ostřeji se o Saúdskou Arábii během slyšení v Pentagonu, kterému předsedal Richard Perle, významný republikánský bezpečnostní stratég, vyjádřil Laurent Murawiec, odborník analytické společnosti RAND pracující zejména pro americké ministerstvo obrany. Murawiec, někdejší spolupracovník „krále konspiračních teorií“ Lyndona LaRouche, během slyšení v červenci 2002 Saúdskou Arábii označil za „jádro zla, hlavního hybatele a nejnebezpečnějšího protivníka“ na Blízkém východě a nepřítele Spojených států. Murawiec, jehož závěry pronikly na stránky amerického tisku, byl následně propuštěn z práce a celou kauzu zveřejnil. Ve své knize zopakoval a rozšířil svoji analýzu režimu Saúdské Arábie, který označil za „Tálibánce s ropou“ a „skvělou PR společnost“ a navrhl řešení, o kterém se v kulóarech CIA hovoří již několik desetiletí. Podle něj by bylo nejlepší odtrhnout od Saúdské Arábie Východní provincii s jejími ropnými zdroji a rovněž Hidžáz s Mekkou, který by byl svěřen pod mezinárodní muslimskou správu. Podobný plán předložila v srpnu 1975 i kongresová komise zabývající se bezpečností ropných zdrojů. V té době o možné okupaci saúdských ropných polí v případě další eskalace cen ropy způsobené arabským ropným embargem otevřeně hovořil i prezident Gerald Ford a Henry Kissinger.

Kvalitativní změnu vzájemných vztahů bylo velmi dobře možno vyčíst i z amerického tisku. Ačkoliv byla Saúdská vládnoucí rodina před 11. zářím s „wahhábitskými“

200 Podle některých zpráv poskytla Saúdská Arábie organizaci al-Qá'ida v letech 1992-2001 více než půl miliardy dolarů. Viz např. Baer, *Sleeping with the Devil*, xxix.

201 Ke komisi a průběhu vyšetřování viz paměti jejího šéfa, demokratického senátora za Floridu: Bob Graham, *Intelligence Matters. The CIA, the FBI, Saudi Arabia, and the Failure of Ameica's War on Terror* (New York: Random House, 2004).

202 Viz Kechichian, „Testing the Saudi “Will to Power““, 110.

203 Gause, „Saudi Arabia Challenged“, 24.

náboženskými učenci provázána již více než dvě století, americký tisk tento fakt před zářijovými útoky téměř nikdy nezmiňoval. Místo toho se téměř výhradně omezoval na popis „ropného bohatství“. Po 11. září se obrázek z bohatého a modernizujícího, ne-li někdy vyloženě demokratického království změnil na kolébkou teroristů, „wahhábítů“ a fundamentalistických islámských fanatiků. Změna způsobu prezentování království v americkém tisku po 11. září byla tak zásadní, že může být jen stěží připsána objektivním změnám v jeho praktikách, sociálních podmínkách a způsobu vlády.²⁰⁴

Po 11. září se zejména v neokonzervativních kruzích americké vlády začaly šířit hlasy požadující snížení závislosti na Saúdské Arábii a jejích ropných dodávkách. Tento trend byl zcela patrný během následujících prezidentských voleb, během kterých senátor John Kerry spustil svůj ambiciózní „program energetické nezávislosti“ a oznámil, že „plán pro silnější Ameriku počítá s investicemi do nových technologií, alternativních pohonných hmot a vozů budoucnosti tak, aby už nikdy žádný mladý Američan v uniformě nemusel být rukojmím naší závislosti na ropě z Blízkého východu.“ Konkrétně pak zmínil své přání dosažení nezávislosti na saúdské vládnoucí rodině.²⁰⁵ S podobným předvolebním „tahákem“ vystoupil i prezident Bush.

30. dubna 2003 navštívil americký ministr obrany Donald Rumsfeld Rijád a spolu s nejvyššími saúdskými představiteli oznámil stažení americké armády ze saúdských základen, které byly ke kontrolním letům nad Irákem používány nepřetržitě od války v Zálivu. Většina amerických jednotek se přesunula do sousedních zemí, zejména Bahrajnu a Qataru. V Saúdské Arábii mělo zůstat pouze 400 vojáků umístěných poblíž Rijádu, kteří měli pomáhat s tréninkem saúdské armády. Vojenská základna prince Sultána měla být opuštěna, nikoliv však zlikvidována, což vedlo ke spekulacím, že může být v budoucnu v případě potřeby znovu použita. Stažení americké armády ze saúdské půdy sice na jednu stranu odstranilo vážnou překážku v americko-saúdských vztazích vzbuzující hněv mnoha obyvatel Saúdské Arábie, na druhou stranu ale symbolizovalo konec těsných vztahů obou zemí. I z toho důvodu nebyla tato událost nijak oficiálně vychvalována ani jednou stranou. Ochlazování vzájemných vztahů se projevilo i během války v Iráku – Saúdská Arábie se jí neúčastnila ani finančně, ani poskytnutím svých zařízení.

204 Viz závěry analýzy tří nejvýznamnějších amerických celoplošných deníků a jednoho týdeníku z období 18 měsíců před 11. zářím a 18 měsíců po něm – Ido Oren with Robert Kauffman, „Culture and Alliances: U.S. Portrayals of Saudi Arabia, Azerbaijan, and Kazakhstan Before and After September 11, 2001“, in: Brenda Shaffer (ed.), *The Limits of Culture. Islam and Foreign Policy* (Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2006).

205 Citováno dle John Cassidy, „Pump Dreams: Is Energy Independence an Impossible Goal?“, *New Yorker*, 11 October 2004.

Neslučitelná spojenectví?

Důležitou úlohu ve vzájemných vztazích hraje rovněž palestinská otázka. Izraelsko-arabský konflikt se hned od počátků stal mezi Spojenými státy a Saúdskou Arábií jedním z hlavních bodů svárů. Od roku 1948 se saúdský král a jeho nástupci museli složitě vyrovnávat s faktem, že s Izraelem sdílí stejného mezinárodního spojence. Saúdským panovníkům to na domácí půdě tradičně působí mnoho problému a inspiruje to neutuchající propagandu. Přesto saúdsští panovníci dali Spojeným státům nejednou jasně najevo, že otázka Palestiny by se mezi obě strany neměla stavět. Ačkoliv je Saúdská Arábie tradičně hlavním sponzorem států, které leží v těsném sousedství Izraele, vždy se snažila vyhýbat přímým válečným aktivitám. Možnost přímého izraelského útoku na Saúdskou Arábii je totiž velmi nepravděpodobná. I přesto izraelský jaderný arzenál hraje důležitou roli v saúdském strategickém uvažování, především v dobách, kdy se zhoršuje napětí mezi Izraelem a jeho arabskými sousedy. Rovněž i Izrael považuje Saúdskou Arábii za závažné riziko, zejména kvůli jejím vztahům se Spojenými státy a snahou zhoršovat pozici Izraele v očích washingtonských politiků.

Třebaže saúdská vláda bezvýhradně podporuje palestinskou věc, je jí trnem v oku palestinský radikalismus, ať už představovaný levicovými skupinami nebo islamistickým Hamásem a Islámským džihádem. Vzájemné vztahy také utrpěly poté, co Jásir Arafát plně podporoval Irák v jeho okupaci Kuvajtu. Během vlády krále Fajsala byla Saúdská Arábie jedním z nejhlasitějších odpůrců Izraele. Od té doby se ale země mnohem více zaměřila na své vlastní domácí problémy a pokusila se svojí zahraniční politikou do izraelsko-palestinského konfliktu příliš nezasahovat. Izrael ale zůstává cílem slovních útoků většiny saúdských islamistů a i mezi obyvatelstvem je běžné setkávat se s antisemitskými tendencemi, které se často odráží i v „charitativní“ činnosti. Saúdská vláda i soukromé subjekty poskytly Palestincům jen v období od září 2000 do května 2002, tedy v průběhu nejbouřlivějších měsíců druhé intifády, přibližně 2,61 miliardy dolarů.

Koncem srpna 2001 zaslal ʿAbdalláh prezidentu Bushovi 25 stránkový dopis, ve kterém si důrazně stěžoval na proizraelskou americkou politiku. Sám princ Bandar ho označil za „nejtěžší vzkaz, jaký jsem mezi oběma zeměmi musel od začátku své práce v této zemi v roce 1983 doručit.“ Korunní princ Bandarovými ústy sděloval následující: „Byli jsme přátelé, když být vaším přítelem nebylo právě v módě. [...] Stáli jsme při vás i v průběhu 50. a 60. let, když tak v oblasti nečinil nikdo jiný.“ Nyní byl ale ʿAbdalláh hluboce znepokojen vzrůstajícím násilím mezi Izraelci a Palestinci a zřejmým americkým rozhodnutím nezasahovat. „Ve světle toho všeho korunní princ cítí, že již nemůže dále se Spojenými státy vycházet. Jelikož jste vy

přijali takovéto rozhodnutí, cítíme se povinni přijmout naše vlastní rozhodnutí.²⁰⁶ Odměňenost a otevřený konec vzkazu okamžitě upoutaly pozornost americké vlády – šlo o nejzávažnější hrozbu vyhlášenou saúdským vůdcem proti Spojeným státům. Saúdské vnímání americké zaujatosti bylo tak negativní, že ʿAbdalláh v červnu 2001 dokonce zrušil plánovanou cestu do Washingtonu. Nepolevující kritika Rijádu měla za následek intervenci George Bushe staršího, který měl v průběhu svého funkčního období s rodinou Ál Saʿúd nadstandardní vztahy. Během telefonického rozhovoru osobně ujistil ʿAbdalláha, že jeho syn „dělá správnou věc“ a že v případě izraelsko-palestinského konfliktu má srdce „na pravém místě“.²⁰⁷ ʿAbdalláh pak v dubnu 2002 navštívil Bushův ranč v texaském Crawfordu, kde se s americkým prezidentem podělil o svoje názory na blízkovýchodní dění. Setkání bylo ale víceméně formálnější, než se předpokládalo, a ani jeden z mužů neustoupil ze své pozice.

Partnerství má mnoho podob

I v letech 2004 a 2005 vztahy mezi USA a Saúdskou Arábií nadále odrážely schizofrenní povahu. Na jedné straně americká vláda trvala na zvláštních vztazích se saúdskou vládnoucí rodinou a byla ochotna hájit její obraz a zájmy na své půdě, na druhé straně si američtí novináři uvědomili, že jim vláda o Saúdské Arábii lhala, a začali si pokládat mnoho otázek týkajících se saúdských vazeb na terorismus. Navzdory všem těmto těžkostem se ale Saʿúďům částečně podařilo zvládnout hrozící krizi a přesvědčit většinu Američanů o tom, že mezi saúdským extremismem a saúdskou vládnoucí rodinou neexistuje žádná spojnice. Postaraly se o to jak americké PR agentury, tak i bohatá informační kampaň, kterou Saúdská Arábie uspořádala po celé zemi. Svoje přednáškové turné po hlavních amerických univerzitách a dalších institucích absolvoval například i tehdejší saúdský velvyslanec v USA princ Turki al-Fajsal.

Navíc je veřejným tajemstvím, že nemalá část lidí ve vlivných washingtonských kruzích – bývalí členové Kongresu a zaměstnanci Bílého domu, právníci, diplomaté a zpravodajští důstojníci, lobbisté, zbrojní obchodníci, ale i novináři – je silně závislá na saúdských penězích. Jako příklad můžeme uvést plukovníka Roberta Lilaca, který přešel z americké Rady národní bezpečnosti přímo do služeb saúdského velvyslance prince Bandara ibn Sultána. Námořní generál Anthony Zinni, jenž velel americkým vojskům na Blízkém východě, má s vládnoucí rodinou tak dobré vztahy, že se s ní pravidelně účastnil i lovů se sokoly. Walter Cutler, jenž v Saúdské Arábii sloužil dvakrát jako americký velvyslanec, si po svém odchodu založil společnost zabývající se organizováním diplomatických kontaktů na nejvyšší úrovni a šířením

206 Citováno dle Bronson, *Thicker Than Oil*, 232.

207 Citováno z Kechichian, „Testing the Saudi “Will to Power““, 108.

mezinárodního porozumění. Její každoroční rozpočet je podle jeho vlastních slov velmi štědrě dotován Saúdskou Arábií.²⁰⁸

To samé platí i o celé řadě blízkovýchodních kateder na amerických univerzitách. Například v roce 1992, krátce po zvolení Billa Clintona do úřadu prezidenta, věnoval král Fahd 20 milionů dolarů na financování blízkovýchodního centra na univerzitě v Arkansasu. Ne vždy se ale dařilo podobnými dary zapůsobit. Když vnuk krále Ibn Sa'úda princ al-Walíd ibn Talál navštívil po 11. září New York a jeho starostovi, Rudolphu Giuliani, nabídl šek na 10 milionů dolarů na rekonstrukci města, byl odmítnut. Princ al-Walíd se podle časopisu Forbes v roce 2005 řadil se svým majetkem v hodnotě přesahující 20 miliard dolarů mezi pět nejbohatších mužů světa a je hlavní akcionářem firem jako Citigroup, Motorola, Apple či Kodak. Giuliani jeho šek i přesto nepřijal – byl k němu totiž přiložen dopis, který vyzýval Spojené státy k přehodnocení jejich zahraniční politiky na Blízkém východe a zaujmutí vyváženějšího postavení vůči palestinské otázce.

Neméně významnou je pro saúdské zájmy také společnost Carlyle. Této společnosti, jež ročně vykazuje zisky ve výši 16 miliard dolarů, stál až donedávna v čele Frank Carlucci, bývalý ministr obrany a zástupce ředitele CIA. Jejími podílčníky jsou především bývalý špičkový politici – jako například James Baker, bývalý americký ministr zahraničních věcí, či John Major, bývalý premiér Velké Británie –, kteří využívají svoje někdejší styky k obchodu. Svoje jméno pro získávání investorů z Blízkého východu propůjčil i bývalý americký prezident George Bush starší, který za každý svůj projev údajně inkasuje 100 tisíc dolarů. Carlyle rovněž pracuje jako poradce saúdské vlády pro ekonomické otázky. Ne náhodou mezi jeho hlavní investory patří i prince Bandar a jeho otec princ Sultán, saúdský ministr obrany. Do října 2002 se k nim řadila rovněž i Bin Laden Group.

S pokračujícími násilnostmi v Iráku je prioritou Washingtonu zabránit tomu, aby Saúdská Arábie upadla do podobného stavu anarchie. A to i navzdory tomu, že to znamená spolupráci s režimem, který se mu již nelíbí a kterému nevěří. Volání Spojených států po větších reformách v království tak na nějakou dobu utichlo. To vysvětluje i přehlížení, s jakým se Spojené státy v roce 2004 postavily k zákroku Saúdské Arábie vůči liberálům.

Ačkoliv se Saúdská Arábie může snažit udržovat znesvářený Irák i Írán a využívat podporu evropských a arabských států, ze své závislosti na Spojených státech jakožto garanta své stability se nevyváže. Vzájemné vztahy obou zemí budou zřejmě i v nejbližší budoucnosti opakovat zažité cykly a odrážet asymetrii mezi oficiálním a veřejným vnímáním saúdské

208 „Oil for Security Fueled Close Ties“, *Washington Post*, February 11, 2002.

vládnoucí rodiny. Saúdská Arábie bude pokračovat ve své snaze usmířit si svého amerického „spojence“ více než občany vlastního státu. Dlouhodobě bude ovšem nesmírně obtížné uspokojovat obě strany zároveň. Spojené státy jsou dnes navíc v jistém smyslu zálivovou mocností, která se Saúdskou Arábií sdílí hranice. Této skutečnosti si je Rijád dobře vědom. Stopy americké přítomnosti v Iráku a dalších zemích Zálivu zcela změnily saúdské vnímání Spojených států. Nejpravděpodobnějším scénářem do budoucnosti proto je, že obě země vstoupí do éry „normálních“ vztahů, které ale budou i nadále určovány energetickým a bezpečnostními zájmy.

3.2. Írán

Vztah mezi Saúdskou Arábií, nejvýznamnějším světovým producentem a vývozcem ropy, a Íránem, jenž se těší významné geostrategické pozici mezi Kaspickým mořem a oblastí Zálivu, je klíčový k udržení regionální stability v Zálivu. Rijád a Teherán jsou zároveň prvním a druhým největším producentem ropy v rámci organizace OPEC. Z tohoto důvodu nepřekvapí, že změny v saúdsko-iránských vztazích, jež ovlivňují politicko-strategické prostředí v Zálivu více než bilaterální vztahy kterýchkoliv jiných zálivových zemí, mají klíčový dopad jak na regionální bezpečnostní systém, tak i na světový energetický trh.

Léta chladu

Saúdsko-iránské vztahy nebyly nikdy příliš jednoduché. Politika iránského šáha sice pomáhala Saúdské Arábií chránit se před vnějšími hrozbami, které v 50. až 70. letech představoval především Irák, Jemen a SSSR, a udržovat zaběhnutý status quo v Zálivu, přesto byly vztahy obou zemí po dlouhá léta naplněny oboustrannou podezřívavostí. Ani během 60. let, kdy čelily hrozbě vzrůstající vlny arabského nacionalismu s egyptským násirismem v čele, k sobě oba konzervativní režimy nedokázaly najít cestu. V roce 1969 vešla v platnost takzvaná Nixonova doktrína, podle které se měly Spojené státy v budoucnu ve své zahraniční politice opírat o vhodné státy, jež by na sebe vzaly zodpovědnost za dění v regionu a úzce spolupracovaly s Washingtonem. Právě oblast Zálivu a Írán se Saúdskou Arábií se staly příhodnou částí světa na otestování této strategie. Mezi lety 1970 a 1975 vzrostl americký zbrojní vývoz do obou států z průměrné 1 miliardy na 10 miliard dolarů ročně.

V průběhu 70. let se ale ukázalo, že si obě země představující součást americké strategie „dvou pilířů“ vykládají svoje role různě a obě se snaží využít americkou podporu k tomu, aby se z nich staly dominantní mocnosti v Zálivu. Obě země si vytyčily neoficiální zóny vlivu – Írán přivřel oči nad saúdskou kontrolou menších ropných států a král Fajsal musel na oplátku přijmout nespornou íránskou námořní dominanci v Zálivu. K vzájemné nevraživosti přispěla vedle regionálních mocenských ambicí i otázka legitimacy moci, jitřená zásadními rozpory mezi sunnitskou větví islámu uplatňovanou v Saúdské Arábii a íránskou šíitskou větví. Tyto rozpory dostaly nový rozměr v roce 1979 po íránské islámské revoluci, která do čela země vynesla ájatolláha Chomejního s jeho politikou exportu revolučního islámu (*sudúre enqeláb*). Článek 11 íránské ústavy obsahuje i tento úryvek: „Všichni muslimové tvoří jednotný národ a vláda Islámské republiky Írán má povinnost formulovat svoji politiku s ohledem na sloučení všech muslimů. Musí se neustále snažit dosáhnout politické, ekonomické i kulturní jednoty islámského světa.“²⁰⁹

Do popředí se tak znovu dostaly saláfijsko-šíitské spory, tolik typické pro 19. století. Íránská islámská revoluce byla bezesporu zlomovým momentem v poválečné politice celého regionu. Nejenže změnila postavení Íránu, ale také ovlivnila vztahy většiny zemí ke Spojeným státům. Pro Saúdskou Arábii byla situace o to horší, že na jejím území, především v hospodářsky významné a na ropu bohaté Východní provincii (*aš-Šarqíja*), žije velká šíitská menšina. A právě s ní zahájil porevoluční Írán kriticky se stavící k jakékoliv spolupráci se Spojenými státy intenzivní jednání.

Saúdská vláda byla vývojem v Íránu zaskočena stejně jako zbytek světa. Nějakou dobu se dokonce snažila pokračovat ve své obranné zahraniční politice a najít diskrétní cestu z této kritické situace pomocí rozhovorů s íránským vedením. Král Chálid dokonce Chomejnímu poblahopřál k vítězství revoluce a vyjádřil své spokojení s „íránskou republikou spočívající na pevných islámských základech“. Princ °Abdalláh také prohlásil, že „islám bude od nynějška základem našich společných zájmů a vztahů.“²¹⁰ Tuto iluzi v počátečních fázích revoluce přikrmovala nedostatečná koordinace v rámci íránského vedení, které zahrnovalo i umírněné politiky. Netrvalo ale dlouho a Teherán začal ostře kritizovat Saúdskou Arábii kvůli jejímu „přisluhování“ Spojeným státům. Dokonce zpochybnil i její schopnost spravovat Mekku a Medínu a navrhl vytvořit islámský výbor, který by tuto funkci od saúdské vlády převzal. Podobná prohlášení byla poslední kapkou a saúdská strana zahájila odvetnou kampaň.

209 Viz anglický text íránské ústavy na www.iranonline.com/iran/iran-info/Government/constitution.html.

210 Citováno dle Henner Fürtig, *Iran's Rivalry With Saudi Arabia Between the Gulf Wars* (Reading, UK: Ithaca Press, 2002), 27.

Saúdský ministr obrany Sultán, nynější korunní princ, popsal tehdy dění v porevolučním Íránu jako „mezinárodní komunismus“ a vyjádřil obavy z toho, že by se po sovětské invazi do Afghánistánu mohl Írán snadno dostat do sféry sovětské moci, což by ohrozilo celou oblast Zálivu.²¹¹ Už tak dost napjatá situace se pro Saúdskou Arábii ještě více vyhrotila Džuhajmánovým obsazením Velké mešity v Mekce. A ačkoliv neexistovaly žádné přímé důkazy pro to, že by za celou akci stál Teherán, Saúdská Arábie trvala na tom, že to byli iránská duchovní rozdávatel mezi poutníky různé protisaúdské spisy, kdo celou akci vyprovokoval, a nechala proto spoustu Íránců zatknout a následně vyhostit. Zároveň došlo v mnoha městech Východní provincie k šíitským demonstracím u příležitosti šíitského svátku ‘ášúrá’, na kterých šíité provolávali oslavná hesla na podporu ájatolláha Chomejního.

Během následující iránsko-irácké války, kdy Írán opakovaně obvinil režim Ál Saúdu z odpadlictví od islámu a zaprodanosti Západu, se Saúdská Arábie postavila na stranu Iráku. V žádném případě ale nešlo o otevřené spojenectví. Saúdská Arábie se usilovně snažila, aby nebyla označena za oficiálního spojence Iráku a také média byla plná vyjádření o tom, že válka by měla být co nejdříve ukončena. Neoficiálně se ale saúdská vláda nemohla dočkat výsledků rychlého iráckého vítězství a doufala i ve změnu iránského režimu. Rijád proto začal organizovat finanční pomoc Iráku a sám přispěl největším dílem. K finančním dávkám se ještě připojila logistická pomoc, když Saúdská Arábie umožnila Iráku využívat vlastní rudomořské přístavy a přes své území postavila ropovod, který měl Iráku pomoci vyrovnat se s blokadou jeho přístavů v Zálivu. Írán Saúdské Arábii oplácel tím, že v průběhu 80. let letecky napadal její ropná zařízení a tankery a prováděl námořní manévry v jejich výsostných vodách.

Jedním z přímých důsledků války bylo založení Rady spolupráce v Zálivu (GCC) v květnu 1981. Rada měla koordinovat vojenskou, bezpečnostní a hospodářskou politiku šesti zemí Zálivu: Bahrajnu, Kuvajtu, Ománu, Qataru, Saúdské Arábie a Spojených arabských emirátů. V projevu generálního tajemníka GCC ‘Abdalláha Bišáry z roku 1982 byl právě Írán označen za „hlavní zdroj ohrožení stability členských států GCC“.²¹² Situace se ale změnila poté, kdy Írán přešel do protiofenzivy a Irák se ocitl na pokraji naprosté porážky. Saúdská Arábie si byla dobře vědomá toho, že by případný iránský útok nebyla schopná odvrátit. V polovině 80. let proto království urychleně změnilo taktiku, začalo s Íránem potají vyjednávat, a dokonce mu pod podmínkou ukončení války nabídlo válečné reparace ve výši 25 miliard dolarů. Válka nakonec skončila „porážkou“ Íránu, který se ocitl v mezinárodní izolaci a rychle mu

211 Viz Gwenn Okruhlik, „Saudi Arabian-Iranian Relations: External Rapprochement and Internal Consolidation“, *Middle East Policy*, 10, 2 (2003): 115.

212 Citováno dle Kechichian, „Trends in Saudi National Security“, 234.

docházely finanční prostředky. Írán vyšel z války oslaben a riziko vývozu revoluce bylo významnou měrou zmírněno. Na druhou stranu se ale jako nesporný vítěz začal tvářit a chovat Saddám Husajn, což na mnoho let změnilo rovnováhu sil v Zálivu.

Jiným ohniskem sporů mezi Íránem a Saúdskou Arábií se během válečných let stala každoroční muslimská pouť do Mekky a Medíny, při které pravidelně docházelo k ozbrojeným potyčkám. Íránští poutníci s oblibou šířili portréty ájatolláha Chomejního, různé brožury s íránskou propagandou a provolávali slogany „*Alláhu akbar ve Chomejní rahbar*“ (Bůh je veliký a Chomejní je vůdce). Problémy dosáhly svého vrcholu 31. července 1987. V tom roce se pro představu pouti do Mekky zúčastnilo 1,8 milionů muslimů. Saúdské bezpečnostní síly po střetech s demonstranty v Mekce zabily na 400 převážně íránských poutníků. Následně na to rozzuřený dav v srpnu zaútočil na budovu saúdského velvyslanectví v Teheránu, vypálil ji a usmrtil jednoho saúdského diplomata. Po těchto incidentech došlo k prudkému zhoršení vzájemných diplomatických vztahů a Írán v letech 1988-1991 pouť do Mekky bojkotoval.

Blýskání na lepší časy?

K náhlému obratu ve vzájemných vztazích došlo v srpnu 1990 po irácké invazi do Kuvajtu. Významným signálem změny kurzu se stala oficiální cesta saúdského ministra zahraničních věcí Sa'úda do Íránu v roce 1991. Obě země rovněž uzavřely dohody týkající se pouti do Mekky a Írán přestal podněcovat saúdské ší'ity k nepokojům a ujistil Saúdskou Arábii o tom, že časy, kdy peníze a zbraněmi podporoval radikální islamisty celého islámského světa, jsou pryč.

K dalšímu prohlubování vzájemných vztahů došlo po změnách v domácí politice obou zemí. V roce 1995, kdy tehdejšího saúdského panovníka Fahda ranila mrtvice, se každodenního vedení země ujal jeho nevlastní bratr, nynější saúdskoarabský král, korunní princ 'Abdalláh. V Íránu se v roce 1997 stal prezidentem umírněný reformista Mohammad Chátamí, jenž vyhlásil politiku „uvolňování napětí“ (*tašannodž zedáj*). Oba muži si byli dobře vědomi výhod, které by z bezproblémových vztahů mohli vytěžit. 'Abdalláh se navíc vždy snažil vystupovat jako řádný Arab a muslim, který je politicky zdatný a nezávislý. Do značné míry byl schopný uchovat si čistý štít dokonce i v očích saúdské islámské opozice.²¹³ Ve srovnání s Fahdem se rovněž více zajímal o domácí dění a nestavěl se tak vřele vůči Spojeným státům. Všechny tyto jeho vlastnosti přispěly k tomu, že byl v Íránu daleko lépe přijímán. Obě země v krátké době založily Společný hospodářský výbor a byly obnoveny

213 Blíže k tomu viz Fandy, *Saudi Arabia and the Politics of Dissent*. 243.

přímé lety mezi Rijádem a Teheránem. Na setkání Organizace islámské konference v prosinci 1997 v Teheránu se oba státní představitelé dokonce objali.

Další důležitá státní návštěva se uskutečnila v únoru 1998, kdy do Rijádu přijel nejvyšší představitel íránské Rady pro určování zájmů režimu a někdejší prezident ájatolláh °Alí Akbar Hášemí Rafsandžání. Na setkání s králem Fahdem projednávali bezpečnostní otázky a problematiku klesajících cen ropy. Návštěva se neobešla bez incidentů – během Rafsandžáního prohlídky Prorokovy mešity v Medíně označil jeden saúdský duchovní ší'ity za horší než nevěřící. Rafsandžání mešitu opustil, ale ve své návštěvě Saúdské Arábie pokračoval. Koncem května 1998 pak saúdský ministr zahraničních věcí Sa'úd navštívil Teherán a podepsal několik dohod týkajících se hospodářských, kulturních, obchodních, vědeckých, technických a sportovních témat. Dohody rovněž zahrnovaly několik bilaterálních investic zaměřených na průmysl, těžbu, dopravu, petrochemii a turistiku. Tato normalizace vzájemných vztahů v průběhu roku 1998 vedla k tomu, že se Saúdská Arábie rozhodla ukončit svoji podporu afghánskému hnutí Tálibán. Toto rozhodnutí bylo v Teheránu všele přijato.

V květnu 2000 navštívil Saúdskou Arábii sám prezident Chátamí. Byla to první návštěva na této úrovni od íránské revoluce. V dubnu 2001, během cesty saúdského ministra vnitra Nájífa do Teheránu, obě země podepsaly bezpečnostní dohodu, která se zaměřovala především na pašování drog, praní špinavých peněz, ostrahu hranic a boj s kriminalitou. Íránské úřady pak v roce 2002 Saúdské Arábii demonstrativně předaly 16 jejích občanů, kteří byli údajně napojeni na teroristickou organizaci al-Qá'ida. Zlepšování vztahů bylo v té době patrné i ze stoupající tendence saúdsko-íránského obchodu – zatímco v roce 1999 jeho hodnota dosahovala 95 milionů dolarů, v roce 2000 to bylo již 133 milionů a v roce 2001 248,5 milionů.²¹⁴

Třecí plochy a místa vzájemného porozumění

Kromě citlivé problematiky saúdských ší'itů se závažné otázky rovněž týkají íránské účasti na několika teroristických akcích spáchaných v Saúdské Arábii. Saúdští zpravodajští důstojníci na neoficiální úrovni přiznávají své přesvědčení o tom, že například o vykonání jednoho z nejhorších útoků v al-Chubaru v roce 1996 bylo rozhodnuto na nejvyšších místech v Teheránu. Írán účast na tomto bombovém atentátu navzdory obviněním USA dodnes popírá, ovšem Saúdská Arábie tuto možnost nikdy formálně nepopřela. K transparentnímu vyšetření celé události ale nikdy nedošlo. Dalším problematickým bodem je spor o ostrovy Abú Músá a

214 Údaje citovány dle Okruhlik, „Saudi Arabian-Iranian Relations“, 119.

Velký a Malý Tunb, který Írán dlouhodobě vede se Spojenými arabskými emiráty.²¹⁵

Saúdsko-iránské sblížování je na druhou stranu vedle globálních politických změn usnadněno podobnými postoji k několika otázkám: ropě, Iráku a arabsko-izraelskému konfliktu. Snižující se příjmy z ropy měly neblahý dopad na saúdskou i iránskou společnost a v obou zemích vedly k poklesu životní úrovně. Podle údajů Světové banky se hrubý domácí produkt na hlavu v Saúdské Arábii snížil ze 16 tisíc dolarů v roce 1982 na 6790 dolarů v roce 1997. V případě Íránu poklesl HDP z 2160 dolarů v roce 1979 na 1780 dolarů v roce 1997. V roce 1998 došlo navíc v porovnání s rokem 1997 ke snížení ceny ropy o 30 procent. Ropa se tak prodávala za nejnižší ceny od roku 1973.²¹⁶

Další společné riziko pro obě země představuje Irák, jemuž v objemu ropných rezerv může konkurovat pouze Saúdská Arábie. Irák vedle ekonomické hrozby představuje ale i hrozbu bezpečnostní. Saúdská Arábie s Íránem sdílela vůči Iráku vždy podobnou politiku – obě země otevřeně podporovaly mezinárodní snahy odzbrojit Irák a udržovaly styky s iráckými opozičními skupinami, Írán podporoval irácké Nejvyšší shromáždění pro islámskou revoluci, Saúdská Arábie Irácký národní kongres. Obě země mají rovněž svoje zájmy v zajištění stabilního Afghánistánu a s USA zápasí o míru vlivu na režim Hamída Karzá'ího.

Dalším důležitým faktorem je arabsko-izraelský konflikt. Změny v něm mají dopad i na dění v oblasti Zálivu. Saúdská Arábie i Írán se cítí být ohroženy izraelskými jadernými zbraněmi a oběma je trnem v oku izraelské držení svatých míst v Jeruzalémě. V roce 1996 navíc Izrael a Turecko, jediný členský stát NATO na Blízkém východě, podepsaly první z řady dohod o vzájemné spolupráci. Osa Rijád-Teherán může být proto nahlížena jako přirozená protiváha tohoto spojení.

Jestliže v druhé polovině 90. let bylo vzájemné sblížování obou zemí založeno především na ekonomických a technických základech, po tragických událostech z 11. září dostalo nový rozměr – obranu islámu a kritiku USA. Vztahy mezi Saúdskou Arábií a Íránem ale Spojené státy do určité míry zároveň komplikují. Zatímco pro první zemi jsou ještě stále klíčovým spojencem a ochráncem, pro druhou zemi představují úhlavního nepřítele. A jelikož je zřejmé, že Rada pro vzájemnou spolupráci v Zálivu není schopna zajistit regionální bezpečnost,

215 Otázka nároků na ostrovy, jež patřily nejdříve emirátu Šardža a následně emirátu Ra's al-chajma, se stala aktuální v roce 1968, kdy Velká Británie oznámila svůj úmysl opustit Záliv. Krátce nato, v roce 1971, Írán ostrovy vojensky obsadil s odůvodněním, že je nezbytně potřebuje pro zajištění bezpečí vod Zálivu. Podrobněji k hraničním sporům Íránu se státy GCC viz Shireen T. Hunter, „Outlook for Iranian-Gulf Relations: Greater Cooperation or Renewed Risk of Conflict?“, in Joseph A. Kechichian (ed.), *Iran, Iraq, and the Arab Gulf States* (New York: Palgrave, 2001), 436-440.

216 Všechny ekonomické údaje jsou citovány z Gawdat Bahgat, „Iranian-Saudi Rapprochement: Prospects and Implications“, *World Affairs*, 162, 3 (2000): 109.

kteřou Saúdská Arábie pro svoje další přežití nezbytně potřebuje, musí se saúdský režim snažit za každou cenu udržet přátelské snahy jak s USA, tak s hlavním představitelem „osy zla“ Íránem.

Sbližování obou zemí ale vůbec nemusí být dlouhodobou záležitostí. Saúdská Arábie i Írán si nárokují vůdčí postavení v islámském světě a tvrdými konkurenty jsou rovněž ve věcech ropy. A ačkoliv je v minulosti obě otázky – islám a ropa – několikrát velmi sblížily, neméně často přispěly k dosti silné nevráživosti. To se samozřejmě může v budoucnu kdykoliv opakovat. Další nejasnosti vyvolalo zvolení nového íránského prezidenta Mahmúda Ahmadínedžáda. Ačkoliv byl král Fahd mezi prvními, kdo mu blahopřál k volebnímu vítězství, ze saúdského tisku bylo možno vyčíst spíše opatrné, ne-li vyloženě negativní komentáře varující před tím, že zvolení Ahmadínedžáda povede k prohloubení izolace Íránu v regionu a k napětí ne nepodobnému tomu z roku 1979. Většina saúdskoarabských analytiků se rovněž shodla v tom, že za vítězstvím Ahmadínedžáda stála především nelibost Íránců vůči Spojeným státům.

Ještě větší obavy v Saúdské Arábii vyvolal obnovený íránský jaderný program, který Saúdská Arábie pro svou zeměpisnou polohu nemůže považovat pouze za spor mezi Spojenými státy, Evropskou unií a Íránem. Teherán navíc už dříve za pomoci Ruska vyvinul střely středního doletu Šeháb-3, schopné zasáhnout cíle v Saúdské Arábii.²¹⁷ Tyto střely byly s největší pravděpodobností sestaveny podle vzoru severokorejských No Dong 1. Ačkoliv jejich specifikace je věcí dohadů, všeobecně se soudí, že mají schopnost doletu až 1300 kilometrů – tedy dost daleko na to, aby zasáhly cíle v oblasti Zálivu či v Izraeli – a unesou náklad o hmotnosti 1000-1200 kilogramů. Podle zprávy CIA z 10. listopadu 2003 Írán rovněž usiloval o vývoj střely Šeháb-4 s doletem 2000 kilometrů a nosností 3000 kilogramů a hovořilo se rovněž i o střelách Šeháb-5 s doletem 4900-5000 kilometrů schopné zasáhnout v podstatě jakýkoliv cíl na Blízkém východě či v Evropě.

Přímému íránskému útoku na Saúdskou Arábii na druhou stranu brání omezené možnosti íránské armády. Útok v plném rozsahu by vyžadoval postup přes irácké území, nebo mimořádný potenciál íránského letectva a námořnictva přemístit jednotky přes Záliv. První scénář je vzhledem k nedávno demonstřovaným následkům jakýchkoliv přeshraničních vojenských akcí v oblasti velmi nepravděpodobný. Druhý scénář je rovněž téměř nemožný, neboť Írán nedisponuje tak vyspělým námořnictvem a letectvem, které by vyžadované operace bylo schopné provést.²¹⁸ I přesto ale Írán pro Saúdskou Arábii představuje jedinou závažnou

217 Viz Mark N. Katz, „Saudi-Russian Relations in the Putin Era“, *Middle East Journal*, 55, 4 (2001): 617.

218 Viz Gause, *Oil Monarchies*, 168-169.

vojenskou hrozbu a království se musí mít před jeho jadernými ambicemi na pozoru.

Je ovšem také třeba zdůraznit, že Saúdská Arábie měla vždy tendenci zastírat své vlastní politické, ekonomické, sociální a demografické problémy přehnaným důrazem na zahraniční politiku a bezpečnostní otázky. Přitom je pro ni největší bezpečnostní zárukou stabilita na domácí půdě. Na druhou stranu je ale pravděpodobné, že by případné sblížení obou zemí mohlo v budoucnu vést ke stabilizaci světového ropného trhu a co je důležitější, i ke zlepšení bezpečnostní situace nejen v oblasti Zálivu, ale i na celém Blízkém východě.

3.3. Irák

Irák pro Saúdskou Arábii představuje daleko závažnější problém než Írán a může být pokládán za nejvážnější politickou a ekonomickou hrozbu, které Saúdská Arábie musí čelit.²¹⁹ Obě země spolu sdílí 814 kilometrů dlouhou hranici, která je tvořena zejména pouští a je snadno prostupná. Většina saúskoarabských ropných polí, ropných zařízení, elektráren a odsolovacích zařízení se nachází jen pár minut letu z iráckého území. Ačkoliv americké zúčtování s Irákem v roce 2003 vedlo k rozsáhlému zneškodnění irácké armády a na několik let do značné míry znemožnilo její použití k vojenským účelům, Saúdská Arábie bude na svého severního souseda vždy hledět podezřívavě.

Do irácké revoluce v roce 1958 byly vztahy obou zemí určovány především historickými spory vládnoucí rodiny Sa'údů a Hášimovců. Rok 1958 ovšem znamenal daleko dramatičtější posun. Vojenský převrat v Bagdádu přiřadil Irák v očích Saúdské Arábie do stejného antimonarchistického tábora, v jakém byl i Násirův Egypt. Další alarmující signál, který Saúdskou Arábii výrazně znepokojil, přišel v roce 1972, kdy Irák podepsal dohodu o přátelství a spolupráci se Sovětským svazem. I přesto ale Saúdská Arábie sdílela s Irákem dvě společné zahraničněpolitické hrozby: Izrael a Írán. Jistá míra spolupráce, především v ropné politice, se projevila během válečných let 1967 a 1973.

Další události v oblasti pak obě země přivedly k ještě větší spolupráci. Jednalo se především o egyptsko-izraelskou mírovou dohodu a iránskou revoluci v roce 1979. Ta rovnoměrně vyděsila jak konzervativní královský režim v Saúdské Arábii, tak sekulární baasistický režim v Iráku. Obě země proto 5. února dospěly k významné bezpečnostní dohodě, která se týkala i hraničních otázek. Saúdské Arábii rovněž nebyly proti mysli divoké čistky, které v té době na domácí scéně prováděl Saddám Husajn, ani jeho tvrdý postoj vůči iráckým ší'itům.

²¹⁹ Cordesman, *Saudi Arabia Enters the Twenty-First Century*, 52.

Vztahy na nejvyšší úrovni dosáhly svého vrcholu 6. srpna 1980, kdy Saddám Husajn navštívil saúdskoarabský Tá'if. Jednalo se o první návštěvu nejvyššího iráckého státního představitele od svržení monarchie v roce 1958. Obsah jednání sice nikdy nebyl zveřejněn, Saúdská Arábie se ale během něj s největší pravděpodobností zavázala k materiální podpoře Iráku v jeho nadcházející válce proti Íránu.²²⁰ S vírou v to, že Irák sousední Írán rychle porazí, a tím ho vojensky i politicky oslabí, poskytla Saúdská Arábie část své ropné produkce na smazání iráckých ztrát a v Evropě rovněž lobbovala za prodej zbraní Iráku.

Zlepšování vzájemných vztahů ale zcela změnila Saddámova invaze do Kuvajtu. Od té doby Saddámův Irák pro Saúdskou Arábii stejně jako i pro ostatní zálivové monarchie představoval vážné riziko. Kritizováním jejich spolupráce se Západem se irácký diktátor snažil vrazit klín mezi vládnoucí režimy a jejich poddané, což mělo vést až k jejich svržení. Tento vývoj také přispěl k tomu, že Saúdská Arábie zpětně přehodnotila svoji pomoc Iráku během války s Íránem a do budoucna se o ní vyjadřovala spíše lítostivě.²²¹

Saddámovo odstranění z čela Iráku přesto království přijalo s rozpaky. Vojenská porážka Saddáma Husajna a jeho zatčení možná z oblasti Zálivu odstranily jednu vojenskou hrozbu. Tvář Blízkého východu to ale nijak nezměnilo a ani oblasti Zálivu to nezajistilo stabilitu a bezpečí. Stoupající ceny ropy započaté invazí do Iráku v roce 2003 mohou na jednu stranu saúdské vládnoucí rodině do značné míry pomoci. Na druhou stranu ale také invaze představuje další potenciální riziko pro už tak dost zkoušené království – existuje totiž nebezpečí, že situace v Iráku vyústí v ještě větší nepokoje, které mohou vést až k občanské válce. Saúdská Arábie by bezpochyby upřednostňovala, kdyby Irák zůstal pod nestabilní vládou sunnitů a na pokusu restrukturalizovat Irák nemá nejmenší zájem. I z toho důvodu nijak nebrání svým občanům, aby překračovali hranice a přispívali k nepokojům v Iráku.²²² Jejich přesný počet není znám, nicméně odhady hovoří o několika stech až tisících mužů. Návrat těchto džihádistů, kteří se zapojují do války v Iráku, by pro Saúdskou Arábii mohl znamenat další hrozbu, protože podobný chaos by se lehce mohl přelít i na její území. Je pravděpodobné, že jako v případě saúdských afghánských bojovníků i ti iráčtí budou hledat nové bojiště, na kterém by mohli napadat západní i vládní cíle.

Pokračující účast obyvatel Saúdské Arábie na bojích v Iráku také jasně dokládá nekonzistentnost království v jeho proklamovaném boji proti terorismu. Navíc v listopadu 2004 uveřejnilo 26 saúdských 'ulamá', mezi nimi i al-Hawálí a al-^oAwda, náboženský text

220 Viz Kechichian, „Trends in Saudi National Security“, 241.

221 Viz například projev krále Fahda z února 1991 ve Fürtig, *Iran's Rivalry With Saudi Arabia*, 70.

222 Pokračující podporu iráckých sunnitských vzbouřenců ze strany saúdských občanů dokládá i zpráva speciální americké komise *The Iraqi Study Group Report* zveřejněná 6. prosince 2006.

vyzývající muslimy k účasti na džihádu v Iráku. Fakt, že většina z duchovních zůstává na vládní výplatní pásce, mluví za vše. Saúdská Arábie tak dala jasný signál k tomu, že napadání „nevěřících“ v Iráku je na rozdíl od páchání stejných činů na území Saúdské Arábie v pořádku. Podle některých analýz tvořili občané Saúdské Arábie v posledních letech zhruba 60 procent sebevražedných atentátníků v Iráku.²²³

Ať už Saúdští Arabové neměli Saddáma Husajna jakkoliv v oblibě, vidina ší'ity vedené konfederace není Rijádu příliš po chuti. Vzdávající ší'itská moc by mohla pro saúdské salafijské hnutí znamenat vážné ohrožení, protože ší'itské náboženské školy v Nadžafu a Karbalá velmi pravděpodobně opráší svou zašlou slávu a vliv na vzdělávání, což bude nezbytně zahrnovat i ideologické útoky na salafijské pozice. Stoupající moc iráckých ší'itů bude mít také pozitivní vliv na politický význam saúdských ší'itů. Tím, co se v nadcházejících letech přihodí v Iráku, si nikdo nemůže být příliš jistý. Ale i ty neoptimističtější scénáře Iráku předpovídají několik let pokračující nepokoje a nestabilitu. Ovšem Saúdská Arábie by trčila i v případě, že by se v Iráku podařilo zavést mír a demokracii. Irák by totiž se svými 112 miliardami barelů ropných rezerv mohl snadno nahradit Saúdskou Arábii na její pozici amerického strategického partnera na Blízkém východě.

3.4. Státy Arabského poloostrova

Saúdská snaha ovládnout Arabský poloostrov má zcela praktický motiv. Jeho cílem má být vytvoření uskupení, které by bylo schopné čelit Iráku a Íránu. Naneštěstí pro Saúdskou Arábii vyjádřili její menší sousedé – Bahrajn, Jemen, Katar, Kuvajt, Omán a Spojené arabské emiráty – pro takovýto plán jen pramalé pochopení. Hlavním kontrolním orgánem se měla stát Rada pro vzájemnou spolupráci v Zálivu založená v květnu 1981 v začátečních fázích irácko-iránské války. Akceschopnost této organizace je ale negativně ovlivňována osobními sváry jednotlivých vládnoucích rodin i nedůvěřivostí menších států vůči Saúdské Arábii. Závažné problémy plynou mnohdy také z nejasně vymezených hranic Saúdské Arábie s jejími sousedy. Saúdská Arábie hraniční spory využívá jako nátlakový prostředek a také pro posílení národního uvědomění a zdůraznění ústřední role saúdské vládnoucí rodiny.

Nejlépe stanoveny jsou severní hranice s Irákem, Kuvajtem a Jordánskem. Hranice s Irá-

²²³ Například na základě analýzy islamistů zabitých v Iráku během šestiměsíčního období na přelomu let 2004 a 2005 tvořili obyvatelé Saúdské Arábie – v drtivé většině z Nadždu – 94 z celkového počtu 154. Mimoto představovali 70 procent sebevražedných útočníků. Reuven Paz, „Arab Volunteers Killed in Iraq: an Analysis“, *PRISM Series of Global Jihad*, No. 1/3 – March 2005, 1-7.

kem byly vytyčeny v roce 1922 britskými důstojníky zastupujícími Bagdád a krále Ibn Sa'úda. Územní ztrátu touto dohodou utrpěl právě Kuvajt, jehož hranice se Saúdskou Arábií se posunula o více než 250 kilometrů na sever. Saúdská Arábie s oběma svými severními sousedy rovněž sdílí neutrální zóny. Ta s Kuvajtem byla rozdělena v roce 1966 a obě země souhlasily s tím, že se podělí o tamní ropné zdroje. Zóna s Irákem byla na základě smluv z let 1975 a 1981 rovněž rozdělena. Hraniční dohody s Jordánskem byly naposledy upraveny v roce 1965, kdy si obě země vyměnily drobná území tak, aby Jordánsko získalo více půdy v okolí přístavu °Aqaba.

Mnohem problematičtější jsou východní hranice království s menšími státy Zálivu a jižní hranice s Jemenem. Hranice s Katarom byla v listopadu 1991 a znovu na podzim 1992 svědkem vzájemných srážek, během kterých přišli o život dva vojáci Kataru a jeden Saúdské Arábie. Po egyptském zprostředkování byla v Mekce podepsána hraniční dohoda, ve které se obě strany zavázaly respektovat existující smlouvu z roku 1965. Vzájemné spory se týkají také interpretace islámu. Ačkoliv se obě země hlásí k °Abd al-Wahhábovu učení, viní Katar Saúdskou Arábií z příliš rigidních náboženských praktik. Saúdstí Arabové na oplátku Kataranům vyčítají uvolněné mravy a výhrady mají také k televiznímu vysílání stanice al-Džazíra.

V případě Ománu je trnem v oku saúdských salafistů fakt, že se většina jeho obyvatel hlásí k ibádovské formě islámu. Kromě toho obě země vedou letité hraniční spory o oázy Burajmí. Jedná se o pozůstatek britské kontroly nad Ománem a přilehlými oblastmi, ale také o následek staletých konfliktů mezi místními kmeny. V roce 1952 Saúdská Arábie tuto oblast obsadila pomocí vojenské síly, ale byla vytlačena britskými jednotkami. V průběhu 60. let se vzájemné vztahy zlepšovaly a v roce 1971 království oficiálně přiznalo ománskému sultánovi Qábúsovi titul „Jeho veličenstvo“. V roce 1990 pak vyjednávači z obou stran dospěli k dohodě ohledně hranic, které byly v celé šíři vymezeny v Rijádu v roce 1995. Navzdory těmto dohodám obě strany ale dodnes vydávají navzájem se lišící mapy. Tradičně dobré vztahy má Saúdská Arábie s Bahrajnem a Spojenými arabskými emiráty, jejichž zahraniční politika je často v souladu se saúdskoarabskými představami. Všechny tři země totiž sdílejí podobné obavy ze svých sousedů v Zálivu – Iráku a Íránu. Saúdská Arábie poskytla Bahrajnu během let rozsáhlou ekonomickou pomoc a od roku 1975 s ním pořádá pravidelná vojenská cvičení.

3.4.1. Jemen

Jemen je ze všech států Zálivu jedinou zemí, která by mohla ohrozit saúdské snahy o nadvládu Arabského poloostrova. Saúdská vládnoucí rodina si je toho dobře vědoma, a proto vždy zastávala politiku podporující rozdělení Jemenu. Královi Ibn Sa'údu se také připisuje výrok, že „Arábie bude šťastná pouze tehdy, bude-li Jemen nešťastný“. Navíc dlouhá a snadno prostupná hranice oddělující obě země nutí Saúdskou Arábii k tomu, aby se pozorně zabývala děním nejen v Jemenu, ale i v oblasti Rudého moře a Afrického rohu.

K události, která zásadním způsobem ovlivnila vztahy obou zemí, došlo v roce 1934. Jelikož Saúdská Arábie byla v té době obklopena územími spadajícími pod britskou správu, obrátila svoje expanzionistické výpravy jediným možným směrem: na Jemen. Když ale hrozilo, že se Ibn Sa'úd zmocní celého jemenského pobřeží a ohrozí tak i Aden, poslaly do oblasti své loďstvo Británie a Itálie. To byla dostatečná hrozba k tomu, aby se saúdský král stáhl a podepsal dohodu v Tá'ifu. Na jejím základě dostal Nadžrán a 'Asír, ale přišel o ostatní územní zisky. Jemenci jako odškodnění rovněž získali zvláštní povolení na práci a pobyt v království.

Po svržení jemenské monarchie 26. září 1962 a následném rozdělení země podporovala Saúdská Arábie republikánský sever proti marxistickému jihu, který získal nezávislost po britském odsunu z Adenu v roce 1967. Tato podpora byla poskytována ale jenom do té míry, aby udržela severní Jemen slabý a nejednotný. Na půdě Jemenu také došlo k saúdsko-egyptské válce. Krátce po pádu monarchie hrozilo několik tisíc egyptských vojáků vpádem na území Saúdské Arábie a připojením 'Asíru a Nadžránu zpět k jemenské republice. Situace byla o to horší, že saúdská armáda byla nespolehlivá, což podtrhlo i několik dezercí v řadách pilotů. Král Fajsal byl proto donucen povolát na pomoc Spojené státy. Prezident Kennedy po mlhavých slíbech krále o zavedení demokratických reforem souhlasil. V jeho případě ovšem nezůstalo pouze u slibů a když egyptské letectvo začalo bombardovat saúdská města na jihu země, poslal do království letku stíhaček. Ačkoliv šlo formálně o cvičný let, piloti měli rovněž příkaz použít v případě napadení sílu. Násir tomuto gestu dobře porozuměl a zastavil přímé vojenské napadání Saúdské Arábie. Sřety nicméně pokračovaly až do Násirovy zdrcující porážky v šestidenní válce v roce 1967. Tento postup, kdy Saúdská Arábie přivolává pomoc Washingtonu jako poslední řešení, nebyl v dějinách země první a rozhodně ani poslední. Stejně se zachoval i král Ibn Sa'úd v roce 1947, když se cítil ohrožen Hášimovci, a o několik desetiletí později v průběhu války v Zálivu rovněž i král Fahd. I on své volání doprovodil příslibem reforem.

Jemen se po svém sjednocení v roce 1990 a poté, co na jeho území byla objevena ložiska ropy, stal nepřehlédnutelnou zemí. Saúdsko-jemenské vztahy byly v průběhu 90. let značně napjaté hlavně kvůli jemenské podpoře Saddáma Husajna během války v Zálivu. Celá situace byla o to vyhocenější, že Jemen byl v době krize arabským členem v Radě bezpečnosti a odmítal se podílet na některých klíčových rezolucích. Saúdská Arábie na to reagovala vypovězením více než milionu jemenských dělníků ze svého území, čímž značně poškodila jemenskou ekonomiku. Další napětí se objevilo poté, co Saúdská Arábie během jemenské občanské války v roce 1994 stranila separatistům v jižním Jemenu. Na saúdsko-jemenských hranicích, které nebyly pevně stanoveny, došlo i k několika přestřelkám, které podle tehdejších analýz mohly vyústit v druhou část války v Zálivu.²²⁴ Navíc hrozilo, že se k Saúdské Arábii připojí i ostatní státy Zálivu, aby jemenského prezidenta °Alího °Abdalláha Sáliha potrestaly za to, že se během války nepřipojil k protiirácké koalici. Na stranu Jemenu se naopak mohl kromě Iráku ve snaze podkopat postavení Saúdské Arábie v Zálivu postavit i Írán a Súdán.

Do problémů kolem nejasně vytyčených hranic mezi oběma zeměmi se navíc promítá vzájemná nevraživost, ekonomické otázky spojené zejména s kontrolou přírodních zdrojů (ropa, zemní plyn, voda) a jemenský odpor vůči saúdské snaze ovládnout Arabský poloostrov. Část hraničních sporů se točí kolem skupiny ostrůvků v Rudém moři. Mnohem významnější je ale dlouhotrvající spor ohledně asi 1600 kilometrů nejasně vytyčených suchozemských hranic, na nichž se nacházejí komerčně využitelná ložiska ropy. V těchto oblastech dochází každý rok k pravidelným přestřelkám. Asi nejvýznamnější konflikt, při kterém zahynulo 500 lidí, se odehrál v roce 1987, když byla ropa objevena v příhraniční oblasti Ma'rib. Nezávislá ropná produkce by byla trnem v oku Saúdské Arábii, která na Jemen vždy pohlížela jako na svůj satelit a zdroj levné pracovní síly. I proto v letech 1992 a 1993 varovala západní ropné společnosti před operováním ve sporných oblastech. Ke stejnému účelu využívala i svoje dobré vztahy k některým jemenským kmenům, které periodicky unášely ropné dělníky v odlehlých končinách země.

Ke zlepšení vzájemných vztahů došlo po 12. červnu 2000, kdy byla podepsána nová hraniční dohoda v Džiddě.²²⁵ Ujednání bylo vůči Jemenu relativně štedré – Jemen získal přibližně 43 tisíc km² území v problematice oblasti a čtyři ostrovy v Rudém moři. Hraniční území pro Saúdskou Arábii i přesto nadále představuje závažnou hrozbu, protože ho jemenská

224 Viz například Mamoun Fandy, „Saudi-Yemen Clash. Is It Gulf War, Part 2?“, *Christian Science Monitor*, 87, 48 (1995): 18.

225 Askar Halwan Al-Enazy, „'The International Boundary Treaty' (Treaty of Jeddah) Concluded Between the Kingdom of Saudi Arabia and the Yemeni Republic on June 12, 2000“, *The American Journal of International Law*, 96, 1 (2002): 161-173.

vláda nemá pevně pod kontrolou a běžně přes něj dochází k pašování zbraní i islámských radikálů. Tato přeshraniční solidarita islamistů se projevila například i v roce 1995, kdy se přes Jemen podařilo do Londýna uprchnout budoucímu vůdci saúdské londýnské opozice Muhammadu al-Mas'arímu. Skrytá nezaměstnanost v Jemenu navíc dosahuje až 50 procent a příjem na hlavu dosahuje pouze zlomku toho saúdského. Saúdská Arábie se proto obává, že by jemenské demografické a ekonomické problémy mohly vést k politickým nepokojům a otevřenému nepřátelství.

Jemen navíc díky své poloze může ovládat východní vstup do Rudého moře v oblasti průlivu Báb al-Mandab. Tím denně prochází přibližně 32-33 milionů barelů ropy a jeho uzavření by významným způsobem poškodilo saúdskoarabské zájmy. Ropné tankery by nemohly projíždět Rudým mořem do Středozemního moře a musely by plout jižní cestou kolem Mysu Dobré naděje, což by se negativně odrazilo na době transportu i jeho ceně. Jemen zůstává pro svého severního souseda hrozbou také z toho důvodu, že na jeho území má silnou pozici al-Qá'ida a že je spolu s Irákem hlavním zdrojem zbraní a výbušnin saúdských ozbrojenců. O tom, že Saúdská Arábie nepřestává Jemen vnímat jako hrozbu, svědčí i to, že u svých jižních hranic udržuje značnou část svojí armády. Království rovněž zahájilo výstavbu nového vojenského zařízení v Džízánu, kde se bude nacházet námořní i letecká základna a které doplní stávající základny v Abhá' a Chamís Mušajjitu.

Vztahy obou států jsou ale mnohem komplexnější.²²⁶ K bohaté sociální, ekonomické a politické výměně mezi nimi docházelo ještě dávno předtím, než vznikly ve své moderní podobě. Obchodníci z Jemenu, především z oblasti Hadramautu, byli v Hidžázu pravidelnými hosty a nejméně jeden z nich v Saúdské Arábii zůstal natrvalo. Nejznámější rodinou jemenského původu, která obdržela saúdské občanství, je bezpochyby ta Ibn Ládinova. Navíc mytologie většiny saúdských kmenů zdůrazňuje původ z Qahtánovců, velkého předchůdce, jehož mateřskou zemí byl Jemen. A je to právě tento jižní saúdský soused, který je v mnoha případech používán jako věrohodný zdroj ctností a čistého arabského původu. Několik potomků Ibn Sa'úda mělo také jemenské matky, které byly zakladateli Saúdské Arábie nabídnuty jako konkubíny.

Saúdská Arábie oproti tomu ovlivňuje dění v Jemenu zejména prostřednictvím svých náboženských emisarů nebo Jemenců vzdělaných v saúdských náboženských univerzitách. Její přítomnost je patrná zejména od 70. let, kdy jí ropné bohatství umožnilo financovat celou řadu takzvaných „vědeckých institutů“ (*al-ma'áhid al-'ilmija*), paralelního vzdělávacího

²²⁶ Základní přehled viz například Renaud Detalle, (ed.) *Tensions in Arabia: The Saudi-Yemeni Fault Line* (Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2000).

systemu, který hlavní důraz klade na náboženské předměty. Jedním z nejznámějších radikálních duchovních byl šejch Muqbil al-Wádi'í (z. 2001, pohřben vedle Ibn Báže). Tento absolvent islámské univerzity v Medíně musel Saúdskou Arábií opustit v roce 1979 kvůli podezření z napojení na hnutí Džuhajmána al-^oUtajbího. V Jemenu si al-Wádi'í založil náboženské centrum specializující se na studium hadíthů, které pomáhá šířit rigidní verzi islámu a přitahuje stovky studentů. Jedním z nich byl například i „americký Tálíbán“ John Walker Lindh, který byl v listopadu 2001 zadržen v Afghánistánu. Sám al-Wádi'í se od svého návratu do země podílel na útočné kampani proti odlišným formám islámu, zejména zajdovskému vyznání. Jeho studenty, kteří sami sebe nazývají salafisty, je možné jako kazatele v mešitách nebo ředitele podobných náboženských institutů najít po celém Jemenu.²²⁷ Jemenští stoupenci ^oAbd al-Wahhábova učení jsou sdruženi zejména kolem hnutí *Isláh* (Reforma) a jejich hlavním zájmem je – mnohdy ozbrojený – boj proti zajdovskému vyznání a jeho vůdčím postavám (*sajjid*, pl. *sáda*).²²⁸

3.5. Rusko

Vztahy mezi Saúdskou Arábií a Ruskem poškozují několik vzájemných rozporů, které se týkají především cen ropy a zahraniční politiky obou zemí.²²⁹ Vzájemné vztahy byly v průběhu studené války vždy tradičně velmi špatné. Sověti se snažili poukazovat na několik společných zájmů, jako například na to, že obě země podporují palestinskou věc nebo Irák v jeho válce proti Íránu v letech 1980-1988. Saúdské Arábii byla nicméně trnem v oku sovětská přítomnost v Afghánistánu, jeho podpora marxistických režimů v jižním Jemenu a Etiopii a prodej zbraní radikálním arabským státům. Tato situace se ale dramaticky změnila s pádem komunismu a koncem bipolárního rozdělení světa. Moskva se stáhla ze střední Asie a přestala podporovat revoluční režimy. Navíc v roce 1990 podpořila svým hlasem rezoluce Rady bezpečnosti OSN, které požadovaly stažení Iráku z Kuvajtu a v případě nutnosti povolovaly i použití síly. Saúdská Arábie na oplátku poprvé od roku 1938 souhlasila s obnovením diplomatických vztahů. Ruští analytici v té době doufali v příliv saúdských investic a v prodej ruských zbraní do království. Tyto naděje se ale nenaplnily a vzájemné vztahy byly v průběhu 90. let zhoršovány v podstatě ze stejných důvodů jako v předešlých desetiletích.

227 Bernard Haykel, *Revival and Reform in Islam. The Legacy of Muhammad al-Shawkani* (Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2003), 226.

228 Viz například Shelagh Weir, „A Clash of Fundamentalisms: Wahhabism in Yemen“, *Middle East Report*, No. 204, The Arabian Peninsula (Jul.-Sep., 1997): 22-23+26.

229 Podrobněji viz Katz, „Saudi-Russian Relations“, 608-619.

Saúdsko-ruské vztahy jsou mnohem důležitější, než by se na první pohled mohlo zdát. Vlády obou zemí totiž čelí podobným socioekonomickým problémům a kroky, které podnikají na jejich odstranění, se významně dotýkají národní bezpečnosti druhé země.²³⁰ Rijád se cítí ohrožen ruskými dodávkami zbraní do tří zemí, se kterými má tradičně nesnadné vztahy – Iráku, Íránu a Jemenu. Rusko naopak s nelibostí nese saúdské snahy udržovat přiměřené ceny ropy a ovlivňovat dění v Afghánistánu, Čечensku a dalších islámských republikách bývalého Sovětského svazu. Obě země se už navíc ani neshodují v palestinsko-izraelské otázce, neboť Rusko se navzdory převažující propalestinské rétorice přiklonilo na stranu Izraele. Svoji podporu doplnilo i dodávkami armádních technologií. Nicméně Saúdská Arábie ani Rusko nepodnikají podobné kroky s primárním cílem poškodit druhou zemi, ačkoliv z toho jedna druhou podezřívá a obviňuje. V tomto případě není až tak důležitá realita, ale způsob, jakým obě země nahlíží na své aktivity. Pokud Rusko nabude přesvědčení, že se ho Saúdská Arábie snaží svojí ropnou politikou záměrně poškodit, může zvýšit svoje dodávky zbraní saúdským sousedům. Pokud naopak Saúdská Arábie usoudí, že se ji Rusko snaží poškodit zbrojením jejích nepřátel, může v odvetu tlačit na ceny ropy, nebo rozdmýchávat nepokoje na Kavkaze a ve střední Asii.

Ropa a investice

Saúdská Arábie i Rusko patří k největším vývozcům ropy na světě a obě země jsou zároveň na příjmech z tohoto vývozu silně závislé. Mezi oběma zeměmi se rozhořel boj o energetickou dominanci, který by mohl mít zásadní vliv na světovou ekonomiku, energetickou bezpečnost Spojených států, globální roli Ruska a v neposlední řadě také na budoucí význam Saúdské Arábie.²³¹ Rusko na přelomu tisíciletí tiše zvýšilo svojí roční ropnou produkci o téměř půl milionu barelů za den, což je míra, kterou může v nejbližších letech snadno udržovat. Obětí tohoto kroku by se staly především Saúdská Arábie a další klíčové státy sdružení OPEC z Blízkého východu, v nichž je ropný průmysl podřízen státnímu monopolu a které neumožňují zahraniční investice. Tento ruský krok se udál ve stejnou dobu, v níž došlo k teroristickým útokům z 11. září. Ty Rusku poskytly příležitost nahradit blízkovýchodní země na jejich pozici strategického dodavatele ropy Západu a zařadit se mezi industrializované státy vyspělého světa.

Saúdská Arábie se na rozdíl od Ruska snaží svojí ropnou politikou držet cenu této suroviny v úměrné míře, a to navzdory faktu, že od války v Zálivu pravidelně vykazuje schodkový

230 Ibid., 605.

231 Viz Morse and Richard, „The Battle for Energy Dominance“, 16.

rozpočet. Saúdská Arábie uskutečňuje podobnou politiku z několika důvodů. Z minulých zkušeností si je dobře vědoma, že vysoká cena ropy po delší čas vede buď k hledání alternativních zdrojů energie, nebo k zvýšené exploraci, která má za následek rozšiřování ropných zdrojů – oba kroky pak v dlouhodobé perspektivě vedou ke snižování poptávky, a tedy i ceny ropy. Navíc dramaticky vysoká cena ropy by velmi pravděpodobně poškodila vztahy Saúdské Arábie k Západu a především Spojeným státům, které by mohly ztratit svoji ochotu ochraňovat vládnoucí režim.

Strach Saúdské Arábie a dalších blízkovýchodních zemí z ropné konkurence nástupnických států Sovětského svazu byl v 90. letech trochu zmírněn různými skandály a špatnou ochranou práv drobných akcionářů. Ve prospěch arabských zemí hovořily i některé komentáře, které zpochybňovaly korektnost odhadů týkajících se ruských a kaspických ropných rezerv. Dnes se ale ukazuje, že zásoby jsou zřejmě ještě větší, než se soudilo dřív. Navíc ropná kapacita Blízkého východu za posledních 20 let vytrvale stagnuje, takže celková produkce organizace OPEC je nižší než v roce 1980. Jedním z faktorů, který Rusku spolu s kaspickými státy brání v trvalém zvýšení produkce, která by snadno mohla předčít produkci saúdskou, je nedostatečná kvalita infrastruktury – především ropovodů a přístavišť.²³² Obojí se ale od 11. září neustále zlepšuje.

Ruské sny o saúdských investicích do hospodářství, které si země podle svého názoru zasloužila už jen díky svému jednání během války v Zálivu, nebyly naplněny z několika důvodů. Saúdská Arábie v 90. letech už nebyla tou bohatou zemí z dřívějších let a navíc ji odradil odstrašující příklad mnoha západních firem, které v Rusku neúspěšně investovaly. Mimoto Saúdská Arábie svoje finance raději směřuje do periferních států někdejšího sovětského impéria.

Islamismus

V průběhu 90. let muselo Rusko čelit problémům spojeným s nárůstem radikálního islamismu na Kavkaze a ve střední Asii. Ruské bezpečnostní služby začaly Saúdskou Arábii přímo obviňovat z podpory Čečenců hlavně po vypuknutí druhé rusko-čečenské války na podzim roku 1999. Tato podpora, kterou saúdské úřady kategoricky popíraly, měla být zprostředkovávána především dvěma organizacemi se sídlem v Saúdské Arábii – *al-Haramajn* a

²³² V polovině roku 2006 ruská produkce podle zveřejněných zpráv tu saúdskou dokonce na nějakou dobu předčila. Jednalo se ovšem o krátkodobý jev, způsobený omezeními organizace OPEC uvalenými na těžbu ropy.

Iqra'.²³³ Nejvýznamnějším válečníkem a vůdcem někdejších afghánských mudžáhidů se na území Čečenska stal legendární Ibn al-Chattáb (1969-2002), jenž byl zřejmě saúdského původu a jehož v dubnu 2002 zabila ruská zpravodajská služba. Mnozí ruští analytici věří, že Saúdská Arábie kromě toho pomáhá rozvoji sunnitského islámského fundamentalismu – kterému se v Rusku obvykle říká *vachábismus* – i v muslimských republikách bývalého Sovětského svazu. Rusko dále obviňovalo Saúdskou Arábii z podpory afghánského hnutí Tálibán, které hrozilo destabilizací celé oblasti. Poté co se Tálibán v roce 1996 zmocnil Kábulu, byla Saúdská Arábie spolu se Spojenými arabskými emiráty a Pákistánem jedinou zemí, která uznala jeho vládu nad Afghánistánem. Kromě diplomatického uznání mu poskytovala i finanční pomoc. Tato pomoc byla, tedy alespoň oficiálně, přerušena v roce 1998, kdy Tálibán odmítl do Saúdské Arábie vydat Usámu ibn Ládina.²³⁴

Historický význam měla cesta ʿAbdalláha do Ruska v září 2003. Během své návštěvy ʿAbdalláh kromě podepsání pětileté dohody týkající se spolupráce v ropném sektoru vyzval i tamní muslimy a křesťany k zachování „sociální harmonie“. Přijal dokonce i zástupce ruské ortodoxní církve a prohlásil, že Rusové jsou schopní čelit zlu, které se je pokouší rozvrátit.²³⁵ Ať už se vzájemné vztahy obou zemí v budoucnu zlepší, či zůstanou na podobné úrovni jako dnes, bude to mít vliv na dění nejen v nich, ale na světovou politiku obecně. Po útocích z 11. září projevilo Rusko ochotu postavit se na stranu Spojených států v jejich boji proti tálibánskému režimu a Usámovi ibn Ládinovi. Na oplátku ale očekávalo větší míru tolerance ve svém vlastním úsilí vyřešit čečenský problém. Takový krok ale představuje komplikaci pro americké vztahy se Saúdskou Arábií, ve které je čečenský odboj velmi populární.

3.6. Čína

Mnohé komentáře si v poslední době vzaly na mušku lepší se vztahy mezi Saúdskou Arábií a Čínou. Právě tu si saúdský král ʿAbdalláh vybral jako cíl své první zahraniční návštěvy po usednutí na trůn v srpnu 2005. Čínský prezident Hu mu tuto návštěvu oplatil v dubnu následujícího roku a potvrdil tak dohady o sblížení obou zemí. Čína má jeden z nejrychleji rostoucích trhů na světě a její spotřeba ropy se od roku 1993 rovněž raketově zvyšuje. Odhaduje se, že do roku 2010 dosáhne dnešní úrovně amerického dovozu a v roce 2030 bude na úrovni Spojených států a Japonska dohromady. Již dnes Čína dováží 60 procent ropy z Blízkého

233 Dále viz například Gold, *Hatred's Kingdom*, 138-142.

234 Podrobněji viz Katz, „Saudi-Russian Relations“, 612-617.

235 Kechichian, „Testing the Saudi “Will to Power““, 104-105.

východu.

K asi prvním významnějším kontaktům mezi oběma zeměmi, kterých si všimlo i mezinárodní společenství a které příliš nepotěšily primárního saúdského strategického partnera Spojené státy, došlo v letech 1987-1989. Čína tehdy Saúdské Arábii dodala 36 raket CSS-2 v ceně 3 miliard dolarů. Tyto rakety jsou schopné nést jadernou nálož a většinou se ani k jiným účelům nepoužívají, protože jsou poměrně nepřesné a nedají se použít k dokonalému cílení. Reakce Washingtonu byla nezvykle divoká. Americká pozornost sledující šíření jaderných zbraní se rázem zaměřila na Saúdskou Arábii. Království dodnes odmítá zveřejnit podrobnosti kontraktu a povolit americké inspekce s odůvodněním, že stejně tak by na své půdě nikdy nedovolilo čínské inspekce zařízení dodaných Spojenými státy. Celá událost se tak v souvislosti s případným saúdským nákupem jaderných zbraní dodnes mezi odborníky připomíná jako důkaz toho, že země je schopná postupovat utajeně a v rozporu s americkými zájmy.

Úsilím Saúdské Arábie získat nukleární zbraně v rámci posílení své bezpečnosti se zabývaly i tiskové zprávy z let 2003-2005. Podobný krok, pokud by byl vykonán, by znamenal velmi nevídaný vývoj v systému regionální stability. Po návštěvě krále °Abdalláha v Pákistánu obě země uzavřely „tajnou dohodu o jaderné spolupráci“. °Abdalláh a pákistánský prezident Parváz Mušarraf se dohodli na výměně saúdské ropy za pákistánské jaderné know-how. Podle jiných zpráv to byla právě Saúdská Arábie, kdo od poloviny 70. let poskytl Pákistánu více než miliardu dolarů na vývoj „islámské“ jaderné bomby, která by konkurovala té „hinduistické“ ze sousední Indie. Vzhledem k dlouhé čínské angažovanosti v pákistánském jaderném programu existuje možnost ustavení čínsko-saúdsko-pákistánské osy. Někteří analytici jdou ještě dál a tvrdí, že Čína by ráda nahradila Spojené státy na pozici garanta bezpečnosti v Zálivu a kvůli dosažení tohoto cíle usiluje o vytvoření strategického partnerství právě se Saúdskou Arábií.²³⁶ Vztahy s Čínou jsou pro Saúdskou Arábii o to lákavější, že na rozdíl od dosavadních západních spojenců ani náznakem nekritizuje její domácí politiku a zvyky. Na druhou stranu je ale více než pravděpodobné, že si Saúdská Arábie uvědomuje rozsah problémů, které by mohly v případě snahy získat jadernou technologii vyvstat v jejích vztazích ke Spojeným státům.

236 Více podrobností k saúdským jaderným ambicím a bezpečnostním otázkám viz James A. Russell, „Saudi Arabia in the 21st Century: A New Security Dilemma“, *Middle East Policy*, 12, 3 (2005): 64-78.

4. Strukturální reformy

Saúdský způsob řešení problémů je jednoduchý. Strčíme hlavy do písku a předstíráme, že problém je tentam.

Rá'id Qustí, saúdský novinář

Na naléhavost strukturálních změn v saúdské společnosti ukázala celá řada závažných událostí. Jednou z těch nejzávažnějších byla účast Saúdských Arabů jak na domácím, tak na zahraničním terorismu, problémy s nezaměstnaností, ekonomický úpadek a válka v Iráku. Ale jaká je budoucnost reforem v Saúdské Arábii? Je možné, aby byly prosazeny hladce? Existuje několik faktorů, které jejich zavedení budou značně komplikovat:

- naprostá závislost na tržbách z ropy, které tvoří drtivou většinu státních příjmů,
- závratné částky vynaložené na rozvíjení v praxi jen málo užitečných (zejména náboženských) studií,
- vysoká míra nezaměstnanosti (ačkoliv saúdská vláda neposkytuje přesné údaje, západní zdroje obvykle uvádějí 20-25 procent nezaměstnaných mužů a přibližně 95 procent nezaměstnaných žen). Saúdská Arábie se také tradičně snaží vysokou nezaměstnanost maskovat umělým vytvářením pracovních příležitostí,
- mnoho zdlouhavých byrokratických procedur, které brzdí zahraniční investice.²³⁷

Mimoto je slyšet hlasy, které otevřeně tvrdí, že zavedení jakýchkoliv reforem je v království zcela nemožné. To, že Saúďové nejsou schopni učinit opravdové reformy, prohlásila například Mai Yamani, dcera prominentního saúdského disidenta šejcha Ahmada Zakího Jamáního.²³⁸ Nejsilnějším oponentem reforem v Saúdské Arábii i nadále zůstávají nenapadnutelní 'ulamá', kteří prosazují přísné lpění na strnulých zásadách salafíje. Právě tato doktrína je nejvýznamnějším faktorem, který zavádění reforem značně ztěžuje. Podle ní je totiž každá novota (*bid'a*) v rozporu s islámem, a tedy nežádoucí. Názorným příkladem může být zavádění internetového připojení. Na konci 90. let Saúdská Arábie zahájila velmi přísné šetření týkající se spuštění internetu a jeho možných následků. Tento proces trval dva roky. Na jeho konci byl vydán královský dekret, na jehož základě musely být veškeré internetové kanály podřízeny

²³⁷ Raphaeli, „Demands for Reforms in Saudi Arabia“, 517-518.

²³⁸ Viz článek „Are the Saudis Funding Schools Devoted to Fomenting Radical Islamic Ideology?“ dostupný na www.msnbc.msn.com/id/3660811/, navštíveno 9. února 2006.

jedinému kontrolnímu centru umístěnému v instituci s názvem King Abd al-Aziz City for Science and Technology (*Madīnat al-malik ʿAbd al-ʿAzīz li ʿl-ʿulūm wa ʿt-taqnīya*). V Saúdské Arábii byla veřejnost k internetu připojena koncem ledna 1999, ale na mnohé stránky, které byly označeny za nevhodné, nebyl umožněn přístup.²³⁹ Tento způsob filtrování přes jeden jediný uzel také velmi zpomalil rychlost internetu a vede k různým technickým závadám.

4.1. Vzdělání

Jeden z hlavních problémů Saúdské Arábie spočívá podle mého názoru v jejím vzdělávacím systému a v nespokojenosti mladé generace. Je to právě vzdělávací systém, na nějž by se reformy měly zaměřit v první řadě.²⁴⁰ Saúdská vláda by si měla připustit tu skutečnost, že nejvýšší riziko pro její národní bezpečnost představuje populační růst, jehož míra je jednou z nejvyšších na světě. Je také velmi nepravděpodobné, že by se tento trend měl v nastávajících letech nějak změnit. Saúdská Arábie má dnes více než 20 milionů obyvatel²⁴¹ a odhaduje se, že do roku 2020 se jejich počet zvedne na 29 milionů a do roku 2050 až na 50 milionů.²⁴²

Mezi mladou generací se pomocí internetu a mobilních telefonů rychle šíří nespokojenost se stávajícími poměry. V zemi navíc neexistuje téměř žádný druh kultury pro mladé lidi. Kromě fotbalových zápasů představují vlastně jedinou formu veřejného „rozptýlení“ pravidelné poprav, které se obvykle konají ve čtvrtek nebo po páteční modlitbě na veřejných prostranstvích. Hlavnímu rijádkému popravišti, oficiálně nazývanému *sáhat al-ʿadl* (náměstí spravedlnosti) se mezi anglicky mluvící komunitou „laškovně“ přezdívá Chop Chop Square. Mladí lidé většinou nemají prostředky a mnohdy ani chuť cestovat do zahraničí, a zůstávají tak odkázáni na satelitní televize a internet. Navíc mezi nimi koluje mnoho nahrávek s kázáními radikálních sunnitských ʿulamá', ke kterým se ještě v poslední době přidaly video záběry poprav rukojmích. Pro populaci, které je odpírána jakákoliv moc či zodpovědnost, která má často pocity pokoření a která je frustrována neschopností svých vlastních vládců nějak změnit nebo ovlivnit události v oblasti, může mít síla demonstrována povstalci a

239 Do března 2001 bylo například zakázáno 200 tisíc stránek s denním průměrem 250. Podrobněji k tomu, jak Saúdská Arábie monitoruje a kontroluje přístup k internetu viz Teitelbaum, „Dueling for *Da'wa*“, 229-233.

240 K problematice vzdělávání podrobněji viz například Michaela Prokop, „Saudi Arabia: the Politics of Education“, *International Affairs*, 79, 1 (2003): 77-89, Sarah Yamani, „Toward a National Education Development Paradigm in the Arab World: A Comparative Study of Saudi Arabia and Qatar“, *Al Nakhlah*, Spring 2006, online na http://fletcher.tufts.edu/al_nakhlah/, navštíveno 9. září 2006, či Arnon Groiss (ed.), *The West, Christians, and Jews in Saudi Arabian Schoolbooks* (New York: Center for Monitoring the Impact of Peace and The American Jewish Committee, 2003).

241 K tomuto číslu je třeba připočítat ještě okolo 6 milionů zahraničních pracovníků.

242 Podobná situace je patrná v celé oblasti Zálivu. Zatímco v roce 1950 tam žilo zhruba 30 milionů lidí, v roce 2000 to bylo již 139 milionů a odhady hovoří až o 321 milionech v roce 2050.

radikály své kouzlo.²⁴³

Mladá generace se dostala do ústředí zájmu politiků a médií po celém Blízkém východě od Íránu až po Palestinu. Nejinak je tomu i v případě Saúdské Arábie. Je to především z toho důvodu, že jde o většinu obyvatelstva, která ovšem postrádá jakékoliv politické zastoupení. Zároveň je tato skupina obyvatelstva nejvíce ohrožena nezaměstnaností a značná její část tíhne k formulování své identity pomocí náboženského pojmosloví. Islám je pro mladé lidi klíčem k vnímání sebe sama a zůstává ideální silou, která dává jejich světu soudržnost.²⁴⁴ Současný konflikt mezi generacemi je úzce spjat s faktem, že mladí Saúdstí Arabové nemají možnost rozhodovat o svých životech a často se cítí být pouhou hračkou v rukách osudu, který se rozhoduje někde jinde – ať už v saúdských královských palácích, či mezi vlivnými kruhy ve Washingtonu. Tento pocit bezmoci odstartovalo právě trauma války v Zálivu. Do očí bijící ticho, které panovalo v saúdských sdělovacích prostředcích po irácké invazi do Kuvajtu, otřáslo důvěrou společnosti ve vládnoucí rodinu. Názorně to ve své zповědi vylíčil jeden saúdský mladík:

Televizní stanice jako například jordánská TV vysílaly obrázky z demonstrací po celém arabském a islámském světě na podporu irácké anexe Kuvajtu a na protest proti válečným snahám vůči Iráku. A protože v saúdské státní televizi o tom byla sotva zmínka, stejně jako o invazi, uvědomili jsme si, že ve zprávách existuje značná cenzura a ztratili jsme důvěru v oficiální média. Následně jsme se na státní televizi přestali dívat a místo toho jsme sledovali pouze zahraniční zpravodajství.²⁴⁵

Tato deziluze, jež v mnoha případech vedla k militarizaci mládeže, byla rovněž spjatá s daleko větším politickým uvědoměním. Současná politizace společnosti značně zesílila v 90. letech následkem přítomnosti zahraničních médií, vytvořením celoarabského satelitního kanálu al-Džazíra v roce 1996, zavedením internetu v roce 1998 a postupnou liberalizací tisku od poloviny 90. let. Tu symbolizovalo hlavně založení deníku al-Watan v roce 1998, který neváhal psát o tak ožehavých tématech, jako jsou sebevraždy mladých lidí, manželské problémy, drogy, homosexualita a od 11. září dokonce i o problémech týkajících se domácí politiky.

Důležitou nezodpovězenou otázkou také zůstává, na čí stranu se přikloní mladá generace, která tvoří 60 procent obyvatelstva. Na stranu pomalu se reformující vládnoucí rodiny? K malé skupině liberálně smýšlejících reformátorů? Nebo na stranu radikálů, kteří mají v úmyslu svrhnout režim? Pesimistické scénáře hovoří o tom, že právě poslední možnost se pro ni může jevit jako nejlákavější volba. Mladá generace svůj pocit morálního úpadku často vyjadřuje

243 Bradley, *Saudi Arabia Exposed*, 213.

244 Viz monografie saúdské socioložky Yamani, *Changed Identities*, 130-131.

245 Ibid., 136-137.

společně s kritikou vztahů Saúdské Arábie a západních mocností, zejména se Spojenými státy. V tomto ohledu se výrazně liší od generace konce 70. let, která ke Spojeným státům hleděla bez zlosti. Je však třeba dodat, že tato zlost dnešní generace není většinou založena až tak na islamistických a protizápadních náladách, jako spíše na uražené národní hrdosti.

Reforma saúdského vzdělávacího systému je nezbytně důležitá jak pro boj s nenávisnými názory vyučovanými islamistickými extremisty, tak i pro zvýšení zaměstnanosti a prosazení ekonomických reforem. Vzdělávací systém totiž selhává ve svém zaměření i efektivitě – pouze 8,8 procent absolventů univerzit získává inženýrské tituly, zatímco 42,2 procent vystuduje obory popisované jako „teoretická studia“. Kromě toho jsou dva ze tří doktorátů udělovány na poli náboženských věd. To má za následek to, že saúdské univerzity často opouští nezaměstnaní a v podstatě též nezaměstnatelní absolventi. Převážná část saúdského vzdělávacího systému postrádá zaměření na výcvik studentů pro praktické uplatnění. I proto je sedm z deseti pracovních míst v Saúdské Arábii obsazováno cizinci.

Moderní vysoké školství dorazilo do Saúdské Arábie v roce 1957 založením první, víceméně „sekulární“ univerzity v království. Ta byla původně nazvána Rijádská univerzita a v roce 1982 byla přejmenována na Univerzitu krále Sa'úda. V roce 1961 byla na nátlak náboženských autorit založena Islámská univerzita v Medíně. Tato instituce zároveň sloužila k zahraničněpolitickým účelům, protože nabízela náboženskou alternativu k sekulárním univerzitám v arabském světě a přijímala velké množství nesaúdských studentů. V roce 1974 pak v Rijádu vznikla sloučením několika teologických škol další náboženská instituce – Univerzita imáma Muhammada ibn Sa'úda. Vláda dohled nad vzděláváním, a to i na „sekulárních“ školách, svěřila do rukou duchovních a podpořila tak konzervativní přístup k výuce. Nejen že pak školy vychovávaly lidi s velmi konzervativními názory, značně omezena byla i výuka o cizích kulturách a náboženstvích.

Země má dnes 8 univerzit a více než 26 tisíc škol. Role výuky náboženství je dnes v Saúdské Arábii zdůrazňována na všech stupních škol. Cílem je vytvořit prostředí loajality a poslušnosti a vštípit žákům povinnost šířit islámské poselství a bránit ho před „nepřáteli“. K hlavním náboženským studijním předmětům na saúdských školách patří zejména Korán, Tawhíd (učení o jedinství Boží), Tadžwíd (umění recitace Koránu), Tafsír (koranická exegeze), Hadíth (soubor výroků a činů proroka Muhammada a jeho druhů) a Fiqh (islámská jurisprudence). Na základních školách je těmto předmětům věnováno zhruba 30 procent veškeré výuky, na středních školách až 35 procent v případě humanitních škol a 14 procent v případě škol technických. Islámskou a zejména salafijskou věroukou jsou ovšem hojně prostoupeny i

Vliv tohoto druhu výuky je patrný především v učení o ostatních kulturách a náboženstvích. Mnohé pasáže tak odsuzují křesťany a židy jako bezvěrce a označují je za lidi, které není záhodno zdravít ani se s nimi přátelit. Často je za tím cílem používána radikální doktrína *al-walá' wa 'l-bará'*, čili zdůrazňování loajality a náklonnosti ke členům komunity řádných věřících v protikladu k nenávisti a odporu vůči ostatním. Tato doktrína umožňuje radikálním muslimům přisvojit si právo rozhodovat o tom, kdo je a kdo není řádný muslim. Přitom by tento koncept měl být chápán ve svém konkrétním historickém a kulturním kontextu, tedy jako vztahující se ke zcela specifickým událostem během mekkánských válek v raných etapách islámu.²⁴⁷ Démonizace „těch druhých“ a přiznávání univerzální a věčné platnosti této doktríny stanovené Bohem má mnoho společných prvků s praktikováním doktríny *takfīru* (obvinění muslimů z bezvěrectví), kterou prosluly zejména skupiny spojované s al-Qá'idou. Název *al-walá' wa 'l-bará'* použil do titulu jedné své knihy i Ajmán az-Zawáhirí. Jeho pointa byla zřejmá – muslimové si musí zvolit, na čí straně stojí, jestli na straně islamistů, nebo jejich nepřátel. Podle této zvrácené logiky totiž žádná třetí alternativa neexistuje. Skupina „nepřátel“ tak obsahuje i lidi spolupracující se sekulárními vládami a přijímajícími stávající řád.

Učebnice sice přímo nevybízí k džihádu proti „nevěřícím“ či ke vzpouře vůči zkorumpované vládě, ale indoktrinace omezeným pohledem na svět může v mnoha případech vydláždít cestu radikálnějšími tendencím. Mimo to je velebena mučednická smrt v boji s nepřítelem. Navzdory rozsáhlé náboženské výuce mají studenti o islámu mnohdy velmi zkreslenou představu. Výuka jim neposkytuje informace o úplné šíři islámské věrouky a její diverzitě, ale pouze omezený výklad salafijského islámu. Nejpalčivějším problémem zůstává vztah k „ostatním“. Islám je předkládán jako jediné správné náboženství a křesťané a židé jsou navzdory koránské tradici představováni jako „nevěřící“, či dokonce nepřátelé muslimů. Z toho důvodu by se s nimi muslimové neměli přátelit ani je následovat v jejich zvyklostech. Židé jsou představováni jako podlý národ, pro který je typická lstivost, úplatnost, zrada a nadutost. Osobně také nesou zodpovědnost za škodlivé události ve světových dějinách: mezi jinými i rozpoutání francouzské a bolševické revoluce a začátek druhé světové války.

Jako důkaz negativní role židů jsou často předkládány tzv. Protokoly sionských mudrců přinášející „důkaz“ o židovské konspiraci a mocenských snahách ovládnout svět. Tento podvrh vytvořený ruskou tajnou policií na začátku 20. století měl ve velké oblibě i král Fajsal,

246 Údaje jsou citovány z Prokop, „Saudi Arabia: the Politics of Education“, 79. Kromě toho čerpám i z vlastní zkušenosti z pobytu na Univerzitě krále Sa'úda.

247 Eleanor Doumato, „Manning the Barricades: Islam According to Saudi Arabia's School Texts“, *Middle East Journal*, 57, 2 (2003), 239.

který svého času nařídil, aby všechny hotely měly jeden výtisk na nočních stolcích. Zahraniční diplomaté pak byli často vystavováni Fajsalově přinejmenším půlhodinové přednášce o židovské konspiraci a i oni dostali výtisk Protokolů. Jedním z příjemců byl například i Henry Kissinger.²⁴⁸ Izrael jako stát pak není znázorněn na žádných mapách a jeho území místo něj zabírá Palestina. Ta je líčena jako muslimská země okupovaná cizinci, kteří znesvěcují islámská posvátná místa. Okupace Palestiny je podávána jako nejzávažnější problém současného muslimského světa, na jehož vyřešení – úplné osvobození od „sionistické špíny“ – by se měli spojit všichni Arabové a muslimové.²⁴⁹

Západ jako takový je pak mnohdy v učebnicích zobrazován jako strůjce všech pohrom islámského světa – počínaje křížovými výpravami, moderní érou kolonialismu a konče ustavením státu Izrael. Západ je také líčen jako společnost v úpadku, o čemž svědčí nedostatek spirituality, praktikování cizoložství a sodomie, narůstající počet onemocnění AIDS a také sebevražd.²⁵⁰

Obzvláště silně citelný je vliv islámských ‘ulamá’ v oblasti vzdělávání dívek a vůbec role žen ve společnosti. Situace se nepatrně zlepšila po tragickém incidentu, k němuž došlo v Mekce v březnu 2002. Když tam tehdy v jedné dívčí škole vypukl požár, příslušníci náboženské policie nedovolili hasičům včasný zásah s odůvodněním, že dívky nejsou řádně oblečeny a že by bylo hříšné se k nim přiblížit. Následkem toho 15 dívek zemřelo. Po této události byl propuštěn ředitel instituce zabývající se dohledem nad dívčím vzděláváním ‘Alí ibn Muršid Ál Muršid. Institut byl také převeden z přísného a konzervativního dohledu ‘ulamá’ pod pravomoc ministerstva školství. Jaký skutečný vliv to bude mít na práva žen rozhodovat o vlastním vzdělávání ukáže až čas. V lednu 2004 ale například vrchní muftí Saúdské Arábie prohlásil, že „míšení mezi muži a ženami šarí‘a kategoricky zapovídá“ a že „je to kořenem všeho zla a pohrom.“²⁵¹ Z reakcí vlády zatím vysvítá, že bude ochotna obětovat některé svobody žen a jejich účast na veřejném životě jako úlitbu náboženskému establishmentu.

Kolem práva vzdělávání pro dívky byl v dějinách země sveden ostrý boj. Dívčím se ho dostalo královským dekretem v roce 1959. První dívčí sekulární školy byly otevřeny v Džiddě na začátku 60. let pod patronací Fajsalovy ženy ‘Iffy. Jejich cílem bylo prostřednictvím řádného islámského vzdělání „vychovávat lepší matky a ženy v domácnosti“. Oblíbené rčení, že „matka může být sama o sobě školou, pokud ji dobře připravíte“, bylo často uváděno v učebnicích a stalo se jedním z prostředků jak přesvědčit náboženský establishment o tom, že dívčí

248 Posner, *Secrets of the Kingdom*, 45.

249 Podrobněji k zobrazování židů viz Groiss, *The West, Christians, and Jews*, 5-7.

250 Konkrétní příklady viz *ibid.*, 4.

251 Citováno dle „Saudi Arabia Clerics Set Boundaries on Reforms“, Reuters, 28 January, 2004.

vzdělání vede k podpoře náboženství a ne k jeho podkopávání. Další podmínkou svolení 'ulamá' také bylo to, že nad nově vzniklým dívčím vzděláváním dostanou dohled.

Přílišnou naději na nějakou zásadní změnu saúdských výukových osnov nedalo ani jmenování nového ministra školství. V roce 2005 se jím stal 'Abdalláh al-'Ubajd, předseda Světové islámské ligy v letech 1995-2002. Kromě své pochybné role v lize proslul al-'Ubajd i některými svými výroky. V jednom svém eseji z roku 2002 například obvinil některá média z toho, že jsou vedená židy a Západem a mají za úkol spojovat terorismus s islámem. Pravidelně také organizuje sympozia, která mají za úkol vysvětlovat, že palestinské sebevražedné útoky proti Izraelcům „jsou prováděny v sebeobraně“ a „jsou v rámci zákonů a povoleny všemi náboženskými normami a mezinárodními úmluvami.“²⁵² Odpor vůči dívčímu vzdělávání vyjádřil i zástupce hnutí as-sahwa 'l-islámíja Safar al-Hawálí. V roce 2004 na svých stránkách napsal:

Ptám se, jaký je užitek pokračujícího vzdělávání [dívek] a jeho hodnota? Dívky se rodí proto, aby se staly matkami a vychovatelkami budoucích generací. Pokud žena zůstane doma, nekrášlí se, plní svoje náboženské povinnosti a je poslušná svému manželovi, stane se královnou ve svém království. [...] Pracující ženy se unaví. Každý měsíc menstrují a stávají se slabými. Nervově se hroučí. Aby ženy mohly sloužit národu, musí zůstat doma.²⁵³

Spory týkající se směřování výukového systému nejsou v zemi ovšem ničím novým. Můžeme se o nich dočíst například v pamětech Ibn Sa'úдова egyptského poradce Háfize Wahby. Ten byl v roce 1930 jmenován ředitelem nového ministerstva školství. Wahba do vzdělávání hodlal zavést podle svého názoru neškodné předměty jako zeměpis a cizí jazyky, přesto se ale setkal s odmítavým postojem 'ulamá'. Ti se například v případě cizích jazyků obávali, že by jejich znalost mohla studenty vést k seznámení se s myšlenkovým světem „nevěřících“ a narušit tak jejich morálku. Kromě toho by také přispěla k šíření moderních vědních oborů, které byly ovšem podle jejich názoru v rozporu s islámem. Ibn Sa'úd nakonec označil námitky 'ulamá' za neprůkazné a Wahbův výukový plán schválil.²⁵⁴ Abychom lépe pochopili důvody vzdoru 'ulamá', musíme mít na paměti jejich doktrínu vyhýbání se přítomnosti „nevěřících“, která se zakládá na útržcích z Koránu a ze souboru hadíthů. Náboženští učenci na nich ukazují nebezpečí, které hrozí právě víře v případě kontaktu s „nevěřícími“.

Ačkoliv dnes v zemi existuje poměrně široký konsenzus týkající se nutnosti reformy náboženského systému tak, aby lépe odpovídal potřebám trhu, reformní iniciativy se doposud úzkostlivě vyhýbaly tak kontroverznímu tématu, jakým je snížení celkové míry náboženského

252 John R. Bradley, „Al Qaeda and the House of Saud: Eternal Enemies or Secret Bedfellows?“, *The Washington Quarterly*, Autumn 2005, 144

253 Citováno dle Al-Rasheed, *Contesting the Saudi State*, 89.

254 Hafiz Wahbah, *Arabian Days* (London: A. Barker, 1964), 49-51.

vzdělávání. V lednu 2004 také 156 saúdských náboženských učenců a univerzitních profesorů vydalo manifest, ve kterém varovalo před změnou studijních osnov s tím, že by to mohlo uvrhnout království na cestu nevěřících. Zároveň vyzvali učitele a rodiče, aby se proti jakýmkoliv reformám rozhodně postavili, a obvinili saúdskou vládu z toho, že podléhá nátlaku Spojených států.

Saúdská vláda by se měla zasadit o to, aby islám, který se na školách vyučuje, byl tím, který zdůrazňuje skutečné zásady tohoto náboženství – tedy toleranci a umírněnost. Pro extremismus by v islámu nemělo být místo. Kosmetické změny a vyškrtnutí nej-pohoršlivějších částí školních učebnic v tomto případě nepostačí. Dopad reforem bude každopádně trvat roky, ne-li generace, a bude třeba, aby zahrnuly nezbytné přeškolení učitelů. Největší nadějí totiž zůstává, že skončí vzdělávací monopol pochybných imámů a učitelů a muslimské děti se vrátí zpět k vzdělávacímu hlavnímu proudu. Na druhou stranu je ale závěrem nutné podotknout, že by bylo chybné svalovat všechnu vinu na z našeho pohledu nevhodné aspekty saúdských výukových osnov. Koneckonců se používaly již několik desetiletí před 11. zářím, a vysvětlovat výhradně jejich pomocí některé negativní aspekty současné saúdské společnosti by bylo hrubým zjednodušováním. Přesto saúdský vzdělávací systém pomáhá ve vytváření prostředí, v němž je nábor radikálů mnohem snazší, než v jiných společnostech. Produkuje mnohé mladé lidi s idealizovaným pohledem na roli islámu ve společnosti přesvědčené o tom, že Američané a židé jsou součástí podlého plánu zničit všechno dobré v jejich náboženství. Toto přesvědčení pak umožňuje násilné akce proti Izraeli a Spojeným státům, potažmo západnímu světu obecně.

4.2. Ekonomika

Ještě na počátku 20. století zůstávala saúdská ekonomie zaostalá. Nejrozvinutější byla díky přílivu poutníků v oblasti Hidžázu, i tam ale většina obchodnických rodin pocházela z jemenského Hadramautu. Tato oblast také těžila z vlády Osmanské říše, která položila základy tamní infrastruktury – postavila hidžázkou železnici, zavedla obchodní zákoník a vybudovala první jednoduché banky. V podobném, byť přeci jen menším rozsahu fungovala obchodní společnost i v oblasti Ahsá', která těžila z přítomnosti indických, íránských a bahrajnských obchodníků. Celá oblast byla také proslavena pěstováním datlí, které se vyvážely nejen do okol-

ních oblastí, ale i do jihovýchodní Asie a západní Afriky. Na obou pobřežích byl také poměrně rozvinutý rybolov a v Zálivu ještě navíc lov perel. V oblasti Nadždu, kde život po staletí nedoznal žádných výrazných změn, byla situace o poznání horší. Ekonomická aktivita se omezovala na zemědělství v oázách, pastevectví a loupežné výpravy. Změnu nepřinesla ani vláda krále Ibn Sa'úda, který projevoval daleko větší zájem o politické záležitosti než o ekonomickou sféru. Král nedělal žádný rozdíl mezi svým vlastním majetkem a státními příjmy. O tom nejlépe svědčí i jeho popis fungování „státního rozpočtu“: „Řeknu si o peníze a ony se objeví. Co víc bych měl ještě vědět?“²⁵⁵ O veškeré finance, uchovávané v plechové truhle, se staral jeho pokladník 'Abdalláh Sulajmán.

Situace se změnila k nepoznání s nálezem ropy a jejím komerčním využitím. Po cenovém boomu z roku 1973 a obrovském nárůstu ropných příjmů zažila saúdská ekonomie desetiletí fenomenálního růstu. Zároveň stát ale uvolnil svoji fiskální ostražitost a stal se závislým na vnějších příjmech. Po pádu cen ropy v roce 1981 a prvním rozpočtovém deficitu v roce 1983 vstoupila saúdská ekonomie do značně turbulentního období. Stát postihla takzvaná „holandská nemoc“, tedy kombinace přílivu bohatství a nedostatek spolehlivých ekonomických informací. Vláda štědře rozdávala finanční podporu na všechny strany ne z důvodu zvýšení produkční kapacity, ale jednoduše proto, aby rozdělila ropné příjmy. Bývalému saúdskému králi Fajsalovi se připisuje následující výrok: „Během jedné generace jsme přešli z jízdy na velbloudech ke cadillacům. Bojím se, že díky způsobu, jakým mrháme penězi, bude příští generace znovu jezdit na velbloudech.“ Jeho slova sice dokládají jistou dávku prozíravosti; pro reálnou změnu situace toho ovšem sám Fajsal ani jeho nástupci příliš neudělali.

Při pohledu na poslední ekonomické zprávy se může zdát, že Saúdská Arábie na tom není nijak zle. Světová banka ji dokonce označila za místo s nejlepším podnikatelským prostředím v oblasti, čímž Saúdská Arábie překvapivě překonala i takové tahouny jako je Dubaj. Přispěl k tomu fakt, že v království jsou mnohem nižší životní náklady a jeho rozsáhlý trh nabízí daleko zajímavější příležitosti. V roce 2005 Saúdská Arábie navíc zaznamenala 6,6 procentní růst HDP a 50 procentní zvýšení ropného exportu – příjmy z něj se vyšplhaly z 35 miliard dolarů v roce 1998 až na rekordních 160 miliard dolarů v roce 2005. Všechny tyto ukazatele vypovídají o zlepšování životní úrovně, zvláště když je země zaznamenává již třetí rok po sobě. I díky těmto pozitivním krokům se Saúdská Arábie po devíti letech vyjednávání stala 11. prosince 2005 v pořadí již 149. členskou zemí Světové obchodní organizace.²⁵⁶ Za tímto účelem země také v minulých letech schválila více než 40 nových zákonů, které měly zefek-

²⁵⁵ Citováno z Wilson and Graham, *Saudi Arabia. The Coming Storm*, 173.

²⁵⁶ Ekonomickou analýzu výsledků země viz zvláštní zpráva „A Survey of Saudi Arabia“, 3-12.

tivnit a zmodernizovat obchodní sektor. Jednou z podmínek vstupu bylo rovněž i zastavení bojkotu izraelského zboží a společností z třetích zemí, které s Izraelem obchodují. V praxi tento krok znamená porušení požadavku Arabské ligy. Hlavní atrakcí vstupu Saúdské Arábie do Světové obchodní organizace je šance přitáhnout přímé zahraniční investice, povzbudit zahraniční banky ke vstupu do saúdského bankovního sektoru, zvýšit transparentnost hospodářství a podpořit některé reformní tendence v zemi.

Přesto by se další reformy měly bezpochyby týkat i oblasti hospodářství, protože rozsah socioekonomických problémů se může zdát děsivý. Saúdský režim čelí vzrůstající nezaměstnanosti, zvyšující se chudobě některých segmentů společnosti a snižující se míře sociálních služeb a výhod. Mezinárodní měnový fond vydal v souvislosti se správou saúdskoarabského hospodářství následující doporučení: učinit škrty ve vládních výdajích; zavést daň z příjmu jak pro zahraniční pracovníky, tak pro Saúdské Araby; a ustavit časový harmonogram pro privatizaci. Ačkoliv byla tato zpráva MMF vydána již v roce 2002, její doporučení stále platí. Navíc je zapotřebí, aby země učinila další kroky v přechodu od vládou řízené ekonomiky k systému poháněnému společnostmi spadajícími do soukromého sektoru, které budou schopny plně obstát v konkurenčním prostředí. Soukromý sektor, který stále zůstává příliš malý, je jedinou silou, která může vytvořit skutečné pracovní příležitosti pro rodilé Saúdské Araby.

Vládní statistiky totiž ukazují, že 60 procent z osmi a půl milionu pracujících tvoří cizinci. V soukromém sektoru ovšem představují až 95 procent veškeré pracovní síly. Soukromý sektor dává dnes cizincům takovou přednost, že v Saúdské Arábii je běžné umělé vytváření pracovních pozic, aby se naplnily vládní kvóty. Saúdská vláda přitom programu „saúdizace“ věnuje značnou pozornost, protože se to bezprostředně týká její vnitřní bezpečnosti a stability. Saúdští Arabové ale často odmítají vykonávat činnost, kterou považují za ponižující (veškerá manuální práce), a také tu, ve které musí přijímat nařízení od někoho jiného. Přístup obyvatel země k práci je často charakterizován slovy *inšá'alláh* (dá-li Bůh), *bokra* (zítra) a *ma'lés* (nevadí). Pracovní pozice jsou také ve většině případů obsazovány na základě konexí (*wasta*), či principu zvaného *harám 'alejkum* chránícího ty, ke kterým se zaměstnavatel cítí zavázán příbuzensky či morálně – například v případě *abú 'ijál*, což je otec rodiny, který potřebuje práci, aby mohl živit děti. Saúdskou ekonomii také do značné míry ovlivňuje tzv. „mudírský syndrom“ (z arabského *mudír* – ředitel), což je koncept cti v zaměstnaneckém poměru, který říká, že pozice bez náležité autority a respektu je nepřijatelná. Všechny výše zmíněné

skutečnosti mají pochopitelně dopad na efektivitu práce i konkurenceschopnost.²⁵⁷

Saúdskoarabská ekonomie je založená na ropě a vláda kontroluje hlavní sektory hospodářství. Příjmy z ropy představují přibližně 90-95 procent saúdského exportu, 70 procent veškerých státních příjmů a 35-40 procent saúdského HDP. Z tohoto důvodu se Saúdské Arábie citelně dotýkají jakékoliv výkyvy v její ceně. Navíc v posledních desetiletích země nevykazovala téměř žádný hospodářský růst (v letech 1980-1990 to bylo 0 procent, v letech 1990-2000 pak 1,6 procent).²⁵⁸ Tato stagnace byla ještě zhoršována zvyšující se porodností. Země proto potřebuje diverzifikovat svoji ekonomiku, snížit závislost na ropných příjmech a vyřešit rozpočtové problémy. Zhruba třetina národního důchodu jde každý rok na nákup a údržbu armádní výzbroje, zatímco výdaje určené na vzdělávání a zdravotnictví neustále klesají.

Ústředním zájmem vlády v plánování ekonomických reforem bylo zvýšení zahraničních investic. Ty jsou zásadní pro pokrytí potřeb vzrůstajícího počtu saúdských obyvatel. Vláda proto v dubnu 2000 založila instituci s názvem Saudi Arabian General Investment Authority (SAGIA), jež měla sloužit zájmům obchodní komunity a podporovat příliv zahraničních investic. Až do roku 2000 byly zahraniční investice v zemi povoleny pouze při splnění tří podmínek: podnikání se muselo týkat „rozvojových projektů“, investice musely vytvářet přesun technologií a musel se jich účastnit saúdský partner držící 25 procent vlastního jmění. Dnes již mohou být společnosti vlastněny zahraničním kapitálem ze 100 procent a zahraniční společnosti mohou také vlastnit půdu určenou k provozování povoleného podnikání. V posledních letech byl také zcela nebo částečně zrušen zákaz zahraničních investic do vzdělání, energetiky a telekomunikací. Na seznamu zakázaných sektorů tak zůstává zejména oblast obrany a poskytování služeb ve svatých městech. Významná omezení se rovněž týkají i investic do ropného sektoru a námořní a vzdušné dopravy. Větší zahraniční investice by měly být přilákány i do bankovního sektoru. V říjnu 2003 dostala povolení k zahájení nezávislých operací německá Deutsche Bank AG a podobný zájem projevila i americká JP Morgan Chase a francouzská BNP Paribas. K podobné události tak došlo poprvé od znárodnění bankovního průmyslu v 70. letech.

Přilákání zahraničních investic si také vyžádalo změnu daňových zákonů. Až do roku 2000 byla na zahraniční společnosti uvalena daň ve výši 45 procent, zatímco saúdské firmy musely

257 Champion pro tento druh prostředí založeného na příbuzenských a osobních vztazích, který doprovází společnost nahlodávající modernizace, razí termín „asabíjský kapitalismus“. Pojem ‘asabíja je přitom chaldúnovský výraz znamenající ve zkratce solidaritu na základě pokrevních vztahů. Z této koncepce plyne například saúdskými princí mistrně ovládaný systém provizí ze státních zakázek. Champion, *The Paradoxical Kingdom*. K „mudírskému syndromu“ viz ibid., 200-201.

258 Všechna čísla jsou citována z Bahgat, „Oil and Militant Islam“, 119.

platit pouze zakát, daň ve výši 2,5 procenta, ale ani to se v praxi ne vždy dodržuje. Daň byla proto v roce 2000 snížena na 30 procent a v červenci 2004 na 20 procent. Výjimku tvoří pouze některé sektory: investice do obchodu se zemním plynem jsou zdaněny 30 procenty, ropa pak 85 procenty. Navíc zahraniční investoři mohou na trh s ropou vstoupit výhradně prostřednictvím Aramca. I přes tyto změny zůstává míra zdanění stále vysoká, zvláště ve srovnání s okolními státy, kde je mnohem nižší či nulová. O investičním prostředí v zemi hovoří i fakt, že většina saúdského kapitálu se zaměřuje na zahraniční trhy. Odhaduje se, že saúdstí investoři mají po světě investice ve výši až 1 bilionu dolarů.²⁵⁹

Až do roku 2003 neexistovala v Saúdské Arábii ani burza (*tadawul*). Obchodovat s akciami se dalo pouze prostřednictvím národních depositářů. V zemi ale nebyly ani žádné zákony na ochranu akcionářů. Zákon z června 2003 formálně ustavil saúdskou burzu (Saudi Arabian Stock Exchange – SASE, index TASI), jejíž aktivity podléhají dozoru burzovní komise. Obchodování na burze bylo omezeno pouze na občany států Rady pro spolupráci v Zálivu, nicméně cizinci mohou obchodovat prostřednictvím investičních fondů nabízených saúdskoarabskými bankami. Kvalita saúdské burzy je omezena absencí investičních bank a nezávislých makléřských firem, byť v posledních letech zaznamenala masivní nárůst IPO v čele se saúdským Telecomem.

Právě počáteční veřejná nabídka 30 procent této firmy, která je v Saúdské Arábii hlavním poskytovatelem pevných linek a služeb GSM, se stala nejvýznamnější událostí pomalu zahájených privatizačních kroků. Bylo by snadné říct, že pomalé tempo privatizace je v zemi zapříčiněno především složitou byrokratickou mašinérií, ale důvodů je víc. V saúdské společnosti existuje do značné míry oprávněná obava z toho, že z velkého podnikatelského potenciálu země by těžilo několik soukromých „žraloků“. O nadstandardní ziskovosti saúdských společností hovoří například případ firmy SABIC (Saudi Basic Industries Corp.), která v roce 2004 zaznamenala vzrůst čistého zisku o 112 procent a stala se tak nejziskovější petrochemickou společností na světě.

Bylo by chybou podceňovat některé úspěšné kroky saúdské vlády, které byly provedeny i navzdory vzrůstajícím cenám ropy, a tedy snižující se potřebě okamžitých reforem. Navzdory určitému pokroku je prosazování ekonomických reforem stále ve své počáteční fázi. Není ovšem pochyb o tom, že dalekosáhlejší reformy si vyžádají čas a neobejdou se bez hlubší politické a společenské transformace. Radikálnější agenda si také vyžádá změnu společenské smlouvy zahrnující transparentní rozpočet, omezení státního monopolu nad zdroji a vytvoření

²⁵⁹ Niblock, *Saudi Arabia*, 128.

jasně stanovené hranice mezi státním a soukromým sektorem.

4.3. Politická kultura

Politické reformy jsou dnes v Saúdské Arábii běžně diskutovaným tabu. Otázkou již dávno nezůstává, jestli reformovat, ale spíše kdy a jak rychle. Nemalý tlak na změnu politického uspořádání vyvolává i regionální kontext. Všechny okolní státy včetně konzervativních ropných monarchií přistoupily k větší či menší míře zastupitelské demokracie. S výjimkou Spojených arabských emirátů mají všechny menší státy Zálivu volený parlament, ženy mají volební právo a zastávají místa i ve výkonné moci.

Na jaře roku 2003 byla v Saúdské Arábii založena první oficiální organizace zabývající se otázkou lidských práv. Její první konference se konala v říjnu téhož roku a bylo na ní předneseno přibližně 70 přednášek, které zdůrazňovaly potřebu přijetí mezinárodně uznávaných standardů pro lidská práva, která respektují všechna náboženství, kultury a tradice. Významnou událostí bylo, že na konferenci vystoupila i princezna Hassa bint Salmán, dcera mocného starosty Rijádu. Její projev dokázal, že vládnoucí rodina tomuto tématu přikládá velký význam.

°Abdalláh zároveň zahájil sérii tzv. Národních dialogů, které daly jasně najevo touhu jejich účastníků po větší svobodě projevu, rozsáhlejších politických svobodách, zlepšení komunikačních kanálů mezi vládci a poddanými a větších právech pro ženy. Vyplývala z nich i žádost urychlit zavádění reformního programu, který by odrážel globální situaci. °Abdalláhovi se krátce nato podařilo řadu změn skutečně prosadit a saúdská vláda oznámila, že uvažuje o vypsání voleb do místních zastupitelstev. Dalším pozitivním jevem byla debata v Poradním shromáždění (*madžlis aš-šúrá*) týkající se velmi přísných naturalizačních zákonů. Jejich uvolnění je v zájmu samotné Saúdské Arábie, protože pouze tak může dojít k jejímu otevření a odstranění rozdílů činěných na základě víry a barvy pleti.

Někteří zastánci vládnoucí rodiny poukazují na existenci voleb do místních zastupitelstev, které nakonec skutečně na začátku roku 2005 proběhly, a na královo Poradní shromáždění založené v roce 1993 jako na důkaz postupné liberalizace v zemi. Problém Poradního shromáždění ovšem spočívá v tom, že do něj mají zakázaný přístup ženy a že se nikomu nezodpovídá. V říjnu 2003 král oznámil, že od této doby bude v pravomoci shromáždění vydávat zákony. Toto opatření ale ztrácí na lesku tím, že shromáždění musí postupovat svoje

návrhy králi, který jediný rozhoduje o tom, jestli budou přijaty, nebo odmítnuty. Bylo by ale chybné odsoudit toto shromáždění jako pouhý dekorativní přívěšek. Někteří princové již dnes hovoří o tom, že v blízké budoucnosti by mohl být přinejmenším určitý počet křesel obsazován na základě voleb. Zastáncem této myšlenky je například i princ al-Walíd ibn Talál, který je zároveň velkým obhájcem ženských práv včetně práva řídit. V listopadu 2004 také zaměstnal první pilotku pro svoje letadla v dějinách země (význam tohoto kroku nicméně snižuje fakt, že Hanadí Hindí se na letiště musí z domova stále nechat odvážet).

Když se v období mezi 10. únorem a 21. dubnem roku 2005 konaly komunální volby do 178 místních zastupitelstev, dostavilo se v Rijádu k volebním urnám méně než 10 procent oprávněných voličů. Volby, které měly všem skeptikům dokázat, že islám a demokracie jsou slučitelné a – především – uspokojit mezinárodní tlak, se měly původně uskutečnit už v listopadu 2004. Poté byly přeloženy na únor 2005, protože vláda na jejich přípravu potřebovala více času a také byla zaneprázdněná domácí válkou proti terorismu. Volit směli pouze lidé starší 21 let, což vyloučilo přibližně 60 procent obyvatel. Ženy rovněž neměly volební právo, a tak výsledkem bylo, že oprávnění volit mělo pouze přibližně 20 procent Saúdských Arabů. Po volbách, u kterých se právě nedalo hovořit o svobodě slova a shromažďování, převažovaly rozpaky a někdy až otevřený výsměch.²⁶⁰ Svoji sílu v nich ukázali zejména šejchové z hnutí as-sahwa 'l-islámíja. Podařilo se jim totiž účinně využít e-mailovou komunikaci a mezi lidmi rozšířili své takzvané zlaté seznamy (*al-qawá'im adh-dhahabíja*) kandidátů, které považovali za přijatelné a bohabojné. Znovu to potvrdilo, že pravidla politického soutěžení nejsou v zemi stejná pro každého. Konzervativní náboženští aktivisté mají většinou větší manévrovací prostor než liberálové a umírnění islamističtí reformisté. Ti jsou po každém pokusu utvořit nějakou koalici běžně zatýkáni nebo zavražďováni. Rovněž nesmějí kritizovat zaběhnutý status quo, obzvláště pak prolínání oficiální náboženské ortodoxie se státem.²⁶¹

V poslední době došlo ale i k několika pozitivním znamením – ženy v Saúdské Arábii se poprvé účastnily voleb, jako voličky i kandidátky, na konci listopadu 2005. Sedmnáct žen a 54 mužů se utkalo o 12 křesel v obchodní komoře v Džiddě, hlavním centru saúdského obchodu. Volbami úspěšně prošly dvě ženy. Proti volební účasti žen se ale vyjádřilo několik konzervativních 'ulamá'. Podle jejich slov by ženy neměly kandidovat do žádných veřejných funkcí, protože by to mohlo mít za následek, že budou pracovat s muži, kteří nejsou jejich blízkými příbuznými, a to je považováno za trestuhodný prohřešek.

Přeměna z uzavřeného politického systému na větší míru zastoupení a účast na veřejném

²⁶⁰ Bradley, *Saudi Arabia Exposed*, 207.

²⁶¹ Gwenn Okruhlik, „The Irony of *Islah*“, 162.

životě by se ale přesto v zemi neměla udát příliš uspěchaně. Okamžité přistoupení k volenému parlamentu by totiž mohlo způsobit více škod než užitku. Vzhledem k jejich lepším zdrojům a organizovanosti by si islamisté počínali pravděpodobně velmi zdatně – což ostatně dokládají výsledky nedávných voleb v Egyptě či Palestině – a liberálové by nebyli schopní nabídnout žádné konkurenceschopné vedení. To je patrné i z výsledků zmíněných únorových voleb do obecních zastupitelstev – všech sedm reprezentantů zvolených v hlavním městě bylo konzervativními islamisty, kteří se těšili podpoře náboženských autorit. To je ale na druhou stranu nezbytná součást skutečné zastupitelské demokracie: měl by být brán ohled na zájem většiny obyvatelstva. Je ovšem nezbytné zajistit, aby žádné uskupení, které vyhraje, nemohlo změnit charakter dalších voleb. Toho by mohlo být dosaženo vytvořením ústavy, jejímž garantem by byla vládnoucí rodina.

Závěr

Násilností v Saúdské Arábii v posledních letech nebývale přibývalo. Vládnoucí rodina proto reaguje tvrdě, a to nejen proti pachatelům násilných aktů, ale proti všem projevům nesouhlasu se způsobem vlády. S výjimkou obsazení Velké mešity v Mekce v roce 1979 a ší'itských nepokojů na východě země na začátku 80. let nebylo násilí a politické nepokoje v Saúdské Arábii až do posledního desetiletí obvyklým jevem. Válka v Zálivu a neschopnost vlády řešit nenadálý konflikt vedly v zemi k divokým turbulencím. Ty měly svoje kořeny především v salafijském duchovním establishmentu, který se začal mnohem více aktivizovat na politické scéně a přivedl tak Saúdskou Arábii do početného tábora zemí Blízkého východu, které se musí potýkat s politickým islámem.

V souvislosti se Saúdskou Arábií se vždy hojně hovořilo o politické nestabilitě režimu a možnostech jeho přežití. Spekulace na toto téma jsou ale velmi nesnadné. Názory odborníků a různé předkládané futuristické scénáře se rozcházejí a zabírají celou šíři spektra od umírněných až po nejradikálnější hlasy. Umírněné hlasy tvrdí, že se jedná pouze o dočasnou záležitost, která bude jako tradičně vyřešena kombinací zákulisních jednání, výhrůžek, uplácení a reaktivací sociální smlouvy mezi vládcem a společností. Přesně takové mechanismy totiž zatím vždy v dějinách pomohly saúdské vládnoucí rodině setrvat u vlády. Na druhé straně spektra se objevují názory tvrdící to, že současná islamistická opozice v kombinaci s celkovou politizací společnosti a měnícím se mezinárodním i regionálním kontextem saúdské vlády přežití velmi znesnadní. Nicméně mnoho odborníků tuto věc zveličuje už více než šest desetiletí a dopouští se chybných odhadů budoucího směřování království. Je ovšem spravedlivé dodat, že jejich předpověď blízkého se pádu saúdského režimu mnohdy představuje spíše zbožné přání než výsledek hlubší analýzy.

Během více než stoleté vlády byli Saúdové zatím pokaždé schopní zvládnout všechny domácí i zahraniční hrozby. Král Ibn Saúd zničil ichwány, jeho následovníci postupně zahrnuli duchovenstvo do státní správy a koupili si ho štědrými platy. Díky ropným příjmům se jim také podařilo vytvořit takový systém sociálních výhod, kterým si od občanů země koupili pasivitu. Režim má i dnes dostatečné ekonomické, ideologické a donucovací zdroje, které neváhá používat k umlčování rozmanité opozice. Rodina Saúdů má rovněž vazby na všechny nejvýznamnější kmeny a elity a její bezpečnostní služby zdá se zvládají řešit většinu problémů. Výhoda saúdské vládnoucí rodiny spočívá také v tom, že na rozdíl od většiny ostatních arabských monarchů není pozůstatkem koloniální éry, ale trůn si získala vlastní mocí. Její

stabilita byla ještě zesílena způsobem, jakým se jí podařilo zavádět všechny změny v rámci tradičních hodnot. Tato taktika dávala mnohým obyvatelům pocit, že vývoj není ani tak následkem zahraniční nadvlády, jako spíše organickým výsledkem evoluce saúdského státu.

Na druhou stranu lekce uštědřená radikálním fundamentalistickým hnutím v Saúdské Arábii v 90. letech po válce v Zálivu a po 11. září by neměla být podceňována a pozornost by se měla rovněž zaměřit na náboženské trendy uvnitř i vně náboženského establishmentu. I nadále totiž pokračuje skrytý boj o to, kdo bude určovat směřování da'awy 'Abd al-Wahhába. Islámský trend v království zůstane významnou silou politického života i v dohledné budoucnosti a v 21. století by mohl narušit jeho záviděníhodně dlouhou historii stability.

Od sjednocení země v roce 1932 byla politická moc tak úzce provázána s náboženskou elitou, že jedna sloužila k legitimizaci druhé. Saúdská Arábie je svojí závislostí na politicko-náboženském svazku v islámském světě jedinečným úkazem. V posledních desetiletích vynaložila vládnoucí rodina značné úsilí na přetavení salafijského hnutí v státotvorné náboženství a základní atribut saúdské národní identity a zároveň potlačení jeho anachronické militantní povahy. Vláda si je ale vědomá toho, že vedlejším produktem podobného úsilí je i hrozba vzniku fundamentalistických hnutí, ať už v rámci saúdského establishment, nebo mimo něj, která budou stát obviňovat z morálního úpadku a budou se pokoušet oživit původní, puritánský duch 'Abd al-Wahhábova učení.

Vládní režim islámskou rétoriku ke své legitimizaci používal od samých počátků své existence. To je ale dvousečná zbraň, protože využívat islám k posvěcení politického systému znamená podnítit opoziční skupiny k debatě o rozsahu, v jakém je islám do politiky začleněn. Islamistické opoziční skupiny tak napadají legitimitu království stejnými rétorickými zbraněmi, kterými se zaštiťuje i vláda. Z toho důvodu má větší šanci na vítězství ten, kdo disponuje lepšími prostředky k šíření své rétoriky, což zatím je a v dohledné budoucnosti zřejmě i zůstane stávající mocenská struktura. Prozatím to byla vždy salafijská verze islámu, která doznala změn a úprav, stát v tomto ohledu prokázal mnohem menší pružnost. Vládnoucí rodina se pokouší udržet si výhradní autoritu, a proto netoleruje žádná autonomní náboženská uskupení, která by s ní mohla soutěžit o přízeň občanů. Ideologie moderních islámských hnutí dostaly nejrůznější označení – od „islamismu“ přes „politický islám“ až po „fundamentalismus“. V případě Saúdské Arábie je to ovšem oficiální islám, který je fundamentalistický, protože země se podle svých slov řídí fundamenty islámského práva – Koránem a sunnou. Oficiální 'ulamá' toto potvrzují ve svých prohlášeních a také samotným faktem, že jakožto dědici fundamentalistické salafijské da'awy slouží vládě a obhajují její politiku. Proti tomu se

ovšem staví ostatní duchovní, vychovaní v rámci fundamentalistického systému, kteří napadají vládnoucí rodinu a oficiální 'ulamá' za to, že nejsou fundamentalističtí dostatečně.²⁶²

K jediným duchovním, kteří směli v království tradičně vydávat náboženská dobrozdání a kteří se těšili svrchované náboženské autoritě, patřili oficiální režimní 'ulamá'. To ovšem znamenalo, že nemohli operovat nezávisle, ale byli podřízeni rámci státních institucí, které byly placeny státem. Byl to tedy zájem státu definovaný králem, který byl na prvním místě. Prosazování islámské věci muselo často ustoupit do pozadí a fungovalo vlastně jako morální kodex, jednotící faktor a ideologický prostředek k legitimizaci režimu. S přibývajícím množstvím absolventů náboženských univerzit se ale také zvyšoval počet těch, kterým tento stav nevyhovoval a kteří dávali přednost jinému uspořádání, které by se soustředilo na islámské cíle v jejich nezprostředkované podobě.

Podobnou dvousečnou zbraň tradičně představovaly také úzké vazby země se Spojenými státy. Saúdské Arábii na jednu stranu pomáhaly bránit se před vnějšími a vnitřními hrozbami, zvyšovat svůj význam v arabském světě a čelit mezinárodní kritice týkající se porušování lidských práv. Na druhou stranu tato neformální aliance podkopává její legitimitu a politicky ji zeslabuje. V očích některých militantních džihádistů, jakým je například Usáma ibn Ládín, je pak hlavním důvodem snah o změnu stávající vlády.

Saúdské vládnoucí uskupení stojí před zásadním dilematem a zdá se, že neví jakou nejlepší cestu zvolit – na jedné straně stále podporuje šíření salafjiského islámu, na straně druhé udržuje strategické spojení se Spojenými státy a Evropou. Existuje rovněž nebezpečí, že Spojené státy budou přehlížet širší příčiny extremistických projevů v Saúdské Arábii a budou ze- mi tlačit k protiteroristickým opatřením bez ohledu na nutnost rozsáhlejších reforem.²⁶³ Rijád dlouhodobě upřednostňuje strategické vztahy se západními mocnostmi před spoluprací s hlavními blízkovýchodními hráči – tedy především Egyptem, Sýrií a Tureckem. Spolupráce s nimi by totiž mohla konzervativní režim daleko hlouběji zatáhnout do arabsko-izraelského konfliktu. V popředí saúdského zájmu tak z blízkovýchodních zemí zůstává pouze Írán, Irák a Jemen.

Nejzávažnější nebezpečí ovšem nepramení z těchto zemí, ale spočívá v monopolu, který má v mnoha případech extrémní salafjiská ideologie nad interpretací náboženství a v její infiltraci státních struktur. Království je plně zodpovědné za šíření, nebo lépe řečeno manipulaci radikální da'wy. Globální šíření islámského extremismu, jehož podobou je i zradikalizovaná salafjija, představuje jednu z nejzávažnějších ideologických hrozeb

262 Teitelbaum, *Holier Than Thou*, 2-3.

263 Cordesman, *Saudi Arabia Enters the Twenty-First Century*, 222.

současnosti. Za masívní šíření této ideologie může zejména příliv značných finančních prostředků z prodeje ropy v 70. a 80. letech. Podpora a zakládání různých náboženských hnutí, islámských nadací a výukových center měly ale i významný domácí rozměr. Vládnoucí rodina byla tímto způsobem schopná do jisté míry kontrolovat své potenciální odpůrce a odvrátit jejich pozornost od způsobu své vlády a spojení se Západem. Tato politika exportu radikálního islámu a radikálních muslimů se ale proti ní obrátila na začátku 90. let, kdy se do země vrátila celá řada arabských Afghánců a vytvořila základ ozbrojeného opozičního hnutí. Tato situace by se mohla velmi snadno opakovat i v případě nynější podpory džihádu v Iráku.

Role Saúdské Arábie ve financování a podpoře extremistických interpretací islámu pokračovala i po 11. září. Je ovšem nutné rozlišovat mezi pomocí poskytovanou na humanitární účely a případy, kdy peníze byly – ať už záměrně, či nikoliv – zneužity k financování zcela jiných aktivit. Bylo by rovněž chybné udělat si rychlý a klamný závěr, že většina nejvyšších saúdských představitelů a příslušníků náboženského establishmentu s podobnými aktivitami souhlasí. Také většina obyvatel Saúdské Arábie hledí na násilí páchané ve jménu islámu se stejnou směsí zlosti a bezmoci. Na druhou stranu ale s extremisty sdílí názor, že je jejich víra vystavena několikerým nebezpečím – ať už jde o tichý a pozvolný vliv kulturní globalizace nebo o to, co mnozí považují za „křižácký imperialismus“ pod taktovkou Spojených států. Země se tak dnes nachází na křižovatce dvou směrů – buď bude muset modernizovat islám, nebo islamizovat modernost. Bylo by také chybou přeceňovat roli Saúdské Arábie na růst organizace al-Qá'ida a na události z 11. září. Její vina spočívá především v tom, že podobně jako celá řada dalších blízkovýchodních zemí po dlouhá desetiletí přivírala oči nad růstem islámského radikalismu a doufala, že se jí podaří radikální organizace umlčet penězi, nebo přesměrovat jejich hněv na zdánlivě vzdálenější cíle.

Je nade vše pochybnost, že válka v Zálivu z let 1990-1991 a události s ní spojené obrátily Usámu ibn Ládina a další islamisty proti jejich někdejšímu ochráncům a pomohly určit jejich další směřování. Urážka od vládnoucí rodiny znásobená rozhodnutím pozvat do kolébky islámu americkou armádu poslala Ibn Ládina do exilu s touhou po pomstě. Přesto se v západním diskurzu po 11. září stalo běžným zvykem, že političtí analytici i média označují „wahhábismus“ za hlavní islámskou hrozbu světa a Ibn Ládinovu inspiraci. Není proto na škodu připomenout to, že °Abd al-Wahhábovým současníkem byl britský teolog John Wesley (1703-1791), zakladatel metodismu, jehož členem je dnes například George W. Bush. Wesley si za své hlásání návratu k základům křesťanství a pranýřování tance, hraní karet a návštěv di-

vadla ve své době rovněž vysloužil nálepku „fanatismu“. Nicméně ale ani příslušnost k podobně ultrakonzervativním doktrínám z věřícího automaticky nečiní násilného radikála.²⁶⁴ Je jistě nepochybné, že al-Qá'ida naverbovala velké množství svých stoupců ze Saúdské Arábie, ale stejně tak našla podporu v dalších zemích – například Egyptě a Pákistánu, kde °Abd al-Wahhábovo učení nepředstavuje nijak významný myšlenkový proud.

Náboženská dimenze dnešních událostí spjatých s džihádickou ideologií nemá svoje kořeny až tak v tomto rigidním učení, ale spíše v moderním islamistickém revivalismu, který pronikl i do Saúdské Arábie. Radikalizace samotné saúdské salafije měla zejména tři hlavní zdroje. Prvním je samotné učení °Abd al-Wahhába, které je velmi snadno zneužitelné, a radikální křídlo salafije tak bylo v dějinách Saúdské Arábie vždy přítomno (viz například vzpoura ichwánů, Džuhajmán apod.). Druhým se staly ideje zejména Sajjida Qutba zprostředkované jeho knihami a přílivem egyptských Muslimských bratrů do vzdělávacího aparátu země poté, co proti nim v jejich vlasti zasáhl Násir. Radikalizační proces pak byl završen třetím zdrojem, kterým se stal afghánský džihád proti Sovětskému svazu a který svedl dohromady Egyptany, Saúdské Araby a další národnosti a přispěl k jejich nazírání na islám v kontextu násilí.²⁶⁵

Po skončení afghánské války a návratu válečných veteránů do svých zemí dostal tento trend nadnárodní charakter a rozšířil se do mnoha islámských zemí zmítaných konflikty – od Alžírsko přes Čečensko až po Bosnu. Je to právě tento nadnárodní džihádický proud mnohem více než saúdská salafija, který přispěl ke vzniku organizací spjatých se jménem Usámy ibn Ládina a který je motivuje v boji proti saúdské vládnoucí rodině a jejím americkým spojencům. Podle °Abd al-Wahhábova učení totiž muslimové musí poslouchat svého panovníka bez ohledu na to, jak se dostal k moci. Jedinou podmínkou je, aby svoje poddané nenutil porušovat základní nařízení a zákazy islámského práva. Aktivity al-Qá'idy namířené na svržení saúdské vlády jsou proto s °Abd al-Wahhábovým učením v přímém rozporu. Podle něj je nelegitimní i Ibn Ládinovo vyhlášení džihádu vůči Západu, protože takovýto krok může podniknout pouze řádný vůdce islámského společenství.

Saúdský stát a „wahhábismus“ nejsou synonyma, jak by se na první pohled mohlo zdát a jak je někdy předkládáno méně poučenými akademiky či novináři. Státní politika je určována klikou jednotlivců, kteří °Abd al-Wahhábovo učení v žádném případě nemají jako svůj primární referenční vzor. Jejich myšlení je daleko více diktováno ekonomickými zájmy,

264 Za tuto myšlenku vděčím Gary Leupp, „On Terrorism, Methodism, Saudi 'Wahhabism,' and the Censored 9-11 Report“, www.saudi-american-forum.org/Newsletters/SAF_Item_Of_Interest_2003_08_12.htm, navštíveno 2. prosince 2006.

265 K vývoji radikálního islámu viz například Quintan Wiktorowicz, „A Genealogy of Radical Islam“, *Studies in Conflict & Terrorism*, 28 (2005): 75-97.

souborem zahraničněpolitických hrozeb a výzvami plynoucími z nelehké vnitropolitické situace. Navíc celá řada faktorů – ropné bohatství, rozšíření vzdělávacího systému, moderní telekomunikační technologie – vedla k nahodání tradičních pozic salafijských náboženských učenců. A tak zatímco se svět děsí salafijské/wahhábítské hrozby, čelí nástupci ʿAbd al-Wahhába schizmatu ve vlastních řadách.

ʿAbd al-Wahhábovo učení z 18. století bylo hlavní hnací silou sjednocovacího procesu Arábie. Bez něj by s největší pravděpodobností nikdy nevzrostla moc rodiny ʿAl Saʿúd a později nevzniklo království Saúdské Arábie. Jeho duchovní následovníci pokračují v podpoře moci, kterou stvořili, i na začátku 21. století. Od svého předchůdce ale za tu dobu učení prošlo určitým vývojem a přeměnilo se v náboženskou interpretaci, jejímž hlavním cílem je legitimizace politické moci. V jejím diskurzu je přežití muslimské komunity na moci státu zcela závislé. Zpochybňování této moci pak může vést jedině k návratu „islámu svedeného na scestí“ a promíšení povoleného se zakázaným. Tato podřízenost a značná apolitičnost oficiálních ʿulamá' ovšem nijak nepotlačuje jejich dnešní význam a vliv, který je patrný zejména v sociální sféře a oblasti vzdělávání. Tito duchovní tak přispěli ke konsolidaci státu, který je politicky sekulární a sociálně náboženský. Tato příznačná dualita saúdského státu je dnes často opomíjenou skutečností.

Časovanou bombu by pro Saúdskou Arábii mohla představovat narůstající vykořeněnost saúdské mládeže, která je vystavena možnostem a svobodám Západu a zároveň postrádá hodnotové žebříčky, které by jí pomohly vyrovnat se s dnešním světem. Saúdští Arabové byli po generace ve školách vychováni salafijskými učiteli, kteří jim tvrdili, že Západ je zdrojem všeho zla. Zároveň byli ale nuceni přijmout to, že na těsné spolupráci se Západem je zcela závislé samotné setrvání jejich vládnoucí elity. Sociologové v souvislosti s mládeží upozorňují kromě této kulturní schizofrenie také na celou řadu dalších negativních jevů, které pramení z nudy. Ať už se jedná o stoupající počet drogově závislých, výtržnosti, noční tahy ulicemi měst nebo v neposlední řadě i příklon k náboženskému extremismu.

Saúdská Arábie se musí vypořádat s celou řadou zahraničněpolitických otázek a na domácím poli s malou skupinkou islámských extremistů, kteří útočí jak na zahraniční, tak na domácí cíle. Království může všem těmto hrozbám úspěšně čelit jen v tom případě, že zahájí seriózní vzdělávací a ekonomické reformy a bude je v následujících desetiletích vytrvale prosazovat.²⁶⁶ Nicméně úspěchání podobných reforem by mohlo snadno vyústit v radikální reakci konzervativní části společnosti. Změna v saúdské náboženské praxi by proto měla přijít zvol-

²⁶⁶ Cordesman, *Saudi Arabia Enters the Twenty-First Century*, 3.

na, měla by být založena na všeobecné shodě a neměla by být diktována tlakem zvenčí. Saúdská Arábie v dnešní podobě ale nemůže přežít, pokud dovolí zastáncům tvrdé islámské linie, kteří zneužívají pokřivenou formu islámu, aby určovali její budoucnost. Země by také v zájmu zlepšení svých vztahů se západním světem měla přehodnotit svoji dlouhá léta trvající institucionalizaci náboženského radikalismu a to jak na domácí půdě, tak v zahraničí. Ve zcela ideálním případě by království mohlo hrát ústřední úlohu v šíření pozitivnější interpretace islámu. Hlas náboženských autorit z kolébky islámu by byl prospěšný obzvláště v dnešním palčivém ideologickém boji. Někteří to tak již činí, ale jejich hlas je bohužel překřičen halasnými projevy radikálnějších náboženských agitátorů.

Seznam použitých pramenů a literatury

A) Prameny

Groiss, Arnon (ed.). *The West, Christians, and Jews in Saudi Arabian Schoolbooks*. New York: Center for Monitoring the Impact of Peace and The American Jewish Committee, 2003.

Ibn ʿAbd al-Wahháb, Muhammad. *Kitáb at-tawhíd* (Kniha o Boží jedinečnosti). Al-Madína: al-Džámiʿa 'l-islámíja, 1390 [1970/1].

— *Kitáb kašf aš-šubahát fi 't-tawhíd* (Kniha odkrytí nejasností v tawhídu). Al-Qáhira: al-Matbaʿa 's-salafíja wa maktabatuhá, 1385 [1965/6].

Ibn ʿAbd al-Wahháb, Sulajmán. *As-Sawáʿiq al-iláhíja fi 'r-radd ʿala 'l-wahhábíja* (Boží blesky vyvracející wahhábismus). Casablanca: al-Multaqá, 2005.

Molan Peter D. (ed.). *Arabic Religious Rhetoric: the Radical Saudi Sheikhs. A Reader*. Kensington, Md.: Dunwoody Press, 1997.

Wahbah, Hafíz. *Arabian Days*. London: A. Barker, 1964.

B) Literatura

Původní práce v češtině

Gombár, Eduard. *Kmeny a klany v arabské politice*. Praha: Karolinum, 2004.

— *Moderní dějiny islámských zemí*. Praha: Karolinum, 1999.

Kropáček, Luboš. *Islámský fundamentalismus*. Praha: Vyšehrad, 1993.

— *Moderní islám, I-II*. Praha: SPN, 1971-72.

Mendel, Miloš. *Džihád: islámská koncepce šíření víry*. Brno: Atlantis, 1997.

Ťupek, Pavel. *Wahhábítské hnutí a snahy o dovršení islamizačního procesu na Arabském poloostrově*. Praha: Univerzita Karlova, nepublikovaná diplomová práce, 2005.

Zahraniční monografie

Aarts, Paul and Nonneman, Gerd (eds.). *Saudi Arabia in the Balance. Political Economy, Society, Foreign Affairs*. London: Hurst & Company, 2005.

Abir, Mordechai. *Saudi Arabia: Government, Society and the Gulf Crisis*. London: Routledge, 1993.

AbuKhalil, As'ad. *The Battle for Saudi Arabia: Royalty, Fundamentalism, and Global Power*. New York: Seven Stories Press, 2004.

Aburish, Saïd K. *The Rise, Corruption and Coming Fall of the House of Saud*. London: Bloomsbury, 1994.

Algar, Hamid. *Wahhabism: A Critical Essay*. Oneonta, N. Y.: Islamic Publications International, 2002.

Baer, Robert. *Sleeping with the Devil: How Washington Sold Our Soul for Saudi Crude*. Westminster: Crown Publishing Group, 2004.

Bradley, John R. *Saudi Arabia Exposed: Inside a Kingdom in Crisis*. New York: Palgrave Macmillan, 2005.

Bronson, Rachel. *Thicker Than Oil. America's Uneasy Partnership With Saudi Arabia*. New York:

- Oxford University Press, 2006.
- Brunner, Rainer and Ende, Werner. *The Twelver Shia in Modern Times. Religious Culture and Political History*. Boston, Leiden: Brill, 2001.
- Commins, David. *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia*. London, New York: I.B.Tauris, 2006.
- Cordesman, Anthony H. *National Security in Saudi Arabia. Threats, Responses, and Challenges*. Westport: CSIS/Praeger, 2005.
- *Saudi Arabia Enters the Twenty-First Century: The Political, Foreign Policy, Economic, and Energy Dimension*. Westport: CSIS/Praeger, 2003.
- *Saudi Arabia Enters the Twenty-First Century: The Military and International Security Dimension*. Westport: CSIS/Praeger, 2003.
- DeLong-Bas, Natana J. *Wahhabi Islam. From Revival and Reform to Global Jihad*. New York: Oxford University Press, 2004.
- Detalle, Renaud (ed.). *Tensions in Arabia: The Saudi-Yemeni Fault Line*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2000.
- Fandy, Mamoun. *Saudi Arabia and the Politics of Dissent*. New York: Palgrave, 2001.
- Freeh, Louis J. *My FBI. Bringing Down the Mafia, Investigating Bill Clinton, and Fighting the War on Terror*. New York: St. Martin's Press, 2005.
- Fürtig, Henner. *Iran's Rivalry With Saudi Arabia Between the Gulf Wars*. Reading, UK: Ithaca Press, 2002.
- Gause, F. Gregory III. *Political Opposition in the Gulf Monarchies*. San Domenico, Italy: European University Institute, Robert Schuman Centre, 2000.
- *Oil Monarchies. Domestic and Security Challenges in the Arab Gulf States*. New York: Council on Foreign Relations Press, 1994.
- Gerges, Fawaz A. *The Far Enemy. Why Jihad Went Global*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2005.
- Gold, Dore. *Hatred's Kingdom: How Saudi Arabia Supports the New Global Terrorism*. Washington, DC: Regnery Publishing, 2003.
- Graham, Bob. *Intelligence Matters. The CIA, the FBI, Saudi Arabia, and the Failure of America's War on Terror*. New York: Random House, 2004.
- Graham, Douglas F. *Saudi Arabia Unveiled*. Dubuque, Iowa: Kendall/Hunt Pub. Co., 1991.
- Habib, John S. *Ibn Saud's Warriors of Islam: The Ikhwan of Najd and Their Role in the Creation of the Sa'udi Kingdom, 1910-1930*. Leiden: E.J. Brill, 1978.
- Harrison, Martin. *Saudi Arabia's Foreign Policy: Relations with the Superpowers*. University of Durham: CMEIS Occasional Paper No. 46, 1995.
- Al-Hasan, Hamza. *Aš-Šī'a fi 'l-mamlaka 'l-^oarabīja 's-su'ūdīja* (Šī'a v království Saúdské Arábie). Bejrút: Mu'assasat al-báqí li ihjá' at-turáth, 1993.
- Champion, Daryl. *The Paradoxical Kingdom: Saudi Arabia and the Momentum of Reform*. London: Hurst & Company, 2003.
- Ibrahim, Fouad. *The Shi'is of Saudi Arabia*. London, San Francisco: Saqi Books, 2006.
- Jerichow, Anders. *The Saudi File. People, Power, Politics*. Surrey: Curzon Press, 1998.
- *Saudi Arabia. Outside Global Law and Order*. Surrey: Curzon Press, 1997.
- Kechichian, Joseph A. *Succession in Saudi Arabia*. New York: Palgrave, 2001.
- (ed.), *Iran, Iraq, and the Arab Gulf States*. New York: Palgrave, 2001.

- Kepel, Gilles. *The War for Muslim Minds. Islam and the West*. Cambridge, London: Harvard University Press, 2004.
- Lippman, Thomas W. *Inside the Mirage: America's Fragile Partnership With Saudi Arabia*. Boulder: Westview Press, 2004.
- Ménoret, Pascal. *The Saudi Enigma*. London, New York: Zed Books, 2005.
- Murawiec, Laurent. *Princes of Darkness. The Saudi Assault on the West*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2005.
- Niblock, Tim. *Saudi Arabia. Power, Legitimacy and Survival*. London, New York: Routledge, 2006.
- Obaid, Nawaf E. *Improving US Intelligence Analysis on the Saudi Arabian Decision Making Process*. Cambridge, Mass.: John F. Kennedy School of Government, Harvard University, 1998.
- Oliveti, Vincenzo. *Terror's Source: The Ideology of Wahhabi-Salafism and Its Consequences*. Birmingham U.K.: Amadeus Books, 2001.
- Peterson, John. *Saudi Arabia and the Illusion of Security*. London, New York: Oxford University Press, 2002.
- Posner, Gerald L. *Secrets of the Kingdom: The Inside Story of the Saudi-U.S. Connection*. New York: Random House, 2005.
- Al-Rasheed, Madawi. *Contesting the Saudi State. Islamic Voices from a New Generation*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2007.
- *A History of Saudi Arabia*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2002.
- Al-Rasheed, Madawi (ed.). *Transnational Connections and the Arab Gulf*. London, New York: Routledge, 2005.
- Al-Rasheed, Madawi and Robert Vitalis (eds.). *Counter-Narratives: History, Contemporary Society, and Politics in Saudi Arabia and Yemen*. New York: Palgrave Macmillan, 2004.
- Rentz, George S. *The Birth of the Islamic Reform Movement in Saudi Arabia. Muhammad Ibn 'Abd al-Wahhab (1703/4-1792) and the Beginnings of Unitarian Empire in Arabia*. London: Arabian Publishing, 2004.
- Risen, James. *State of War. The Secret History of the CIA and the Bush Administration*. New York: Free Press, 2006.
- Scheuer, Michael. *Through Our Enemies' Eyes. Osama bin Laden, Radical Islam, and the Future of America*. Washington, DC: Potomac Books, 2002.
- Schwartz, Stephen. *The Two Faces of Islam. Saudi Fundamentalism and Its Role in Terrorism*. New York: Anchor Books, 2003.
- Simmons, Matthew R. *Twilight in the Desert. The Coming Saudi Oil Shock and the World Economy*. Hoboken, N.J.: John Wiley & Sons, 2005.
- Teitelbaum, Joshua. *Holier Than Thou. Saudi Arabia's Islamic Opposition*. Washington DC: Washington Institute for Near Eastern Policy, Policy Papers no. 52, 2000.
- Trento, Joseph J. *Prelude to Terror. The Rogue CIA and the Legacy of America's Private Intelligence Network*. New York: Carroll&Graf Publishers, 2005.
- Unger, Craig. *House of Bush, House of Saud. The Secret Relationship Between the World's Two Most Powerful Dynasties*. New York: Scribner, 2004.
- Vassiliev, Alexei. *The History of Saudi Arabia*. London: Saqi Books, 1998.
- Vitalis, Robert. *America's Kingdom. Mythmaking on the Saudi Oil Frontier*. Stanford, California: Stanford University Press, 2007.

Vogel, Frank E. *Islamic Law and Legal Systems: Studies of Saudi Arabia*. Boston, Leiden: Brill, 2000.

Al-Wardání, Sálíh (ed.). *Al-Chatar al-wahhábí. Thaláth rasá'il didda 'l-wahhábiya* (Wahhábitské nebezpečí. Tři pojednání proti wahhábismu). Qáhira: al-Hadaf, 1997.

Wilson, Peter W. and Graham, Douglas F. *Saudi Arabia. The Coming Storm*. Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe, 1994.

Yamani, Mai. *Cradle of Islam: The Hijaz and the Quest for an Arabian Identity*. London: I.B. Tauris, 2004.

— *Changed Identities: The Challenge of the New Generation in Saudi Arabia*. London: Royal Institute of International Affairs, 2000.

Články a studie

„A Survey of Saudi Arabia“, *Economist*, 378, 8459 (2006): 3-12.

„Can Saudi Arabia Reform Itself?“, *Middle East Report* no. 28, International Crisis Group, Cairo/Brussels, July 14, 2004.

„Saudi Arabia Backgrounder: Who Are the Islamists?“, *Middle East Report* no. 31, International Crisis Group, Amman/Brussels/Riyadh, September 21, 2004.

„The Shiite Question in Saudi Arabia“, *Middle East Report* no. 45, International Crisis Group, Amman/Brussels/Riyadh, September 19, 2005.

Bahgat, Gawdat. „Oil and Militant Islam: Strains on U.S.-Saudi Relations“, *World Affairs*, 165, 3 (2003): 115-122.

— „Iranian-Saudi Rapprochement: Prospects and Implications“, *World Affairs*, 162, 3 (2000): 108-115.

Bligh, Alexander. „The Saudi Religious Elite (Ulama) As Participant in the Political System of the Kingdom“, *International Journal of Middle East Studies*, 17 (1985): 37-50.

Bradley, John R. „Al Qaeda and the House of Saud: Eternal Enemies or Secret Bedfellows?“, *The Washington Quarterly*, Autumn 2005, 139-152.

Brisard, Jean-Charles. „Terrorism Financing. Roots and Trends of Saudi Terrorism Financing“, *Report prepared for the President of the Security Council, United Nations*, December 19, 2002.

Cook, Michael. „On the Origins of Wahhabism“, *Journal of the Royal Asiatic Society*, 3, 2, 2 (1992): 191-202.

Crawford, M.J. „Civil War, Foreign Intervention, and the Question of Political Legitimacy: A Nineteenth-Century Sa'udi Qadi's Dilemma“, *International Journal of Middle East Studies*, 14 (1982): 227-248.

Dekmejian, R. Hrair. „The Liberal Impulse in Saudi Arabia“, *Middle East Journal*, 57, 3 (2003): 400-413.

— „Saudi-Arabia's Consultative Council“, *Middle East Journal*, 52, 2 (1998): 204-218.

— „The Rise of Political Islamism in Saudi Arabia“, *Middle East Journal*, 48, 4 (1994): 627-643.

Doran, Michael Scott. „The Saudi Paradox“, *Foreign Affairs*, 83, 1 (2004): 35-51.

Doumato, Eleanor. „Manning the Barricades: Islam According to Saudi Arabia's School Texts“, *Middle East Journal*, 57, 2 (2003): 230-247.

- Fandy, Mamoun. „CyberResistance: Saudi Opposition Between Globalization and Localization“, *Comparative Studies in Society and History*, 41, 1 (1999): 124-147.
- „Serious Threats to Saudi Arabia's Stability“, *Christian Science Monitor*, 88, 37 (1996).
- Garfinkle, Adam. „Weak Realpolitik. The Vicissitudes of Saudi Bashing“, *The National Interest*, Spring 2002, 144-150.
- Gause, F. Gregory III. „Saudi Arabia Challenged“, *Current History*, January 2004, 21-24.
- Hegghammer, Thomas. „Terrorist Recruitment and Radicalization in Saudi Arabia“, *Middle East Policy*, 13, 4 (2006): 39-60.
- Jones, Toby Craig. „Rebellion on the Saudi Periphery: Modernity, Marginalization, and the Shi'a Uprising of 1979“, *International Journal of Middle Eastern Studies*, 38 (2006): 213-233.
- Katz, Mark N. „Saudi-Russian Relations in the Putin Era“, *Middle East Journal*, 55, 4 (2001): 603-622.
- Kechichian, Joseph A. „Testing the Saudi “Will to Power“: Challenges Confronting Prince Abdallah“, *Middle East Policy*, 10, 4 (2003): 100-115.
- „Trends in Saudi National Security“, *Middle East Journal*, 53, 2 (1999): 232-253.
- „Islamic Revivalism and Change in Saudi Arabia: Juhayman al-'Utaybi's „Letters“ to the Saudi People“, *The Muslim World*, 80, 1 (1990): 1-16.
- „The Role of the Ulama in the Politics of an Islamic State: The Case of Saudi Arabia“, *International Journal of Middle Eastern Studies*, 18 (1986): 53-71.
- Kostiner, Joseph. „State, Islam and Opposition in Saudi Arabia: The Post-Desert Storm Phase“, *Terrorism & Political Violence*, 8, 2 (1996), 75-89.
- Morse, Edward L. and Richard, James. „The Battle for Energy Dominance“, *Foreign Affairs*, 81, 2 (2002): 16-31.
- Nevo, Joseph. „Religion and National Identity in Saudi Arabia“, *Middle Eastern Studies*, 34, 3 (1998): 34-53.
- Okruhlik, Gwenn. „The Irony of *Islah* (Reform)“, *The Washington Quarterly*, 28, 4 (2005): 153-170.
- „Saudi Arabian-Iranian Relations: External Rapprochement and Internal Consolidation“, *Middle East Policy*, 10, 2 (2003): 113-125.
- „Networks of Dissent: Islamism and Reform in Saudi Arabia“, *Current Affairs*, January 2002, 22-28.
- Prokop, Michaela. „Saudi Arabia: the Politics of Education“, *International Affairs*, 79, 1 (2003): 77-89.
- Raphaeli, Nimrod. „Demands for Reforms in Saudi Arabia“, *Middle Eastern Studies* 41, 4 (2005): 517-532.
- Al-Rasheed, Madawi: „The Shi'a of Saudi Arabia: a Minority in Search of Cultural Authenticity“, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 25, 1 (1998): 121-138.
- „God, the King and the Nation: Political Rhetoric in Saudi Arabia in the 1990s“, *Middle East Journal*, 50, 3 (1996): 359-371.
- „Saudi Arabia's Islamic Opposition“, *Current History*, January 1996, 16-22.
- Russell, James A. „Saudi Arabia in the 21st Century: A New Security Dilemma“, *Middle East Policy*, 12, 3 (2005): 64-78.
- Teitelbaum, Joshua. „Dueling for *Da'wa*: State vs. Society on the Saudi Internet“, *Middle East Journal*, 56, 2 (2002): 222-239.

Yamani, Sarah. „Toward a National Education Development Paradigm in the Arab World: A Comparative Study of Saudi Arabia and Qatar“, *Al Nakhlah*, Spring 2006.

Wiktorowicz, Quintan. „Anatomy of the Salafi Movement“, *Studies in Conflict & Terrorism*, 29 (2006): 207-239.

Periodika a internetové zdroje

Arab News
Economist
al-Haját
Middle East International
al-Quds al-°Arabí
aš-Šarq al-Awsat
Saudi Gazette
al-Watan
Saudi blogs